

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών “Πολεοδομία-Χωροταξία”

Διπλωματική εργασία
Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Άσπα Γοσποδίνη

**Προστασία και ανάδειξη του μεσογειακού τοπίου
για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου:
το παράδειγμα της Σκιάθου**

Ιωάννα Κουτσοβασίλη

Βόλος | Ιούνιος 2015

Ευχαριστίες

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εκπονήθηκε υπό την επίβλεψη της κυρίας Γοσποδίνη, καθηγήτρια του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης Π.Θ., την οποία και ευχαριστώ για την καθοδήγηση και τις συμβουλές της καθ' όλη τη διάρκεια της μελέτης.

Ξεχωριστά θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Τροβά, καθηγήτρια του τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Π.Θ, για την πνευματική και ηθική βοήθεια κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών μου σπουδών αλλά και αργότερα.

Τις θερμότερες ευχαριστίες μου, όμως, οφείλω στους δικούς μου ανθρώπους. Αρχικά στους γονείς μου, όχι μόνο γιατί χωρίς τη βοήθεια τους δεν θα ήταν εφικτή η παρακολούθηση του εν λόγω μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, αλλά κυρίως για την υπομονή τους, για την πολύπλευρη συμπαράσταση τους σε όλες τις επιλογές μου και για τις βάσεις που μου έχουν δώσει. Ευχαριστώ, επίσης, τον αδερφό μου που πάντα είναι δίπλα μου, τον φίλο μου Γιώργο για την πολύτιμη στήριξη, καθώς και τους φίλους μου Λήδα, Αρχοντή, Ήλια, Κωνσταντίνο, Δημήτρη, Νίκο και Στέφανο, οι οποίοι με βοήθησαν τόσο στην επιλογή του μεταπτυχιακού όσο και κατά τη διάρκεια αυτού ο καθένας με τον τρόπο του.

Περίληψη

Η Ελλάδα αποτελεί έναν ελκυστικό προορισμό από τα πρώτα κιόλας χρόνια που το φαινόμενο του τουρισμού άρχισε να εμφανίζεται, με το ελληνικό τουριστικό προϊόν να βασίζεται, από την αρχή της εμφάνισής του, κατά κύριο λόγο στο δίπολο ήλιος και θάλασσα, παρουσιάζοντας έντονη εποχικότητα. Το μοντέλο αυτό τουριστικής ανάπτυξης υιοθέτησαν στην πλειοψηφία τους οι νησιωτικές περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη νησιωτικότητα και την απομόνωση αποτελούν ειδική κατηγορία χώρου που χρήζει ιδιαίτερης μεταχείρισης. Δεδομένης, δε, και της εμφάνισης, εδώ και αρκετά χρόνια, της ανάγκης για μια ολιστική θεώρηση του νησιωτικού χώρου υπό το πρίσμα της βιωσιμότητας, στην παρούσα διπλωματική εργασία θα εξετασθεί η ανάγκη για σχεδιασμό και υλοποίηση μοντέλων ολοκληρωμένης πολιτικής και διαχείρισης για την προστασία και ανάδειξη του μεσογειακού τοπίου με στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου. Η μελέτη θα πραγματοποιηθεί έχοντας ως πεδίο έρευνας τη Σκιάθο, η οποία αποτελεί ώριμο τουριστικό προορισμό, όπου η τουριστική ανάπτυξη ασκεί σημαντικές πιέσεις στο τοπίο.

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός, τοπίο, βιώσιμη ανάπτυξη, νησιωτικός χώρος, Σκιάθος

Abstract

[Protection and promotion of Mediterranean environment for sustainable tourism development of insular area: a case study of Skiathos island

Koutsovasili Ioanna | Supervisor: Gospodini Aspa

Master thesis conducted under the Postgraduate Programme "Urban and Regional Planning" of the Department of Planning and Regional Development, University of Thessaly]

Greece has always been an attractive destination since the very first years tourism appeared, being based, from the beginning of its appearance, to the bipolar sun and sea, demonstrating pronounced seasonality. This model of tourism development adopted by the majority of insular regions, which are a special category of space in need of specific treatment and characterized by insularity and isolation. In the recent years there has been a need for a holistic view of the insular area with sustainability at its epicenter. This thesis will examine the need for designing and implementing a comprehensive policy and management models for the protection and promotion of the Mediterranean landscape for sustainable tourism development of the insula area. The study will use as a case study Skiathos island in Greece, which is a mature tourist destination where tourism development creates considerable alterations on the landscape.

Keywords: Tourism, landscape, sustainable development, insular area, Skiathos Greece

Περιεχόμενα

Κατάλογος σχημάτων	iv
Κατάλογος εικόνων	iv
Κατάλογος χαρτών	iv
Κατάλογος πινάκων	v
Κατάλογος διαγραμμάτων	v
Εισαγωγή	1
Μέρος Α': Εννοιολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις	5
A.1. Χωρικός σχεδιασμός	5
A.1.1. Η έννοια του χωρικού σχεδιασμού	5
A.1.2. Εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου του χωρικού σχεδιασμού	7
A.2. Νησιωτικός χώρος	10
A.2.1. Ορισμός των νησιών	10
A.2.2. Νησιωτικότητα	11
A.2.3. Ελληνικός νησιωτικός χώρος	14
A.2.3.1. Χαρακτηριστικά ελληνικού νησιωτικού χώρου	14
A.2.3.2. Ταξινόμηση ελληνικών νησιών	16
A.3. Τουρισμός	18
A.3.1. Ο ορισμός και η εξέλιξη του τουρισμού	18
A.3.2. Ελληνικός τουρισμός	19
A.3.2.1. Ιστορική εξέλιξη	19
A.3.2.2. Εθνική πολιτική για τον τουρισμό	21
A.3.2.3. Περιγραφή προτύπου τουριστικής ανάπτυξης που ακολούθησε η πλειοψηφία των Ελληνικών νησιών	23
A.3.3. Σύγχρονες διεθνείς τάσεις στην παγκόσμια τουριστική αγορά	24
A.4. Το Μεσογειακό τοπίο και ο τουρισμός	28
A.4.1. Η έννοια του τοπίου	28
A.4.2. Μεσογειακό και ελληνικό τοπίο	29
A.4.3. Θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και τη διαχείριση του τοπίου	32
A.4.4. Η σχέση τοπίου και τουριστικής ανάπτυξης	35
A.4.5. Παραδείγματα αλλοίωσης του τοπίου στον ελληνικό χώρο (Μύκονος / Πάρος)	38
A.5. Βιώσιμη ανάπτυξη	40
A.5.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης	40
A.5.2. Εξέλιξη της βιώσιμης ανάπτυξης	43
A.5.3. Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη	47
A.5.4. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών	51
A.6. Φέρουσα ικανότητα	54
A.6.1. Η έννοια της φέρουσας ικανότητας	54
A.6.2. Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης	54
A.6.3. Νησιωτικός χώρος και φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης	57

Μέρος Β': Μελέτη περίπτωσης	61
B.1. Επιλογή περιοχής μελέτης	61
B.2. Φυσιογνωμία περιοχής μελέτης	61
B.2.1. Γενικά στοιχεία	61
B.2.2. Η Σκιάθος και η κληρονομιά του παρελθόντος	63
B.2.3. Η Σκιάθος σήμερα	63
B.2.3.1. Γεωγραφικά στοιχεία και διοικητική δομή	63
B.2.3.2. Υπάρχουσα οικιστική ανάπτυξη, χρήσεις γης και υπερκείμενος σχεδιασμός	65
B.2.3.3. Πληθυσμιακές μεταβολές	69
B.2.3.4. Παραγωγικό σύστημα	71
B.3. Τουριστικό προφίλ Σκιάθου	73
B.3.1. Το τοπίο της Σκιάθου ως πόλος έλξης: φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον	73
B.3.2. Προσβασιμότητα	85
B.3.3. Ευκολίες (διαμονή/ σίτιση/ δραστηριότητες/ υπηρεσίες)	90
B.3.4. Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης Σκιάθου	93
B.3.5. Εξέλιξη τουριστικής ανάπτυξης Σκιάθου	94
B.4. Αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης	96
Μέρος Γ': Έρευνα	105
Γ.1. Συλλογή δεδομένων	105
Γ.1.1. Σκοπός της έρευνας	105
Γ.1.2. Χρόνος και τόπος διεξαγωγής της έρευνας	105
Γ.1.3. Σχεδιασμός του ερωτηματολογίου	105
Γ.1.4. Περιορισμοί της έρευνας	106
Γ.2. Αποτελέσματα της έρευνας	108
Γ.2.1. Περιγραφή του δείγματος	108
Γ.2.2. Ανάλυση απαντήσεων	115
Γ.3. Συμπεράσματα έρευνας	140
Μέρος Δ': Στρατηγικές σχεδιασμού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της Σκιάθου	143
Δ.1. Συμπεράσματα	143
Δ.2. Πρόταση	147
Δ.2.1. Παρουσίαση σεναρίων δράσης	147
Δ.2.2. Επιλογή βέλτιστου σεναρίου	149
Δ.2.3. Περιγραφή πρότασης	149
Παράρτημα	161
Π.1. Δείγμα ελληνικού ερωτηματολογίου έρευνας	161
Π.2. Δείγμα αγγλικού ερωτηματολογίου έρευνας	165
Βιβλιογραφία	169

Κατάλογος σχημάτων

A.1: Ιστορική εξέλιξη χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα σε παραλληλία με τη νέα διάσταση του περιβαλλοντικού σχεδιασμού	9
A.2: Εξέλιξη κοινοτικής πολιτικής για τον τουρισμό	26
A.3: Βιώσιμη Ανάπτυξη κατά Hinterberger και Luks	42
A.4: Απεικόνιση βιώσιμης ανάπτυξης ως τρεις τεμνόμενοι "κύκλοι" - διάγραμμα Venn	42
A.5: Βιώσιμη Ανάπτυξη κατά Τσαντίλη	43
A.6: Παράμετροι που λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη	50

Κατάλογος εικόνων

A.1: Μεσογειακό τοπίο	30
A.2: Ελληνικό τοπίο	31
A.3: Αφίσες του ΕΟΤ για την προώθηση του τουρισμού στην Ελλάδα	36
A.4: Δορυφορικές εικόνες Μυκόνου & Πάρου	39
B.1: Πανοραμική άποψη της Σκιάθου	62
B.2: Συνολική άποψη της νήσου Σκιάθου	65
B.3: Πανοραμική άποψη της Χώρας της Σκιάθου τη μέρα και τη νύχτα	80
B.4: Αντιληπτικός χάρτης σημείων ενδιαφέροντος Σκιάθου του καλλιτέχνη Tomek Giovanis	85

Κατάλογος χαρτών

B.1: Εντοπισμός περιοχής μελέτης	62
B.2: Οι οικισμοί και τα νησιά της Σκιάθου	64
B.3: Χάρτης χρήσεων γης και καλύψεων γης - Σκιάθος	66
B.4: Γενικευμένες ζώνες / Χρήσεις γης / Ειδικές κατηγορίες του Χώρου - Π. Θεσσαλίας	68
B.5: Χάρτης βασικών κατευθύνσεων χωρικής οργάνωσης του τουρισμού	69
B.6: Το φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου	79
B.7: Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Σκιάθου	83
B.8: Η θέση του λιμένα και του αερολιμένα	85
B.9: Η ακτοπλοϊκή σύνδεση της νήσου Σκιάθου με την ηπειρωτική χώρα και τις Β. Σποράδες	86
B.10: Δρομολόγια λεωφορείων	90
Δ.1: Οπτικοποίηση βασικών αξόνων της πρότασης του στρατηγικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της Σκιάθου	158

Κατάλογος πινάκων

A.1: Τυπολογία των ελληνικών νησιών	17
B.1: Εξέλιξη πραγματικού πληθυσμού Δ. Σκιάθου 1971-2011	70
B.2: Κατανομή απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής το 2001	71
B.3: Μητρώο περιοχών φυσικού περιβάλλοντος	74
B.4: Μητρώο περιοχών αρχιτεκτονικής κληρονομιάς	81
B.5: Κίνηση λιμένα Σκιάθου ετών 2010-2014	86
B.6: Κίνηση επιβατών αερολιμένα Σκιάθου ετών 2004-2014	88
B.7: Στοιχεία ξενοδοχείων Σκιάθου	90
B.8: Στοιχεία ενοικιαζόμενων δωματίων Σκιάθου	91
B.9: SWOT ανάλυση Σκιάθου	97
Γ.1: Βαθμολογία παραγόντων πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού	132
Γ.2: Βαθμολογία σημαντικότερων θετικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες	134
Γ.3: Βαθμολογία σημαντικότερων αρνητικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες	136
Δ.1: Πολιτικές πρότασης	151

Κατάλογος διαγραμμάτων

A.1: Αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα, 1960-2007	20
A.2: Διεθνείς τουριστικές αφίξεις, 1950-2020	25
B.1: Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού από το 1971 μέχρι το 2011	70
B.2: Κατανομή απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής το 2001	72
B.3: Κίνηση επιβατών λιμένα Σκιάθου ετών 2010-2014	87
B.4: Κίνηση επιβατών αερολιμένα Σκιάθου ετών 2004-2014	89
B.5: Στοιχεία ξενοδοχείων Σκιάθου	90
B.6: Στοιχεία ενοικιαζόμενων δωματίων Σκιάθου	91
Γ.1: Το φύλλο των ερωτηθέντων	108
Γ.2: Η ηλικία των ερωτηθέντων	109
Γ.3: Το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων	109
Γ.4: Το επάγγελμα των ερωτηθέντων	110
Γ.5: Η οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων	111
Γ.6: Ο αριθμός παιδιών των ερωτηθέντων	111

Γ.7: Ετήσιο ατομικό εισόδημα (€) των ερωτηθέντων	112
Γ.8: Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα (€) των ερωτηθέντων	112
Γ.9: Ποσοστά Ελλήνων και Αλλοδαπών εκ των ερωτηθέντων	112
Γ.10: Τόπος κατοικίας και τόπος καταγωγής ερωτηθέντων στην ελληνική επικράτεια	113
Γ.11: Τόπος κατοικίας και τόπος καταγωγής ερωτηθέντων εκτός της ελληνικής επικράτειας	114
Γ.12: Αριθμός επισκέψεων ερωτηθέντων στη Σκιάθο στο παρελθόν	116
Γ.13: Διάρκεια φετινών διακοπών ερωτηθέντων στη Σκιάθο	116
Γ.14: Συντροφία ερωτηθέντων κατά τη διάρκεια των διακοπών στη Σκιάθο	117
Γ.15: Χρήματα που δαπάνησαν οι ερωτηθέντες για τις διακοπές τους	118
Γ.16: Μέσο πληροφόρησης ερωτηθέντων για τη Σκιάθο	119
Γ.17: Βαθμός επίδρασης παραγόντων σε ερωτηθέντες για τουρισμό σε νησί	121
Γ.18: Βαθμός επίδρασης παραγόντων σε ερωτηθέντες για επίσκεψη σε τουριστικό προορισμό	125
Γ.19: Μέρος διαμονής ερωτηθέντων κατά τη διάρκεια παραμονής τους στη Σκιάθο	126
Γ.20: Περιοχές που οι ερωτηθέντες επισκέφτηκαν	127
Γ.21: Βαθμός ικανοποίησης των ερωτηθέντων από το σύνολο των παρεχόμενων υπηρεσιών	128
Γ.22: Πρόθεση ερωτηθέντων επανάληψης των διακοπών τους στη Σκιάθο	129
Γ.23: Πρόθεση ερωτηθέντων παρότρυνσης τρίτων για διακοπές στη Σκιάθο	130
Γ.24: Χαρακτηριστικά Σκιάθου τα οποία θα παρότρυναν τους ερωτηθέντες να επισκεφτούν τη Σκιάθο ξανά ή να την προτείνουν σε τρίτους	131
Γ.25: Μέσος όρος βαθμολογίας παραγόντων πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού	133
Γ.26: Μέσος όρος βαθμολογίας σημαντικότερων θετικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες	135
Γ.27: Μέσος όρος βαθμολογίας σημαντικότερων αρνητικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες	136
Γ.28: Βαθμός αρνητικής επιρροής των αλλαγών μιας περιοχής στην τουριστική ανάπτυξη	138
Γ.29: Η στάση των ερωτηθέντων απέναντι στις μορφές εναλλακτικού τουρισμού	139

Εισαγωγή

Η Ελλάδα αποτελεί έναν ελκυστικό προορισμό από τα πρώτα κιόλας χρόνια που το φαινόμενο του τουρισμού άρχισε να εμφανίζεται, ενώ τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ελληνικού τουριστικού προϊόντος παραμένουν αναλλοίωτα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, με το μοντέλο του ελληνικού τουρισμού να βασίζεται κατά κύριο λόγο στον ήλιο και τη θάλασσα και να παρουσιάζει έντονη εποχικότητα.

Στο εν λόγω συμβατικό πρότυπο έχει βασιστεί και η τουριστική δραστηριότητα των ελληνικών νησιωτικών περιοχών, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη νησιωτικότητα και την απομόνωση αποτελούν ειδική κατηγορία χώρου που χρήζει ιδιαίτερης μεταχείρισης. Ενώ, επιτακτική θεωρείται η αποστροφή των ελληνικών νησιών από το παρωχημένο αυτό πρότυπο και η στρόφη προς νέα τουριστικά μοντέλα, δηλαδή προς τις νέες μορφές τουρισμού γνωστές ως «εναλλακτικός τουρισμός».

Αξιοσημείωτο είναι πως βασικό μέλημα των συμμετεχόντων στο πρότυπο του εναλλακτικού τουρισμού είναι η προστασία και η διαφύλαξη του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, ή αλλιώς του τοπίου, το οποίο έχει αμφίδρομη σχέση εξάρτησης με τον τουρισμό.

Δεδομένης, δε, και της εμφάνισης, εδώ και αρκετά χρόνια, της ανάγκης για μια ολιστική θεώρηση του νησιωτικού χώρου, υπό το πρίσμα της αειφορίας και το πρόσταγμα της προστασίας του περιβάλλοντος, στο πλαίσιο αυτής της διπλωματικής εργασίας θα εξετασθεί η ανάγκη για σχεδιασμό και υλοποίηση μοντέλων ολοκληρωμένης πολιτικής και διαχείρισης για την προστασία και ανάδειξη του μεσογειακού τοπίου με στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου.

Ενώ, μέσω αυτής επιδιώκεται να δοθεί απάντηση σε μια σειρά καίριων ερωτημάτων, όπως λόγου χάρη πως δύναται να αντιμετωπιστούν οι οικιστικές και τουριστικές πιέσεις σε έναν ανερχόμενο τουριστικό προορισμό, πως μπορεί να αντιμετωπιστεί η εκτός σχεδίου δόμηση η οποία αλλοιώνει σε μεγάλο βαθμό το τοπίο, πως μπορεί να διαφυλαχτεί η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου και πως μπορούν οι συμμετέχοντες στην τουριστική δραστηριότητα να υιοθετήσουν πιο φιλικές προς το περιβάλλον συνήθειες.

Η μελέτη θα πραγματοποιηθεί έχοντας ως πεδίο έρευνας τη Σκιάθο, η οποία αποτελεί ώριμο τουριστικό προορισμό όπου η τουριστική ανάπτυξη ασκεί σημαντικές πιέσεις στο τοπίο. Ειδικότερα, οι προτάσεις που θα προκύψουν από την παρούσα μελέτη θα βασιστούν όχι μόνο στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης του νησιού αλλά και στις απόψεις που διατυπώθηκαν από τους επισκέπτες του νησιού, μέσα από έρευνα πεδίου με ερωτηματολόγια, για ζητήματα που αφορούν στη σχέση τοπίου και τουριστικής ανάπτυξης. Απόψεις οι οποίες θεωρείται ότι αντικατοπτρίζουν τη γενικότερη επικρατούσα άποψη επί του θέματος.

Η παρούσα εργασία θεωρήθηκε σκόπιμο να διαρθρωθεί σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο (α') μέρος αποτελεί το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας στο οποίο πραγματοποιείται επιλεκτική βιβλιογραφική ανασκόπηση, τόσο της εγχώριας όσο και της διεθνούς βιβλιογραφίας, για την εννοιολογική προσέγγιση των θεωριών και των στάσεων για τις βασικές έννοιες που αφορούν στο θέμα της μελέτης.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο Α.1 δίδεται η έννοια του χωρικού σχεδιασμού, οι διακρίσεις αυτού και η ιστορική εξέλιξη του θεσμικού του πλαισίου ούτως ώστε να διερευνηθεί η προσέγγιση του σχεδιασμού που θα χρησιμοποιηθεί για την επικείμενη πρόταση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της ενότητας αυτής, στο κεφάλαιο Α.2, γίνεται αναφορά στο νησιωτικό χώρο, στην ερμηνεία του όρου και στη σκιαγράφηση των χαρακτηριστικών του, με βασικότερο τη νησιωτικότητα. Παράλληλα, στο κεφάλαιο αυτό, αποτυπώνεται η κατάσταση του ελληνικού νησιωτικού χώρου, επιδιώκεται ο εντοπισμός των χαρακτηριστικών/ιδιαιτεροτήτων και πραγματοποιείται μια απόπειρα ταξινόμησης των ελληνικών νησιών. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να τονιστεί η ιδιαιτερότητα του χώρου αυτού και να δικαιολογηθεί η ειδική μεταχείριση την οποία χρειάζεται.

Στο επόμενο κεφάλαιο, δηλαδή στο Α.3, παρατίθεται, μια σύντομη μεν περιεκτική δε, αναφορά στην έννοια του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα, δίνονται κάποιες ορισμοί της έννοιας και γίνεται μια συνοπτική ιστορική αναδρομή στη διεθνή εξέλιξη του. Το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου καταλαμβάνει ο ελληνικός τουρισμός, δηλαδή η ιστορική του εξέλιξη, η εθνική πολιτική για τον τομέα αυτό αλλά και το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που έχει εφαρμοσθεί τόσο στο σύνολο της χώρας όσο και πιο εξειδικευμένα στα νησιά. Ενώ, ολοκληρώνεται με μια αναφορά στις σύγχρονες διεθνείς τάσεις στην παγκόσμια τουριστική αγορά. Η ανάλυση του ζητήματος αυτού στοχεύει στον εντοπισμό των αδυναμιών του υιοθετημένου μοντέλου σε αντιπαραβολή με τις νέες τάσεις προκειμένου να γίνει σαφής η ανάγκη για αλλαγή νοοτροπίας ως προς την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας.

Επιπροσθέτως, μέσα από το κεφάλαιο Α.4, επιδιώκεται να δοθεί μια εμπεριστατωμένη απάντηση στο ερώτημα ποια είναι η σχέση μεταξύ τοπίου και τουριστικής ανάπτυξης. Για το λόγο αυτό το κεφάλαιο αυτό δομείται σε πέντε τμήματα, σε καθένα από τα οποία αντίστοιχα ερμηνεύεται η έννοια του τοπίου, αποτυπώνονται τα χαρακτηριστικά του μεσογειακού και του ελληνικού τοπίου, παρατίθεται το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και τη διαχείριση αυτού, γίνεται προσπάθεια σύνδεσης των δύο όρων (τοπίο-τουρισμός) βάσει βιβλιογραφικών αναφορών και τέλος εντοπίζονται παραδείγματα αλλοίωσης του τοπίου στον ελληνικό χώρο από την άναρχη τουριστική ανάπτυξη.

Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο Α.5 αναλύεται η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και η εξέλιξη της, καθώς και οι λόγοι που την καθιστούν σημαντική τόσο για συγκεκριμένους τομείς ανάπτυξης (βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη), όσο και για ευαίσθητα οικοσυστήματα, όπως είναι αυτά των νησιών (βιώσιμη ανάπτυξη νησιωτικών περιοχών).

Το πρώτο μέρος της παρούσας ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο Α.6 στο οποίο γίνεται αναφορά στην έννοια της φέρουσας ικανότητας. Έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτή της βιωσιμότητας, καθώς αποτελεί βασικό εργαλείο για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο κεφάλαιο αυτό, επομένως, επιχειρείται η ερμηνεία της έννοιας τόσο σε γενικές γραμμές όσο και ειδικότερα, σε σχέση, δηλαδή, με την τουριστική ανάπτυξη και τον νησιωτικό χώρο, καθώς και η επισήμανση της χρησιμότητας της.

Έχοντας ολοκληρωθεί το πρώτο μέρος της παρούσας, πραγματοποιείται ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης της μελέτης περίπτωσης, η οποία όπως έχει ήδη αναφερθεί είναι

το νησί της Σκιάθου. Η ανάλυση αυτή αποτελεί το δεύτερο (β') μέρος της παρούσας εργασίας, το οποίο βασίστηκε στη συλλογή δευτερογενών στοιχείων και το οποίο διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο (B.1) γίνεται παράθεση των λόγων για τους οποίους επελέγη ο συγκεκριμένος τουριστικός προορισμός ως πεδίο έρευνας και ακολουθούν η αποτύπωση της φυσιογνωμίας της περιοχής (κεφάλαιο B.2) και του τουριστικού προφίλ του νησιού (κεφάλαιο B.3).

Πιο συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο B.2 παρατίθενται αρχικά κάποια γενικά στοιχεία του νησιού καθώς και τα στοιχεία αυτά του παρελθόντος τα οποία έχουν διαμορφώσει τη σημερινή Σκιάθο. Παράλληλα, παρουσιάζεται εκτενώς η σημερινή κατάσταση του νησιού αναφορικά με τα γεωγραφικά στοιχεία και τη διοικητική του δομή, την υπάρχουσα οικιστική ανάπτυξη, τις χρήσεις γης και τις διατάξεις του υπερκείμενου σχεδιασμού στις οποίες υπόκειται, καθώς και τα πληθυσμιακά στοιχεία και τα στοιχεία του παραγωγικού συστήματος που το πλαισιώνουν.

Εστιάζοντας στην τουριστική ταυτότητα της Σκιάθου στο κεφάλαιο B.3 σκιαγραφείται το τουριστικό προφίλ της περιοχής μελέτης. Η σκιαγράφηση αυτή επιχειρείται μέσα από την αναφορά στο τοπίο του νησιού (φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον) το οποίο αποτελεί πόλο έλξης για τους υποψήφιους επισκέπτες, όπως επίσης και η αναφορά στην προσβασιμότητα του νησιού και στις παρεχόμενες ευκολίες προς τους επισκέπτες αλλά και τους κατοίκους, όπως είναι οι υποδομές διαμονής, σίτισης και ψυχαγωγίας αλλά και οι υπηρεσίες. Επιπροσθέτως, στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια σύντομη αποτίμηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης. Ενώ, τέλος, γίνεται μια σύντομη παρουσίαση της εξέλιξης της τουριστικής ανάπτυξης της Σκιάθου, προκειμένου να διαπιστωθεί η σημασία που έχει ο τουρισμός για το νησί σε βάθος χρόνου.

Το δεύτερο (β') μέρος της εργασίας κλείνει με το κεφάλαιο B.4 το οποίο αποτελεί αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής μελέτης. Η αξιολόγηση γίνεται μέσω της ανάλυσης SWOT, η οποία έχει ως στόχο την επισήμανση των δυνατών και αδύνατων σημείων του νησιού, τις ευκαιρίες που υπάρχουν αλλά και τις απειλές που εγκυμονούν, ούτως ώστε να καταστούν εμφανή τα σημεία στα οποία η επικείμενη πρόταση θα εστιάσει.

Στο τρίτο (γ') μέρος της παρούσας εργασίας παρουσιάζεται η έρευνα πεδίου, η οποία αποτελεί ίσως και την ειδοποιό διαφορά από άλλες αντίστοιχες μελέτες. Πρόκειται για έρευνα η οποία αποτελεί το βασικό εργαλείο για τη συγκέντρωση πρωτογενών στοιχείων, μέσω ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκαν από τουρίστες του νησιού, στα οποία αποτυπώνεται η άποψη τους για το τουριστικό προϊόν της Σκιάθου, για τη σημασία του τοπίου στην τουριστική ανάπτυξη και για τις επιδράσεις αυτής.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο του μέρους αυτού (Γ.1) παρουσιάζεται λεπτομερώς η μεθοδολογία της έρευνας πεδίου για τη συλλογή των δεδομένων. Επιγραμματικά, δηλαδή, παρουσιάζεται ο ακριβής σκοπός της έρευνας, ο χρόνος και ο τόπος διεξαγωγής της, όπως επίσης και ο τρόπος με τον οποίο σχεδιάστηκε το ερωτηματολόγιο, το βασικό μέσο επικοινωνίας της ερευνητικής διαδικασίας. Ενώ, στο κεφάλαιο αυτό ορίζεται και το περιοριστικό πλαίσιο από τις πιθανές πηγές σφαλμάτων για την ανάλυση των συγκεντρωθέντων στοιχείων.

Στο κεφάλαιο Γ.2 πραγματοποιείται ενδελεχής ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν από τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Η ανάλυση χωρίζεται σε δύο τμήματα, στο μεν πρώτο που αφορά στην περιγραφή του δείγματος της έρευνας και στο δε δεύτερο στο οποίο αναλύονται οι απαντήσεις για κάθε ερώτηση ξεχωριστά. Ο συσχετισμός και η γενίκευση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν αποτυπώνονται στο κεφάλαιο Γ.3 του τμήματος αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο “συμπεράσματα της έρευνας”.

Η εργασία αποπερατώνεται μετά την ολοκλήρωση και του τέταρτου (δ') μέρους. Στην ενότητα αυτή γίνεται αρχικά στο κεφάλαιο Δ.1 η εξαγωγή των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τα τρία πρώτα μέρη της παρούσας και τα οποία αφορούν στο ζητούμενο της έρευνας το οποίο δεν είναι άλλο από την “προστασία και ανάδειξη του Μεσογειακού τοπίου για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου”. Ενώ, ακολουθεί η παρουσίαση των εναλλακτικών σεναρίων δράσης και η επιλογή του βέλτιστου σεναρίου, προκειμένου να καταλήξει στην πρόταση παρέμβασης, και πιο συγκεκριμένα στις στρατηγικές κατευθύνσεις, στις πολιτικές, όπως αυτές προκύπτουν από την SWOT ανάλυση, αλλά και στις δράσεις που απορρέουν από αυτές. Αξιοσημείωτο κρίνεται, τέλος, πως η πρόταση αυτή στοχεύει να δώσει τις απαντήσεις για τα προαναφερθέντα ερωτήματα.

Μέρος Α': Εννοιολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις

Α.1. Χωρικός σχεδιασμός

Α.1.1. Η έννοια του χωρικού σχεδιασμού

Η διαδικασία διευθέτησης του χώρου, υπάρχει και αποκτά υπόσταση εφόσον προκύπτει η ανάγκη διαμόρφωσης, *συνολικά και σφαιρικά*, ενός χώρου, μιας εδαφικής, δηλαδή, πραγματικότητας. Πρόκειται για μια διαδικασία που γίνονταν ανέκαθεν από τον άνθρωπο ανεξάρτητα εάν ο ίδιος το αντιλαμβανόταν ή όχι, δεδομένου ότι ως συλλογική οντότητα χρειαζόταν να διευθετήσει ή/και να κατασκευάσει το χώρο του με οποιονδήποτε τρόπο (Μπεριάτος, 2002: 16). Ενώ, αξίζει να σημειωθεί πως τα τελευταία χρόνια η διαδικασία αυτή έχει προσδιοριστεί, οριστεί και εξεταστεί κατά κόρων από την επιστημονική κοινότητα της Πολεοδομίας-Χωροταξίας.

Ο όρος “*σχεδιασμός*” είναι αυτός που εκφράζει την προαναφερθείσα διαδικασία διευθέτησης του χώρου. Ο όρος αυτός έχει αναλυθεί και ταξινομηθεί σημειολογικά σε διάφορες μορφές, ενώ η ανάλυση αυτών των διαφορετικών μορφών/έννοιών γίνεται συνήθως από τα συμφοραζόμενα. Αξιοσημείωτο είναι πως για τα ελληνικά δεδομένα ως “*σχεδιασμός*” δεν θεωρείται ο προφανής αγγλικός (και σχεδόν διεθνής) όρος “*design*” αλλά ο όρος “*planning*”, ο οποίος αναφέρεται στον “*προγραμματισμό*” του χώρου. (Μεταξάς και Λαλένης, 2006: 5)

Και οι δυο προαναφερθέντες αγγλικοί όροι, “*design*” και “*planning*”, παραπέμπουν στη *διαδικασία προσδιορισμού των παρεμβάσεων στο πλαίσιο της επιδίωξης συγκεκριμένων στόχων για την αλλαγή κάποιου πεδίου της πραγματικότητας*. Καθώς, όμως, τα όρια μεταξύ των δύο αυτών όρων για τον προσδιορισμό της έννοιας του σχεδιασμού είναι δυσδιάκριτα, έχει επικρατήσει η συσχέτιση του μεν “*προγραμματισμού*” με την ανάπτυξη (αναπτυξιακός προγραμματισμός / οικονομικός προγραμματικός) και του δε “*σχεδιασμού*” με το χώρο¹, και κατά συνέπεια με τον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό. (Οικονόμου, 2009: 14)

Πέρα τούτων, για τη σαφέστερη αντίληψη της **έννοιας του “σχεδιασμού”** αρκεί η γενική ερμηνεία του όρου, όπως αυτή εκφράζεται στον ορισμό που διατύπωσε ο Αραβαντινός (2007: 53) **περί μιας ιδιαίτερα λογικής διαδικασίας προς την επίτευξη μιας κατάστασης που παρουσιάζει ορισμένα επιθυμητά χαρακτηριστικά**.

Δεδομένου ότι η παρούσα εργασία αφορά στο χώρο, και δη το νησιωτικό, θα εστιάσουμε στο χωρικό σχεδιασμό, ο οποίος δεν είναι τίποτα άλλο παρά η παραπάνω διαδικασία, όπως ορίστηκε από τον Αραβαντινό, όταν επικεντρώνεται στο χώρο.

Η συνήθης, αλλά και προφανής, διάκριση του χωρικού σχεδιασμού αφορά στην κλίμακα ή το επίπεδο αλλά και στο είδος ή την ποιότητα του χώρου αναφοράς. Με βάση τη διάκριση αυτή προκύπτουν δύο κατηγορίες σχεδιασμού, ο χωροταξικός σχεδιασμός (ή χωροταξία) και ο πολεοδομικός σχεδιασμός (ή πολεοδομία). Η ειδοποιός διαφορά των δύο αυτών κατηγοριών έγκειται στο ότι η δεύτερη (πολεοδομικός σχεδιασμός ή πολεοδομία) αποτελεί ειδικότερη περίπτωση της πρώτης, καθώς αναφέρεται σε μικρότερης κλίμακας και ιδιαίτερης μορφής “*αντικείμενα*” (Μπεριάτος, 2002: 14). Συνεπάγεται, λοιπόν, πως η

¹ Η συσχέτιση αυτή δεν είναι απόλυτη και συχνά χρησιμοποιούνται οι δύο όροι χωρίς ιδιαίτερη διάκριση μεταξύ τους.

αναφορά στο σχεδιασμό των πόλεων εξειδικεύει το σχεδιασμό στον πολεοδομικό σχεδιασμό και αντίστοιχα η αναφορά στον μη αστικό χώρο στο χωροταξικό σχεδιασμό. Να επισημανθεί, όμως, πως εάν και μέχρι πρόσφατα η διάκριση αυτή για τα ελληνικά δεδομένα ήταν ευρέως αποδεκτή, τα τελευταία χρόνια επικρατεί η τάση να αντιμετωπίζονται συνολικά ως “χωρικός σχεδιασμός” (Σεχρεμέλη, 2009: 17).

Ο Παπαπετρόπουλος (2005: 221) επισημαίνει μια ακόμα διαφορά μεταξύ χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού. Ειδικότερα, διατυπώνει ότι ο μεν χωροταξικός σχεδιασμός αφορά στην ανάλυση των στοιχείων μιας δεδομένης κατάστασης αλλά και στην πρόγνωση των *μελλουσών εξελίξεων*, έχοντας ως στόχο, μέσω της λήψης ενιαίων μέτρων για ένα αρμονικό αποτέλεσμα, τόσο την εξισορρόπηση των επιμέρους συμφερόντων όσο και το συντονισμό των δραστηριοτήτων. Ενώ, ο δε πολεοδομικός σχεδιασμός *αποτελεί εξειδίκευση του χωροταξικού σχεδιασμού και συμπεριλαμβάνει τις στρατηγικές αρχές και κατευθύνσεις του σε τοπικό επίπεδο* (Σεχρεμέλη, 2009: 17).

Μια άλλη, εξίσου σημαντική, όμως, διάκριση του χωρικού σχεδιασμού είναι αυτή μεταξύ στρατηγικού και φυσικού σχεδιασμού (Οικονόμου, 2009: 15). Ως στρατηγικός σχεδιασμός νοούνται οι *βαθύτερες δομές και δυνάμεις που διαμορφώνουν την υλική μορφή* του χώρου. Στρατηγικός σχεδιασμός είναι, δηλαδή, ο σχεδιασμός μιας αστικής περιοχής, μιας πόλης, ενός μητροπολιτικού χώρου, μιας γεωγραφικής ενότητας που έχει ένα συγκεκριμένο στόχο σημαντικό (εξ' ου και στρατηγικός), εφαρμόζεται συνήθως σε μεγαλύτερες γεωγραφικές εκτάσεις και έχει μέσο- ή μακρο- χρόνιο ορίζοντα. Ενώ, σε αντιδιαστολή, ο φυσικός σχεδιασμός αφορά σε (λεπτομερειακές) παρεμβάσεις οι οποίες *τροποποιούν την υλική ή φυσική μορφή του χώρου*.

Εστιάζοντας στο στρατηγικό χωρικό σχεδιασμό, το μοντέλο του οποίου πρόκειται να εφαρμοστεί στην έρευνα για την προστασία και ανάδειξη του Μεσογειακού περιβάλλοντος με στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου, θεωρείται σκόπιμο να υπογραμμιστεί πως αφορά συνήθως σε αναπτυξιακά θέματα αυξημένης σπουδαιότητας, η αντιμετώπιση των οποίων επιτυγχάνεται μέσα από την αλληλεπίδραση των κοινωνικών ομάδων και παραγόντων (Μεταξάς και Λαλένης, 2006).

Η συνηθέστερη μορφή στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού είναι τα στρατηγικά σχέδια ανάπτυξης και σχεδιασμού του χώρου. Ενώ, η εφαρμογή του διαχωρίζεται σε έξι βασικά στάδια (Μεταξάς και Λαλένης, 2006: 13):

- προσδιορισμός του σκοπού και των στόχων του σχεδιασμού,
- ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης,
- διαμόρφωση στρατηγικής με τον προσδιορισμό των παραγόντων των αναλύσεων SWOT² και PEST³,

² Η ανάλυση SWOT θα προσδιοριστεί στο κεφάλαιο Β.4. του παρόντος.

³ Η ανάλυση PEST αφορά στην ανάλυση που λαμβάνει χώρα στο έμμεσο εξωτερικό περιβάλλον του υπό μελέτη αντικειμένου, πραγματοποιείται μέσω της εξέτασης των επιδράσεων που ασκούν οι πολιτικοί, οικονομικοί, κοινωνικοί και τεχνολογικοί παράγοντες (από τη συντομογραφία των αγγλικών όρων των οποίων προκύπτει και το όνομα της ανάλυσης - Political, Economical, Social, Technological) στο άμεσο εξωτερικό και εσωτερικό περιβάλλον του αντικειμένου και κατά συνέπεια και στο ίδιο.

- επιλογή εναλλακτικής πρότασης,
- εφαρμογή και
- έλεγχος, αξιολόγηση, ανατροφοδότηση, αναθεώρηση.

Ανεξάρτητα, όμως, εάν πρόκειται για πολεοδομικό, χωροταξικό, στρατηγικό ή φυσικό σχεδιασμό, δεν παύει ο χωρικός σχεδιασμός να είναι μια διαδικασία η οποία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη και ανάπτυξη μιας περιοχής.

Γίνεται, κατά συνέπεια, αντιληπτό πως στόχος του απαιτείται να είναι ο συνδυασμός και η σωστή αξιολόγηση των διαφόρων όψεων για την αντιμετώπιση των εκάστοτε ζητημάτων υπό το πρίσμα της ανάπτυξης. Επιγραμματικά, τα ζητήματα⁴ αυτά μπορεί να αφορούν στην έκφραση κοσμικών και αισθητικών αντιλήψεων, στην ισότητα και δικαιοσύνη στο χώρο, στην προστασία του περιβάλλοντος (φυσική και πολιτιστική κληρονομιά) και την οικολογική ισορροπία αλλά και στην ανάπτυξη των παραγωγικών και κοινωνικών δυνάμεων. (Μπεριάτος, 2002: 17-29)

A.1.2. Εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου του χωρικού σχεδιασμού

Για την κατανόηση της σημασίας του χωρικού σχεδιασμού αξίζει μια σύντομη ανασκόπηση στην εξέλιξη του θεσμικού του πλαισίου στον ελλαδικό, κυρίως, χώρο. Πιο συγκεκριμένα, ο χωρικός σχεδιασμός εμφανίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, αλλά και στην Ευρώπη. Ενώ, στην Ελλάδα έκανε την εμφάνιση του μεταπολεμικά, δηλαδή στις αρχές του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα. Μέχρι τότε για το χωρικό σχεδιασμό σε ό,τι αφορά τη νομοθεσία ίσχυαν οι ρυθμίσεις του 1923, με το Διάταγμα περί “Σχεδίων, Πόλεων, Κωμών και Συνοικισμών του Κράτους και οικοδομής αυτών”, το περιεχόμενο του οποίου είναι κυρίως πολεοδομικό.

Η εξέλιξη της χωροταξίας στην Ελλάδα διακρίνεται σε τρεις περιόδους (Μπεριάτος, 2002), οι οποίες είναι: η πρώτη από το 1950 περίπου, όταν και εμφανίστηκε, έως και το 1975, η δεύτερη από το 1975 έως τα τέλη της δεκαετίας του '80 και η τρίτη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έως σήμερα.

Η πρώτη περίοδος, η οποία ολοκληρώνεται με τη θέσπιση του νέου Συντάγματος το 1975, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί *ως μια περίοδος συνειδητοποίησης της ανάγκης για χωρικό σχεδιασμό*. Χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι η πραγματοποίηση από τη νέα γενιά σχεδιαστών⁵ *μεμονωμένων - αποσπασματικών σχεδιαστικών προσεγγίσεων - παρεμβάσεων*. (Μπεριάτος, 2002: 97)

Τη δεύτερη περίοδο το ζήτημα της διευθέτησης του χώρου, αλλά και της προστασίας του περιβάλλοντος⁶, είναι υψίστης σημασίας με αποτέλεσμα μεγάλο πλήθος νομοθετικών κειμένων να κάνει την εμφάνιση του. Ενδεικτικά, οι νόμοι που ψηφίστηκαν τότε είναι ο

⁴ Ζητήματα στα οποία εστίαζαν οι χωροταξικές επεμβάσεις “μεμονωμένα” μέχρι την “επίσημη” γέννηση της Χωροταξίας στις αρχές του 20ού αιώνα.

⁵ Κυρίως αρχιτέκτονες με εξειδίκευση στο νέο αντικείμενο του σχεδιασμού του χώρου.

⁶ Χαρακτηριστικά, η ευθύνη και η υποχρέωση για πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό και προστασία του περιβάλλοντος ανατίθεται στο κράτος από το νέο Σύνταγμα με το άρθρο 24. (Μπεριάτος, 2002: 97)

360/76 περί “Χωροταξίας και Περιβάλλοντος”, ο 947/79 περί “Οικιστικών Περιοχών” και ο 1337/83 περί “Επέκτασης Πολεοδομικών Σχεδίων και Οικιστική Ανάπτυξη”. Ο 360/76 παρ’ ότι θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός, δεδομένου ότι αποτελεί καινοτομία για την εποχή του, παρέμεινε ανενεργός για μια εικοσαετία. Αναφορικά με τους άλλους δύο νόμους της περιόδου, ο μεν 947/79 εισάγει τα δύο επίπεδα πολεοδομικού σχεδιασμού που προαναφέρθηκαν, το φυσικό και στρατηγικό σχεδιασμό, καθώς επίσης και την έννοια της εισφοράς σε γη αλλά και τους τρεις τρόπους πολεοδόμησης (κανονιστικοί όροι, αστικός αναδασμός, οργανωμένη δόμηση). Ενώ, ο δε 1337/83 προσαρμόζει τις καινοτομίες του προηγούμενου νόμου ως προς το “*ρεαλιστικότερο*”, εισάγει το εργαλείο των “Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου” (ΖΟΕ) αλλά και μια σειρά άλλων ρυθμίσεων για την ενιαία πράξη εφαρμογή του πολεοδομικού σχεδιασμού (Οικονόμου, 2010: 2). Στην “νομοθετική” αυτή περίοδο ανήκουν και τα Ρυθμιστικά Σχέδια Αθηνών και Θεσσαλονίκης, του 1985, αλλά και η αναθεώρηση του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (1985) και άλλοι (βλ. σχήμα Α.1). Μπορεί, λοιπόν, να διαπιστωθεί άμεσα από τη σύνταξη/ψήφιση των παραπάνω κειμένων τόσο το έντονο ενδιαφέρον της εποχής για το σχεδιασμό του χώρου, όσο και η επιτακτική ανάγκη αυτού.

Την τρίτη και τελευταία περίοδο των νομοθετικών διατάξεων για το χωρικό σχεδιασμό, παρατηρείται, όπως αναφέρει και ο Μπεριάτος (2002: 99) *“ένας ωριμότερος προβληματισμός σχετικά με την αποτελεσματικότητα και χρησιμότητα του σχεδιασμού αλλά μια δραματική αλλαγή των αντιλήψεων γύρω από την πολεοδομία και τη χωροταξία”*. Πρόκειται για μια αναμενόμενη εξέλιξη, μιας και στη χώρα ασκούνται επιρροές τόσο από άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, πόλεις με ήδη ανεπτυγμένο χωρικό σχεδιασμό στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής, όσο από τη διεθνή σκηνή. Σε διεθνές επίπεδο έχει ήδη ξεκινήσει η δράση για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ την εμφάνιση της έχει κάνει και η έννοια της “*αειφόρου ανάπτυξης*” - με κύριο σταθμό την Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο το 1992.

Σε ό,τι αφορά στην νομοθεσία που ψηφίστηκε τη χρονική αυτή περίοδο, διακρίνεται ο 2742/99, “περί χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης”, με τον οποίο υιοθετείται ο “*στρατηγικός χωροταξικός σχεδιασμός και ο σχεδιασμός σε μεγάλη κλίμακα, εθνική-περιφερειακή*” και καθιερώνονται πολύ σημαντικά εργαλεία σχεδιασμού και στα τρία επίπεδα (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό). Μπεριάτος (2002: 99)

Αναλυτικότερα, τα εργαλεία αυτά που αφορούν στο εθνικό επίπεδο είναι το “Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης” (ΓΠΧΣΑΑ), καθώς και τα “Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης” (ΕΠΧΣΑΑ). Τα ΕΠΧΣΑΑ αναφέρονται σε διάφορους τομείς ανάπτυξης, όπως είναι ο τουρισμός⁷, η βιομηχανία και οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αλλά και σε ειδικές κατηγορίες χώρου, για παράδειγμα ακτές και ορεινές περιοχές. Τα εργαλεία που δημιουργήθηκαν για το επίπεδο της περιφέρειας είναι τα “Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης” (ΠΧΣΑΑ), ένα για την κάθε μία από τις 13 περιφέρειες της Ελλάδας⁸. Και τέλος, για το “κατώτερο”, τοπικό επίπεδο, ως εργαλεία σχεδιασμού θεωρούνται κάποιες ζώνες ή περιοχές στις οποίες δύνανται να εφαρμοσθούν συγκεκριμένες ρυθμίσεις για την προστασία ή/και την ανάπτυξη

⁷ Το ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό θα αναλυθεί στο επόμενο μέρος στην παράγραφο Β.2.2.2.

⁸ Το ΠΧΣΣΑ για την περιφέρεια Θεσσαλίας θα αναλυθεί στο επόμενο μέρος στην παράγραφο Β.2.2.2.

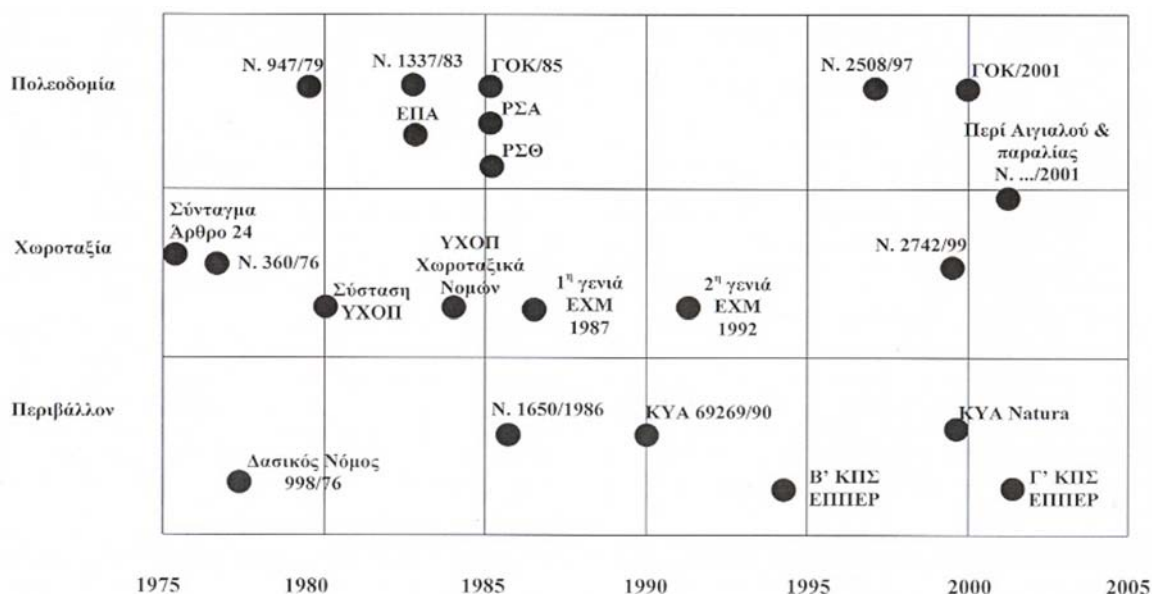
τους. Οι ζώνες ή οι περιοχές αυτές θεωρούνται και ως *μέσα εφαρμογής του στρατηγικού σχεδιασμού των ανωτέρων επιπέδων*. Μπεριάτος (2002: 100)

Την ίδια περίοδο, για τον τομέα της πολεοδομίας, ψηφίζεται το 1997 ο νόμος 2508, με τον οποίο γίνεται μια προσπάθεια γενίκευσης του πολεοδομικού σχεδιασμού για την κάλυψη και άλλων χρήσεων πλην της οικιστικής. Παράλληλα, με τον 2508/97 διαχωρίζεται ο αστικός και περιαστικός χώρος από τον μη αστικό και διαμορφώνεται για την κάθε μια κατηγορία και το αντίστοιχο εργαλείο. Ειδικότερα, για τον αστικό και περιαστικό χώρο προκύπτει το νέο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (ΓΠΣ), ενώ για το μη αστικό χώρο το “Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης” (ΣΧΟΟΑΠ). (Οικονόμου, 2010)

Όπως, προαναφέρθηκε ο χωρικός σχεδιασμός εκτός των άλλων στοχεύει και στην προστασία του περιβάλλοντος. Πρόκειται για έναν παράγοντα, ο οποίος είχε καταλυτικό χαρακτήρα στη ψήφιση των παραπάνω νόμων και για τον οποίο, δεδομένου ότι η προστασία και η ανάδειξη του αποτελούν σε παγκόσμιο επίπεδο βασικό μέλημα, έχει θεσπιστεί και στον ελλαδικό χώρο μια σειρά νόμων που προάγουν την προάσπιση του.

Συνοπτικά, το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο για το περιβάλλον αρχίζει το 1976 με το δασικό νόμο 998, συνεχίζει με τον 1650/86 και “ολοκληρώνεται” με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ Natura 2000. Ειδικότερα, ο 1650/86 αξιολογείται ως ιδιαίτερα σημαντικός μιας και τονίζει πως “η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας”, αλλά και καθορίζει τις Περιοχές Προστασίας της φύσης. Οι περιοχές αυτές προστασίας προσδιορίζονται λεπτομερέστερα μετά την ενσωμάτωση της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ Natura 2000, ενσωμάτωση που προέκυψε από Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις (ΚΥΑ). Πιο συγκεκριμένα, με την Οδηγία αυτή καθορίστηκαν οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) και οι Τόποι Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) και παράλληλα ενισχύθηκε η προστασία της βιοποικιλότητας μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, της άγριας πανίδας και της χλωρίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος όλων των κρατών μελών που εφαρμόζεται η συνθήκη. (Μπεριάτος, 2002)

[σχήμα Α.1: Ιστορική εξέλιξη χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα σε παραλληλία με τη νέα διάσταση του περιβαλλοντικού σχεδιασμού (Μπεριάτος, 2002: 98)]

Τέλος, το θεσμικό πλαίσιο, όμως, τόσο για το χωρικό σχεδιασμό και όσο και για την προστασία του περιβάλλοντος, στα πλαίσια μιας βιώσιμης ανάπτυξης (όπως αυτή θα αναλυθεί στο κεφάλαιο Α.5 του παρόντος) δεν περιορίζεται μόνο στους παραπάνω νόμους αλλά εξειδικεύεται για τις πιο ιδιαίτερες περιπτώσεις. Αξίζει μια ονομαστική αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και τη διαχείριση της φυσικής κληρονομιάς, στο θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, για τη χωρική ανάπτυξη της υπαίθρου και του εξωαστικού/αγροτικού χώρου, στο θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και τη διαχείριση του τοπίου, των νησιωτικών περιοχών, της παράκτιας ζώνης κοκ⁹ (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α · Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β).

A.2. Νησιωτικός χώρος

A.2.1. Ορισμός των νησιών

Ο νησιωτικός χώρος είναι κάθε άλλο παρά ομοιογενής μιας και χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερες και διαφορετικές δομές. Δομές τόσο κοινωνικές και πολιτισμικές όσο και οικονομικές που προσδίδουν σε αυτή την κατηγορία του χώρου μια ξεχωριστή και ανεξάρτητη φυσιογνωμία από αυτή των ηπειρωτικών περιοχών.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιωτικών περιοχών προκύπτουν από τη θέση που κατέχουν και το ρόλο που διαδραματίζουν στον εθνικό ή στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, συναρτήσει των βασικών τους γνωρισμάτων, για παράδειγμα της περιφερειακότητας, της απομόνωσης, των ελλείψεων βασικών υποδομών, κοκ. Πρόκειται, δηλαδή, για χαρακτηριστικά τα οποία υπαγορεύουν, όπως υπογραμμίζει και ο Βάβουρας (2005), την ανάγκη για μία σε βάθος ανάλυση των κοινωνικοοικονομικών τους δομών.

Κρίνεται, λοιπόν, σκόπιμο στο σημείο αυτό της παρούσας εργασίας να διερευνηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών. Χαρακτηριστικά τα οποία τεκμηριώνουν την ανάγκη για μια ιδιότυπη προσέγγιση τους.

Καταρχήν, ο όρος νησί, από ετυμολογική άποψη, προέρχεται από το λατινικό "insula" (=απομόνωση), όνομα το οποίο φαίνεται να προήλθε από το βασικό χαρακτηριστικό των νησιών, την απομόνωση, και *εκφράζει το όριο που υπάρχει και τον περιορισμό*. (Σεχρεμέλη, 2009: 22)

Οι ορισμοί που έχουν δοθεί για τον όρο αυτό ποικίλουν, με τον πιο διαδεδομένο, και συνάμα απλό, αυτόν που ως νησί προσδιορίζει το κάθε κομμάτι γης που δεν έχει χερσαία σύνορα, δηλαδή το τμήμα αυτό της γης το οποίο περιβάλλεται από τα νερά ωκεανού, θάλασσας, ποταμού ή λίμνης. Σαφώς, ο ορισμός αυτός είναι ιδιαίτερα ελλιπής, καθώς αφορά μόνο στη γεωγραφία του χώρου, και υστερεί στο να προσδιορίσει το νησί αυτό καθεαυτό, μιας και δύναται να αναφέρεται από μια ήπειρο έως μια βραχονησίδα, χωρικές εκτάσεις διαφορετικές μεταξύ τους *από όλες τις απόψεις -κοινωνικοοικονομικά, αναπτυξιακά, πληθυσμιακά-* (Σοφούλης και Σπιλάνης, 1992 στο Σεχρεμέλη, 2009: 22) οι οποίες δεν είναι σωστό να αντιμετωπίζονται με κοινό πλαίσιο μελέτης.

⁹ Τα θεσμικά πλαίσια για την προστασία και τη διαχείριση της φυσικής κληρονομιάς, για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και για την προστασία και τη διαχείριση του τοπίου θα αναλυθούν στην παράγραφο Α.4.3 της παρούσας εργασίας.

Δεδομένου, λοιπόν, ότι η έννοια του νησιού είναι αρκετά πιο πολύπλοκη, για την πλήρη και ορθή ερμηνεία της θα πρέπει να ληφθούν υπόψη πιο σύνθετα χαρακτηριστικά, για παράδειγμα γεωμορφολογικά, δημογραφικά αλλά και κοινωνικοοικονομικά (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 49). Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτή τη θεώρηση είναι ο ορισμός που έχει διατυπωθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο οποίος αναφέρει ότι **ως νησί θεωρείται κάθε τμήμα γης το οποίο έχει δημιουργηθεί με φυσικό τρόπο, είναι μικρότερο από ήπειρο και δεν περιλαμβάνει πρωτεύουσα κράτους, έχει, επίσης, έκταση τουλάχιστον 1 τ.χλμ., μόνιμο πληθυσμό άνω των 50 κατοίκων, απόσταση από την ηπειρωτική χώρα μεγαλύτερη από 1 χιλιόμετρο και δεν έχει μόνιμη σύνδεση με αυτή** - μέσω κάποιας υποδομής, όπως γέφυρα ή τούνελ (Eurostat, 1994). Συνεπάγεται, επομένως, βάσει του ορισμού αυτού πως η Αγγλία και η Ιρλανδία, καθώς φιλοξενούν πρωτεύουσες κρατών, αλλά και η νήσος Δήλος των Κυκλάδων, με μόλις 24 κατοίκους το 2011 και οι ελληνικές ακατοίκητες βραχονησίδες του Αιγαίου, δεν δύναται να θεωρούνται νησιά.

Και οι δύο παραπάνω ορισμοί στηρίζονται, από γεωμορφολογικής άποψης, στην έκταση και το μέγεθος του νησιού. Ενώ, σύμφωνα με τον Παυλόπουλο (2009: 23) πρέπει να εξετάζεται και ένα τρίτο κριτήριο για τον ορισμό των νησιωτικών περιοχών, το οποίο αφορά στο ανάγλυφο της περιοχής και είναι η αναλογία¹⁰ μεταξύ της επιφάνειας και του όγκου.

Τα κριτήρια για τον χαρακτηρισμό ή μη των νησιών εμπλουτίζει η άποψη του Γάλλου γεωγράφου E. Kolodny (1974), σε μια προσπάθεια συγκερασμού των μεγεθών του πληθυσμού και της έκτασης, κατά την οποία απαραίτητη προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί μια περιοχή ως νησί είναι και η ύπαρξη μιας ελάχιστης διοικητικής δομής, δηλαδή μιας μονάδας πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης. (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 55)

Αξιοσημείωτο, είναι, τέλος, πως σε κανέναν από τους ορισμούς, που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί, δεν γίνεται μνεία στους τρόπους με τους οποίους δύναται να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα των νησιωτικών περιοχών. Ακόμα και στον ορισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου απορρίπτονται οι ακραίες περιπτώσεις νησιών, επιτρέπεται η κοινή αντιμετώπιση, άνισων μεταξύ τους νησιωτικών μονάδων (Γρυλλάκη, 2003). Απόρροια αυτού, επομένως, είναι η λανθασμένη εντύπωση που δημιουργείται ότι *η αντιμετώπιση των προβλημάτων είναι κοινή για άνισες προβληματικές περιοχές, πράγμα που δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να συμβεί, μιας και οι διαφορετικές ανάγκες/προτεραιότητες απαιτούν διαφορετικές πολιτικές* (Σεχρεμέλη, 2009: 23).

A.2.2. Νησιωτικότητα

Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών, όπως αυτά ορίστηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, είναι η νησιωτικότητα. Η νησιωτικότητα πηγάζει από τη μόνιμη εδαφική ασυνέχεια του νησιωτικού χώρου και μεταβάλλεται ανάλογα με την απόσταση του νησιού από την ηπειρωτική χώρα, αντιστρόφως ανάλογα με το μέγεθός του (Hache, 1998 και Τζαννάτος, 2010 στο Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 50).

¹⁰ Όσο η αναλογία είναι σχετικά μεγάλη αναφερόμαστε σε σχετικά επίπεδα νησιά, ενώ όσο μικραίνει σηματοδοτεί ότι το νησί είναι όλο και περισσότερο ορεινό, γεγονός που επηρεάζει τόσο το κλίμα και τη βλάστηση όσο και τις χρήσεις γης.

Ουσιαστικά, η έννοια της νησιωτικότητας αναφέρεται στα στοιχεία εκείνα του νησιωτικού χώρου, χρόνου, αλλά και της νησιωτικής κοινωνίας που διαμορφώνουν τόσο τη συμπεριφορά όσο και την προσωπικότητα των νησιωτών. (Σεχρεμέλη, 2009: 23)

Πιο συγκεκριμένα, η Codaccioni ορίζει τη νησιωτικότητα (“insularity”=απομόνωση) ως **“εκείνη τη συγκεκριμένη ποιότητα της αντίληψης και της συμπεριφοράς που έχει επηρεαστεί από την ιδιαίτερη μορφή του νησιωτικού χώρου”** (Σοφούλης και Νταλάκου, 1992: 4-5). Την ερμηνεία της νησιωτικότητας συμπληρώνει ο Coccosis (1987 στο Γρυλλάκη, 2003: 21) επισημαίνοντας ότι **“η απόσταση, η απομόνωση και ο κατακερματισμός του νησιωτικού χώρου έχουν μια γενικευμένη επίδραση στην υιοθέτηση ομοιογενών συμπεριφορών, συνθηθειών και άλλων κοινωνικοπολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων σε ένα νησί, ενδυναμώνοντας έτσι μια αίσθηση ταυτότητας... όταν όμως τα πρότυπα αυτά επιχειρηθεί να αλλάξουν, οι αντιδράσεις τείνουν να γίνονται εντονότερες, εξαιτίας μιας αίσθησης ορίων στο σύστημα, με συχνά σαρωτικά αποτελέσματα”**.

Σύμφωνα με τους Παπαδασκαλόπουλο, Μέργο και Χριστοφάκη (2005 στο Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 50), η ένταση της νησιωτικότητας για κάθε νησί διαφέρει, μιας και εξαρτάται από τρεις παράγοντες:

- την απομόνωση του νησιού (προσβασιμότητα - συνδεσιμότητα),
- την απόσταση του από τις ακτές και
- το μέγεθος του.

Η διαφοροποίηση, όμως, της έντασης της νησιωτικότητας έγκειται και στο γεγονός ότι δεν αντικατοπτρίζει μόνο τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά του νησιού (γεωγραφική θέση και έκταση) αλλά, όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό από τους προαναφερθέντες “ορισμούς”, έχει να κάνει κατά κύριο λόγο με υποκειμενικές αντιλήψεις. Αντιλήψεις οι οποίες πηγάζουν από τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του κατοίκου του νησιού και τον χώρο, οι οποίες διαφέρουν από άτομο σε άτομο, και κατά συνέπεια δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμες ή/και μετρήσιμες (Γρυλλάκη, 2003: 21). Συνεπώς, κατά κύριο λόγο, η ιδιαίτερη βιωματική ταυτότητα των νησιωτών και η ποικιλία των αντιλήψεων που διαμορφώνεται είναι αυτές που δημιουργούν τις διάφορες εκφάνσεις της νησιωτικότητας.

Συνάγεται, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι η ιδιαιτερότητα του νησιωτικού χώρου έγκειται στη δομή των ανθρώπινων και φυσικών οικοσυστημάτων αλλά και στην ένταση των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων (Κοκκώσης, 2000β: 81). Αυτή η ιδιαιτερότητα που εκφράζεται μέσα από την έννοια της νησιωτικότητας, και η οποία είναι συνώνυμη σε ένα μεγάλο βαθμό με την απομόνωση, θεωρείται από πολλούς ότι **δημιουργεί δομικά προβλήματα και ακυρώνει οποιαδήποτε αναπτυξιακή διαδικασία** (Σεχρεμέλη, 2009: 24). Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Κοκκώση (2000β: 81) η νησιωτικότητα συνεπάγεται:

- οικονομική ευθραυστότητα (οι πεπερασμένοι φυσικοί πόροι, η απομόνωση και το μικρό μέγεθος της τοπικής αγοράς περιορίζουν τις δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης, δεδομένης της μη δυνατότητας δημιουργίας οικονομιών κλίμακας και εξωτερικών οικονομιών),

- πολιτισμική και κοινωνική ευθραυστότητα (οι συνθήκες περιθωριοποίησης που δημιουργεί ο κατακερματισμός του νησιωτικού χώρου έχουν ως συνέπεια τα νησιά να χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ευαισθησία στις κοινωνικό-πολιτιστικές διαταραχές) και
- οικολογική ευαισθησία (η απομόνωση και η απόσταση από την ηπειρωτική χώρα εξασφαλίζει μεν προστασία της βιοποικιλότητας των νησιωτικών οικοσυστημάτων, τα καθιστά δε ιδιαίτερα ανελαστικά σε οποιαδήποτε οικολογική διαταραχή)

Πέρα αυτών, όμως, πρόκειται για μια αντίληψη που μπορεί εύκολα να αναιρεθεί¹¹ ή ακόμα και να αναστραφεί κάτω από τις κατάλληλες συνθήκες (Σπιλάνης, 1993). Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, αρκεί η αναπτυξιακή πορεία των νησιών να απαγκιστρωθεί από το κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης, αλλά και από την έως τώρα στενή οικονομική της προσέγγιση, και να ενσωματώσει και άλλες παραμέτρους ανάπτυξης¹² (Γρυλλάκη, 2003: 22-23).

Σε μια σύντομη ιστορική αναδρομή παρατηρείται ότι η έννοια της νησιωτικότητας έκανε την εμφάνισή της το 1988 στο Συμβούλιο Κορυφής της Ρόδου και ουσιαστικά κίνησε τα ηνία ώστε να αναγνωριστεί η θέση των νησιών μέσα στον Κοινοτικό χώρο. Ενώ, το 1997, η έννοια αυτή εμπλουτίστηκε με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ¹³.

Σε συμφωνία με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, και η ελληνική πολιτεία, με την αναθεώρηση του Συντάγματος, αναγνώρισε το ζήτημα της νησιωτικότητας, προάγοντας παράλληλα την οικονομία *“των ορεινών, νησιωτικών και παραμεθόριων περιοχών”* (Άρθρο 106, παράγραφος 1). Αποτέλεσμα, λοιπόν, αυτού ήταν να τεθεί η νομική βάση για την *περαιτέρω σχεδίαση και υλοποίηση των μηχανισμών υποστήριξης των νησιωτικών περιοχών* (Ρουμελιώτου και Παπάνης, 2007).

Αξιοσημείωτο, είναι πάντως, πως μέχρι και πρόσφατα πολλά εκ των ελληνικών νησιών διαχειρίζονταν κατά τέτοιο τρόπο τους φυσικούς τους πόρους και τις οικονομικές τους δραστηριότητες παρουσιάζοντας αυτάρκεια και μεγάλη πληθυσμιακή συγκέντρωση (Σεχρεμέλη, 2009: 24). Έχοντας ως δεδομένο αυτό, όπως διαπιστώνει και ο Μπεριάτος (2001), η έννοια της νησιωτικότητας για την Ελλάδα θα μπορούσε να θεωρηθεί έως κάτι το θετικό και όχι *a priori συνώνυμη της καθυστέρησης*.

Η αρνητική χροιά του όρου, ουσιαστικά δόθηκε πρώτον όταν τα νησιά άρχισαν να αναπτύσσουν σχέσεις εξάρτησης με την ηπειρωτική χώρα λόγω της μονοκαλλιέργειας του τουρισμού και της εγκατάλειψης οικονομικών τομέων, όπως η γεωργία και η κτηνοτροφία,

¹¹ Αρκεί κανείς να εξετάσει τα ελληνικά νησιά που αποτέλεσαν κατά την αρχαιότητα λίκνα πολιτισμού και οικονομικά κέντρα με σημαντική γεωγραφικά στρατηγική θέση (για παράδειγμα η Δήλος στις Κυκλάδες, ήταν για το σημαντικότερο θρησκευτικό και πολιτιστικό κέντρο της εποχής) για να μπορέσει να αναιρέσει την αντίληψη αυτή. (Σεχρεμέλη, 2009: 24)

¹² Προς αυτή την κατεύθυνση εξυπηρετούν οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης (βλ. κεφάλαιο Α.5. Βιώσιμη ανάπτυξη της παρούσας εργασίας).

¹³ Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, όπου περιλαμβάνεται ειδική δήλωση για τις νησιωτικές περιοχές, αναγνωρίζεται ότι *“οι νησιωτικές περιοχές αντιμετωπίζουν διαρθρωτικά προβλήματα οφειλόμενα στο νησιωτικό τους χαρακτήρα, τα οποία, επειδή είναι μόνιμα, εμποδίζουν την οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη”*. Και αντιστοίχως επισημαίνεται πως αναγνωρίζεται *“ότι η κοινοτική νομοθεσία πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα προβλήματα αυτά και ότι εφόσον υπάρχει ανάγκη, μπορούν να λαμβάνονται ειδικά μέτρα υπέρ των περιοχών αυτών για την καλύτερη ένταξη τους στην εσωτερική αγορά με δίκαιους όρους”*. (Κοκκώσης, 2000α: 436)

και δεύτερον όταν η δομή του κοινωνικοοικονομικού συστήματος που επιλέχθηκε ελάττωσε τη σημασία των θαλάσσιων δρόμων και της διανοησιωτικής επικοινωνίας. (Σπιλάνης, 1993 · Μπεριάτος, 2001)

Επιγραμματικά, επομένως, διαπιστώνεται πως η έννοια της νησιωτικότητας αντικατοπτρίζει τα όποια προβλήματα ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών λόγω της εξάρτησης τους από την ηπειρωτική χώρα αλλά και λόγω της μειωμένης προσπελασιμότητάς τους. Ενώ, αναγκαία κρίνεται τόσο η εφαρμογή μιας νησιωτικής πολιτικής, η οποία θα είναι ευέλικτη και ικανή να ενσωματώνει τις, κατά τόπου, ιδιομορφίες, όσο και η υιοθέτηση ενός αναπτυξιακού μοντέλου το οποίο θα επαναφέρει την ισορροπία μεταξύ των τομέων της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος (Σπιλάνης, 1993).

A.2.3. Ελληνικός νησιωτικός χώρος

A.2.3.1. Χαρακτηριστικά ελληνικού νησιωτικού χώρου

Η Ελλάδα αποτελεί μια κατ' εξοχήν θαλάσσια και νησιωτική χώρα τόσο λόγω της γεωγραφικής της θέσης όσο και της γεωμορφολογίας του εδάφους της. Ειδικότερα, η Ελλάδα διαθέτει την πιο εκτεταμένη ακτογραμμή από όλες της μεσογειακές χώρες καθώς έχει συνολική έκταση 131.957 τ.χλμ. και μήκος ακτών περίπου 15.000 χλμ.. Αξιοσημείωτο είναι πως η παράκτια αυτή ζώνη μοιράζεται σχεδόν εξίσου σε ηπειρωτική και νησιωτική χώρα, πιο συγκεκριμένα, τα 7.700 χλμ. της ακτογραμμής αντιστοιχούν σε 3.053 κατοικημένα και ακατοίκητα νησιά. (Σπιλάνης κ.α., 2011: 9)

Ο αριθμός αυτός των νησιών (3.053) είναι και ο κύριος λόγος που η Ελλάδα έχει κατακτήσει την πρώτη θέση μεταξύ των κρατών της Μεσογείου όσον αφορά στο βαθμό "νησιωτικότητας"¹⁴, Σύμφωνα με τους Μπεριάτο και Παπαγεωργίου (2013α: 51) τα νησιά αυτά αποτελούν στο σύνολο τους το 19,1% της επιφάνειας της χώρας και το 14% του πληθυσμού της. Ενώ, αξιοσημείωτο είναι πως στον ελληνικό χώρο ανήκουν τα 2/3 περίπου των κατοικημένων νησιών της Μεσόγειου (124 από τα 190).

Επίσης, να σημειωθεί, πως περίπου το 60% των νησιών της χώρας, δεν υπερβαίνουν σε μήκος το καθένα τα 100 τ.χλμ. και πως οι αποστάσεις τους από την ηπειρωτική Ελλάδα ή οι μεταξύ τους είναι αρκετά μικρές και δεν ξεπερνούν τα 200 χλμ..(Αυγερινού-Κολώνια, 1996 στο Σεχρεμέλη: 2009: 44)

Σε γενικές γραμμές, ο ελληνικός χώρος, μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί χαρακτηριστική εικόνα του Μεσογειακού χώρου, καθώς αποτελείται από μερικά νησιά μεγάλου μεγέθους, και από πολλά περισσότερα μικρότερου, αλλά και μεσαίου μεγέθους, τα οποία "αγκαλιάζει" η ηπειρωτική χώρα. Ενώ, **βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού νησιωτικού χώρου**, όπως επισημαίνει και η Σεχρεμέλη (2009: 44) είναι **η μετριότητα στο μέγεθος -κονιορτοποίηση νησιωτικού χώρου-, η μεγάλη διασπορά, η εγγύτητα στην ηπειρωτική χώρα, η ενιαία γεωμορφολογία και το ενιαίο κλίμα ανά νησιωτικές περιοχές.**

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ελληνικών νησιών δεν είναι άλλα από το πλούσιο φυσικό τους περιβάλλον και τον πολιτισμό τους. Το ανεκτίμητο φυσικό τους περιβάλλον

¹⁴ Η "νησιωτικότητα" στην προκειμένη μετράται ως το ποσοστό της έκτασης και του πληθυσμού των νησιών σε σχέση με το σύνολο του εθνικού χώρου. (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 51)

χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία σε είδη χλωρίδας και πανίδας (πολλά από τα οποία είναι σπάνια), αλλά και από ελκυστικό οικολογικό πλούτο. Το μοναδικό αυτό φυσικό περιβάλλον συμπληρώνεται από τη πολιτιστική κληρονομιά που το κάθε νησί φέρει και στην οποία συγκαταλέγονται το ιστορικό και μνημειακό απόθεμα αλλά και η λαϊκή παράδοση των γηγενών. (Κοκκώνη, 2001)

Σε αντιδιαστολή με τα προαναφερθέντα θετικά στοιχεία των ελληνικών νησιών, οι περιοχές αυτές της ελληνικής επικράτειας παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα ανάπτυξης. Τροχοπέδη για την ανάπτυξη αυτή αποτελεί η *απουσία νησιωτικής πολιτικής* στην Ελλάδα, όπως διαπιστώνουν και οι Μπεριάτος και Παπαγεωργίου (2013α: 54). Η πολιτική αυτή κρίνεται αναγκαία για να “χαλαρώσουν” οι δεσμοί εξάρτησης των νησιών από την ηπειρωτική χώρα, εξάρτηση η οποία είναι ακόλουθο της ανεπάρκειας των πολιτικών και διοικητικών αρχών για την επίλυση των θεμάτων που προκύπτουν αλλά και για την αξιοποίηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων ανάπτυξης (Σεχρεμέλη, 2009: 44-45).

Εμβαθύνοντας στα προβλήματα του ελληνικού νησιωτικού χώρου, παρατηρείται αρχικά, η έντονη κατηγοριοποίηση του, όπως αυτή παρουσιάζεται στην επόμενη παράγραφο. Κατηγοριοποίηση η οποία είναι απόρροια της άνισης ανάπτυξη των νησιών, κυρίως ως προς την τουριστική δραστηριότητα, και αφορά σε νησιά πόλους τουριστικής ανάπτυξης και σε νησιά που υποφέρουν από οικονομική και κοινωνική παρακμή. Παράλληλα, διαπιστώνεται η καθυστέρηση της ανάπτυξης και η αποψίλωση του πληθυσμού, ιδιαίτερα στα μικρότερα νησιά, εξαιτίας της σύγκρουσης των χρήσεων γης, της εκμετάλλευσης πέρα από τη φέρουσα ικανότητα των φυσικών πόρων, της αλλοίωσης του, ούτως ή άλλως, ευαίσθητου φυσικού περιβάλλοντος και της μη παροχής των απαραίτητων υπηρεσιών υγείας και παιδείας. Οι διασυνδέσεις και οι μεταφορές, οι οποίες εκτός των άλλων επηρεάζονται άμεσα από τις καιρικές συνθήκες, είναι ένα ακόμα φλέγον ζήτημα για τις περιοχές αυτές. Ενώ, τέλος, το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα των περιοχών αυτών είναι η εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τον τουρισμό, με αποτέλεσμα η εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος να δημιουργεί προβλήματα στην κοινωνική και πολιτισμική συνοχή των νησιών. (Κομνηνίδης, 2001)

Επιγραμματικά, λοιπόν, μπορεί να ειπωθεί πως για τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών και για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων προβλημάτων που ανακύπτουν στην περιοχή αυτή επιβάλλεται ο σχεδιασμός οριζόντιων πολιτικών. Ουσιαστικά, όπως υπογραμμίζει και η Κόκκωνη (2001), πρόκειται για πολιτικές, οι οποίες θα αντιμετωπίζουν τα νησιά ως δίκτυο και θα εξετάζουν τόσο τα ζητήματα των τεχνικών υποδομών, των μεταφορών, και των επικοινωνιών όσο και τα ζητήματα των κοινωνικών υποδομών, όπως είναι η υγεία και η εκπαίδευση.

Παράλληλα, σύμφωνα με την Καραγεώργου (2005: 101) *“απαραίτητη κρίνεται και η υιοθέτηση μοντέλων ολοκληρωμένου σχεδιασμού και διαχείρισης του νησιωτικού χώρου καθώς και των παράκτιων περιοχών”* ούτως ώστε και να ξεπεραστούν τα όποια προβλήματα προκλήθηκαν στις περιοχές αυτές από την *αποσπασματική διαχείριση*, αλλά και να επέλθει ισορροπία μεταξύ των *αντικρουόμενων χρήσεων*, χωρίς, όμως, να υπερβαίνονται τα όρια της φέρουσας ικανότητας των ευαίσθητων αυτών οικοσυστημάτων.

Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί πως για τις νησιωτικές αυτές περιοχές το ελληνικό Σύνταγμα θεσπίζει ειδικές ρυθμίσεις¹⁵ που αφορούν στην περιφερειακή τους ανάπτυξη, επιβάλλοντας, ταυτόχρονα, τη διαφορετική τους αντιμετώπιση από άλλες περιοχές της χώρας. (Παπακωνσταντίνου, 2005: 165)

A.2.3.2. Ταξινόμηση ελληνικών νησιών

Δεδομένου των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που τα νησιά του ελληνικού χώρου παρουσιάζουν, είτε αυτό είναι η έκταση τους, είτε τα φυσικά τους χαρακτηριστικά, είτε το πληθυσμιακό τους μέγεθος, είτε η οικονομικοκοινωνική τους διάρθρωση (Σπιλάνης κ.α., 2011: 9) καθίσταται δύσκολη η ταξινόμηση τους. Παρ' όλα αυτά, όμως, έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες κατηγοριοποίησης, όπως αυτές παρουσιάζονται παρακάτω.

Αρχικά, η πρώτη ταξινόμηση προτάθηκε από το γεωγράφο Ε.Κολοδνύ και βασίζεται στην ύπαρξη της ελάχιστης διοικητικής δομής του κάθε νησιού¹⁶. Η μέθοδος αυτή, στην οποία γίνεται αναφορά κυρίως για το σημειολογικό της χαρακτήρα καθώς αποτελεί μια ολοκληρωμένη μεθοδολογική προσέγγιση, προϋποθέτει την ύπαρξη μιας μονάδας πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης¹⁷. Με βάση αυτό το κριτήριο εξετάστηκαν 80 νησιωτικές μονάδες και προέκυψαν τέσσερις τύποι νησιωτικών μονάδων, βάση μεγέθους, οι οποίοι είναι: (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 55-56):

- **Νησιά μικρής έκτασης 0-50 τ.χμλ.** (36/80 ή 45%). Πρόκειται για νησιά με μονοκοινοτική δομή, δηλαδή όλο το νησί να αποτελεί έναν ΟΤΑ (Πόρος, Αντικύθηρα, Γαύδος κοκ),
- **Νησιά μεσαίας έκτασης 50-250 τ.χλμ.** (29/80 ή 35%). Πρόκειται για νησιά με κυρίως πολυκοινοτική δομή, δηλαδή η κλασική εικόνα του νησιού με τη χώρα και τα γύρω χωριά (Τήνος, Σκόπελος κοκ),
- **Νησιά μεγάλης έκτασης 250-500 τ.χλμ.** (10/80 ή 12%) Πρόκειται για νησιά με σύνθετη διοικητική δομή (επίπεδο επαρχίας ή μικρού νομού) τα οποία έχουν ένα στοιχειώδες οικιστικό δίκτυο με ένα αγροτικό (έως 2000 κατοίκους) ή ένα ημιαστικό ή αστικό (γύρω στους 10.000 κατοίκους) κεντρικό οικισμό (Κύθηρα, Ικαρία, Σάμος κοκ) και
- **Νησιά έκτασης 500 και άνω τ.χλμ.** (6/80 ή 8%). Πρόκειται για νησιά με πλήρη διοικητική και οικιστική δομή, βρίσκονται σε επίπεδο νομού με ένα κύριο αστικό κέντρο και δευτερεύοντα ημιαστικά (Εύβοια, Χίος, Κέρκυρα κοκ). Ενώ, ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η Κρήτη, που είναι η μόνη νησιωτική μονάδα σε επίπεδο περιφέρειας.

Μια άλλη ταξινόμηση, η οποία προτάθηκε βάσει έρευνας¹⁸ του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), αφορά στις αναπτυξιακές προοπτικές των ελληνικών νησιών και δη αυτών του Αιγαίου Πελάγους. Έτσι, προκύπτουν οι εξής τύποι νησιών (Αυγερινού-Κολώνια, 1996 στο Σεχρεμέλη, 2009: 46):

¹⁵ Στα άρθρα 24 και 106.

¹⁶ Όπως διατυπώθηκε και στο κεφάλαιο Α.2. του παρόντος, για τον Γάλλο γεωγράφο Ε. Κολοδνύ, η ύπαρξη μιας ελάχιστης διοικητικής δομής, δηλαδή μιας μονάδας πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί μια περιοχή ως νησί.

¹⁷ Προϋποθέτει, δηλαδή, μόνιμο πληθυσμό και ικανή γεωγραφική έκταση.

¹⁸ Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το 1996.

- **Μικρά νησιά που φθίνουν** (Αγ. Ευστράτιος, Σχοινούσα, Κάσος),
- **Μικρά και μεσαίου μεγέθους νησιά με χαμηλό ακόμη βαθμό ανάπτυξης, αλλά με σχετικά χαμηλούς ρυθμούς** (Κύθηρα, Τζια, Νάξος),
- **Μικρά νησιά με χαμηλό ακόμη βαθμό ανάπτυξης, αλλά με σχετικά γρήγορους ρυθμούς** (Κουφονήσι, Σύμη, Αντίπαρος),
- **Μικρά νησιά με υψηλό βαθμό ανάπτυξης** (Μύκονος, Σαντορίνη),
- **Μεγάλα νησιά με χαμηλό βαθμό ανάπτυξης** (Λέσβος, Χίος) και
- **Μεγάλα νησιά σε προηγμένη φάση ανάπτυξης** (Ρόδος, Κως).

Ενώ, τέλος, η πιο πρόσφατη κατηγοριοποίηση είναι αυτή που προτείνουν οι Σπιλάνης, Ακριβοπούλου, Γάκης, Μιχαηλίδης και Νιάρχος (2011: 11) και από την οποία προκύπτουν τέσσερις τύποι/ομάδες νησιών βάσει της αναπτυξιακής τους κατάστασης, όπως αυτοί αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

[πίνακας Α.1: Τυπολογία των ελληνικών νησιών (στοιχεία: Σπιλάνης κ.α. (2011) / ιδία επεξεργασία)]

Τύποι νησιών	Τάσεις-ανάγκες
1η ομάδα	Σημαντική τουριστική δραστηριότητα σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο Αυξανόμενες περιβαλλοντικές πιέσεις Πληθυσμιακή αύξηση και συγκέντρωση Άμεση ανάγκη ελέγχου του είδους της ανάπτυξης
2η ομάδα	Αυξανόμενη τουριστική ανάπτυξη Ύπαρξη εκμεταλλεύσιμων πόρων και άλλων πλην τουρισμού παραγωγικών δραστηριοτήτων Ανάγκη για αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων Αποτροπή της εξάρτησης από τη μονόπλευρη τουριστική ανάπτυξη
3η ομάδα	Νησιά με σχετική μικρή γεωγραφική έκταση Σοβαρά προβλήματα ανάπτυξης Συνεχής μείωση πληθυσμού Σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές και κατάλληλες συνδέσεις Ανεπάρκεια ή ελάχιστος βαθμός αξιοποίησης των πόρων Αισθητή γεωγραφική απομόνωση
4η ομάδα	Νησίδες με πολύ μικρή γεωγραφική έκταση και ελάχιστους κατοίκους Αισθητή γεωγραφική απομόνωση Σχεδόν παντελής έλλειψη υποδομών Ανάγκη για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και άρση της απομόνωσης

A.3. Τουρισμός

A.3.1. Ο ορισμός και η εξέλιξη του τουρισμού

Η έννοια “τουρισμός” συναντάται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία με πλήθος ορισμών, μερικοί εκ των οποίων περιγράφουν την έννοια αυτή ως:

- **το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού σε έναν προορισμό και τη διαμονή σε αυτόν μη μόνιμων κατοίκων του** (Hunziker και Krapf, 1941 στην Ηλεκτρονική Εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, Λήμμα: Τουρισμός)
- **το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και δραστηριοτήτων που προκύπτουν από αυτές και οι οποίες προκαλούνται από την εξωτερική και πραγματοποίησή του, σε διάφορους βαθμούς και κατά διαφορετική ένταση σε κάθε άτομο, πόθου** (Διεθνής Ακαδημία Τουρισμού στο Παππάς, 2008: 3)
- **οι δραστηριότητες ατόμων που ταξιδεύουν και παραμένουν σε ένα μέρος διαφορετικό από το σύνηθες περιβάλλον τους για διάστημα όχι μεγαλύτερο από ένα συνεχόμενο έτος για ψυχαγωγία, επαγγελματικούς και άλλους λόγους** (ΣΕΤΕ, 2015: 9)
- **οι δράσεις του ατόμου που ικανοποιούν την ανάγκη του για “φυγή” από το οικείο περιβάλλον ως τις καθημερινές λειτουργίες του ατόμου και τη μορφή (κάλυψη) του περιβάλλοντος** (Gospodini, 2001: 926).

Ο τουρισμός, δηλαδή η δραστηριότητα εκείνη, που σύμφωνα με τους Mill και Morrison (1992: 47), περιλαμβάνει οτιδήποτε σχετίζεται με την προετοιμασία και την πραγματοποίηση του ταξιδιού, την παραμονή, την επιστροφή και τις αναμνήσεις από αυτό, συναντάται με διαφορετικές εκφάνσεις μέσα στην πορεία του χρόνου.

Αναλυτικότερα, από την Αρχαιότητα κιόλας είχαν ξεκινήσει οι μετακινήσεις μάζας του πληθυσμού είτε για θρησκευτικές γιορτές είτε για αθλητικές εκδηλώσεις, ενώ η ανάπτυξη του εμπορίου στη στεριά και, αργότερα, στη θάλασσα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα αυτών. Οι θρησκευτικοί λόγοι ήταν και η μοναδική αιτία μετακινήσεων την περίοδο του Μεσαίωνα, μιας και οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης αλλά και η έλλειψη ασφάλειας αποτελούσαν τροχοπέδη των μετακινήσεων για λόγους αναψυχής. Στροφή παρατηρείται στους λόγους των ταξιδιών κατά την Αναγέννηση, όπου η ανερχόμενη αστική τάξη αναζητά μέσα από τα ταξίδια της το άγνωστο, καθώς και την πολιτιστική και πνευματική καλλιέργεια. Ουσιαστικά, όμως, το φαινόμενο του τουρισμού εδραιώνεται τα επόμενα χρόνια και σε αυτό συνέβαλλε τόσο η ανάπτυξη των μέσων μαζικής μεταφοράς όσο και η Βιομηχανική επανάσταση, κατά τον 19ο αιώνα, όταν για πρώτη φορά στα αστικά κέντρα έγινε διαχωρισμός του χρόνου εργασίας και του ελεύθερου χρόνου για το εργατικό δυναμικό με άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση των εκδρομών, κυρίως ομαδικών, με σκοπό την αναψυχή. (Lickorish and Jenkins, 1997: 10-20 · Δημητρακοπούλου, 2012: 55-56)

Το τουριστικό φαινόμενο, λοιπόν, παρατηρείται πως αναπτύσσεται ραγδαία και πως σιγά σιγά μετατρέπεται σε τουριστικό προϊόν, ο έντονος χαρακτήρας του οποίου εμφανίζεται με την αρχή του μαζικού τουρισμού κατά τον 20ο αιώνα (Κουτσοβασίλη, 2013: 17). Σε αυτό βοήθησε, αρχικά, το γεγονός πως λίγο πριν το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, γύρω στο 1936, η

κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία, ψήφισε ένα νόμο σύμφωνα με τον οποίο κάθε εργαζόμενος είχε το δικαίωμα της άδειας με αποδοχές, μπορούσε, δηλαδή, ένα μήνα το χρόνο να ξεκουράζεται, να αλλάζει περιβάλλον και να ταξιδεύει (Μοσχόνας, 2007: 13), αλλά και η ανάπτυξη σύγχρονων μαζικών κοινωνιών. Έτσι, μεγάλα κύματα τουριστών από την Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη, με πρώτους τους κατοίκους της Γαλλίας, άδειαζαν τις πόλεις και μετακινούνταν το καλοκαίρι, κυρίως, στη λεκάνη της Μεσογείου¹⁹, ενώ φυσικά δεν απουσίαζαν και αυτοί που προτιμούσαν τις ορεινές περιοχές για τις εξορμήσεις τους.

Μετά το 1950 και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι εκατοντάδες των τουριστών έγιναν χιλιάδες και οι χιλιάδες εκατομμύρια. Ενώ, από το 1970 και έπειτα ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους φορείς της παγκόσμιας οικονομίας (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 21) με έντονο κοινωνικό χαρακτήρα, αν συλλογιστεί κανείς τις αλληλεπιδράσεις των ανθρώπων, την επικοινωνία και την διαπολιτισμική ανταλλαγή.

A.3.2. Ελληνικός τουρισμός

A.3.2.1. Ιστορική εξέλιξη

Την ίδια περίοδο, μετά το 1950 και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αρχίζει η τουριστική ανάπτυξη και στην ελληνική ύπαιθρο, αποτελώντας ένα νέο μέσο για την οικονομική ανάκαμψη της χώρας (Παπαδάκη και Τσαπάκη, 2010: 44) με αφετηρία τις παραλίες και τις νησιωτικές περιοχές, ενώ από τη δεκαετία του '80 και μετά εξαπλώνεται και στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές (Τσάρτας, 2009: 407). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τουρισμός για τα 60 χρόνια από το 1950 έως και το 2010, όπως σημειώνει και ο Νικολακάκης (2015: 48), αποτέλεσε το μεγάλο εγχείρημα οικονομικού και κοινωνικού εκμοντερνισμού της χώρας.

Αναλυτικότερα, η ελληνική τουριστική ανάπτυξη, όπως διατυπώνει ο Τσάρτας (2010), πραγματοποιείται σε τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο, δηλαδή στη δεκαπενταετία από το 1950²⁰ έως και το 1965, συναντάμε κατά κόρων τουρίστες που έχοντας ως βάση την πρωτεύουσα κάνουν κατά κύριο λόγο αυτόνομο περιηγητικό τουρισμό, οι υποδομές είναι ελάχιστες και κυρίως στα αστικά κέντρα και σε τουριστικές περιοχές με ζήτηση (Κέρκυρα, Ρόδος), ενώ κάνουν την εμφάνισή τους και οι πρώτες οργανωμένες επιχειρήσεις που ασχολούνται με τη διακίνηση των τουριστών στο εσωτερικό της χώρας. Την περίοδο αυτή, επιπλέον, η Ελλάδα εντάσσεται στους τουριστικούς «προορισμούς» των μεγάλων-διεθνών ταξιδιωτικών οργανισμών.

Το δεύτερο στάδιο της ανάπτυξης καλύπτει την περίοδο από το 1965 έως το 1985. Πλέον τα πρότυπα των αλλοδαπών τουριστών στρέφονται στον τουρισμό των καλοκαιρινών διακοπών με έμφαση στην ξεκούραση και τη ψυχαγωγία, ενισχύοντας την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού. Λόγω της αύξησης του αριθμού των τουριστών κρίνεται αναγκαία η αριθμητική αλλά και η χωρική αύξηση των τουριστικών υποδομών (καταλύματα, πρακτορεία, δίκτυα), οι οποίες εξαπλώνονται και σε άλλες περιοχές λιγότερο δημοφιλείς.

¹⁹ Οι χώρες που αποτέλεσαν πόλο έλξης ήταν κυρίως η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Τουρκία.

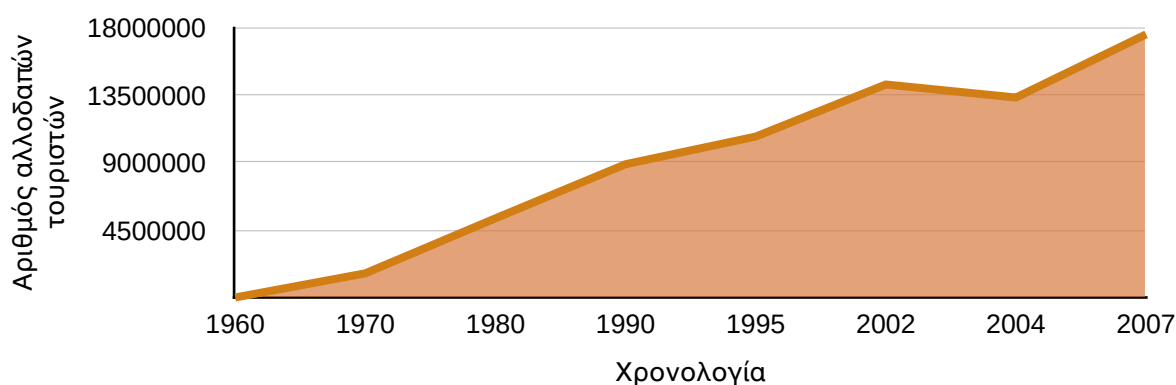
²⁰ «...ο τουρισμός και η εκδρομική κινητικότητα στον περιαστικό και ευρύτερο υπαίθριο χώρο είναι μάλλον φαινόμενο περιορισμένο. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1950 οι αφίξεις ξένων επισκεπτών στον ελλαδικό χώρο ανέρχονται μόλις σε 33.000!» (Σχίζας, 2009: 86)

Τέλος, στο στάδιο αυτό αρχίζει να γίνεται ο τουρισμός ένας υπολογίσιμος τομέας της εθνικής μας οικονομίας.

Παράλληλα, έχει ήδη, περίπου από τη δεκαετία του 1950, ξεκινήσει η επανίδρυση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού, ο οποίος στελεχώνεται με γηγενείς και αλλοδαπούς τεχνοκράτες και συμβούλους. Βασικός στόχος του οργανισμού αυτού ήταν η αξιοποίηση, εκμετάλλευση και, φυσικά, η ανάδειξη των εγχώριων φυσικών πόρων, όπως του εύκρατου κλίματος, του φυσικού τοπίου και των αρχαιολογικών χώρων, μέσα από τη δημιουργία ενός δικτύου εγκαταστάσεων που θα βοηθούσαν στη διαμόρφωση του προφίλ ενός ελκυστικού τουριστικού προορισμού για τους ξένους επισκέπτες²¹. (Κουτσοβασίλη, 2013: 19)

Στο τελευταίο στάδιο τουριστικής ανάπτυξης της Ελλάδας, δηλαδή από το 1985 έως και σήμερα, κυριαρχούν τα πλήρως οργανωμένα τουριστικά πακέτα με τον μαζικό τουρισμό να αποτελεί μια ολόκληρη βιομηχανία και τον αριθμό των τουριστών που επισκέπτονται τη Χώρα να αυξάνεται σταδιακά, υπερβαίνοντας μερικές φορές αυτόν του γηγενή πληθυσμού. Τα αστικά κέντρα έχουν πλέον μετατραπεί σε πύλες εισόδου για την υπόλοιπη Ελλάδα. Ο ελληνικός τουρισμός προσπαθώντας να φανεί αντάξιος των προσδοκιών αλλά και να επωφεληθεί γρήγορα από το ευπρόσδεκτο κέρδος, επικεντρώθηκε στο μαζικό τουρισμό παραμελώντας πολλές φορές την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος. Κύρια χαρακτηριστικά του είναι η εποχικότητα καθώς και η μεγαλύτερη συγκέντρωση καταλυμάτων σε παραθεριστικές περιοχές της παράκτιας ζώνης, ενώ η αγορά στην οποία απευθύνεται οριοθετείται από τα 4S (Sun, Sand, Sea and Sex) (Βαρβαρέσσος, 2000: 231).

[διάγραμμα Α.1: Αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα, 1960-2007
(στοιχεία: Τσάρτας, 2010: 67 / ίδια επεξεργασία)]

²¹ Στα πλαίσια της προβολής στο εξωτερικό συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό τόσο ο ξένος κινηματογράφος όσο και η μεγάλη διαφημιστική εκστρατεία του Ε.Ο.Τ.. Αναπόσπαστο κομμάτι της προωθητικής αυτής καμπάνιας ήταν η τουριστική αφίσα, ένα μέσο που πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και η κορύφωση του οποίου συμπίπτει χρονικά με την περίοδο που επανιδρύθηκε ο Ε.Ο.Τ. Πολλοί ήταν οι καλλιτέχνες που φιλοτέχνησαν τις προωθητικές αφίσες, ανάμεσα τους οι Σπ. Βασιλείου, Γ. Μόραλης, Π. Τέτσης, Φρ. Κάραμποτ και οι Μιχάλης και Αγνή Κατζουράκη, ενώ η θεματολογία κυμαίνονταν από μοντέρνες συνθέσεις μέχρι χαρακτηριστικά φυσικά τοπία (ακρογιάλια, εξωκκλήσια, αυθεντικά πρόσωπα) και φωτογραφίες αρχαίων γλυπτών. (Κουτσοβασίλη, 2014)

Η Ελλάδα θεωρείται, πλέον, ένας ώριμος τουριστικός προορισμός²² και αντιμετωπίζει έντονο ανταγωνισμό από αναδυόμενους Μεσογειακούς, οφείλει, λοιπόν, να υιοθετήσει ορισμένες πολιτικές για να καταφέρει να σταματήσει μια ενδεχόμενη τουριστική πτώση (Δημητρακοπούλου, 2012: 88). Τέτοιες πολιτικές είναι η ανάδειξη του εναλλακτικού τουρισμού και η δημιουργία των κατάλληλων υποδομών και καταλυμάτων που θα προσελκύουν τουρίστες όλο τον χρόνο προκειμένου να επιμηκυνθεί η τουριστική περίοδος.

A.3.2.2. Εθνική πολιτική για τον τουρισμό

Η πρώτη προσπάθεια για δημιουργία νομικού πλαισίου για τον τουρισμό χρονολογείται στο τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου με την ίδρυση του "Γραφείο Ξένων και Εκθέσεων" το 1914, το οποίο το 1929 αναβαθμίστηκε σε αυτόνομο οργανισμό (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού - ΕΟΤ). (Κολώνας, 2015: 63)

Αναφορικά με την μεταπολεμική άνοδο της τουριστικής κίνησης, όπως αυτή αποτυπώθηκε νωρίτερα, συνοδεύεται από μια συνεχώς αυξανόμενη κρατική παρέμβαση που εφαρμόστηκε από τον αρμόδιο φορέα, τον ΕΟΤ²³, σε συνεργασία με μια σειρά από Υπουργεία, ενώ η πρώτη μεταπολεμική περίοδος σηματοδοτείται από το θεσμικό πλαίσιο με το οποίο σχηματίστηκε η "κτηματική περιουσία του ΕΟΤ"²⁴ αλλά και από το θεσμικό πλαίσιο το οποίο καθόριζε τα ποιοτικά κριτήρια για την κατασκευή και λειτουργία των τουριστικών εγκαταστάσεων.

Πέρα τούτου, όπως υπογραμμίζει και ο Ζαχαράτος (2015: 55) *"η τουριστική ανάπτυξη, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960, κινήθηκε χωρίς να στηρίζεται από μια συνολική αναπτυξιακή πολιτική ή κατεύθυνση προγραμματικού χαρακτήρα, παρά μόνον υπό τη μορφή πέντε γενικότερων νομοθετημάτων για τη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και ο τουρισμός"*. Ενώ, μετά το πλαίσιο του πρώτου "Πενταετούς Προγράμματος Οικονομικής Ανάπτυξης της χώρας 1960-1964" εκφράστηκε και επίσημα το δημόσιο ενδιαφέρον για τον τουρισμό με αποτέλεσμα την εισαγωγή ενός αριθμού Αναπτυξιακών Νόμων και νομοθετικών ρυθμίσεων επενδυτικού χαρακτήρα.

Επιγραμματικά, οι κυριότεροι νόμοι της περιόδου 1960-2000 είναι (Ζαχαράτος, 2015: 55-56 · Σαραντάκου, 2010: 117-126) ο Α.Ν. 543/1968, ο οποίος συνετέλεσε στη μέγιστη συσσώρευση ξενοδοχειακών δυναμικοτήτων μεγάλου όγκου μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, η Α.Ν.Ε 95/14.10.1975 αλλά και οι αναπτυξιακοί νόμοι 1116/1981 και 1262/1982. Τη δεκαετία, δε του 1980, στα πλαίσια της γενικότερης τάσης φιλελευθεροποίησης ψηφίστηκε ο νόμος 1892/1990, ο οποίος τροποποιήθηκε με τον 2234/1994, εισάγοντας μια σειρά σημαντικών περιορισμών στις επιδοτήσεις και ένα σύστημα συναγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων

²² Ως "ώριμος προορισμός" ορίζεται "ο προορισμός που έχει ολοκληρώσει τα διαδοχικά στάδια, ανάπτυξης-μεγέθυνσης και σταθεροποίησης της τουριστικής του δραστηριότητας και έχει περάσει σε μια περίοδο μεταβατική -περίοδο μεταστασιμότητας- από την οποία δύναται να πάρει μια σειρά από κατευθύνσεις που κυμαίνονται από την αναζωογόνηση έως την πτώση της τουριστικής του δραστηριότητας". (Σαραντάκου, 2010: 77)

²³ Επιγραμματικά να αναφερθεί ότι ο ΕΟΤ είχε αναπτυξιακό, συντονιστικό και κυρίως παρεμβατικό ρόλο στην οργάνωση και προαγωγή του τουρισμού στην Ελλάδα. (Σαραντάκου, 2010: 115)

²⁴ Με το Ν.Δ. 180/46 "περί τουριστικών τόπων" εισήχθησαν οι προϋποθέσεις μεταβίβασης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και αποκλειστικής διαχείρισης σημαντικών εκτάσεων γης και ακινήτων του ΕΟΤ. (Σαραντάκου, 2010: 116)

που υπέβαλαν αιτήματα χρηματοδότησης. Η ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος, η προσέλκυση τουριστών υψηλών εισοδημάτων, η προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και η ενίσχυση των τουριστικών επιχειρήσεων που κρίνονται βιώσιμες επιδιώχθηκαν με τον αναπτυξιακό νόμο 2601/1998. Τέλος, την περίοδο αυτή εισήχθη και το μοντέλο των “Περιοχών Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης”, σηματοδοτώντας την αρχή της ανάπτυξης, στην Ελλάδα, τουριστικών εγκαταστάσεων μεγάλης κλίμακας.

Από το 2000 και έπειτα, και ειδικότερα από την εισαγωγή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη, ο τομέας του τουρισμού άρχισε να διευκολύνεται από τους περιορισμούς, τις δυνατότητες, τις προδιαγραφές και τις τις συστάσεις των εκάστοτε Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης. Το 2004 την εθνική πολιτική ανέλαβε το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης έχοντας ως *εκτελεστικό βραχίονα* τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού. Ενώ, το 2006 θεσπίστηκε ο νόμος 3522/2006, απόρροια των νέων και αυστηρότερων κατευθυντήριων γραμμών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις κρατικές ενισχύσεις. Στο σημείο αυτό να αναφερθεί πως έκτοτε καθιερώθηκε και η λογική των ΕΣΠΑ, μέσω των οποίων διαμορφώθηκε ένα *νέο επενδυτικό περιβάλλον σε σχέση με τα επενδυτικά κίνητρα που κινητοποιούσαν οι προγενέστεροι νόμοι*. (Ζαχαράτος, 2015: 57)

Όπως επισημαίνει, δε, και η Αυγερινού-Κολώνια (2013: 37) η πολιτική του τουρισμού στην Ελλάδα έχει σύμφωνα με το ΕΣΠΑ ως προτεραιότητα τόσο την ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος όσο και την άμβλυνση της εποχικότητας. Ειδικότερα, η ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος δύναται να επιτευχθεί με την αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος του πολιτιστικού και του περιβαλλοντικού αποθέματος της Ελλάδας, ενώ η άμβλυνση της εποχικότητας με δράσεις διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

Από την εν λόγω ανασκόπηση στην εθνική πολιτική για τον τουρισμό δεν θα μπορούσε να απουσιάζει μια, έστω και σύντομη, αναφορά στο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (2009/2013)²⁵ στο οποίο δίνονται οι κατευθύνσεις, οι κανόνες και τα κριτήρια για τη χωρική διάρθρωση, οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού, και των αναγκαίων υποδομών του, στον ελληνικό χώρο. Στόχος του Πλαισίου αυτού είναι τόσο η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος και η εξασφάλιση της προστασίας και της βιωσιμότητας των πόρων όσο και η ενίσχυση πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης. Ενώ, στις επιδιώξεις του συγκαταλέγεται και η διαμόρφωση ενός σαφέστερου πλαισίου κατευθύνσεων προς τον υπερκείμενο σχεδιασμό, τις αδειοδοτούσες αρχές και τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις.

Προκειμένου να επιτευχθούν τα παραπάνω στο Ειδικό Πλαίσιο για τον τουρισμό, κατηγοριοποιείται ο εθνικός χώρος, με κριτήρια την ένταση και το είδος της τουριστικής δραστηριότητας, τη γεωμορφολογία και την ευαισθησία των πόρων, στις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές, στις αναπτυσσόμενες τουριστικά περιοχές, στις περιοχές με μειονεκτικά χαρακτηριστικά και κυρίαρχες χρήσεις άλλες από τον τουρισμό και δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, στις μητροπολιτικές περιοχές, στα νησιά και τις παράκτιες περιοχές, στις ορεινές περιοχές, στις πεδινές και ημιορεινές περιοχές, στις περιοχές περιβαλλοντικής ευαισθησίας, στους παραδοσιακούς οικισμούς και στους αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία.

²⁵ Το οποίο για την περίπτωση μελέτης παρουσιάζεται στην παράγραφο Β.2.2.2.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως πέρα των προαναφερθέντων νόμων, οι οποίοι αφορούν στη χωρική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας, στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, στη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος και στη σχέση αυτού με το περιβάλλον αλλά και στις επενδυτικές διαδικασίες, τα τελευταία χρόνια στο θεσμικό πλαίσιο για τον τουρισμό συμπεριλαμβάνονται και μια σειρά αποφάσεων οι οποίες αφορούν στην προώθηση του, λόγου χάρη η Στρατηγική Προώθησης και Προβολής του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού για την τριετία 2014-2016²⁶.

A.3.2.3. Περιγραφή προτύπου τουριστικής ανάπτυξης που ακολούθησε η πλειοψηφία των Ελληνικών νησιών

Δεδομένων των γενικότερων τάσεων της τουριστικής δραστηριότητας που επικράτησαν στον ελλαδικό χώρο²⁷, αλλά και την ιδιαιτερότητα των νησιών για την τουριστική ανάπτυξη, όπως άλλωστε αποδεικνύεται και από τη ξεχωριστή κατηγορία του εθνικού χώρου που αποτελούν στο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον τουρισμό, στο σημείο αυτό της παρούσας εργασίας σκόπιμη κρίνεται μια σύντομη αναφορά στο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που ακολούθησε η πλειοψηφία των αναπτυγμένων νησιωτικών περιοχών.

Ειδικότερα, το παραδοσιακό τουριστικό προϊόν του νησιωτικού χώρου, τα πρώτα χρόνια της “ζωής” του, είχε σε πολλές περιπτώσεις *μικτό χαρακτήρα* (Σαραντάκου, 2010: 113) καθώς βασιζόταν τόσο στους πολιτιστικούς πόρους κληρονομιάς όσο και στο κλίμα και στις ακτές. Πιο συγκεκριμένα, οι περιοχές αυτές εκμεταλλευόμενες κατά κύριο λόγο τα στοιχεία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, σε συνδυασμό με τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, κατόρθωναν να “ενεργοποιήσουν” την τουριστική τους δραστηριότητα προσελκύοντας πλήθος τουριστών και αποκτώντας υπόσταση στη διεθνή τουριστική σκηνή.

Σύντομα, όμως, και ουσιαστικά από τις αρχές του ‘70, επικράτησε στις περιοχές αυτές το πρότυπο του τουρισμού διακοπών το οποίο βασίζεται στον ήλιο και στη θάλασσα παραγκωνίζοντας την πολιτιστική κληρονομιά καθώς και τις νεότερες εκφάνσεις της παράδοσης και της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας. Το πρότυπο αυτό επιδίωκε την ενίσχυση του μαζικού τουρισμού, μη επιτρέποντας για πολλές δεκαετίες τη συστηματική και συγκροτημένη ανάπτυξη και άλλων προτύπων, ενώ παραμένει κυρίαρχο ως τις μέρες μας (Μπακαούκας, 2008: 50).

Να αναφερθεί ότι ως μαζικός τουρισμός ορίζεται (Λαγός, 2005 στο Χατζηιωαννίδης, 2014: 21) η μορφή αυτή της τουριστικής δραστηριότητας που περιλαμβάνει την πλειοψηφία των τουριστών που αναζητούν ταξίδι με σκοπό την αναψυχή, τη διασκέδαση και τη ξεκούραση σε προορισμούς με ήλιο κατά βάση. Ενώ, όπως επισημαίνει και ο Ζλατούδης (2009: 8) ο μαζικός τουρισμός που αναπτύσσεται στις νησιωτικές περιοχές, αναγκάζει το κάθε νησί να ανταγωνιστεί τα άλλα νησιά ή τους παράκτιους οικισμούς, οι οποίοι προσφέρουν και αυτοί το δίπολο ήλιος-θάλασσα, έχοντας ως απόρροια την παραμέληση των ιστορικών και πολιτιστικών στοιχείων αλλά και πλήθος περιβαλλοντικών επιδράσεων.

²⁶ Η Στρατηγική περιλαμβάνει ένα συνολικό πλαίσιο επικοινωνίας με διακριτές ενότητες δράσεων που αποτελούν βασικά κριτήρια για την επιλογή και επεξεργασία, την κατάρτιση προγραμμάτων προώθησης και προβολής διεθνούς εμβέλειας και την υλοποίησή τους. (ΕΟΤ, 2013: 2)

²⁷ Όπως αυτές αναφέρθηκαν στην παράγραφο A.3.2.1. Ιστορική εξέλιξη.

Συνάγεται, επομένως, το συμπέρασμα πως οι βασικότερες επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού στην κοινωνία των νησιωτικών περιοχών αφορούν τόσο στο κοινωνικό-περιβαλλοντικό της υπόβαθρο όσο και στην οικονομική της ανάπτυξη. Σύμφωνα και με τον Μπακαούκα (2008: 51) οι έκδηλες προεκτάσεις του μαζικού τουρισμού είναι η *οικονομική μονοκαλλιέργεια*, που λόγω των περιορισμένων φυσικών πόρων δεν αφήνει περιθώρια για περαιτέρω ανάπτυξη και άλλων δραστηριοτήτων, η εγκατάλειψη ή υπερεκμετάλλευση των εκ των πραγμάτων ελλειμματικών φυσικών πόρων και η ανεξέλεγκτη οικιστική ανάπτυξη και αλλαγή στις χρήσεις γης, μέσω της υπέρμετρης κατασκευής υποδομών και εγκαταστάσεων τουρισμού.

Να προστεθεί, δε, πως άμεση επίπτωση του μαζικού τουρισμού καλοκαιρινών διακοπών που έχει αναπτυχθεί στα ελληνικά νησιά είναι η έντονη εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος, δηλαδή η επιβάρυνση των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων τους μήνες αιχμής και αχρηστίας τους τους χειμερινούς μήνες, καθώς και η εποχική απασχόληση μέρους του πληθυσμού (Ικκος, 2015: 1).

Τέλος, ένα ακόμα στοιχείο στο οποίο βασίζεται η ελληνική νησιωτική τουριστική δραστηριότητα είναι το φαινόμενο του “all inclusive” με το οποίο οι τουρίστες μέσω των tour operators έχουν τη δυνατότητα με ένα οικονομικό ταξιδιωτικό πακέτο να ικανοποιούν όλες τις ανάγκες τους μέσα σε ένα ξενοδοχείο. Το φαινόμενο αυτό, όμως, συνεπάγεται την εξάρτηση του εγχώριου τουριστικού προϊόντος από τους διεθνείς ταξιδιωτικούς κολοσσούς αλλά και τη δυσλειτουργία ενός δίκτυου τουριστικών δραστηριοτήτων που αποτελείται κυρίως από μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις.

Το μοντέλο αυτό της τουριστικής ανάπτυξης, λοιπόν, κρίνεται παρωχημένο, μιας και έχει κάνει τον κύκλο του, και δεν έχει καμία βιώσιμη προοπτική. Ενώ, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το πρότυπο αυτό το έχει ακολουθήσει η πλειοψηφία των νησιωτικών και παράκτιων περιοχών της λεκάνης της Μεσογείου (Ζλατούδης, 2009: 18), επιτακτική θεωρείται η αποστροφή των ελληνικών νησιών από το συμβατικό αυτό πρότυπο και η κατεύθυνση προς νέα τουριστικά προϊόντα.

Σε γενικές γραμμές, διαπιστώνεται, όπως σημειώνει και ο Κομίλης (1995), ότι η Ελλάδα επιδιώκοντας ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη χρειάζεται να διαμορφώσει ένα ελκυστικό και διεθνώς ανταγωνιστικό προϊόν υψηλού ποιοτικού επιπέδου το οποίο να ανταποκρίνεται στις εξαιρετικές δυνατότητες και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που διαθέτει.

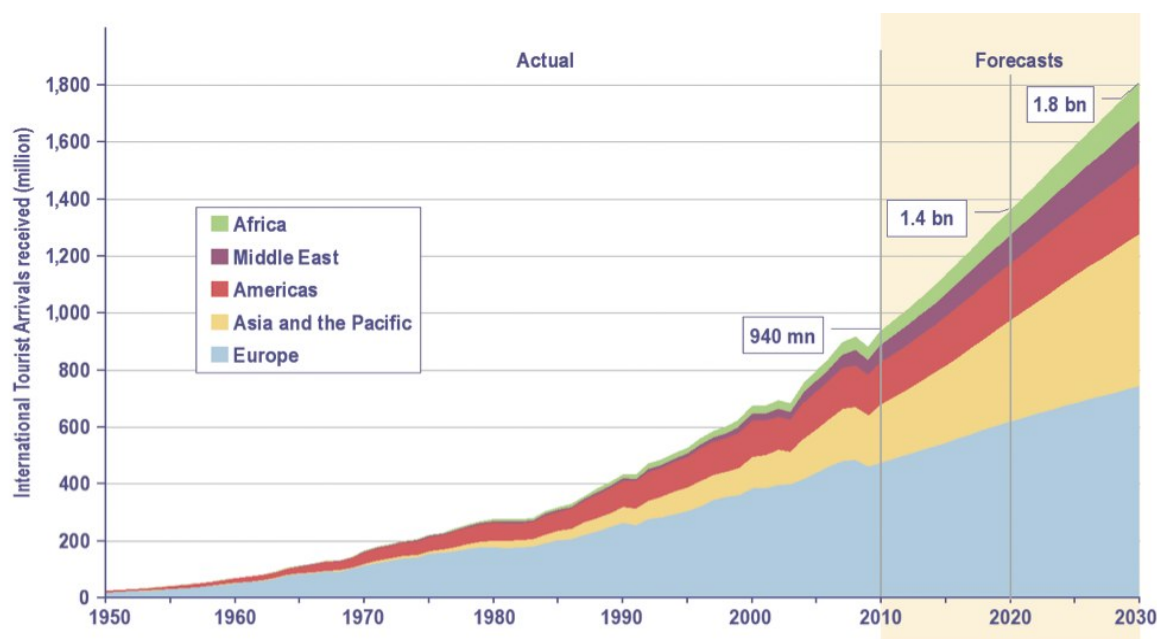
A.3.3. Σύγχρονες διεθνείς τάσεις στην παγκόσμια τουριστική αγορά

Όπως προκύπτει και από τη σύντομη ανασκόπηση της διεθνούς τουριστικής δραστηριότητας, που πραγματοποιήθηκε στην αρχή της ενότητας αυτής της παρούσας εργασίας²⁸, ο τουρισμός αναγνωρίζεται ως η μεγαλύτερη “βιομηχανία” σε παγκόσμιο επίπεδο με διαρκώς αυξανόμενη επίδραση στην οικονομική και κοινωνική ζωή του εκάστοτε προορισμού.

²⁸ Βλ. παράγραφο A.3.1. Ο ορισμός και η εξέλιξη του τουρισμού.

Αναμφισβήτητα, όμως, ο τουρισμός δεν επηρεάζει μόνο τις συνθήκες που επικρατούν σε μια περιοχή, αλλά επηρεάζεται και ο ίδιος από αυτές, καθώς, όπως αποδεικνύεται στο πέρασμα των χρόνων, είναι ευάλωτος τόσο στις *αναταράξεις της διεθνούς πολιτικής σκηνής όσο και στις διακυμάνσεις της διεθνούς οικονομίας* (ΕΟΤ, 2011: 5). Απόρροια, λοιπόν, αυτού είναι οι αυξομειώσεις που παρουσιάζουν τα μεγέθη του τουρισμού κατά περιόδους (UNWTO, 2014), όπως για παράδειγμα ο αριθμός των τουριστών (βλ. διάγραμμα Α.2) και ο αριθμός των εισπράξεων.

[διάγραμμα Α.2: Διεθνείς τουριστικές αφίξεις, 1950-2020 (UNWTO, 2014: 14)]

Σαφώς, όμως, η εξελικτική πορεία του τουρισμού δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των επικρατούσων συνθηκών αναφορικά με την πολιτική και οικονομική ζωή αλλά εξαρτάται και από τις ανάγκες των τουριστών και από το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν προς αυτούς.

Δεδομένου, λοιπόν πως μέχρι πρότινος τα άτομα ταξίδευαν είτε για λόγους αναψυχής, επαγγελματικούς, φιλικούς ή οικογενειακούς, για λόγους υγείας είτε γιατί θέλουν απλά την αναψυχή τους και να διασκεδάσουν φεύγοντας από την καθημερινή ρουτίνα (Χατζιωαννίδης, 2014: 40), η διαδεδομένη μορφή τουρισμού που έχει αναπτυχθεί στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών είναι αυτή του μαζικού τουρισμού.

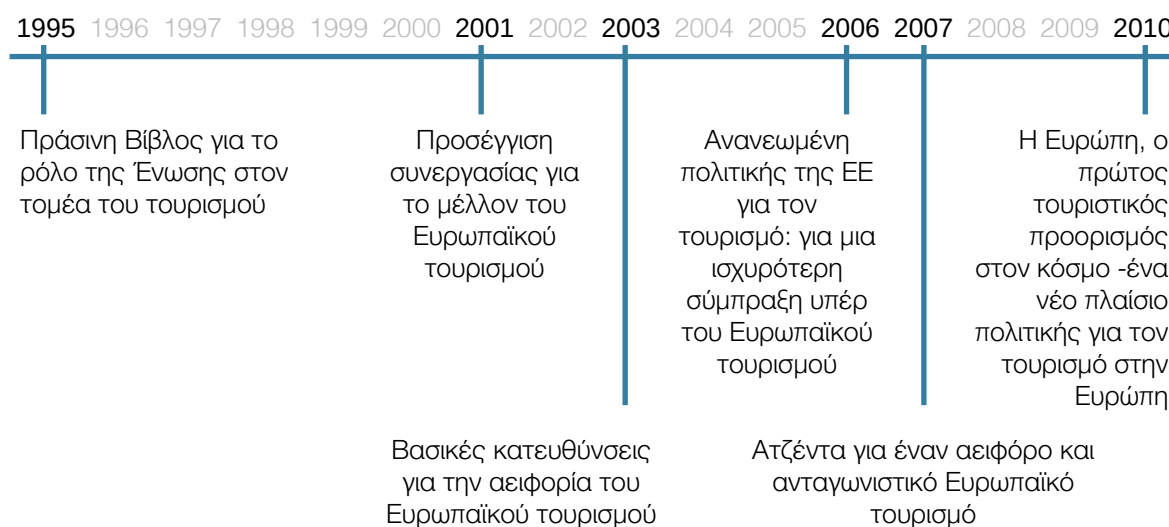
Τα τελευταία χρόνια, όμως, παρατηρείται μεταβολή στη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος και νέες μορφές τουρισμού, γνωστές ως εναλλακτικός τουρισμός, έκαναν την εμφάνισή τους με στόχο να προσεγγίσουν τον τουρίστα και να προσπαθήσουν να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες του καθώς αναζητούσε έναν διαφορετικό τρόπο διακοπών από τον συνηθισμένο. Οι νέες αυτές μορφές τουριστικής ανάπτυξης απαιτούν την ενεργό συμμετοχή του τουρίστα στις όποιες δραστηριότητες, ενώ βασικό μέλημα των συμμετεχόντων είναι η προστασία του περιβάλλοντος και η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς (Χατζιωαννίδης, 2014: 40).

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον ορισμό που διατυπώνεται στο Ειδικό Πλαίσιο για τον τουρισμό (2009/2013) ως **“εναλλακτικός τουρισμός”** ορίζεται **ο τουρισμός που διαφέρει κατά περίπτωση από το κυρίαρχο μοντέλο μαζικού τουρισμού ως προς τους πόρους που αξιοποιεί, το βαθμό χωρικής συγκέντρωσης, τον τρόπο και το χώρο διάθεσης του καθώς και τη χρονική περίοδο ανάπτυξής του.**

Συνάγεται, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι ο εναλλακτικός τουρισμός είναι αντιδιαμετρικά αντίθετος από την ευρέως γνωστή μορφή του μαζικού τουρισμού, κύρια χαρακτηριστικά του οποίου, όπως έχουν προαναφερθεί, είναι η περιβαλλοντική επιβάρυνση, η μείωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών αλλά και η μεγιστοποίηση του κέρδους σε βάρος πολλές φορές των τοπικών κοινωνιών, του περιβάλλοντος και της οικονομίας.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί πως ήδη από τη δεκαετία του εβδομήντα ειδικοί επιστήμονες αλλά και παγκόσμιοι οργανισμοί επεσήμαναν ότι οι τάσεις ανάπτυξης του τουρισμού θα αποβούν πιεστικές σε βάρος των περιοχών που παρουσιάζουν: φυσικό ενδιαφέρον, πολιτιστικό ενδιαφέρον ή συνδυάζουν και τα δύο. Ενώ, από τη δεκαετία του ενενήντα και έπειτα η Ευρώπη, ο πρώτος τουριστικός προορισμός στον κόσμο, λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις προειδοποιήσεις και μελετώντας την πορεία της τουριστικής δραστηριότητας, εφαρμόζει ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για τον ευρωπαϊκό τουρισμό. Η πολιτική αυτή συνδέεται άμεσα με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και βασίζεται σε μια σειρά προγραμμάτων όπως τα Leader, Interreg και Phare. (Αυγερινού-Κολώνια, 2013: 25)

**[σχήμα Α.2: Εξέλιξη κοινοτικής πολιτικής για τον τουρισμό
(στοιχεία: Αυγερινού- Κολώνια, 2013: 24 / ίδια επεξεργασία)]**

Τέλος, επιστρέφοντας στη σύγχρονη τάση του εναλλακτικού τουρισμού, αναφέρονται επιγραμματικά οι κυριότερες μορφές έκφρασης του (Αυγερινού-Κολώνια, 2013: 14 · ΕΟΤ, 2014 · Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 78-88 · Κοκκώσης κ.α., 2011 · Κοντίτση, 2010: 40-48 · Χατζηιωαννίδης, 2014: 40-41):

Κοινωνικός τουρισμός

Μια από τις βασικότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού που αφορά σε οικονομικές διακοπές για άτομα χαμηλού εισοδηματικού επιπέδου, άνεργους και πολύτεκνους με διάρκεια διακοπών λίγες μέρες και κατά τη χαμηλή τουριστική περίοδο. Η σημασία αυτής της μορφής έγκειται στο γεγονός ότι δίνεται η δυνατότητα σε άτομα, που υπό κανονικές συνθήκες δεν είχαν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν, να πραγματοποιήσουν κάποιου είδους απόδραση.

Οικοτουρισμός

Στον οικοτουρισμό ανήκουν τόσο οι τουρίστες όσο και το τουριστικό κύκλωμα υποδοχής που σέβονται το φυσικό περιβάλλον και μεριμνούν για τη διαφύλαξη αυτού. Αυτή η μορφή τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί την εξισορρόπηση μιας χώρας έναντι στο μαζικό τουρισμό και τα προβλήματα του, για αυτό η εφαρμογή της κρίνεται επιτακτική. Στο πλαίσιο του οικοτουρισμού εντάσσεται η τουριστική δραστηριότητα των παραδοσιακών οικισμών, των εθνικών δρυμών, των βιοτόπων κοκ.

Αγροτουρισμός

Ο αγροτουρισμός αναφέρεται στις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και εντάσσονται αρμονικά στο πλαίσιο του αγροτικού περιβάλλοντος και της αγροτικής ζωής. Περιλαμβάνει τις διάφορες τουριστικές δραστηριότητες που είναι συμπληρωματικές ή έρχονται σε σύγκρουση με άλλες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα οικονομικές και κοινωνικές, που χαρακτηρίζουν τον αγροτικό χώρο.

Πολιτιστικός τουρισμός

Ως πολιτιστικός τουρισμός ορίζεται η *“εναλλακτική μορφή τουρισμού προοριζόμενη όχι μόνον για την ανακάλυψη μνημείων, συνόλων, τοποθεσιών, αλλά και για τη διατήρηση και προστασία τους”* (Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού, 1976 στο Αυγερινού-Κολώνια, 2013: 14). Ενώ, στη Νέα Χάρτα Πολιτιστικού Τουρισμού (1999 στο Αυγερινού-Κολώνια, 2013: 14) διαπιστώνεται ότι ο *“πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί παράγοντα γνώσης και κοινωνικής ανάπτυξης, αλλά θα πρέπει να αναπτύσσεται στα πλαίσια της φέρουσας ικανότητας των ευαίσθητων τόπων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς ώστε να μην εξελιχθεί σε παράγοντα αρνητικών πιέσεων”*.

Θρησκευτικός τουρισμός

Ο θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει τόσο τους προσκυνητές που επισκέπτονται μια περιοχή με αποκλειστικό σκοπό τη θρησκεία όσο και τους τουρίστες που επισκέπτονται κάποιον θρησκευτικό τόπο χωρίς η θρησκεία να είναι ο αποκλειστικός σκοπός του ταξιδιού τους.

Θεραπευτικός-ιαματικός τουρισμός ή τουρισμός υγείας

Ο θεραπευτικός τουρισμός εξελίσσεται σε μια από τις βασικότερες μορφές τουρισμού, ενώ τα άτομα τα οποία μετέχουν σε αυτόν έχουν σαν κίνητρο την αποκατάσταση και τη

διατήρηση της υγείας τους ή την ανάρρωση τους από διάφορες ασθένειες. Βασικά χαρακτηριστικά αυτής της μορφής είναι τόσο η ηλικιακή ομάδα των συμμετεχόντων, κυρίως άτομα δεύτερης και τρίτης ηλικίας, όσο και ο τόπος στον οποίο προσφέρονται οι τουριστικές υπηρεσίες, ο οποίος προσδιορίζεται από τους φυσικούς πόρους, λόγω χάρη ιαματικές πηγές.

Αθλητικός τουρισμός

Μια άλλη μορφή εναλλακτικού τουρισμού είναι αυτή του αθλητικού τουρισμού κατά την οποία οι τουρίστες επισκέπτονται τον εκάστοτε τουριστικό προορισμό με σκοπό είτε την παρακολούθηση κυρίως κάποιου αθλητικού γεγονότος, λόγω χάρη ολυμπιακοί αγώνες και διεθνή τουρνουά, είτε την άσκηση ενός αθλήματος, όπως είναι για παράδειγμα η ποδηλασία, η ιππασία, το γκολφ και οι καταδύσεις.

Συνεδριακός τουρισμός

Ο συνεδριακός τουρισμός αφορά σε κάθε είδους οργανωμένες εκδηλώσεις με μεγάλο ή μικρό αριθμό συμμετεχόντων και σε οποιοδήποτε επίπεδο, δηλαδή τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές, όπως είναι τα συνέδρια, οι συσκέψεις, οι διεθνείς συναντήσεις από οργανώσεις. Αυτή η μορφή τουρισμού απαιτεί συνήθως καταλύματα πολυτέλειας, ενώ απαραίτητο στοιχείο για την επίτευξη του είναι η απευθείας μετάβαση στη χώρα προορισμού, λόγω του ότι είναι μικρής διάρκειας, συνήθως για 2-4 ημέρες. Απαραίτητες είναι, επίσης, η ασφάλεια του προορισμού, η ύπαρξη ενός αξιόπιστου οργανωτή και οι κατάλληλες αίθουσες και συνεδριακά κέντρα με εύκολη πρόσβαση σε αυτά.

Τουρισμός κρουαζιέρας

Σημαντική εναλλακτική μορφή αποτελεί και ο τουρισμός κρουαζιέρας, ειδικά για την Ελλάδα η οποία κατέχει ιδιαίτερα σημαντική θέση στη Μεσόγειο.

Ενώ, άλλα είδη εναλλακτικού τουρισμού είναι ο τουρισμός πόλης (city break), ο τουρισμός περιπέτειας, ο περιηγητικός τουρισμός, ο τουρισμός τρίτης ηλικίας, ο τουρισμός χειμερινών σπορ, ο ορεινός τουρισμός και ο ορειβατικός τουρισμός.

A.4. Το Μεσογειακό τοπίο και ο τουρισμός

A.4.1. Η έννοια του τοπίου

Η έννοια του τοπίου, αφηρημένη εκ πρώτης όψεως, αποτέλεσε αντικείμενο πολλών ερμηνειών και πολλές φορές παρανόησης με αυτή του περιβάλλοντος (Γκόλτσιου, 2007: 11). Πρόκειται για μια σύνθετη έννοια ο προσδιορισμός της οποίας, όπως επισημαίνει και η Ανανιάδου-Τζημπούλου (2005: 75), είναι δύσκολος, ενώ το περιεχόμενο της συχνά ποικίλει ανάλογα με τους τρόπους προσέγγισης για την κατανόηση του.

Ο ευρέως αποδεκτός ορισμός για την εν λόγω έννοια είναι αυτός που διατυπώνεται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το τοπίο²⁹ (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2000: 3) σύμφωνα με τον οποίο ως **τοπίο νοείται “μία περιοχή, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τους ανθρώπους, της οποίας ο χαρακτήρας είναι αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών ή/και ανθρώπινων παραγόντων”**. Αξίζει να αναφερθεί, όμως, και ο ορισμός του τοπίου που δίνεται στον Ν. 1650/1986 περί προστασίας του περιβάλλοντος σύμφωνα με τον οποίο **“τοπίο αποτελεί κάθε δυναμικό σύνολο βιοτικών και μη βιοτικών παραγόντων και στοιχείων του περιβάλλοντος που μεμονωμένα ή αλληλοεπιδρώντας σε συγκεκριμένο χώρο συνθέτουν μια οπτική εμπειρία”**.

Σε γενικές γραμμές, πρόκειται για έναν πολυδιάστατο όρο³⁰, ο οποίος δύναται να αναφέρεται στο φυσικό, τεχνητό ή φαντασιακό περιβάλλον (Καρούντζου και Σιδέρη, 2013: 9). Ενώ, προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός τοπίου αποτελεί η ύπαρξη ενός παρατηρητή καθώς **“ένας τόπος γίνεται τοπίο μόνο εφόσον αποτελέσει το αντικείμενο ενός βλέμματος”** (Γράβαρη και Μπελαβίλας, 1999 στο Σεχρεμέλη, 2009: 47). Συνάγεται, λοιπόν, το συμπέρασμα πως η μελέτη του τοπίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον κάτοικο του, καθώς αυτός το αντιλαμβάνεται ή το διαμορφώνει ανάλογα με τις ανάγκες και τις επιθυμίες του (Ανανιάδου-Τζημοπούλου, 2005: 75).

Σημαντικό στοιχείο του τοπίου είναι και η ιστορία του τόπου που εκφράζεται μέσα από αυτό. Ειδικότερα, σε βάθος χρόνου στο εκάστοτε τοπίο επέρχονται μακροπρόθεσμες μεταβολές στη μορφή και στη σύσταση του, οι οποίες δύναται να έχουν προκληθεί είτε από φυσικούς είτε από ανθρωπογενείς παράγοντες, και οι οποίες αποτυπώνονται προσθετικά πάνω στο ίδιο το τοπίο ως μνήμες (Καρούντζου και Σιδέρη, 2013: 43), συνθέτοντας τη συνολική εικόνα τόσο των περιβαλλοντικών όσο και των χωρικών στοιχείων της γεωγραφικής αυτής ενότητας (Clementi, 2002). Η σχέση του τοπίου με το χρόνο επισημαίνεται χαρακτηριστικά μέσα από τη φράση **“το τοπίο είναι οι εγγραφές του χρόνου πάνω στο χώρο”** που διατύπωσε ο Δουκέλλης (2007: 16).

Δίνοντας δε μια πιο ποιητική χροιά στην ερμηνεία του υπό εξέταση όρου αρκεί η αναφορά στο απόσπασμα του Ελύτη από το έργο **“Τα δημόσια και τα ιδιωτικά”** (1990/2007: 8) **“ένα τοπίο δεν είναι όπως το αντιλαμβάνονται μερικοί κάποιο, απλώς, σύνολο γης, φυτών και υδάτων. Είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη”**.

A.4.2. Μεσογειακό και ελληνικό τοπίο

Τόσο για τις περιοχές της λεκάνης της Μεσογείου, όσο και ειδικότερα για την Ελλάδα, το τοπίο έχει μεγάλη σημασία καθώς αποτελούν περιοχές οι οποίες, όπως επισημαίνουν και οι Μπεριάτος και Παπαγεωργίου (2013α: 10), **“χαρακτηρίζονται από το βάρος μιας μεγάλης**

²⁹ Η Σύμβαση αυτή υπογράφηκε στη Φλωρεντία μεταξύ των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχοντας ως βασικούς στόχους την προώθηση της προστασίας των τοπίων, τη διαχείριση και το σχεδιασμό τους καθώς και την οργάνωση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας σε ζητήματα τοπίων. Ενώ, παράλληλα η Σύμβαση αυτή προωθεί την αναγνώριση των τοπίων ως ένα συστατικό του ανθρώπινου περιβάλλοντος, ως μια έκφραση της ποικιλίας της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς και ως θεμέλιο της ταυτότητας του. (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2000)

³⁰ Για τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του τοπίου χαρακτηριστική είναι η επισήμανση του Φατούρου (2005: 52) **“το τοπίο είναι πολλαπλή πολλαπλότητα”**.

ιστορικής κληρονομιάς και από την ευθραυστότητα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και των οικοσυστημάτων τους”.

[**εικόνα Α.1:** Μεσογειακό τοπίο - Κεφαλλονιά_Ελλάδα (α), Αμάφι_Ιταλία (β), Μάλτα (γ)
(α: <http://www.thetravelbook.gr/article.asp?catid=30821&subid=2&rubid=63819096> - πρόσβαση 29.05.2015,
β: <http://lisaballtraveldesign.com/positano-amalfi-coast-italy/> - πρόσβαση 29.05.2015,
γ: <http://sknews.gr/permalink/14092.html> - πρόσβαση 29.05.2015)]

Ειδικότερα, το μεσογειακό τοπίο είναι αποτέλεσμα της γεωμορφολογικής, βιολογικής και κλιματολογικής εξέλιξης της Μεσογείου σε συνδυασμό με τις ανθρώπινες διεργασίες και την ταυτόχρονη εξέλιξη των εκεί πολιτισμών. Παράλληλα, το τοπίο αυτό χαρακτηρίζεται από την ποικιλία μορφών και συστατικών τα οποία αντικατοπτρίζουν τη μακρά ιστορία της ανθρώπινης αποίκησης στη γεωγραφική αυτή περιοχή, συνθέτοντας ένα *μωσαϊκό υψηλής ετερογένειας*. Αξιοσημείωτο είναι, δε, πως οι λαοί της Μεσογείου στη συντριπτική τους πλειοψηφία διαχειρίστηκαν το τοπίο με μεγάλη ικανότητα, χωρίς να υποβαθμίζουν τα φυσικά συστήματα, *χρησιμοποιώντας τη βιολογική παραγωγικότητά του και διατηρώντας ταυτόχρονα την οργανική ποικιλότητά του*. (Αθανασιάδου, 2012: 163)

Σε αντιδιαστολή το ελληνικό τοπίο, το οποίο έχει αποτελέσει διαχρονικά αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής από τους περιηγητές του 19ου και του 20ού αιώνα, λόγω της μεγάλης ποικιλότητας και “ευθραυστότητας” που το χαρακτηρίζει αλλά και της γοητείας και ελκυστικότητας που ασκεί στον υποψιασμένο και μη επισκέπτη (Μπεριάτος, 2015), δεν παρουσιάζει την ίδια ευαισθησία για την προστασία της φυσικής κληρονομιάς αλλά ούτε και

της πολιτιστικής. Θα μπορούσε να ειπωθεί πως το ελληνικό τοπίο χαρακτηρίζεται από την καταστροφή, την οποία επισήμανε αρκετά νωρίς ο Πικιώνης, και την υποβάθμιση, οι οποίες έχουν μακρά ιστορία και οφείλονται κατά βάση στην αστικοποίηση και την εγκατάλειψη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, στην εξάπλωση της δόμησης και στην απουσία σχεδιασμού για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων τουρισμού και αναψυχής στο χώρο της υπαίθρου (Τερκενλή, 2010: 39).

[εικόνα Α.2: Ελληνικό τοπίο - Αθήνα (α), Παράκαμψη Λιμένος_Καβάλα (β), Χύτρα_Κύθηρα (γ)
(<http://yerolymbos.com/> - πρόσβαση 26.05.2015)]

Ανάλογης της ποικιλίας που παρουσιάζει ο ελλαδικό χώρος ως προς το φυσικό του περιβάλλον, ο οποίος χαρακτηρίζεται από μια συνεχή εναλλαγή στεριάς και θάλασσας, βουνών και πεδιάδων, εύφορης και άγονης γης και ο οποίος αναπτύσσεται σε μια σύνθεση

νησιών και παραλιακών λωρίδων ξηράς και ηπειρωτικής γης (Λάββας, 2008 στο Καρούντζου και Σιδέρη, 2013:127), είναι και η ποικιλία του ελληνικού τοπίου.

Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, όσον αφορά στο ελληνικό τοπίο αποτελείται από ένα σύνολο τοπίων, τα οποία προκύπτουν ανάλογα τα χαρακτηριστικά που εξετάζει κανείς (αισθητικά, γεωμορφολογικά, πολιτιστικά, φυσικά, λειτουργικά κ.ο.κ.). Ενώ, σύμφωνα με έρευνα που εκπονήθηκε από το Εργαστήριο Γεωγραφικών Ερευνών και Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το 2007 προκύπτει η ακόλουθη γενική τυπολογία (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 12-13):

- Πεδινές περιοχές (επίπεδες ή ελαφρώς επικλινείς):
 - πεδινές περιοχές με εκτατική ή εντατική καλλιέργεια και αγροτικούς οικισμούς,
 - πεδινές περιοχές γραμμικής οικιστικής ανάπτυξης κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου με διάσπαρτη, άναρχη δόμηση (νόμιμη ή μη) και χρήση παραθεριστικών κατοικιών και τουριστικών καταλυμάτων.
- Περιοχές αρκετά επικλινείς (“ημιορεινές”):
 - περιοχές με έντονο ανάγλυφο, βοσκότοπους και παραδοσιακές καλλιέργειες, με ή χωρίς αναβαθμίδες και αγροτικούς οικισμούς,
 - περιοχές με έντονο ανάγλυφο, γραμμικής οικιστικής ανάπτυξης κυρίως κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου, με διάσπαρτη, άναρχη δόμηση (νόμιμη ή μη) και χρήση παραθεριστικής κατοικίας και τουριστικών καταλυμάτων.
- Περιοχές πολύ επικλινείς (“ορεινές”):
 - με δασική βλάστηση ψηλή ή μακκία και έντονο ανάγλυφο που περιλαμβάνει και βραχώδεις ακτές, με χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού ή ακατοίκητες.

Εστιάζοντας, δε, στο ελληνικό νησιωτικό τοπίο, το οποίο αποτελεί και αντικείμενο της έρευνας, αξίζει αρχικά να επισημανθεί ότι αποτελείται από όλες τις προαναφερθείσες τυπολογίες, καθώς διακρίνεται για την ποικιλία του τόσο από νησί σε νησί, όσο και μέσα στο ίδιο το νησί με μια ιδιαίτερη ποικιλία αντιθέσεων και εικόνων. Χαρακτηριστικά, δε, του τοπίου αυτού αποτελούν η θάλασσα, το κλίμα, η φωτεινότητα και η βλάστηση που ποικίλει (Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, 2009 στο Σεχρεμέλη, 2009: 47).

A.4.3. Θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και διαχείριση του τοπίου

Η προστασία και η διαχείριση του τοπίου φαίνεται ότι απασχολεί σε μεγάλο βαθμό τη διεθνή κοινότητα καθώς από τη δεκαετία του '60 έως και πρόσφατα έχουν υπάρξει αρκετές αναφορές και ντοκουμέντα για το εν λόγω ζήτημα. Τα αντιπροσωπευτικότερα είναι ο Χάρτης της Βενετίας (1964), η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975), οι Συστάσεις της UNESCO για τη διατήρηση του ρόλου των ιστορικών περιοχών (1976), η Σύμβαση της Γρανάδας (1985) καθώς και η Χάρτα Προστασίας των Ιστορικών Πόλεων (1990) (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 9). Πέρα τούτων όμως, το πρώτο επίσημο ντοκουμέντο πολιτικής για το τοπίο αποτελεί η προαναφερθείσα “Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου” (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2000).

Ενώ, το πιο πρόσφατο ντοκουμέντο είναι το πόρισμα της διεθνούς συνάντησης με θέμα “Πολιτιστικά Τοπία σε περιοχές Natura 2000: προς μία νέα πολιτική ολοκληρωμένης διαχείρισης της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς”, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 10 και 11 Οκτωβρίου 2014 στην Αθήνα και τη Στυμφαλία. Το πόρισμα της συνάντησης αυτής φέρει τον τίτλο “Διακήρυξη της Στυμφαλίας” (Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2014) και στο πλαίσιο του συνοψίζονται οι βασικές θέσεις που διατυπώθηκαν σχετικά με τις αναγκαίες δράσεις που πρέπει να γίνουν για το τοπίο στα κρίσιμα πεδία της γνώσης, της διαχείρισης, της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, της ενημέρωσης και της χρηματοδότησης, στα οποία διαπιστώνονται σοβαρά ελλείμματα (Μπεριάτος, 2015).

Όσον αφορά στον Ελλαδικό χώρο το τοπίο αποτελεί ένα από τα καυτά θέματα της δεκαετίας του '50, ενώ η ένταξη ή η «διακριτική αλλοίωση» του απασχόλησε τους Έλληνες κυρίως την περίοδο 1953-1963 (Σημαιοφορίδης, 2005: 362). Χαρακτηριστική είναι η δημιουργία της Επιτροπής Τοπίου, η οποία απαρτιζόταν από επιφανείς προσωπικότητες της εποχής στο πλαίσιο του ΤΕΕ και η οποία είχε ως μόνιμο σκοπό και στόχο τη μελέτη και τη συχνή μέριμνα για την ιστορική και φυσική αξία του ελληνικού τοπίου, τη διαφώτιση της κοινής γνώμης για την ανάγκη του σεβασμού και της προστασίας της μορφής του, καθώς και την υπόδειξη μέτρων προς τους αρμόδιους φορείς (Σημαιοφορίδης, 2002: 53). Στις συνεδριάσεις της Επιτροπής αυτής εξέφρασαν τις απόψεις τους για την επέμβαση στο φυσικό περιβάλλον διακεκριμένοι αρχιτέκτονες, όπως ο Πικιώνης με τη γνωστή ομιλία «Γαίας ατίμωσις». Ενώ, ένα ακόμα σημαντικό γεγονός της περιόδου αυτής είναι η θεσμοθέτηση των Τοπίων Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους.

Παρά το γεγονός, όμως, ότι το ενδιαφέρον της Ελλάδας για το τοπίο ήταν εξαρχής έντονο και πως η Ελλάδα υπήρξε μια από τις πρώτες χώρες-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης που υπέγραψε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο το 2000, πέρασε μια δεκαετία έως ότου την επικυρώσει στο εθνικό κοινοβούλιο μετατρέποντας την σε νόμο του ελληνικού κράτους³¹ (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013α: 16).

Δεδομένου ότι το τοπίο είναι η έκφραση της ενιαίας πραγματικότητας που συνιστούν μαζί η φυσική και η πολιτιστική κληρονομιά (Μπεριάτος, 2015) οι γενικές αρχές που διέπουν όλα τα προαναφερθέντα ντοκουμέντα και αφορούν στην προστασία και διαχείριση του τοπίου θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι ο συνδυασμός των κατευθύνσεων για την ολοκληρωμένη προστασία και διαχείριση των δυο αυτών συνιστωσών. Στο σημείο αυτό της παρούσας εργασίας, λοιπόν, αξίζει μια σύντομη αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο της Ελλάδας για την προστασία και τη διαχείριση τόσο του φυσικού περιβάλλοντος όσο και του πολιτιστικού.

Επιγραμματικά, όσον αφορά στο εθνικό νομοθετικό πλαίσιο που αφορά στην προστασία και διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος αποτελείται από πλήθος νόμων (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 83) με σημαντικότερους τους νόμους 1650/1986 περί προστασίας του περιβάλλοντος και 3937/2011 για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, στον οποίο συμπεριλαμβάνονται και άλλες διατάξεις, ο οποίος τροποποιεί τον νόμο 1650/1986. Στα πλαίσια των δύο αυτών νόμων, εκτός των άλλων, ορίζονται οι έννοιες που αφορούν στον εν

³¹ Πρόκειται για τον νόμο 3827/2010 ο οποίος αποτελεί το πρώτο νομοθέτημα που απασχολείται αποκλειστικά με το τοπίο και ο οποίος είναι η σχεδόν ακριβής μετάφραση, χωρίς, δηλαδή, παραλλαγές, των ιδίων άρθρων που περιλαμβάνονται στην αρχική (στην αγγλική γλώσσα) Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο.

λόγω ζήτημα και θεσπίζονται οι περιοχές προστασίας, εξασφαλίζοντας τη δυνατότητα διαχείρισης ποικίλων περιοχών με διαφορετικό βαθμό και αντικείμενο προστασίας.

Ειδικότερα, οι περιοχές προστασίας της φύσης βάση της ελληνικής νομοθεσίας (βλ. Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 85-90) είναι οι Περιοχές Απόλυτης Προστασίας της φύσης, οι Περιοχές Προστασίας της φύσης, τα Φυσικά Πάρκα, τα οποία διακρίνονται σε Εθνικά Πάρκα και σε Περιφερειακά Πάρκα, οι Περιοχές Προστασίας Οικοτόπων και Ειδών, οι οποίες διακρίνονται σε Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ), Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) και Καταφύγια Άγριας Ζωής (ΚΑΖ), καθώς και τα Προστατευόμενα Τόπια και οι Προστατευόμενοι Φυσικοί Μετασχηματισμοί. Αξίζει να σημειωθεί, πως με βάση το σύνολο των κατηγοριών προστατευόμενων περιοχών της εθνικής νομοθεσίας, εκτός των περιοχών απόλυτης προστασίας της φύσης και των περιοχών προστασίας της φύσης, η έκταση των περιοχών αυτών στην Ελλάδα υπολογίζεται σε 2.160.498,51 Ha (Παπαγεωργίου κ.α., 2010: 802).

Πέρα, όμως, των περιοχών προστασίας της φύσης με βάση την Ελληνική νομοθεσία, στην Ελλάδα υπάρχουν και περιοχές οι οποίες υπάγονται σε καθεστώς προστασίας του Ευρωπαϊκού Δικαίου και των Διεθνών Συμβάσεων³² και οι οποίες είναι οι υγρότοποι Ραμσάρ, τα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς, τα Αποθέματα Βιόσφαιρας, οι Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές με τη Σύμβαση της Βαρκελώνης, τα Βιογενετικά Αποθέματα και οι Περιοχές με Ευρωδίπλωμα (Παπαγεωργίου κ.α., 2010: 802).

Να σημειωθεί, τέλος, πως αν και η θεσμοθέτηση περιοχών με υψηλή οικολογική και περιβαλλοντική αξία είναι αναγκαία, δεν αποτελεί από μόνη της ικανή συνθήκη για την προστασία της φυσικής κληρονομιάς, καθώς απαραίτητη είναι η σωστή διαχείριση αυτών. Για το λόγο αυτό, θεσπίστηκε με τον νόμο 2732/1999 ο θεσμός των Φορέων Διαχείρισης για τη διοίκηση και διαχείριση περιοχών, στοιχείων και συνόλων της φύσης και του τοπίου. (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 98)

Αντίστοιχα, και στην κατεύθυνση της προστασίας και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή των έργων του ανθρώπου και της φύσης που αξίζουν να διατηρηθούν και προστατευθούν, έχει θεσμοθετηθεί σε εθνικό επίπεδο μια σειρά νόμων (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 121-122) με κυριότερο τον νόμο 3028/2000 για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Βάσει του νομοθετικού αυτού πλαισίου κατηγοριοποιείται η πολιτιστική κληρονομιά (βλ. Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 124-127) σε Αρχαιολογικούς Χώρους εκτός οικισμών, και ειδικότερα σε Ζώνες Προστασίας Α' και Β', σε Αρχαιολογικούς Χώρους εντός οικισμών ή σε Οικισμούς που αποτελούν Αρχαιολογικούς Χώρους, σε Ενάλιους Αρχαιολογικούς Χώρους, σε Ιστορικούς Τόπους και σε μεμονωμένα Μνημεία, κινητά ή ακίνητα.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη η επισήμανση ότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι ταυτόσημη με τη “μουσειοποίηση” των μνημείων και των πολιτιστικών αγαθών, αλλά υποδηλώνει τη διατήρηση, αξιοποίηση και ανάδειξη τους κατά

³² Ενδεικτικά αναφέρονται η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς της UNESCO (Παρίσι, 16 Νοεμβρίου 1972), Η Σύμβαση της Βαρκελώνης για τις Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές-Πρωτόκολλο 4 (Γενεύη, 1982), οι Συμβάσεις από την διάσκεψη του Ρίο (Βιοποικιλότητα, απερχόμενη, κλιματική αλλαγή)(Ρίο, 5 Ιουνίου 1992) αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης το δίκτυο Natura 2000. (Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 81-82)

τέτοιο τρόπο ώστε οι επόμενες γενιές να μπορούν να απολαμβάνουν και να αποκομίζουν τα οφέλη από αυτά (Παυλογεωργάτος, 2003). Στην κατεύθυνση αυτή έχουν συγκροτηθεί αρκετοί παγκόσμιοι οργανισμοί, διακυβερνητικοί και μη, (βλ. Μπεριάτος και Παπαγεωργίου, 2013β: 119) οι οποίοι χαράσσουν τις πολιτικές τις οποίες θα πρέπει να ακολουθεί κάθε κράτος για την ολοκληρωμένη διαχείριση, αξιοποίηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι σημαντικότεροι αυτών είναι η UNESCO (Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό), το ICCROM (Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών), το WMF (Παγκόσμιο Ταμείο Μνημείων) και το ICOMOS (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χωρών).

Σε γενικές γραμμές, πάντως, το συμπέρασμα που απορρέει, το οποίο επισημαίνουν και οι Δοξιάδης και Λιβέρη (2013: 4-5), είναι πως το καθεστώς προστασίας του τοπίου αποδεικνύεται συνήθως ανεπαρκές³³ καθώς η εθνική πολιτική αφορά κυρίως στο δομημένο περιβάλλον και στη θεσμοθέτηση νόμων σε χωροταξικό, πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό επίπεδο.

A.4.4. Η σχέση τοπίου και τουριστικής ανάπτυξης

Από τις προηγούμενες παραγράφους συνάγεται το συμπέρασμα ότι η προστασία και η διαχείριση του τοπίου κρίνεται επιτακτική. Η επίτακτη αυτή ανάγκη, όμως, δεν αφορά μόνο στο να μπορούν να απολαμβάνουν και να αποκομίζουν τα οφέλη από το τοπίο οι επόμενες γενιές αλλά και στο γεγονός ότι αποτελεί ένα βασικό συστατικό της ανάπτυξης της τουριστικής δραστηριότητας της κάθε περιοχής.

Ειδικότερα, το τοπίο κατέχει σημαντικό ρόλο για τις κοινωνίες αναφοράς καθώς εκφράζει την τοπική τους ταυτότητα, η οποία αποτελεί έναν σημαντικό οικονομικό πόρο, κυρίως στο πλαίσιο της τουριστικής ανάπτυξης.

Όσον αφορά στην έκφραση της τοπικής ταυτότητας αρκεί να αναφερθεί ότι το τοπίο, και δη η πολιτιστική κληρονομιά, αποτελεί το βασικότερο στοιχείο για τη διαμόρφωση της ταυτότητας του τόπου καθώς όπως είχε διατυπώσει και ο Castels (1993 στο Γοσποδίνη, 2014) *“η κρίση ταυτότητας ωθεί πάντα τις κοινωνίες σε στροφή προς τις παλιές αναγνωρισμένες σταθερές αξίες”*. Ουσιαστικά η πολιτιστική κληρονομιά είναι η σύνδεση μεταξύ της διατήρησης του παρελθόντος για την εγγενή αξία του αλλά και ο πόρος για τη σύγχρονη κοινότητα ως εμπορική δραστηριότητα (Ashworth και Tunbridge 1990: 24). Παράλληλα, αξίζει να αναφερθεί ότι στις νέες κοινωνίες η ταυτότητα του τόπου διαμορφώνεται εκτός από την πολιτισμική τους κληρονομιά, δηλαδή τα στοιχεία του παρελθόντος, και από τις υποδομές των νέων τεχνολογιών³⁴.

Η ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας αποτελεί, όπως επισημαίνει και η Γοσποδίνη (2014) *αδιαμφισβήτητη ανταγωνιστική αιχμή* στα πλαίσια του ανταγωνισμού των πόλεων για την διεύρυνση της αναπτυξιακής προοπτικής τους, ιδιαίτερα στον τομέα του τουρισμού,

³³ Αρκεί η αναφορά στην περίπτωση των παραδοσιακών οικισμών, στους οποίους προστατεύονται μεν τα κτίσματα αλλά όχι το τοπίο το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ιστορίας, της λειτουργίας και της εικόνας του οικισμού, για να διαπιστωθεί η ισχνότητα του θεσμικού πλαισίου.

³⁴ Στη μεταμοντέρνα εποχή, οι τουρίστες και οι επισκέπτες φαίνεται να ενδιαφέρονται, εξίσου ή και περισσότερο, για τις καινοτόμες αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές μορφές της πόλης σε σχέση με ό,τι έχει επιλεγεί να διατηρηθεί και να εκτεθεί ως πολιτιστική κληρονομιά (Gospodini, 2004: 243).

ενδυναμώνοντας παράλληλα και τους πόρους για ένα ευρύ φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων (Ashworth, 1994: 14). Σε γενικές γραμμές, δηλαδή, η ταυτότητα του τόπου αποτελεί από τη μια πόλο έλξης τόσο για τον τουρίστα, ο οποίος αναζητά το "διαφορετικό" από το καθημερινό περιβάλλον του Γοσποδίνη κ.α. (2007: 151), όσο και για τον κάτοικο των πόλεων, ενώ από την άλλη αποτελεί και έναν *σημαντικό πόρο στις νέες πολιτισμικές οικονομίες και τις οικονομίες του ελεύθερου χρόνου* (Gospodini, 2001).

Σε αντιστοιχία, λοιπόν, με τις διεθνείς τάσεις, και η ελληνική τουριστική ανάπτυξη βασίστηκε στην ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας για την προσέλκυση τουριστών. Πιο συγκεκριμένα, όπως επισημαίνει και ο Χατζηδάκης (1995: 88) ο ελληνικός τουρισμός, από την αρχή της ύπαρξης του, στηρίζεται στην ανάδειξη των δυο βασικών στοιχείων του πλούτου της χώρας: της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν δηλαδή το ελληνικό τουριστικό προϊόν, συγκροτώντας εικόνες, οι οποίες προβάλλονται μέσα από διαφημιστικές αφίσες και ταινίες με σκοπό την "κατανάλωση" (Αίσωπος, 2015: 115).

[εικόνα Α.3: Αφίσες του ΕΟΤ για την προώθηση του τουρισμού στην Ελλάδα
(<http://www.gnto.gov.gr/el/posters#ad-image-0> - πρόσβαση 25.05.2015)]

Στο σημείο αυτό, όμως, να σημειωθεί πως η τοπική ταυτότητα της κάθε χώρας που προβάλλεται με σκοπό την αύξηση των τουριστών δεν αντικατοπτρίζει πάντοτε το "πραγματικό" καθώς σε πολλές περιπτώσεις είναι *άκρως αμφισβητούμενες πραγματικότητες* που έχουν κατασκευαστεί με προσοχή (Hampton, 2005: 736).

Επιπλέον, ο τουρισμός αποτελεί ένα εργαλείο διαρκούς εκμοντερνισμού της κάθε χώρας, διαμορφώνοντας ανάλογα την ταυτότητα της, μέσω της κατασκευής τουριστικών τοπίων³⁵ (ξενοδοχεία, θέρετρα, μουσεία, διαμορφώσεις δημόσιων χώρων, τοπία υποδομών) (Ευριπώτη και Ευριπώτη, 2014).

³⁵ Το τουριστικό τοπίο (Γκόλτσιου, 2007: 31) "χαρακτηρίζεται από την εντατικοποίηση των χρήσεων γης που σχετίζονται άμεσα και έμμεσα με τον τουρισμό".

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι η σχέση τοπίου και τουριστικής δραστηριότητας είναι μια αμφίδρομη σχέση εξάρτησης, καθώς ναι μεν το τοπίο συντελεί στην ανάπτυξη του τουρισμού στην εκάστοτε περιοχή, αλλά αντίστοιχα, όπως διατυπώνεται και στη Κοινή Διακήρυξη του WTO και του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον το 1982 (στο Lickorish and Jenkins, 1997: 86), *“η λογική διαχείριση των τουριστικών δραστηριοτήτων μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην προστασία και την ανάπτυξη του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής”*³⁶.

Σαφώς, όμως, όπως και κάθε οικονομική δραστηριότητα, ο τουρισμός κάνει χρήση των πόρων του εκάστοτε τόπου παράγοντας έτσι μια σειρά περιβαλλοντικών επιπτώσεων, οι οποίες ανάλογα της ποσότητας και της ποιότητας των εκμεταλλεύσιμων πόρων, δύναται να ισοδυναμούν με την εκμετάλλευση (Nasser, 2003: 472). Ο αντίκτυπος, λοιπόν, στο περιβάλλον ορισμένων ειδών τουριστικής ανάπτυξης³⁷ προκαλεί συνεχή και αυξανόμενη ανησυχία (Lickorish and Jenkins, 1997: 85) με αποτέλεσμα πολλοί ερευνητές να μελετήσουν το εν λόγω ζήτημα.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στις αρνητικές επιπτώσεις, η εμφάνιση των οποίων εξαρτάται από το είδος και την κλίμακα της τουριστικής ανάπτυξης καθώς και από τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της περιοχής, συγκαταλέγονται η μόλυνση των υδάτων, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η ηχορύπανση, η οπτική ρύπανση, ο συνωστισμός τουριστών και κυκλοφοριακή συμφόρηση, προβλήματα χρήσης γης, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας, περιβαλλοντικοί κίνδυνοι (όπως πλημμύρες), καταστροφές σε ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους (Lickorish and Jenkins, 1997: 87-88) αλλά και η αλλοίωση του χαρακτήρα των (παραδοσιακών) περιοχών και η καταστροφή της τοπικής αρχιτεκτονικής.

Ειδικότερα, όσον αφορά στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού στο τοπίο είναι τριών τύπων (Burton, 1991/1995 στο Δέφνερ, 2006: 154-155):

- οι επιπτώσεις της οικοδομικής ανάπτυξης που σχετίζεται με τον τουρισμό (καταλύματα, δρόμοι, κέντρα πληροφόρησης),
- οι γενικές επιπτώσεις που προκαλούνται από την παρουσία των ίδιων των τουριστών:
 - οι επιπτώσεις στο έδαφος και το νερό από τη χημική μόλυνση (σαπούνι, πετρέλαιο) και από φυσικά λιπάσματα (ούρα, στάχτες, υπολείμματα φαγητών),
 - η σημαντικότερη οικολογική επίπτωση είναι η εισαγωγή μη-ντόπων ζιζανίων και εντόμων (από λάστιχα αυτοκινήτου, μπότες),

³⁶ Στην Κοινή αυτή Διακήρυξη αναφέρεται, επίσης, ότι “η προστασία, ο εμπλουτισμός και η βελτίωση του ανθρώπινου περιβάλλοντος εντάσσονται στις βασικές προϋποθέσεις για την αρμονική ανάπτυξη του τουρισμού”. Προϋπόθεση ή οποία είχε διατυπωθεί και μια δεκαετία νωρίτερα στη Διακήρυξη της Μανίλα, την οποία εξέδωσε ο WTO το 1980, στην οποία υπογραμμίζεται η σημασία των πολιτιστικών αλλά και των φυσικών πόρων για την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, αλλά και η ανάγκη προστασίας αυτών των πόρων προς όφελος τόσο του τουρισμού όσο και των κατοίκων των τουριστικών περιοχών. (Lickorish and Jenkins, 1997: 86)

³⁷ Κυρίως του μαζικού τουρισμού, καθώς εάν και διαπιστώνεται μεγάλη, έως απόλυτη εξάρτηση, από το τοπίο για το μεγαλύτερο τμήμα της νέας τάσης, των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, (Δοξιάδης και Λιβέρη, 2013: 10), η βασική αρχή ανάπτυξης που τις διέπει δεν επιτρέπει την επιβάρυνση του τοπίου.

- οι φωτιές και
- οι επιπτώσεις στη συμπεριφορά των ζώων και των πουλιών (ενόχληση στην τροφή και την αναπαραγωγή),
- οι επιπτώσεις που εντοπίζονται στις διαδρομές μέσα στο οικοσύστημα:
 - τα ποδοπατήματα μπορούν να καταστρέψουν τη βλάστηση, να προκαλέσουν τη στερεοποίηση ή/και τη διάβρωση του εδάφους και
 - κατανάλωση και απομάκρυνση των καυσόξυλων, λουλουδιών, απολιθωμάτων κοκ καθώς και την παραγωγή απορριμμάτων.

Σε αντιδιαστολή, όμως, υπό τον όρο ότι η τουριστική δραστηριότητα σχεδιαστεί σωστά και τεθεί υπό έλεγχο μπορεί να βοηθήσει ποικιλοτρόπως στη διατήρηση και τη βελτίωση του τοπίου, επιφέροντας μια σειρά θετικών επιπτώσεων, όπως είναι (Lickorish and Jenkins, 1997: 88-89):

- η διατήρηση σημαντικών φυσικών χώρων (ο τουρισμός δύναται να αποτελέσει πηγή κονδυλίων για τη συντήρηση πάρκων, εξωτερικών χώρων αναψυχής και προστατευόμενων περιοχών),
- η προστασία αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων,
- η βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος (ο τουρισμός αποτελεί κίνητρο για τον “καθαρισμό” του ευρύτερου περιβάλλοντος μέσω του ελέγχου της ποιότητας του αέρα, των υδάτων και βελτίωση περιβαλλοντικής αισθητικής μέσω προγραμμάτων διατήρησης του τοπίου κοκ) και
- η αναβάθμιση του περιβάλλοντος (αν και πρόκειται για “υποκειμενική” ωφέλεια ο σωστός σχεδιασμός τουριστικών εγκαταστάσεων μπορεί να εμπλουτίσει ένα φυσικό ή αστικό περιβάλλον, το οποίο διαφορετικά θα ήταν βαρετό και δεν θα παρουσίαζε κανένα ενδιαφέρον).

Συμπεραίνεται, λοιπόν, ότι η σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον και τον τουρισμό είναι ιδιαίτερα στενή, καθώς αν και οι φυσικές ομορφιές λειτουργούν ως αξιοθέατο για τους επισκέπτες, η τουριστική χρήση και ανάπτυξη μια περιοχής οδηγεί σε προβλήματα. Αυτή η σχέση, σύμφωνα με τους Lickorish και Jenkins (1997: 86) πρέπει να γίνει απόλυτα κατανοητή, προκειμένου να επιτευχθεί ο ορθός σχεδιασμός, η σωστή ανάπτυξη, προστασία και διαχείριση του τοπίου. Ενώ, βασική αρχή που οφείλει να διέπει τον παραπάνω σχεδιασμό είναι ότι *“το ζήτημα δεν είναι μόνο να διαφυλαχτούν όσες φυσικές ομορφιές είναι ακόμα ανέπαφες, αλλά και να επιδιορθωθούν οι ζημιές που έχουν ίσως υποστεί μερικές απ’ αυτές”* (Le Corbusier, 1987).

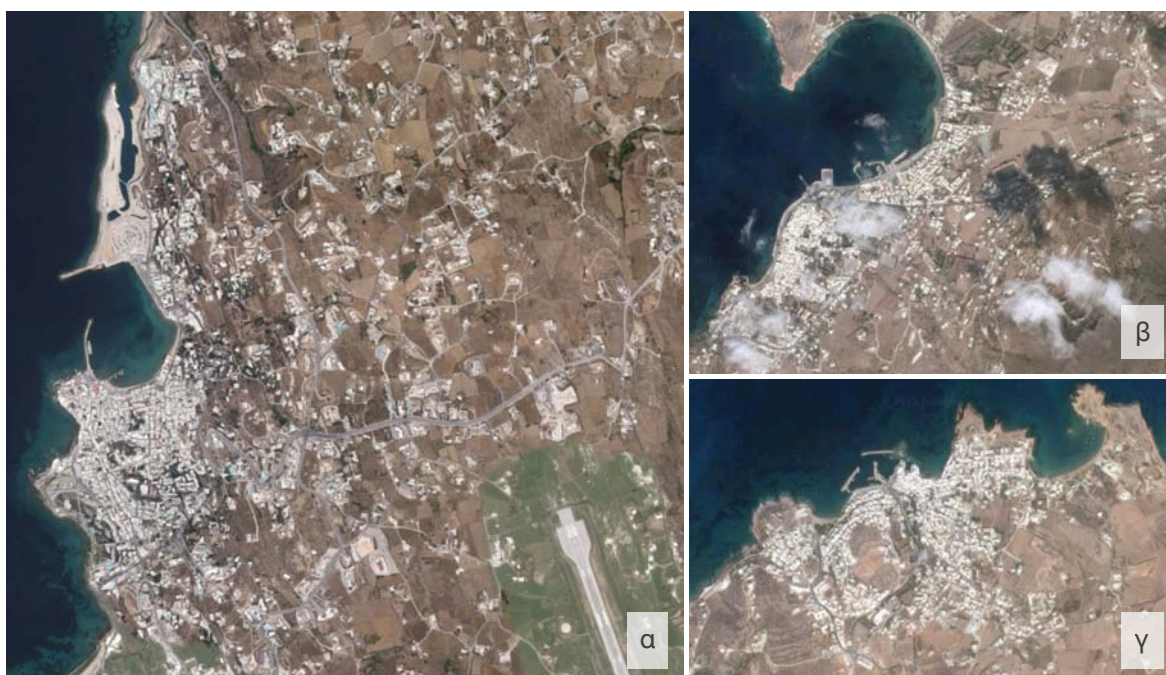
A.4.5. Παραδείγματα αλλοίωσης του τοπίου στον ελληνικό χώρο (Μύκονος / Πάρος)

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αλλοίωσης του τοπίου στον ελληνικό χώρο λόγω της ραγδαίας τουριστικής τους ανάπτυξης αποτελούν τα νησιά της Μυκόνου και της Πάρου, τα οποία είναι δημοφιλείς τόποι διακοπών για Έλληνες και ξένους. Και στα δύο αυτά νησιά η ταχεία οικιστική ανάπτυξη χωρίς σεβασμό στις συνθήκες προστασίας του φυσικού

περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει αλλοιώσει σταδιακά το περιβάλλον τους.

Ειδικότερα, η νόμιμη εκτός σχεδίου δόμηση τόσο εξοχικών κατοικιών και ξενοδοχειακών μονάδων όσο και παραθαλάσσιων κέντρων (εστιατόρια, καφετέριες, beach bar) έχει οδηγήσει στην εξάλειψη της διάκρισης μεταξύ φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Ενώ, υπό απειλή βρίσκονται και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών αυτών μετά την έντονη αστικοποίησή τους (Σεχρεμέλη, 2009: 49).

[εικόνα Α.4: Δορυφορικές εικόνες Μυκόνου (α) & Πάρου -Παροικιά (β) και Νάουσα (γ)- στις οποίες αποτυπώνεται η ανεξέλεγκτη κατάσταση που επικρατεί στα δύο νησιά- (Google Earth, 2015 - προσβάσιμο 25.05.2015)]

Αρκεί να παρατηρήσει κανείς τις αεροφωτογραφίες των δυο αυτών νησιών για να συνειδητοποιήσει την ανεξέλεγκτη κατάσταση που επικρατεί (βλ. εικόνα Α.4). Πιο συγκεκριμένα, η απουσία οποιασδήποτε μορφής παρέμβασης για τα νησιά αυτά, αφότου άρχισαν να αναπτύσσονται τουριστικά, οδήγησε σε μια αλόγιστη “φθορά” του τοπίου. Το τοπίο και των δύο νησιών, πλέον, δεν διαρθρώνεται από την εναλλαγή πυκνού οικιστικού ιστού και φυσικού περιβάλλοντος, όπως συνέβαινε στους παλιούς παραδοσιακούς οικισμούς, αλλά καλύπτεται στο σύνολο του από μια διάσπαρτη οικιστική ανάπτυξη, η οποία συνδυάζει τους υφιστάμενους οικισμούς με τα εκτός σχεδίου νέα κτίσματα.

Επιπλέον, οι αεροφωτογραφίες των συγκεκριμένων νησιών δείχνουν ότι ολόκληρη σχεδόν η παραλιακή ζώνη έχει ad hoc και χωρίς σχεδιασμό μετατραπεί σε οικιστική ζώνη. Δεν διακρίνονται σήμερα καθαρά το δομημένο ανθρωπογενές περιβάλλον και το φυσικό περιβάλλον. Η ανοικοδόμηση με βάση τους όρους της εκτός σχεδίου δόμησης έχει δημιουργήσει διάχυση του ανθρωπογενούς δομημένου περιβάλλοντος παντού και απουσία παρθένου φυσικού περιβάλλοντος. (Γοσποδίνη, 2007)

Στις αεροφωτογραφίες, επίσης, διακρίνονται “*πυκνώματα*” και “*αραιώματα*” *δομημένου περιβάλλοντος* (Γοσποδίνη, 2007: 37) με στόχο τη δημιουργία μιας *κοινότυπης-γραφικής εικόνας τουριστικού νησιού*. Ειδικότερα, και στις δύο περιπτώσεις νησιών ο στόχος για τη δημιουργία της εικονογραφίας που ο τουρίστας περιμένει να αντικρίσει έχει οδηγήσει στη δημιουργία ενός ενιαίου χώρου γεμάτο με “*κοινότυπα γραφικά*” λευκά σπίτια, τα οποία έχουν τοποθετηθεί απουσία σχεδιασμού αλλά και πολιτικής για τον φυσικό και πολιτιστικό χώρο (Στεφάνου και Μητούλα, 2003).

Αναφορικά με τις χρήσεις γης στους παραδοσιακούς οικισμούς η έλλειψη ελέγχου έχει οδηγήσει σε σημαντικές μεταβολές στη χρήση, στον εξοπλισμό και στην εικόνα του δημόσιου χώρου, στην έντονη αύξηση των εμπορευματικών χρήσεων στα κτίρια (Ρωμανός, 2013) αλλά και στη μαζική αλλαγή της χρήσης των παλιών κατοικιών σε πανσιόν, μπαρ, εστιατόρια, εμπορικά καταστήματα με τουριστικά είδη κοκ, τα οποία λόγω της εποχικότητας του τουριστικού προϊόντος παραμένουν κλειστά σχεδόν καθ’ όλη τη χειμερινή περίοδο. Τέλος, αυτή η εποχική λειτουργία σε συνδυασμό με τη μετεγκατάσταση των μόνιμων κατοίκων σε καινούριες κατοικίες στον περιμετρημένο χώρο συνεπάγεται την ερήμωση του χώρου *των παραδοσιακών οικισμών κατά τη χειμερινή περίοδο και τη δημιουργία εκτεταμένων θυλάκων αστικής ερήμωσης* (Γοσποδίνη, 2007: 37). Παράλληλα, παρατηρείται συρρίκνωση των καλλιεργημένων εκτάσεων αλλά και υπερκάλυψη της οικολογικής και φυσικής χωρητικότητας, ειδικά για την περίπτωση της Μυκόνου, όπως παρουσιάζει σε έρευνα του για τον κύκλο ζωής του τουριστικού προϊόντος και ο Παρπαίρης (1995).

Συνοψίζοντας, εν κατακλείδι, όπως υπογραμμίζει και η Σεχρεμέλη (2009: 49-50) πρόκειται για περιπτώσεις τουριστικών προορισμών όπου η προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος είναι τουλάχιστον ελλιπής και η μόνη προσπάθεια που γίνεται αφορά στην κατασκευή όλο και περισσότερων τουριστικών μονάδων, για την κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών του τουρισμού, με μόνο περιορισμό τη διατήρηση του λευκού χρώματος στις κατασκευές αυτές, μιας και κατά την γνώμη των πολλών αποτελεί το παραδοσιακό στοιχείο και αρκεί σαν εικόνα για τον υποψήφιο επισκέπτη.

Γίνεται άμεσα αντιληπτό, επομένως, πως τα δύο αυτά νησιά, η Μύκονος και η Πάρος, αποτελούν παραδείγματα προς αποφυγήν, καθώς δεν συνάδουν με τη βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου, όπως αυτή θα αναλυθεί παρακάτω.

A.5. Βιώσιμη ανάπτυξη

A.5.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης

Η έννοια της αειφορίας, συνώνυμη της βιωσιμότητας, έχει ήδη κάνει την εμφάνισή της στα πλαίσια της διπλωματικής αυτής εργασίας, δεδομένου ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το χωρικό σχεδιασμό, ο οποίος αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Ειδικότερα, ο όρος βιωσιμότητα είναι συνυφασμένος με τη ζωή, και κατά κύριο λόγο με την *επιβίωση των όντων/των ατόμων* μέσα στην κοινωνία και κυρίως μέσα στο περιβάλλον. Η βιώσιμη ανάπτυξη, όμως, πλέον δεν είναι ένας τομέας που απασχολεί μόνο τους περιβαλλοντολόγους αλλά ενδιαφέρει όλους τους κλάδους των επιστημών, ο καθένας εκ

των οποίων προτείνει τα βέλτιστα εργαλεία για την επίτευξή της. Είναι σκόπιμο δε οι κλάδοι αυτοί να δρουν συμπληρωματικά ο ένας στον άλλο ούτως ώστε τα αποτελέσματα της βιώσιμης ανάπτυξης να είναι θετικά. (Μητούλα, 2006: 27)

Η συσχέτιση της έννοιας της βιωσιμότητας με την ανάπτυξη προήλθε από την *ανάγκη εισαγωγής της περιβαλλοντικής διάστασης στην αναπτυξιακή διαδικασία* (Σεχρεμέλη, 2009: 26). Όπως, άλλωστε, διατυπώνουν και οι Schmandt και Ward (2000), βιώσιμη είναι η ανάπτυξη αυτή, η οποία επί της ουσίας συνδυάζει την οικονομική άνθιση με την προστασία του περιβάλλοντος σε ένα ενιαίο σύστημα. Ενώ, οι Χριστοπούλου και Σαλάτα (2009: 423) συμπληρώνουν ότι ο ρόλος της αφορά στη συμφιλίωση της οικονομικής ανάπτυξης όχι μόνο με την περιβαλλοντική προστασία αλλά και με την *κοινωνική δικαιοσύνη*.

Συνεπάγεται, λοιπόν, πως η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κάθε άλλο παρά απλή ή μονοδιάστατη, μιας και επιτυγχάνει για το ευρύ φάσμα των ζητημάτων, στα οποία αναφέρεται, το συνδυασμό της θεωρητικής-φιλοσοφικής βάσης με την πραγματιστική προσέγγιση. Πρόκειται, δηλαδή, για μια ιδανική κατάσταση αλλά και *μία πρόκληση και επιδίωξη των σύγχρονων αναπτυξιακών πολιτικών* (Χριστοπούλου και Σαλάτα, 2009: 423). Αξιοσημείωτο είναι πάντως πως η έννοια αυτή είναι ένα από τα πιο σημαντικά αλλά και πολυσυζητημένα θέματα του πλανήτη παρά τη “νεαρή” της ηλικία.

Η επιστημονική προσέγγιση της ερμηνείας της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης αντικατοπτρίζεται στον ορισμό της έκθεσης Brundtland (“Our Common Future”), η οποία αποτελεί σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης, εξέλιξη για την οποία θα γίνει εκτενής αναφορά στην επόμενη παράγραφο. Σύμφωνα, λοιπόν, με την έκθεση αυτή **ορίζεται ως βιώσιμη ανάπτυξη “η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες”**³⁸. (WCED, 1987)

Ο ορισμός αυτός εμπλουτίστηκε μερικά χρόνια αργότερα με τον ορισμό του πέμπτου προγράμματος “Δράσης για το Περιβάλλον”³⁹ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον νέο αυτό ορισμό **η βιώσιμη ανάπτυξη “δηλώνει μια πολιτική και στρατηγική για μια συνεχή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη η οποία δεν οδηγεί σε καταστροφή του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων από τους οποίους εξαρτώνται οι ανθρωπίνες δραστηριότητες”**. (Παπακωνσταντίνου, 2005: 160)

Προκύπτει, επομένως, από τους δύο αυτούς επιστημονικούς ορισμούς ότι **η βιώσιμη ανάπτυξη δύναται να “διασπαστεί” σε τρεις βασικές συνιστώσες, οι οποίες δεν είναι άλλες από την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική**. Συνιστώσες, οι οποίες σύμφωνα και με τον Παπακωνσταντίνου (2005: 161) είναι εναρμονισμένες και ισόρροπες, χωρίς, δηλαδή, καμία από αυτές να έχει “*a priori* προτεραιότητα”.

³⁸ Ορισμό τον οποίο υιοθετεί για την Ελλάδα και το Συμβούλιο της Επικρατείας.

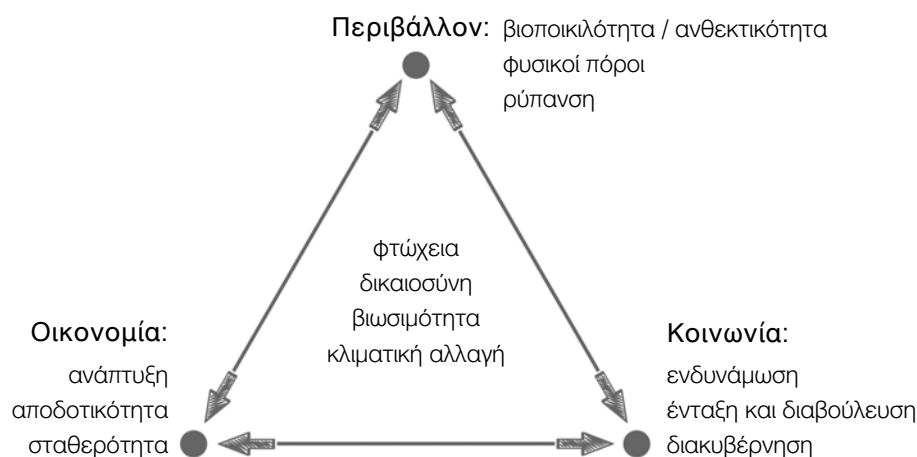
³⁹ Το Πέμπτο Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Δράσης καθόρισε την περιβαλλοντική ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 1993-2000, και διακήρυττε ότι ο στόχος ήταν η ριζική καταπολέμηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και όχι η μάχη ενάντια στα συμπτώματα αυτών. (Μητούλα, 2006: 36)

Για την καλύτερη κατανόηση της σχέσης των τριών διαστάσεων που η βιώσιμη ανάπτυξη περιλαμβάνει αρκεί μια σύντομη αναφορά στις σχηματοποιήσεις της που ειδικοί του κλάδου έχουν παράγει.

Αρχικά, η πρώτη “απόπειρα” σχηματοποίησης της βιώσιμης ανάπτυξης έγινε από τους Hinterberger και Luks, οι οποίοι έχουν την αποτυπώσει γραφικά ως ένα τρίγωνο. Οι κορυφές του τριγώνου αυτού αντιστοιχούν στις τρεις προαναφερθείσες διαστάσεις και οι πλευρές του αντικατοπτρίζουν τη μεταξύ τους σχέση. Αξιοσημείωτο είναι δε πως τις πλευρές του τριγώνου αποτελούν βέλη, τα οποία υποδηλώνουν και τις αλληλεξαρτήσεις που υπάρχουν. (Τσαντίλης, 2003: 48)

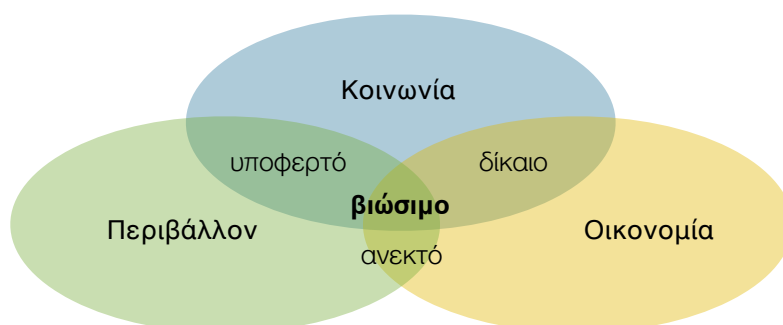
[**σχήμα Α.3:** Βιώσιμη Ανάπτυξη κατά Hinterberger και Luks

(http://static.trunity.net/files/111501_111600/111577/300px-Sustainable_development_triangle.gif - προσβάσιμο 14.04.2015 / ίδια επεξεργασία)]

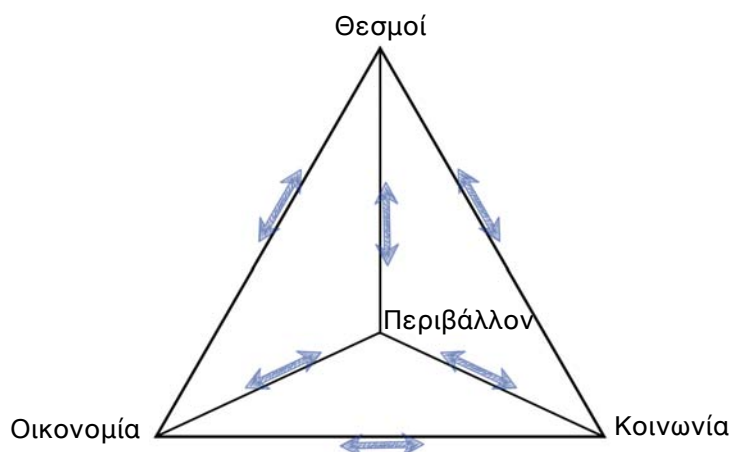
Πέρα της απεικόνισης των Hinterberger και Luks στη διεθνή βιβλιογραφία για την έννοια αυτή συναντάται και μια δεύτερη οπτικοποίηση της έννοιας σε διάγραμμα Venn, στην οποία η βιώσιμη ανάπτυξη *παρουσιάζεται ως σημείο τομής τριών κύκλων, καθένας από τους οποίους αποτελεί και μια διάσταση της* (Forum for Economics & Environment στο Γρυλλάκη, 2003: 17). Με μια σύντομη σημειολογική ανάλυση του σχήματος αυτού διαπιστώνεται πως η τομή και των τριών κύκλων παραπέμπει στην “τομή” των τριών διαστάσεων (κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής), “τομή” η οποία απαιτείται για τη βιώσιμη κατάσταση.

[**σχήμα Α.4:** Απεικόνιση βιώσιμης ανάπτυξης ως τρεις τεμνόμενοι “κύκλοι” - διάγραμμα Venn (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/70/Sustainable_development.svg/480px-Sustainable_development.svg.png - προσβάσιμο 14.04.2015 / ίδια επεξεργασία)]

Τέλος, ο Τσαντίλης (2003: 58) υποστηρίζοντας ότι η εναρμόνιση των τριών αυτών συνθετικών στοιχείων και η επίτευξη της ισορροπίας δεν επιτυγχάνεται αυτόματα, προσθέτει μια ακόμα διάσταση. Η διάσταση, η οποία κρίνεται ως απαραίτητη και η οποία δύναται να αποτελεί τη βάση των υπολοίπων, είναι οι “θεσμοί”. Στο πλαίσιο, λοιπόν, των θεσμών θα διαμορφώνεται και θα αξιολογείται κάθε αλληλεπίδραση των άλλων διαστάσεων. Η σχηματοποίηση της άποψης αυτής προκύπτει από την ανάλογη τροποποίηση του τριγώνου των Hinterberger και Luks, στο οποίο προτίθεται η τέταρτη διάσταση μετατρέποντας το σε πυραμίδα (Σεχρεμέλη, 2009: 30-31).

[σχήμα Α.5: Βιώσιμη Ανάπτυξη κατά Τσαντίλη (2003: 59 / ίδια επεξεργασία)]

Εν κατακλείδι, το συμπέρασμα που απορρέει από την ερμηνεία της βιώσιμης ανάπτυξης είναι ότι η επίτευξη του στόχου της αειφορίας προϋποθέτει τόσο την αλλαγή του έως τώρα τρόπου αντίληψης για την ανάπτυξη όσο και τον επαναπροσδιορισμό των στόχων, της αναπτυξιακής στρατηγικής δηλαδή, της εκάστοτε κοινωνίας.

A.5.2. Εξέλιξη της βιώσιμης ανάπτυξης

Σε μια πιο εις βάθος ανάλυση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης απαραίτητη θεωρείται η ανασκόπηση της εξελικτικής της πορείας.

Ειδικότερα, η συσχέτιση των περιβαλλοντικών παραμέτρων με την ανάπτυξη άρχισε μόλις πριν από τέσσερις δεκαετίες. Μέχρι τότε η έννοια της ανάπτυξης ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με οικονομικούς δείκτες και ειδικότερα με την ικανότητα μια οικονομίας να παράγει ένα όλο και αυξανόμενο όγκο αγαθών και υπηρεσιών⁴⁰.

⁴⁰ Στόχος της ανάπτυξης, κατά των Redclift (1987) υπό το πρίσμα της οικονομίας ήταν οι υψηλές οικονομικές επιδόσεις, οι οποίες αντικατοπτρίζονταν στους οικονομικούς δείκτες (π.χ. στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν - ΑΕΠ). Όταν, όμως, δεν επιτυγχάνονταν οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης προκαλούνταν προβλήματα στις σύγχρονες κοινωνίες και αυτές οδηγούνταν στην υπανάπτυξη (Σεχρεμέλη, 2009: 25). Η αναπτυξιακή αυτή πολιτική αποτελεί ένα ελλιπές μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης-υπανάπτυξης το οποίο παραλληλίζουν εξαιρετικά οι Kindleberger και Herrick με την ανάπτυξη των ατόμων. Ειδικότερα αναφέρουν ότι εάν θεωρείται πως η ανάπτυξη επιτυγχάνεται μέσω της αύξησης των τιμών και των οικονομικών δεικτών, είναι σαν να γίνεται αποδεκτό πως η σωματική ανάπτυξη ενός ατόμου συνεπάγεται και τη νοητική εξέλιξη του (Κουρλιόρος, 2002: 11).

Η εδραίωση της σχέσης μεταξύ κοινωνίας και περιβάλλοντος και κατά συνέπεια η άνθιση της βιώσιμης ανάπτυξης, και πιο συγκεκριμένα η καθιέρωση της στη διεθνή σκηνή, επιτεύχθηκαν ακολουθώντας τρία στάδια ανάπτυξης, όπως τα ορίζει ο Λαμπριανίδης (2001: 206):

- Το πρώτο στάδιο αφορά στην επίτευξη του όσο το δυνατόν υψηλότερου βαθμού οικονομικής ανάπτυξης⁴¹, όπως ήδη προαναφέρθηκε. Ενώ, χαρακτηριστικό του σταδίου αυτού είναι η παντελής «αδιαφορία» της κοινωνίας για το περιβάλλον.
- Στο δεύτερο στάδιο, αρχίζει να γίνεται αντιληπτή η αδυναμία της έως τότε αναπτυξιακής πολιτικής καθώς και το γεγονός ότι με αυτή δεν θα επιτυγχάνονταν ανάπτυξη ες αεί. Απαρχή αυτού ήταν οι πρώτες ενδείξεις ανεπάρκειας βασικά φυσικών πόρων, η οποία ήταν απόρροια της αλόγιστης χρήσης τους. Ξεκίνησαν, επομένως, τότε να τίθενται τα όρια της ανάπτυξης. Το στάδιο αυτό ονομάζεται «στάδιο της σύζευξης» και χαρακτηρίζεται από κάποιες, περιορισμένες βέβαια, προσπάθειες ανασχεσης της περιβαλλοντικής υποβάθμισης (αναδασώσεις, κλπ).
- Το τρίτο και τελευταίο στάδιο, είναι αυτό που τώρα διανύουμε, και είναι αυτό της αειφορίας. Στο στάδιο αυτό επιδιώκεται η βιώσιμη ανάπτυξη, όπως αυτή έχει ήδη αναλυθεί εκτενώς στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Με μια άλλη προσέγγιση, όμως, η εδραίωση της σχέσης μεταξύ κοινωνίας και περιβάλλοντος επιτεύχθηκε μέσα από την αλληλουχία τεσσάρων σταδίων (Γρυλλάκη, 2003: 13-14):

- Το πρώτο από τα στάδια αυτά είναι το επονομαζόμενο στάδιο της μεγέθυνσης -στο στάδιο αυτό η ανάπτυξη προσδιορίζεται με στενά οικονομικά κριτήρια και το περιβάλλον δεν λαμβάνεται υπόψη για την επίτευξη της.
- Το δεύτερο στάδιο αφορά στα πρώτα δείγματα προβληματισμού για περιβαλλοντικά ζητήματα. Στα πλαίσια του σταδίου αυτού πραγματοποιούνται οι πρώτες πρωτοβουλίες⁴² για την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών. Η κυρίαρχη λογική, η οποία διέπει το στάδιο αυτό, είναι ότι η πολιτεία οφείλει να επεμβαίνει αφότου πραγματοποιηθεί υποβάθμιση ή/και καταστροφή του περιβάλλοντος ώστε οι αρνητικές συνέπειες να περιορίζονται.
- Στο τρίτο στάδιο διαμόρφωσης αυτής της σχέσης το ζητούμενο δεν ήταν η εκ των υστέρων αντιμετώπιση των όποιων ζητημάτων ανέκυπταν αναφορικά με το περιβάλλον αλλά η εκ των προτέρων λήψη μέτρων για την πρόληψη της υποβάθμισης αυτού.
- Τέλος, το τέταρτο στάδιο αφορά στην επίτευξη της αειφορίας, δηλαδή στην *ταυτόχρονη ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών αναγκών*.

Στην προσπάθεια να οριστούν τα στάδια αυτά, ανεξαρτήτου προσέγγισης, σαφέστερα, από χρονολογική άποψη, παρατηρείται πως το κλασικό μοντέλο της διαρκούς οικονομικής

⁴¹ Στην προκειμένη η έννοια της ανάπτυξης είναι ταυτόσημη με αυτή της μεγέθυνσης.

⁴² Πρωτοβουλίες που εκ των υστέρων ονομάστηκαν μέτρα αποκατάστασης.

ανάπτυξης άρχισε να κλονίζεται στα μέσα της δεκαετίας του '60. Δεδομένου, λοιπόν, ότι είχε ήδη αρχίσει να κάνει εμφανή τα αρνητικά του σημάδια, στις αρχές της δεκαετίας του '70 ξεκίνησαν οι πρώτες συζητήσεις για την εύρεση τρόπων αντιμετώπισης της αδυναμίας της έως τότε αναπτυξιακής πολιτικής⁴³. Οι συζητήσεις αυτές εστίαζαν τόσο στην προοπτική εξάντλησης των αποθεμάτων των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, όσο και στις ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες της οικονομικής μεγέθυνσης στο περιβάλλον και στην κοινωνία. Αξιοσημείωτο είναι πως μέχρι τότε, όπως καταγράφηκε και στα παραπάνω στάδια, οι έννοιες “οικονομική μεγέθυνση” και “περιβάλλον” θεωρούνταν ευρέως αντίθετες. Έως και τη δεκαετία του '80 είχε αναγνωριστεί πλέον και η σημασία του αναπροσδιορισμού της σχέσης της οικονομικής μεγέθυνσης και του περιβάλλοντος. Ενώ, επιτακτική είχε γίνει και η ανάγκη χάραξης συγκεκριμένης πολιτικής για τα περιβαλλοντικά θέματα, εκ των οποίων κάποια ήταν πλέον διασυννοριακά και μεγάλης κλίμακας, όπως η τρύπα του όζοντος. (Σεχρεμέλη, 2009: 25)

Εστιάζοντας, στο σημείο αυτό, αποκλειστικά στην εξέλιξη της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης, απαιτείται αρχικά η αναφορά στην “Ομάδα της Ρώμης”. Πιο συγκεκριμένα, το 1972, χρονιά σταθμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη, μια ομάδα επιστημόνων και βιομηχάνων της Ρώμης (με την ονομασία: “Ομάδα της Ρώμης”) έκανε τη πρώτη αναφορά στη δυσμενή κατάσταση του περιβάλλοντος μέσα από την έκθεση “Τα όρια της Μεγέθυνσης”. Η ομάδα αυτή υποστήριζε ότι η Γη δεν είναι σε θέση να καλύψει επ’ άπειρον τις ανθρώπινες ανάγκες λόγω της υπεραύξησης του πληθυσμού και της ταυτόχρονης αλόγιστης χρήσης των φυσικών πόρων, γεγονός που δύναται να οδηγήσει σε ταχεία περιβαλλοντική υποβάθμιση. Περιβαλλοντική υποβάθμιση η οποία θα είναι τέτοιου μεγέθους ώστε να αποτελέσει απειλή και για την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη σε όλο τον πλανήτη. (Λαμπριανίδης, 2001: 210)

Ένα ακόμα σημαντικό γεγονός που πραγματοποιήθηκε το 1972 είναι η Παγκόσμια Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον στη Στοκχόλμη. Στα πλαίσια της διάσκεψης αυτής, αν και δεν επιτεύχθηκε άμεση σύνδεση των εννοιών “οικονομική ανάπτυξη” και “περιβαλλοντική διάσταση”, εισήχθησαν δύο νέες έννοιες, η “περιβαλλοντική διαχείριση” και η “περιβαλλοντική εκτίμηση” (Σεχρεμέλη, 2009: 27).

Η επόμενη αναφορά σε θέματα περιβάλλοντος που αποτέλεσε και σταθμό στη σύγχρονη ιστορία έγινε το 1987 με την έκθεση Brundtland, στην οποία έχει ήδη γίνει αναφορά.

Έναν ακόμα καθοριστικό ιστορικό σταθμό στη διαμόρφωση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί η Διεθνής Διάσκεψη στο Ρίο ντε Τζανέιρο⁴⁴, το 1992. Κατά τη Διάσκεψη αυτή αναγνωρίστηκε από τις κυβερνήσεις των κρατών που συμμετείχαν η άρρηκτη σύνδεση μεταξύ οικονομικών, περιβαλλοντικών αλλά και κοινωνικών στόχων, καθώς και η ανάγκη προστασίας των οικοσυστημάτων. Οι αποφάσεις της Διάσκεψης συνοψίστηκαν σε κείμενα, τα σημαντικότερα εκ των οποίων ήταν το Κείμενο της Διακήρυξης του Ρίο (με το οποίο ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών

⁴³ Πολιτική η οποία εάν συνέχιζε με την ίδια μορφή, όπως επισήμαινε και ο Barney (1980 στο Σεχρεμέλη, 2009: 26), θα οδηγούσε σε σοβαρές πιέσεις τόσο στον πληθυσμό όσο και στους φυσικούς πόρους και στο περιβάλλον. Χαρακτηριστικά διατύπωνε πως ανεξάρτητα της μεγάλης υλικής παραγωγής, ο κόσμος θα ήταν αισθητά φτωχότερος με το πέρασμα των χρόνων.

⁴⁴ Η Διάσκεψη αυτή σηματοδότησε την αρχή του τέλους της «εποχής της ανάπτυξης», όπως χαρακτηριστικά ονομάζει ο Μοδινός (2003: 19) την εποχή που προηγήθηκε της καθιέρωσης της βιώσιμης ανάπτυξης στη διεθνή σκηνή.

αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος) και η Agenda 21 (η οποία περιλαμβάνει τις οδηγίες για την προώθηση των διαδικασιών λήψης αποφάσεων σε θέματα που αφορούσαν την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον για την επίτευξη της βιωσιμότητας). (Γρυλλάκη, 2003 · Σεχρεμέλη, 2009)

Συνεχίζοντας την ιστορική ανασκόπηση για την έννοια της βιωσιμότητας, αξίζει να αναφερθεί η συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία υπογράφηκε το 1997, και ανέδειξε τη Βιώσιμη Ανάπτυξη ως κεντρικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής πολιτικής. Μετά από αυτήν ακολούθησε και μια σειρά Συναντήσεων Κορυφής⁴⁵ με τις οποίες *καθιερώθηκε η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και εξειδικεύτηκαν οι τρεις συνιστώσες της*, όπως αυτές αναλύθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο⁴⁶. (Βαλιάντζα, 2004 στο Σεχρέμελη, 2009: 28)

Πέρα των Συναντήσεων Κορυφής σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο την ίδια περίπου χρονική περίοδο πραγματοποιήθηκαν και δύο άλλες εξίσου σημαντικές Παγκόσμιες Συναντήσεις. Αυτές είναι η Διάσκεψη του Κιότο που έλαβε χώρα το 1998, με θέμα την κλιματική αλλαγή, και η Διάσκεψη Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2002, με βασικό στόχο τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας της εφαρμογής της Agenda 21. (Σεχρεμέλη, 2009: 28)

Απόρροια όλων των αναφερθέντων Συναντήσεων είναι η διαμόρφωση ενός γενικού πλαισίου για τη βιώσιμη ανάπτυξη το οποίο βασίζεται στις παρακάτω θεμελιώδεις αρχές (Δεκλήρης 1996 στο Μπακαούκας, 2008: 30):

1. αρχή της δημόσιας οικολογικής τάξης, κατά την οποία υπάρχει κρατική παρέμβαση ώστε η βιώσιμη ανάπτυξη να μην αφήνεται στη λειτουργία της αγοράς,
2. αρχή της βιωσιμότητας, για τη διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου και την απαγόρευση κάθε μείωσης ή υποβάθμισης του,
3. αρχή της φέρουσας ικανότητας, για τη διατήρηση της σταθερής κατάστασης των οικοσυστημάτων θέτοντας τα όρια στην ανάπτυξη τους ανάλογα με τις αντοχές των φυσικών τους πόρων,
4. αρχή της υποχρεωτικής αποκατάστασης διαταραχθέντων οικοσυστημάτων, προκειμένου να αποκαθίσταται το απολεσθέν φυσικό κεφάλαιο,
5. αρχή της βιοποικιλότητας, για τη διατήρηση αυτής καθώς θεωρείται κριτήριο και παράγοντας ευρωστίας των οικοσυστημάτων,

⁴⁵ Οι σημαντικότερες των Συναντήσεων Κορυφής για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με ιδιαίτερα σημαντικές αποφάσεις είναι στο Κάρντιφ το 1998 - αναγνωρίστηκε ως προϋπόθεση της Ανάπτυξης η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις τομεακές πολιτικές-, στη Λισσαβόνα το 1999 - διατυπώθηκε ο στόχος της ανάδειξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για μια πιο δυναμική, ανταγωνιστική και βιώσιμη οικονομία, στη Νίκαια το 2000 - υιοθετήθηκε η Κοινωνικής Πολιτικής Ατζέντα για τον καθορισμό των μέτρων με στόχο τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τον περιορισμό φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού-, στο Γκέτεμποργκ το 2001 (Ιούνιος) - ολοκληρώθηκαν οι κατευθύνσεις της Λισσαβόνας και διατυπώθηκε η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη με ιδιαίτερη μνεία στην περιβαλλοντική συνιστώσα και προώθηση του ελέγχου των κρατών μελών- και στο Λάακεν το 2001 (Δεκέμβριος) - τονίστηκε η ανάγκη για την υλοποίηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής και κλήθηκαν τα κράτη-μέλη να διατυπώσουν μια Εθνική Στρατηγική Βιώσιμης Ανάπτυξης πριν την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ-. (Βαλιάντζα, 2004 στο Σεχρέμελη, 2009: 28)

⁴⁶ Βλ. παράγραφο Α.5.1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης.

6. αρχή της κοινής φυσικής κληρονομιάς, η οποία απαγορεύει την ιδιοποίηση των κοινών φυσικών αγαθών και περιορίζει ή/και καταργεί την κοινή χρήση τους,
7. αρχή της ήπιας ανάπτυξης των ευπαθών οικοσυστημάτων, “ήπια” ανάπτυξη για τα ευπαθή οικοσυστήματα -δάση, ακτές, βουνά, μικρά νησιά, τοποθεσίες φυσικού κάλλους- όπως αυτή ορίζεται κατά περίπτωση για να μην επιβαρύνει υπέρμετρα το περιβάλλον,
8. αρχή της χωρονομίας, μέσω της οποίας επιβάλλεται ο συνολικός σχεδιασμός και ο χωροταξικός σχεδιασμός των δραστηριοτήτων για την εξασφάλιση της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων,
9. αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς, για τη διατήρηση των σπουδαιότερων πολιτιστικών στοιχείων -μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα, τόποι,
10. αρχή του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος, για τη διατήρηση της ποιότητας ζωής στις πόλεις,
11. αρχή της προστασίας του φυσικού κάλλους, για τη διατήρηση του τοπίου με ήπιες παρεμβάσεις και
12. αρχή της οικολογικής συνείδησης των πολιτών.

Εστιάζοντας στην ελληνική πραγματικότητα, οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης ορίζονται στο Σύνταγμα του 1975/1986/2001, μαζί με τις αρχές του κοινωνικού κράτους, γεγονός το οποίο καθιστά το εν λόγω συνταγματικό κείμενο, όπως διαπιστώνει και ο Παπακωνσταντίνου (2005: 157), καινοτόμο σε σύγκριση με τα παλαιότερα.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, η βιώσιμη ανάπτυξη στοχεύει τόσο στην οικονομική πρόοδο όσο και στην κοινωνική, εξασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών, προστασία η οποία αποτελεί το “ρηξικέλευθο” στοιχείο αυτής της αναπτυξιακής πολιτικής. Ενώ, αξιοσημείωτο είναι πως από την εμφάνιση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης στη διεθνή σκηνή και έπειτα, όπως τονίζει και η Μητούλα (2006: 45) “*δεν νοείται αναπτυξιακή πορεία χωρίς τη ταυτόχρονη μέριμνα για τις επιπτώσεις στο περιβάλλον*”.

A.5.3. Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

Στο κεφάλαιο Α.3. του παρόντος έγινε εκτενής αναφορά στον τομέα του τουρισμού, σε έναν, δηλαδή, από τους δυναμικότερους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας, ο οποίος μετά τη δεκαετία του '70 κατέγραψε τροχιά ραγδαίας ανάπτυξης. Επιγραμματικά, αξίζει να ξανααναφερθεί η συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη των τουριστικών περιοχών, η οποία, όπως αναφέρουν και οι Χριστοπούλου και Σαλάτα (2009: 436) επιτυγχάνεται με τη δημιουργία εισοδημάτων, τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και τα φορολογικά έσοδα. Παράλληλα, ο τομέας του τουρισμού επηρεάζει και την ανάπτυξη άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας (όπως είναι το εμπόριο και η γεωργία).

Σε αντιδιαστολή με τις θετικές επιδράσεις του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη των εκάστοτε περιοχών, η τουριστική ανάπτυξη ελλοχεύει κινδύνους για την περιβαλλοντική τους ισορροπία. Το φυσικό περιβάλλον των τουριστικών περιοχών δύναται να κινδυνεύει

είτε λόγω της επέκτασης αυτής της μορφής ανάπτυξης στο χώρο της υπαίθρου, είτε λόγω της αύξησης του όγκου των υποδομών (υποδομές μετακίνησης και διαμονής τουριστών/επισκεπτών) (Χριστοπούλου και Σαλάτα, 2009: 436-437).

Απόρροια, λοιπόν, για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης ήταν η εισαγωγή της έννοιας της αειφορίας στον τουρισμό. Όπως υπογραμμίζουν και οι Λαγός και Διακομιχάλης (2011: 4) *“η ανάγκη για πιο περιβαλλοντικά ευαίσθητοποιημένες αειφόρες πρακτικές στην τουριστική βιομηχανία αυξήθηκε ραγδαία κατά τη δεκαετία του ’80”*. Πιο συγκεκριμένα, αν και οι ποικίλες επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης είχαν αρχίσει ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του ’60 να απασχολούν την επιστημονική και ακαδημαϊκή κοινότητα (Νίκου, 2013), η έννοια της αειφορίας εισήχθη ως κεντρικό θέμα για τη χάραξη πολιτικών διαχείρισης του τουρισμού μετά τη δημοσίευση της έκθεσης Brundtland (“Our Common Future”) το 1987.

Παράλληλα, οι Τσάρτας και Σταυρινούδης (2006: 40) επισημαίνουν ότι η έννοια της τουριστικής ανάπτυξης και των, σχετικών με τον τουρισμό, δραστηριοτήτων έχουν λάβει νέες επιστημονικές διαστάσεις σε σύγκριση με τα παλιότερα αναπτυξιακά μοντέλα, καθώς πλέον δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην ισορροπημένη ανάπτυξη των περιοχών υποδομής, με βασικές συνιστώσες την προστασία του περιβάλλοντος (φυσικού και ανθρωπογενούς) αλλά και την ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας και οικονομίας υιοθετώντας τις βασικές αρχές της βιωσιμότητας.

Με την εισαγωγή λοιπόν της ιδέας της αειφορίας και των αρχών της βιωσιμότητας στον τομέα του τουρισμού, προκύπτει ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο, το οποίο ονομάστηκε “βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη”.

Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αφορά στην τουριστική δραστηριότητα η οποία δρα ισόρροπα στην τοπική κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υποδομές, τεχνογνωσία, υπηρεσίες) για τη συνεχή ανατροφοδότησή του. (Τσάρτας και Σταυρινούδης, 2006: 40)

Οι ορισμοί που έχουν δοθεί για αυτό το νέο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης ποικίλουν. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ορισμοί που διατύπωσαν ο Butler και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Butler (1993 στο Ζλατούδης, 2009: 12) ***η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αφορά στον “τουρισμό που αναπτύσσεται και διατηρείται εντός μιας περιοχής, κατά τέτοιο τρόπο και σε τέτοια κλίμακα, ώστε να παραμένει βιώσιμος για ένα απεριόριστο χρονικό διάστημα, χωρίς, δηλαδή, να υποβαθμίζει ή να αλλοιώνει το ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον με το οποίο αλληλεπιδρά, σε βαθμό που να εμποδίζει την επιτυχή ανάπτυξη και ευημερία άλλων δραστηριοτήτων και διαδικασιών”***. Ενώ, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (στο CoastLearn, 2015) ορίζει ως βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, ***το αναπτυξιακό μοντέλο το οποίο “ικανοποιεί τις ανάγκες των τωρινών τουριστών και των περιοχών που τους φιλοξενούν και παράλληλα προστατεύει και ενισχύει τις ευκαιρίες για το μέλλον”*** και το οποίο οδηγεί στη διαχείριση όλων των πόρων κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ταυτόχρονα με την εκπλήρωση των οικονομικών, κοινωνικών και αισθητικών αναγκών να διατηρούνται και η πολιτιστική ακεραιότητα, οι ουσιώδεις οικολογικές διαδικασίες, η βιολογική ποικιλότητα και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται η ανάπτυξη η οποία είναι οικολογικά συμβατή, ηθικά και κοινωνικά αποδεκτή, σέβεται και υπολογίζει τις εύθραυστες ισορροπίες του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και, όπως συμπληρώνει η Αυγερινού-Κολώνια (2013), προωθεί τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού (όπως αυτές έχουν παρουσιασθεί στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, βλ. παράγραφο Α. 3.3)

Σε συνέχεια, λοιπόν, των αρχών που διέπουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, το 1995 στο Παγκόσμιο Συνέδριο στο Λανθαρόττε⁴⁷ διατυπώθηκαν με τη μορφή Χάρτας και οι βασικές αρχές και οι στόχοι που οφείλουν να διέπουν τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Οι βασικές αυτές αρχές και οι στόχοι είναι οι εξής (Κοκκώσης και Τσάρτας, 2001: 183-185):

- βιωσιμότητα στην τουριστική ανάπτυξη, να είναι, δηλαδή, περιβαλλοντικά φιλική, οικονομικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη για τις τοπικές κοινωνίες,
- εναρμόνιση τουρισμού με το φυσικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο περιβάλλον,
- μεριμνά για τις επιπτώσεις του τουρισμού στην πολιτισμική κληρονομιά και την παράδοση της τοπικής κοινωνίας,
- κοινές δράσεις, με συμμετοχή σε αυτές όλων των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, και αποτελεσματικοί μηχανισμοί συντονισμού σε όλα τα επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό),
- διατήρηση του τουριστικού προορισμού και εξυπηρέτηση των τουριστών στο πλαίσιο μιας στρατηγικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη,
- διεύρυνση των ευκαιριών για τις τοπικές κοινωνίες συμβάλλοντας στο μέγιστο στην τοπική οικονομία,
- συμβολή στη βελτίωση της ποιότητας ζωής όλων και στον κοινωνικό-πολιτισμικό εμπλουτισμό του κάθε τόπου προορισμού,
- ανάληψη δράσεων για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης από την κεντρική διοίκηση και συναφείς φορείς (Τοπική Αυτοδιοίκηση, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις),
- προτεραιότητα στις δράσεις που συμβάλλουν στην προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος και στους μηχανισμούς ενσωμάτωσης του περιβαλλοντικού κόστους στις επενδύσεις και παρεμβάσεις για τον τουρισμό,
- μέριμνα για τις περιβαλλοντικά και πολιτισμικά ευαίσθητες περιοχές,
- προτεραιότητα στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού που συμβάλλουν σε μια προοπτική βιώσιμης ανάπτυξης με σεβασμό στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον,

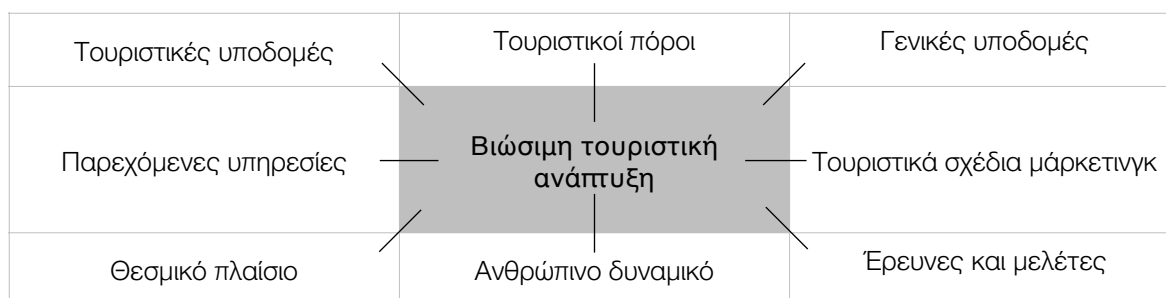
⁴⁷ Κανάριοι Νήσοι, Ισπανία.

- διάδοση και ανταλλαγή εμπειριών και γνώσης για δράσεις και τεχνολογίες που ενσωματώνουν τον τουρισμό στη στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης,
- υποστήριξη και προώθηση περιβαλλοντικά φιλικών συστημάτων διαχείρισης του τουρισμού,
- προσοχή στο ρόλο και τις επιπτώσεις στο περιβάλλον από τις μεταφορές, στην αξιοποίηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας και στη διαχείριση των αποβλήτων,
- υιοθέτηση και εφαρμογή περιβαλλοντικά φιλικής δεοντολογίας και
- ευαισθητοποίηση όλων των εμπλεκομένων για την εφαρμογή των παραπάνω.

Προκειμένου να σχεδιαστεί, όμως, σωστά η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη σε μια περιοχή απαιτείται να λαμβάνονται υπόψη και μια σειρά παραγόντων (Τσάρτας και Σταυρινούδης, 2006: 40-41), οι οποίοι είναι:

- οι τουριστικοί πόροι της περιοχής, τόσο τα χαρακτηριστικά τους όσο και οι δυνατότητες τουριστικής αξιοποίησής τους,
- οι διαθέσιμες τουριστικές υποδομές (δημόσιες ή ιδιωτικές),
- οι μη τουριστικές υποδομές, οι οποίες επηρεάζουν όμως την τουριστική προσφορά και ζήτηση,
- οι υποδομές (τουριστικές και μη) της ευρύτερης περιοχής (νομός, περιφέρεια, χώρα),
- το είδος και το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών,
- το τουριστικό σχέδιο μάρκετινγκ, είτε το τοπικό είτε η θέση της περιοχή στο σχέδιο μάρκετινγκ της χώρας,
- το υπάρχων θεσμικό πλαίσιο, το οποίο αφορά την τουριστική ανάπτυξη,
- οι διαθέσιμες έρευνες και μελέτες, αναφορικά με το επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης, τις δυνατότητες και τις προοπτικές και
- το διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό.

[σχήμα Α.6: Παράμετροι που λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη (Τσάρτας και Σταυρινούδης, 2006: 41 / ίδια επεξεργασία)]

Ενώ, ταυτόχρονα, για την εφαρμογή περισσότερων δραστικών μεθόδων διαχείρισης του βιώσιμου τουρισμού χρησιμοποιούνται και κάποια εργαλεία⁴⁸, όπως είναι το ISO 14001, το EMAS, το ECST και η Local Agenda 21⁴⁹. Πρόκειται για εργαλεία που προάγουν τη βιωσιμότητα και δύναται να χρησιμοποιηθούν τόσο από τον ιδιωτικό όσο από τον δημόσιο τομέα. Ειδικότερα, τα εργαλεία αυτά προωθήθηκαν με τη Σύνοδο του Ρίο (1992) και τα κοινά τους χαρακτηριστικά αποτελούν τόσο οι γενικές στρατηγικές και πολιτικές που τα διέπουν όσο το γεγονός ότι *προϋποθέτουν την επικοινωνία και την εκπαίδευση για την ποιότητα στη διαχείριση, στις υπηρεσίες και τα προϊόντα*. Κάποια από τα εργαλεία αυτά είναι στρατηγικού χαρακτήρα για προστατευόμενες περιοχές (όπως το ECST και η Local Agenda 21) και άλλα είναι περισσότερο λειτουργικά, εξηγώντας παράλληλα τον τρόπο επίτευξης των στόχων και καταγράφοντας τις διαδικασίες (όπως το ISO 14001 και το EMAS). Ειδικότερα, τα στρατηγικού χαρακτήρα εργαλεία απευθύνονται σε δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς ώστε να επιτύχουν τον βιώσιμο τουρισμό (ECST) ή τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης ζωή στις αστικές περιοχές (Local Agenda 21). (Χριστοπούλου και Σαλάτα, 2009: 437)

Εν κατακλείδι, αυτό που αξίζει να εντυπωθεί από την παραπάνω ανάλυση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, και το οποίο χαρακτηριστικά επισημαίνει και η Αυγερινού-Κολώνια στη διάλεξη της (2013), είναι πως *“ο βιώσιμος τουρισμός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για τη διατήρηση και την αναβάθμιση τόσο της πολιτιστικής όσο και της φυσικής κληρονομιάς σε έναν ολοένα μεγαλύτερο αριθμό τομέων”*, γεγονός το οποίο οδηγεί και στη δημιουργία απασχόλησης και ανάπτυξης. Σαφώς, όμως, στην “πράξη” η ανάληψη ουσιαστικής δράσης για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη είναι μια δύσκολη διαδικασία, η οποία *δυσχεραίνεται από το σύνθετο χαρακτήρα τόσο του τουρισμού όσο και του περιβάλλοντος*, και η οποία προκειμένου να επιτευχθεί απαιτεί *σημαντικές αναδιαρθρώσεις στην αναπτυξιακή πολιτική της* (Κοκκώσης, 1995: 27).

A.5.4. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών

Δεδομένης της ιδιαιτερότητας και της ιδιομορφίας των νησιών, όπως αυτή παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο Α.2., η γενικότερη αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης χρειάστηκε να εξειδικευτεί για τις περιοχές αυτές, με αποτέλεσμα την εισαγωγή στη διεθνή σκηνή της έννοιας “βιώσιμη ανάπτυξη νησιωτικών περιοχών”.

Συνοπτικά, η βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών θα μπορούσε να οριστεί ως η σταθερή αναπτυξιακή πορεία των περιοχών αυτών, η οποία *θα επιτρέπει τη διατήρηση της φυσιογνωμίας τους και των χαρακτηριστικών τους σε βάθος χρόνου*, προσελκύοντας παράλληλα και ένα σταθερό μόνιμο πληθυσμό. (Σπιλάνης κ.α., 2005: 107)

Εξετάζοντας την πορεία της εισαγωγής της έννοιας “βιώσιμη ανάπτυξη νησιωτικών περιοχών” στη διεθνή σκηνή εντοπίζονται δύο σημαντικοί σταθμοί. Τον πρώτο, και ίσως

⁴⁸ Αξιοσημείωτο είναι πως σύμφωνα με τις διεθνείς τάσεις *οι τουριστικές υπηρεσίες και τα προϊόντα που εφαρμόζουν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα*, γεγονός που αποδεικνύεται από τη θέσπιση και την κατοχύρωση σημάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως το Ecolabel για τα τουριστικά προϊόντα, τις τουριστικές επιχειρήσεις και campings, καθώς και από την επιδίωξη των τουριστικών επιχειρήσεων να τα αποκτήσουν. (Δοξιάδης και Λιβέρη, 2013: 10)

⁴⁹ Η Local Agenda 21 αποτελεί *την τυπική εξουσιοδότηση για τις τοπικές αυτοδιοικήσεις να σχεδιάσουν τη δική τους πορεία προς τη βιώσιμη ανάπτυξη*. (Τσάρτας και Σταυρινούδης, 2006: 41)

σημαντικότερο σταθμό για τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, αποτελεί η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη των μικρών αναπτυσσόμενων κρατών, η οποία πραγματοποιήθηκε στα νησιά Μπαρμπάντος το 1994, και στα πλαίσια της υπογράφηκαν η “Διακήρυξη του Μπαρμπάντος” και το “Πρόγραμμα Δράσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη των Μικρών Νησιωτικών Αναπτυσσόμενων Κρατών”. Η “Διακήρυξη του Μπαρμπάντος” αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κείμενα καθώς προσδιορίζει τους δύο βασικούς παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ώστε να επιτευχθεί η βιωσιμότητα των υπό εξέταση περιοχών, παράγοντες οι οποίοι δεν είναι άλλοι από την *ανάδειξη του κοινωνικού τους χαρακτήρα και η περιγραφή των σημαντικότερων προβλημάτων τους*⁵⁰. Ενώ, παράλληλα, θέτει και τους κύριους στόχους της αειφορίας για τις νησιωτικές περιοχές (την υγεία των κατοίκων και την ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος), ορίζοντας και τις πολιτικές για την ολοκλήρωση τους. (Τσάλτας, 2005: 72-74)

Ο δεύτερος εξίσου σημαντικός σταθμός είναι η Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την αειφόρο ανάπτυξη των νησιών, στην Μινόρκα της Ισπανίας, τον Απρίλιο του 1997, κατά την οποία συντάχθηκε η “Διακήρυξη για την Αειφόρο Ανάπτυξη των νησιών”. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη αυτή προτείνονται τέσσερις περιοχές δράσης για την ανάπτυξη μιας βιώσιμης στρατηγικής για τα νησιά, οι οποίες είναι (INSULA, 1997 στο Γρυλλάκη, 2003: 19):

- Η έμφαση στην ποιοτική και διαφοροποιημένη παραγωγή,
- η καθιέρωση ολοκληρωμένων συστημάτων σχεδιασμού, μιας και ο σχεδιασμός σε επίπεδο νησιού καθιστά εφικτότερο τον προσδιορισμό των παραμέτρων καθώς και των περιορισμών της ανάπτυξης που τίθενται λόγω της πολύ μικρής τους κλίμακας,
- η αναζήτηση νέων εργαλείων που θα ευνοούν την αειφόρο διαχείριση των γήινων και θαλάσσιων πόρων και
- η έμφαση στην ανάπτυξη μιας νέας τουριστικής κουλτούρας στα νησιά.

Πέρα τούτων, προκειμένου να επιτευχθεί αποτελεσματική βιώσιμη ανάπτυξη στις ιδιαίτερες αυτές περιοχές η βασικότερη αρχή που οφείλει να διέπει το αναπτυξιακό μοντέλο, σύμφωνα με τους Σπύλανε, Βαγιάννη, Βακουφάρη και Κονδύλη (2005: 107) *θα πρέπει να είναι η επιλογή της ποιότητας (έναντι της ποσότητας κατά την αξιοποίηση των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων*.

Απαιτείται, παράλληλα, δε να υιοθετείται και μια σειρά επιπλέον αρχών οι οποίες αφορούν στην προστασία της φυσικής και πολιτιστικής ιδιαιτερότητας των νησιών, στο σεβασμό της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων και των περιβαλλοντικών πόρων από το σχεδιασμό των έργων υποδομής και άλλων έργων, στην κινητοποίηση του νησιωτικού πληθυσμού με τη δημιουργία κοινού αισθήματος ευθύνης, καθώς και στο σχεδιασμό σε επίπεδο νησιού ή/και νησιωτικής ενότητας. (Ζαμπέλης, 2001)

⁵⁰ Τα μείζοντα αυτά προβλήματα είναι οι σημαντικές φυσικές και περιβαλλοντικές καταστροφές, το φαινόμενο της ανόδου της στάθμης της θάλασσας, η θαλάσσια και η ωκεάνια ρύπανση και τα περιορισμένα αποθέματα γλυκού νερού. (Τσάλτας, 2005: 73)

Ενώ, τέλος, πέρα των αρχών για τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, αναγκαία κρίνεται και η θέσπιση μιας σειράς στόχων, οι οποίοι σύμφωνα με τον Ζάμπελη (2001) πρέπει να είναι:

1. η συγκράτηση και σταθεροποίηση του νησιωτικού πληθυσμού,
2. η διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των νησιών,
3. η προώθηση και στήριξη των ήπιων μορφών ανάπτυξης,
4. η δημιουργία κατάλληλων υποδομών και παροχή υπηρεσιών,
5. η άρση της απομόνωσης μέσω της βελτίωσης των διασυνδέσεων και
6. η δημιουργία περισσότερων δυνατοτήτων απασχόλησης.

Φυσικά, οι προαναφερθείσες αρχές και στόχοι αφορούν στο θεωρητικό υπόβαθρο της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών, ενώ σε πρακτικό επίπεδο σκόπιμο είναι να μελετώνται και να αναλύονται, για κάθε περίπτωση και κάθε φορά, και κάποιοι παράγοντες⁵¹ εξέχουσας σημασίας. Αυτοί οι παράγοντες είναι η φέρουσα ικανότητα, η προστασία των παρακαταθηκών των πόρων⁵² και της φυσιογνωμίας τους, η προβλεψιμότητα των κινδύνων, η προστασία της γεωργικής γης, η κλίμακα τους, η αρχιτεκτονική τους κληρονομιά και η αγροτική αρχιτεκτονική τους κληρονομιά, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ο τουρισμός, οι παραγωγικές τους δραστηριότητες, οι συγκοινωνίες και οι όροι δόμησης των οικισμών των νησιών. (Στεφάνου και Μητούλα, 2008: 193-199)

Αξίζει να σημειωθεί πως και για τα ελληνικά δεδομένα η εισαγωγή της έννοιας της αειφορίας στην ανάπτυξη των νησιών είναι ένα ζήτημα μείζονος σημασίας. Γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από την απόφαση του ΣτΕ *“ο θεμελιώδης κανόνας της βιώσιμης ανάπτυξης ισχύει, κατά μείζονα λόγο, για τα νησιά των οποίων η ανάπτυξη, οικιστική, τουριστική και γενικώς οικονομική, πρέπει να συνδέεται με τη διατήρηση του χαρακτήρα τους και του νησιωτικού ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος και τοπίου και να μην παραβιάζει την φέρουσα ικανότητα τους, ως παραδοσιακών ανθρωπογενών συστημάτων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων”*. Απόφαση μέσα από την οποία ορίζει επί της ουσίας την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών. (Παπακωνσταντίνου, 2005: 170)

Συνάγεται, λοιπόν, το συμπέρασμα πως για τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών, θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα (φυσικός και πολιτιστικός πλούτος ή/και ιδιαίτερη φυσιογνωμία) και να υιοθετείται ως βασικός στόχος η προστασία και η ανάδειξη αυτών. Ενώ, τέλος, προϋπόθεση, για την αποτελεσματικότερη εισαγωγή της έννοιας της βιωσιμότητας στον νησιωτικό χώρο, αποτελεί, όπως σημειώνει και η Σεχρεμέλη (2009: 38), ένας ενιαίος και ολοκληρωμένος νησιωτικός σχεδιασμός ο οποίος θα αφορά

⁵¹ Οι παράγοντες αυτοί είναι το αποτέλεσμα έρευνας που πραγματοποιήθηκε από το Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης του Τομέα Πολεοδομίας Χωροταξίας του ΕΜΠ, για το νησί της Ίου, με τίτλο “Πρότυπος χωροταξικός σχεδιασμός της νήσου Ίου”. (Στεφάνου και Μητούλα, 2008)

⁵² Με τον όρο παρακαταθήκες πόρων νοείται η εξασφάλιση της εις τον χρόνο διατήρησης κάποιων ποιοτήτων φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

τόσο στα όρια της βιώσιμης ανάπτυξης και της ανάπτυξης των παραγωγικών δραστηριοτήτων όσο και στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας καθολικά και όχι εποχιακά.

A.6. Φέρουσα ικανότητα

A.6.1. Η έννοια της φέρουσας ικανότητας

Η έννοια της φέρουσας ικανότητας διατυπώθηκε για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1960 στις ΗΠΑ (Γκόλια, 2009), αφορούσε στην ικανότητα ανάκαμψης του περιβάλλοντος και στη βιωσιμότητα των ζώων (Σπυράτος, 2005) και είχε ως σκοπό τον καθορισμό **“του μέγιστου επιπέδου ενός πληθυσμού που μπορεί να υποστηριχθεί από ένα συγκεκριμένο οικοσύστημα”** (Ricci, 1976 στο Σεχρεμέλη, 2009: 39). Το 1985 ο Vernicos επαναδιατυπώνει την έννοια της φέρουσας ικανότητας ορίζοντας της ως **“το μέγιστο αριθμό ατόμων που σχηματίζουν ένα σταθερό πληθυσμό σε δεδομένους περιβαλλοντικούς πόρους”** (Κοκκώσης, 2000β). Ενώ, αξίζει να σημειωθεί, πως οι πρώτες αναφορές του όρου είχαν πραγματοποιηθεί ήδη από το 1936, όταν ο Lowell Summer, στο πλαίσιο της διαχείρισης των εθνικών πάρκων, ανέφερε ότι οι χώροι αυτοί δεν είναι δυνατό **“να υποδεχτούν απεριόριστο αριθμό επισκεπτών και ότι η χρήση των φυσικών οικοσυστημάτων από τον άνθρωπο θα πρέπει να διατηρείται στα όρια της φέρουσας ικανότητας”** (Σπυράτος, 2005).

A.6.2. Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης

Πέρα, όμως, από την οικολογία, από το 1980 και έπειτα, όταν, δηλαδή, οι αρνητικές συνέπειες του μαζικού τουρισμού άρχισαν να εμφανίζονται και η ανάγκη της εφαρμογής της έννοιας της αειφορίας στην τουριστική ανάπτυξη έγινε επιτακτική, εισήχθη και η έννοια της φέρουσας ικανότητας του τουρισμού⁵³ (Λαγός και Διακομιχάλης, 2011). Η φέρουσα αυτή ικανότητα αναφέρεται **“στο μέγεθος μιας τουριστικής δραστηριότητας που μια περιοχή έχει τη δυνατότητα να αναλάβει δίχως να προκαλέσει φθορές στα φυσικά, πολιτισμικά, κοινωνικά και οικονομικά της στοιχεία”** (Νίκου, 2013). Στόχος της φέρουσας ικανότητας του τουρισμού είναι ο καθορισμός των ορίων της τουριστικής ανάπτυξης σε μια περιοχή, προκειμένου οι όποιες αλλαγές στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον να είναι ανεκτές. Ως καθορισμός των ορίων⁵⁴ νοείται τόσο ο υπολογισμός του μέγιστου επιτρεπτού αριθμού επισκεπτών που δύναται η περιοχή να φιλοξενήσει, όσο και ο εντοπισμός της βέλτιστης χρήσης των τουριστικών πόρων και των φυσικών πλεονεκτημάτων της, χωρίς να υποβαθμίζονται τα τοπικά οικοσυστήματα (Σπιλάνης και Βαγιάννη, 2002 · Κοκκώσης, 2000β).

Δεδομένου ότι το βασικό στοιχείο του ορισμού της φέρουσας ικανότητας είναι η συνολική εμπειρία που αποκομίζει τόσο ο μόνιμος κάτοικος της εκάστοτε υπό εξέτασης περιοχής όσο και ο επισκέπτης - τουρίστας (Σεχρεμέλη, 2009: 39), έχουν προκύψει δύο ορισμοί. Ο πρώτος ορισμός, που διατυπώθηκε το 1982 από τους Mathieson και Wall, αναφέρει ότι η φέρουσα ικανότητα εκφράζει τον μέγιστο αριθμό των ανθρώπων που μπορούν να χρησιμοποιήσουν έναν τόπο χωρίς καμία μη αποδεκτή αλλαγή στο φυσικό περιβάλλον και

⁵³ Η αρχή της φέρουσας ικανότητας στην Ελλάδα θεμελιώθηκε στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και εκφράζεται στις Σ.τ.Ε. 3406/01 και 637/98 αλλά και στα Π.Ε. Σ.τ.Ε. 247/03, 636/02, 536/02, 535/02, 432/01. (Παπαπετρόπουλος, 2005: 227)

⁵⁴ Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο καθορισμός των ορίων εμφανίζει σημαντικές δυσκολίες, δεν είναι a priori δεδομένος και απαιτεί διερεύνηση και προσαρμογή στις εκάστοτε κοινωνικές και φυσικές συνθήκες. (Coccosis et al., 2001 στο Νίκου, 2013)

χωρίς καμία μη αποδεκτή μείωση της ποιότητας της εμπειρίας των επισκεπτών του⁵⁵. Ο δεύτερος ορισμός αφορά στην επίδραση που δέχεται ο μόνιμος κάτοικος και ορίζει την φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης ως τον αριθμό των ανθρώπων που μπορούν να επισκέπτονται και να διαμένουν σε έναν τόπο χωρίς να επηρεάζουν αρνητικά την κοινωνική και πολιτιστική ζωή των μόνιμων κατοίκων και χωρίς να γίνονται ανεπιθύμητοι από τον μόνιμο πληθυσμό. (Σπιλάνης και Βαγιάννη, 2002: 2-3)

Όπως εύκολα μπορεί να διαπιστωθεί η φέρουσα ικανότητα αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια, η ερμηνεία της οποίας απαιτεί τη μελέτη ή/και την ανάλυση πολλών και διαφορετικών προσεγγίσεων της. Ειδικότερα, **η φέρουσα ικανότητα διακρίνεται** κατά τον Swarbrooke (1999) σε:

- **φυσική**, αφορά στον αριθμό των τουριστών που μπορεί να φιλοξενήσει (“χωρέσει”) μια περιοχή,
- **περιβαλλοντική ή οικολογική**, αφορά στον αριθμό των τουριστών που μπορεί να φιλοξενήσει μια περιοχή, πριν αρχίσουν να προκαλούνται βλάβες στο περιβάλλον ή το οικοσύστημα της,
- **οικονομική**, αφορά στον αριθμό τουριστών που μπορεί να φιλοξενήσει μια περιοχή, πριν αρχίσει να υποφέρει από οικονομικά προβλήματα,
- **κοινωνική**, αφορά στον αριθμό των ανθρώπων, πέρα από τον οποίο επέρχεται κοινωνική αποσύνθεση,
- **“αντιληπτική”** (perceptual), αφορά στον αριθμό των τουριστών που μπορεί να φιλοξενήσει μια περιοχή πριν η εμπειρία του τουρίστα αρχίσει να επηρεάζεται αρνητικά και
- **φέρουσα ικανότητα υποδομών**, αφορά στο μέγιστο αριθμό τουριστών που μπορούν να εξυπηρετήσουν οι υποδομές μιας περιοχής.

Πρόκειται, δηλαδή, για μια σειρά προσεγγίσεων οι οποίες καλύπτουν όλο το φάσμα της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας, αλλά και της βιώσιμης ανάπτυξης, και οι οποίες θεωρείται σκόπιμο να καθορίζονται κάθε φορά ούτως ώστε να καθορίζονται παράλληλα και τα όρια της ανάπτυξης. (Σεχρεμέλη, 2009: 40)

Η διερεύνηση της φέρουσας ικανότητας ενός τουριστικού προορισμού (νησιά, παράκτιες περιοχές, ιστορικοί οικισμοί, αγροτικές περιοχές, ορεινά τουριστικά θέρετρα, προστατευόμενες περιοχές) δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα *επιχειρησιακό αναλυτικό εργαλείο*, το οποίο θεμιτό είναι να *εφαρμόζεται στο στάδιο του προγραμματισμού-σχεδιασμού* προκειμένου να αποφευχθούν τα όποια λάθη δύναται να αποτελέσουν

⁵⁵ Ο Inskeep (1991: 144) επισημαίνει ότι στον ορισμό απαιτείται η προσθήκη “και χωρίς μη αποδεκτή αρνητική επίπτωση στην κοινωνία, οικονομία και πολιτισμό της περιοχής”. Η προσθήκη αυτή μπορούμε να θεωρήσουμε ότι πραγματοποιήθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (World Tourism Organization) που ορίζει τη φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης ως το μέγιστο αριθμό ατόμων που μπορούν να επισκεφθούν ταυτοχρόνως ένα τουριστικό προορισμό, χωρίς να προκαλέσουν καταστροφές στο φυσικό, οικονομικό και κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον, καθώς και μια μη παραδεκτή απαξίωση της ποιότητας και της ικανοποίησης του επισκέπτη.

τροχοπέδη στην αναπτυξιακή διαδικασία (Coccosis et al., 2001 στο Νίκου, 2013). Να σημειωθεί, όμως, πως δεδομένου ότι το εργαλείο αυτό δεν δύναται να είναι αποτελεσματικό στις ήδη ανεπτυγμένες ή/και τουριστικά κορεσμένες περιοχές, ενδείκνυται να εφαρμόζεται στους νέου τουριστικούς προορισμούς, που δεν έχουν κορεστεί. (Σπιλάνης και Βαγιάννη, 2002: 4).

Προκειμένου να υπολογισθεί η φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης για μια περιοχή απαιτείται ο έλεγχος, η παρακολούθηση και η καταγραφή δεδομένων της υπό εξέταση περιοχής, εκ των οποίων άλλα ποσοτικοποιούνται και άλλα αξιολογούνται με ποιοτικό τρόπο (π.χ. φυσικοί πόροι: ανανεώσιμοι και μη) (Innskeep, 1991). Τα δεδομένα αυτά ποικίλουν από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με τα διαθέσιμα κάθε φορά στοιχεία αλλά και την φυσιογνωμία της. Για παράδειγμα, για τον υπολογισμό της φέρουσας ικανότητας μπορούν να χρησιμοποιηθούν ο τοπικός πληθυσμός, ο συνολικός αριθμός κλινών, ο συνολικός αριθμός τουριστών και ο αριθμός διανυκτερεύσεων ανά μήνα (Νίκου, 2013).

Ο υπολογισμός της φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να μετρηθεί σε όρους διάφορων παραγόντων (Σπυράτος, 2005):

- φυσικών (π.χ. η υπερβολική τροφοδότηση των εγκαταστάσεων),
- οικολογικών / περιβαλλοντικών (π.χ. η υποβάθμιση φυσικών πηγών -περιβαλλοντικό κόστος: αλλαγή συμπεριφοράς των ζώων, μείωση αριθμού ειδών ζώων, διάβρωση εδάφους, αλλαγές στην ποιότητα του νερού κοκ-),
- αισθητικών / αντιληπτικών / ψυχολογικών (π.χ. η υποβάθμιση της εμπειρίας αναψυχής των επισκεπτών λόγω συνωστισμού ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος) και
- κοινωνικών (π.χ. η εχθρική αντιμετώπιση από την τοπική κοινότητα).

Ειδικότερα, ο υπολογισμός της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής επιτυγχάνεται με τη χρήση δεικτών οι οποίοι λειτουργούν ως ενδείξεις για «σήματα κινδύνου». και αποτελούν σημαντικά εργαλεία στήριξης των διαφόρων αναλύσεων⁵⁶ (Νίκου, 2013), υπό τον όρο, όμως, ότι είναι *σχετικοί και χρήσιμοι για αποφάσεις, ρεαλιστικοί και μετρήσιμοι, αξιόπιστοι, απλοί, κατανοητοί* αλλά και *συγκρίσιμοι*, να μπορούν να χρησιμοποιηθούν δηλαδή για να δείξουν τις αλλαγές (Γκόλια, 2009).

Οι δείκτες κατηγοριοποιούνται ανάλογα τις βασικές συνιστώσες της φέρουσας ικανότητας (φυσικο-οικολογικές, κοινωνικο-δημογραφικές, πολιτικο-οικονομικές). Ενδεικτικά, έχουν αναπτυχθεί δείκτες που αφορούν στο φυσικό περιβάλλον και την βιοποικιλότητα, στις υποδομές και τα δίκτυα (νερό, αποχέτευση, ποιότητα αέρα), στην υποβάθμιση του τοπίου και την χρήση της γης, αλλά και στις τουριστικές υποδομές και στην τουριστική κίνηση. (Νίκου, 2013)

Αξίζει να σημειωθεί ότι η φέρουσα ικανότητα όταν χρησιμοποιείται στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής μπορεί να αποκτήσει «κανονιστικό» χαρακτήρα,

⁵⁶ Όμως, επειδή συνήθως αποτελούν «μείγματα» ποικίλων μετρήσεων και στοιχείων διαφόρων βαθμών αξιοπιστίας, θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με προσοχή και μετά από έλεγχο του τι πράγματι εκφράζουν. (Κομίλης και Βαγιονής, 1999 στο Νίκου, 2013)

υποβοηθώντας την εκτίμηση και τον έλεγχο των μεγεθών. Υπό αυτό το πρίσμα, η φέρουσα ικανότητα ορίζεται μέσω της έντασης της χρήσης του χώρου ως πυκνότητα τουριστών (ή κλινών) ανά επιφάνεια οικοδομήσιμης έκτασης ή επιφάνειας παραλίας με αμμουδιά (π.χ. 10 τ.μ. ανά τουρίστα) (Νίκου, 2013 · Σεχρεμέλη, 2009: 40). Σε αντιστοιχία και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού υιοθετεί την έκφραση της φέρουσας ικανότητας ως σταθερότυπου σε όρους έντασης της χρήσης του χώρου, με βάση την ξενοδοχειακή πυκνότητα (13 – 35 τ.μ. ανά άτομο) ή την πυκνότητα της ευρύτερης τουριστικής περιοχής (20 – 100 κλίνες ανά εκτάριο 200 – 1000). (Σπυράτος, 2005).

Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι η φέρουσα ικανότητα δεν είναι ένα απόλυτο μέγεθος, και σαφώς δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τέτοιο, μιας και τόσο κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές συνθήκες αλλά και μεγέθη χρόνου και κλίμακας (π.χ. η διάρκεια παραμονής ή η χωρική διασπορά της τουριστικής ανάπτυξης) μπορούν να επηρεάσουν τα όρια της (Σεχρεμέλη, 2009: 40). Τέλος, η μέτρηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης απαιτείται να λαμβάνει υπόψη και την εποχικότητα του τουρισμού, η οποία περιορίζει το ανεκτό όριο που τίθεται μιας και ο συνωστισμός και οι μέγιστοι αριθμοί συγκέντρωσης παρατηρούνται για ένα μικρό χρονικό διάστημα μέσα στο χρόνο, και έτσι να υπολογίζεται ιδιαίτερα για τις περιόδους αιχμής (Σπιλάνης και Βαγιάννη, 2002: 4).

Συμπερασματικά, αν και η φέρουσα ικανότητα στη θεωρία έχει διπλό ρόλο, άλλοτε λειτουργεί ως όριο και άλλοτε ως στόχος, στην πράξη εξυπηρετεί ταυτόχρονα και προς τις δυο κατευθύνσεις καθώς ο υπολογισμός της από τη μια δίνει το βέλτιστο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης αλλά από την άλλη ένα επιλεγμένο πρότυπο δύναται να επιφέρει την αποδεκτή φέρουσα ικανότητα. Όπως σημειώνει και ο Σπυράτος (2005) αυτό το γεγονός είναι κάτι αναμενόμενο, το οποίο προκύπτει από τη διαλεκτική σχέση μεταξύ ανάλυσης-σύνθεσης και από τον κυκλικό χαρακτήρα της διαδικασίας του σχεδιασμού.

A.6.3. Νησιωτικός χώρος και φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η διερεύνηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης αφορά σε τουριστικούς προορισμούς, για παράδειγμα σε νησιά, παράκτιες περιοχές, ιστορικούς οικισμούς, αγροτικές περιοχές, ορεινά τουριστικά θέρετρα, προστατευόμενες περιοχές κοκ.

Πιο συγκεκριμένα, οι πρώτες εφαρμογές της φέρουσας ικανότητας στο χώρο της αναψυχής έγιναν κυρίως σε προγράμματα διαχείρισης εθνικών πάρκων (Σπυράτος, 2005), ενώ έχουν παρατηρηθεί και προσπάθειες εκτίμησης της χρησιμότητας της σε τουριστικά θέρετρα, σε πόλεις (Borg, 1991 στο Σεχρεμέλη, 2009: 41) και σε νησιά (Coccossis και Parnairis, 1995).

Αναφορικά με τον νησιωτικό χώρο, σύμφωνα και με την εκτενή ανάλυση της αντίστοιχης παραγράφου⁵⁷ της παρούσας εργασίας, πρόκειται για μια ιδιαίτερη περίπτωση. Επιγραμματικά, υπενθυμίζεται ότι η ιδιαιτερότητα της χωρικής αυτής ενότητας οφείλεται στο γεγονός ότι τα νησιά αποτελούν γεωγραφικά περιορισμένες περιοχές αλλά και μειονεκτικά και ευαίσθητα συστήματα ως προς την ισορροπία μεταξύ κοινωνίας, περιβάλλοντος και οικονομίας. Με βάση, λοιπόν, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως

⁵⁷ Βλ. κεφάλαιο Α.2. Νησιωτικός χώρος.

σωστά διαπιστώνουν τόσο οι Σπιλάνης και Βαγιάννη (2002) όσο και ο Σπυράτος (2005) τα νησιά αποτελούν θεωρητικά υποδειγματικές περιπτώσεις για τη μελέτη και την εφαρμογή της φέρουσας ικανότητας, η εκτίμηση της οποίας είναι μια από τις βασικότερες μεθόδους στο σχεδιασμό και στη διαχείριση της τουριστικής του ανάπτυξης, καθώς μέσω αυτής επιδιώκεται η βέλτιστη χρήση των τουριστικών του πόρων.

Στόχος, λοιπόν, της εφαρμογής της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης σε μια νησιωτική περιοχή είναι η βέλτιστη χρήση των συγκριτικών του πλεονεκτημάτων. Παράλληλα, η εφαρμογή αυτή οφείλει να αποτελεί προϊόν κοινωνικής συναίνεσης και σχεδιασμού, γεγονός που επιτυγχάνεται με τη συμφωνία με τις πολιτικές για βιώσιμη ανάπτυξη, με την ακολουθία της μεθοδολογίας της Ολοκληρωμένης Διαχείρισης Περιοχών και με την υιοθέτηση των σύγχρονων πρακτικών σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης (UNEP/MAP/PAP, 1996 στο Σπυράτος, 2005).

Προφανώς, στα ιδιαίτερα αυτά συστήματα η κατάρτιση ενός σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης, όμως, καλείται να αντιμετωπίσει και μια σειρά παραγόντων, οι οποίοι διαδραματίζουν περιοριστικό ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια. Οι παράγοντες αυτοί δεν είναι άλλοι από τους φυσικούς πόρους (έδαφος, νερό, κλπ), τις υποδομές (διάθεση αποβλήτων, μεταφορών κλπ) αλλά και τα κοινωνικοπολιτιστικά και δημογραφικά στοιχεία της φέρουσας ικανότητας. (Σπυράτος, 2005)

Συνεπάγεται, επομένως, πως οι παράμετροι που πρέπει να λαμβάνονται πάντα υπόψη για την εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας και για τη δημιουργία ικανών δεικτών για τον υπολογισμό αυτής είναι κατά κύριο λόγο ο χώρος, το νερό, η ενέργεια, τα απόβλητα αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό. Αναλυτικότερα, σύμφωνα και με τους Σπιλάνη και Βαγιάννη (2002), ο χώρος απαιτείται να συνυπολογίζεται καθώς δεν είναι περιορισμένος και δέχεται πιέσεις ως προς τις χρήσεις γης και τις κατασκευές. Επιπλέον, ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας είναι το νερό, μιας και στις εν λόγω περιοχές υπάρχει σημαντικό πρόβλημα έλλειψης τους και επομένως υδροδότησης τους. Αντίστοιχα, ο παράγοντας ενέργεια απαιτείται να προσμετράται διότι κάθε νησί απαιτείται να είναι αυτόνομο αλλά και αυτόαρκες ενεργειακά. Ενώ, αναφορικά με τα απόβλητα, αποτελούν μια κρίσιμη παράμετρο καθώς είναι η βασικότερη πηγή ρύπανσης και υποβάθμισης του νησιωτικού περιβάλλοντος. Τέλος, το ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο στην πλειοψηφία των νησιών είναι περιορισμένο, γερασμένο και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, κρίνεται απαραίτητο να συνεκτιμάται στη διαδικασία αυτή.

Ενδεικτικά, οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση των προαναφερθέντων παραγόντων είναι οι εξής:

- η οικοδομική δραστηριότητα,
- η ημερήσια κατανάλωση νερού ή ενέργεια ανά άτομο,
- η ημερήσια παραγωγή αποβλήτων και απορριμμάτων ανά άτομο,
- ο δείκτης γήρανσης,
- η εξέλιξη του πληθυσμού ως προς το μορφωτικό επίπεδο.

Προφανώς, τους δείκτες αυτούς πλαισιώνουν και μια σειρά γενικότερων δεικτών που αφορούν στους πόρους ενός τόπου, στις υποδομές αλλά και στο μέγεθος της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς. (Σπιλάνης και Βαγιάννη, 2002)

Μέρος Β': Μελέτη περίπτωσης

Β.1. Επιλογή περιοχής μελέτης

Επιδιώκοντας την εύρεση ενός βέλτιστου τρόπου προστασίας και ανάδειξης του μεσογειακού τοπίου με στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη επιχειρείται η αποτύπωση των παραγόντων που επηρεάζουν την εύρυθμη και αποτελεσματική διαχείριση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος σε μια νησιωτική περιοχή, καθώς οι περιοχές αυτές αποτελούν μικρογραφίες του ευαίσθητου αυτού τοπίου.

Ως περιοχή μελέτης επιλέχθηκε το νησί της Σκιάθου για δύο λόγους. Πρώτον, λόγω της εγγύτητας του στην πόλη του Βόλου, όπου κατοικώ και δραστηριοποιούμαι με αποτέλεσμα να είναι εύκολη η πρόσβαση για συλλογή/συγκέντρωση στοιχείων¹ και δεύτερον, λόγω της αυξητικής τάσης που παρουσιάζει η τουριστική του δραστηριότητα τα τελευταία χρόνια.

Ειδικότερα, δεδομένου ότι η Σκιάθος ανήκει στην τριάδα Μυκόνου-Σαντορίνης-Σκιάθου (Ζλατούδης, 2009: 65), η οποία αποτελεί συγκεκριμένη ομαδοποιημένη κατηγορία ώριμων ελληνικών τουριστικών προορισμών, στους οποίους η τουριστική ανάπτυξη ασκεί σημαντικές πιέσεις στο τοπίο², κρίνεται αρκετά ενδιαφέρουσα η μελέτη της.

Τέλος, τα συμπεράσματα και οι προτάσεις που θα εξαχθούν από την παρούσα έρευνα δύναται να αποτελέσουν εργαλεία για τη δημιουργία ενός μοντέλου διαχείρισης των τουριστικών νησιωτικών προορισμών προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα και συνυφασμένο με τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις του τουρισμού.

Β.2. Φυσιογνωμία περιοχής μελέτης

Β.2.1. Γενικά στοιχεία

Προκειμένου να ερευνηθούν οι τρόποι προστασίας και ανάδειξης του μεσογειακού τοπίου για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου θα εξεταστεί το νησί της Σκιάθου.

Η Σκιάθος ανήκει στο σύμπλεγμα των νησιών των Β. Σποράδων και πρωτεύουσα της είναι η ομώνυμη πόλη της Σκιάθου. Η επικράτεια της νήσου³ υπάγεται στον Δήμο Σκιάθου, φορέα πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, αποτελεί τμήμα της Περιφερειακής Ενότητας Σποράδων και ανήκει στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Παράλληλα, ο πληθυσμός⁴ της ανέρχεται στους 6.088 κατοίκους (σύμφωνα με την απογραφή του 2011).

Τα βασικά χαρακτηριστικά του νησιού είναι τόσο το αξιόλογο φυσικό περιβάλλον (ακτές, δάση), όσο και η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά (αρχιτεκτονική και παράδοση), αλλά και η έντονη νυχτερινή ζωή.

¹ Στοιχεία που είτε μου παραχωρήθηκαν από τις τοπικές αρχές και τους τοπικούς φορείς (λόγου χάρι στατιστικά στοιχεία της περιοχής μελέτης) ή πρωτογενή δεδομένα που αφορούν στην άποψη των τουριστών τα οποία συλλέχθηκαν μέσα από δομημένα ερωτηματολόγια.

² Απαραίτητη θεωρείται και η προσθήκη της Πάρου στην εν λόγω κατηγορία.

³ Όπως αυτή θα αναλυθεί στην παράγραφο Β.2.2.1. Γεωγραφικά στοιχεία και διοικητική δομή.

⁴ Οι πληθυσμιακές μεταβολές του νησιού θα παρουσιαστούν στην παράγραφο Β.2.2.2.

[χάρτης Β.1: Εντοπισμός περιοχής μελέτης - Περιφέρεια Θεσσαλίας | Περιφερειακή Ενότητα Σποράδων | Δήμος Σκιάθου - (ιδία επεξεργασία)]

[εικόνα Β.1: Πανοραμική άποψη της Σκιάθου (https://www.google.gr/maps/@39.1661624,23.5042191,3a,75y/data=!3m5!1e2!3m3!1s-UyNHW_gn5U8%2FUYNmimHlhbI%2FAAAAAAAAAAKnw%2Fk8bSzR7Tc7E!2e4!3e12 - προσβάσιμο 28.05.2015)]

Αναφορικά με την τουριστική της ανάπτυξη, επιγραμματικά αναφέρεται ότι πρόκειται για ένα κοσμοπολίτικο νησί με διεθνή φήμη το οποίο έχει εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια σε παγκοσμίως αναγνωρισμένο τουριστικό προορισμό.

Σε μια προσπάθεια κατάταξης της νήσου Σκιάθος σε μια από τις προαναφερθείσες κατηγορίες του ελληνικού νησιωτικού χώρου⁵, δεδομένης της φυσιογνωμίας της και του τουριστικού της προφίλ, όπως αυτά θα παρουσιασθούν παρακάτω, προκύπτει ότι αναφορικά με την ταξινόμηση που βασίστηκε σε έρευνα του ΚΕΠΕ (Αυγερινού-Κολώνια, 1996 στο Σεχρεμέλη, 2009: 46) ανήκει στα μικρά νησιά με υψηλό βαθμό ανάπτυξης, ενώ με βάση την ομαδοποίηση που οι Σπιλάνης, Ακριβοπούλου, Γάκης, Μιχαηλίδης και Νιάρχος (2011: 11) προτείνουν ανήκει στην 1η ομάδα (σημαντική τουριστική δραστηριότητα σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, αυξανόμενες περιβαλλοντικές πιέσεις, πληθυσμιακή αύξηση και συγκέντρωση, άμεση ανάγκη ελέγχου του είδους της ανάπτυξης).

⁵ Βλ. παράγραφο Α.2.3.2. Ταξινόμηση ελληνικών νησιών.

B.2.2. Η Σκιάθος και η κληρονομιά του παρελθόντος

Σε μια σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας της Σκιάθου (Δήμος Σκιάθου, 2015) αξίζει να αναφερθεί αρχικά ότι από την αρχαιότητα έως και σήμερα το νησί φέρει το ίδιο όνομα⁶. Ενώ, όσον αφορά στη διαμόρφωση της στην πορεία των χρόνων αξιοσημείωτο είναι πως έχει επιρροές από αρκετούς λαούς οι οποίοι καθόρισαν το χαρακτήρα και την οικιστική ανάπτυξη του νησιού.

Επιγραμματικά, αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τους προϊστορικούς χρόνους κατοικήθηκε από τους Πελασγούς και τους Καρές, ενώ μετέπειτα κάτοικοι του ήταν οι Χαλκιδείς. Στους Χαλκιδείς οφείλεται και η σημερινή θέση της χώρας της Σκιάθου, καθώς ίδρυσαν στην εκεί τοποθεσία την πόλη τους.

Σημείο σταθμό στην ιστορία της Σκιάθου αποτελεί και ο 7ος μ.Χ. αιώνας κατά τον οποίον το νησί υπέφερε από τις συχνές επιδρομές των Σαρακηνών, έως και το 1207 όταν και την κατέλαβαν οι αδερφοί Γκίζι από τη Βενετία. Οι Γκίζι ήταν αυτοί που, αν και της έδωσαν αυτοδιοίκηση, αρκετά προνόμια και έχτισαν στο λιμάνι ένα κάστρο, το Μπούρτζι, κατήγγησαν την Ορθόδοξη επισκοπή. Οι αδερφοί αυτοί, και οι διάδοχοι τους, έχασαν την εξουσία τους μετά την κατάληψη του νησιού από το Βυζαντινό στόλο (1276). Η περίοδος που ακολούθησε σηματοδοτήθηκε από τις συχνές επιδρομές πειρατών, οι οποίες ήταν και η βασική αιτία να μετακινηθούν οι Σκιαθίτες στη βόρεια πλευρά του νησιού, αναζητώντας περισσότερη ασφάλεια, και να ιδρύσουν εκεί τη νέα τους πόλη, το Κάστρο.

Η επίσημη απελευθέρωση της Σκιάθου πραγματοποιείται το 1830⁷, έπειτα από τη μακροχρόνια Οθωμανική κυριαρχία, η οποία είχε αρχίσει το 1538.

Από την ιστορική αυτή αναδρομή δεν πρέπει να παραλειφθεί η αναφορά στην κατασκευή και ύψωση της πρώτης επίσημης Ελληνικής Σημαίας τον Σεπτέμβριο του 1807 στην Ι.Μ. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.

Τέλος, το 1829, με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου σύμφωνα με το οποίο ιδρυόταν ελληνικό κράτος, οι Σκιαθίτες εγκαταστάθηκαν και πάλι στην αρχαία πόλη, στην τωρινή πρωτεύουσα του νησιού και γενέτειρα των δύο μεγάλων μορφών των ελληνικών γραμμάτων, του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911) και του Αλέξανδρου Μωραϊτίδη (1850-1929).

B.2.3. Η Σκιάθος σήμερα

B.2.3.1. Γεωγραφικά στοιχεία και διοικητική δομή

Η Σκιάθος βρίσκεται σε απόσταση 41 ναυτικών μιλίων από την πόλη του Βόλου, 46 ναυτικών μιλίων από τον Αγ. Κωνσταντίνο (Στερεά Ελλάδα), 2,4 ναυτικών μιλίων από τις ακτές του Ν. Πήλιου, με τις οποίες χωρίζεται με τον διάυλο Σκιάθου, και 4 ναυτικών μιλίων από τη Σκόπελο.

⁶ Το όνομα της φημολογείται ότι προέρχεται από τις λέξεις “σκιά” και “Άθως”, καθώς “πέφτει επάνω της η σκιά” του Αγίου Όρους”, ενώ μια άλλη εκδοχή, με την οποία είναι σύμφωνος και ο Αλ. Παπαδιαμάντης είναι ότι το όνομα προέκυψε από τη σκιά που δημιουργούν τα πυκνά δάση που καλύπτουν το νησί καθώς Σκιάθος σημαίνει “τόπος με πολύ σκιά, κατάσκιο μέρος”. (Τα Νέα, 2014: 38)

⁷ Με την υπογραφή του “Πρωτοκόλλου της Ανεξαρτησίας της Ελλάδας”.

Όπως προαναφέρθηκε, ο Δήμος Σκιάθου ανήκει στην Περιφερειακή Ενότητα των Β. Σποράδων και αποτελεί ολόκληρος έναν Καλλικρατικό Δήμο, με ένα Δημοτικό Διαμέρισμα και δεκατέσσερις οικισμούς.

Οι οικισμοί αυτοί είναι: η Σκιάθος (Χώρα), ο Κατσαρός, ο Αχλαδιάς, η Καναπίτσα, ο Βρωμόλιμνος, ο Κολιός, ο Πλατανιάς, ο Τρούλος, οι Κουκουναριές, οι Ζορμπάδες, τα Καλύβια, ο Ξάνεμος (Αμπέλια), η Πούντα και δύο νησιωτικοί οικισμοί σήμερα ακατοίκητοι το Ρέπιο και η Τσουγκριά. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Χώρα του νησιού είναι μια κωμόπολη και αποτελεί το μοναδικό λιμάνι του νησιού, ενώ οι υπόλοιποι οικισμοί, οι περισσότεροι των οποίων βρίσκονται στη νότια πλευρά του νησιού, είναι πολύ μικροί όσον αφορά στον πληθυσμό τους.

Το σχήμα της είναι ακανόνιστο, με μέγιστο μήκος 12 χλμ. και πλάτος 6 χλμ. από βορρά προς νότο, ενώ η έκταση της εκτιμάται ότι είναι περίπου 49 τ.χλμ. και η περίμετρος της 48 χλμ.⁸. Πρόκειται για ένα ορεινό νησί με πολλές κορυφές, με υψηλότερη το Σταυρό (430μ.).

[χάρτης Β.2: Οι οικισμοί και τα νησιά της Σκιάθου (ιδία επεξεργασία)]

⁸ Κατά μήκος της οποίας σχηματίζονται πάνω από 60 κόλποι σε οριζόντιο και κάθετο διαμελισμό, όπως θα παρουσιασθούν παρακάτω (παράγραφος Β.3.1 Το τοπίο της Σκιάθου ως πόλος έλξης: φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον) στην αναφορά για τις ακτές του νησιού.

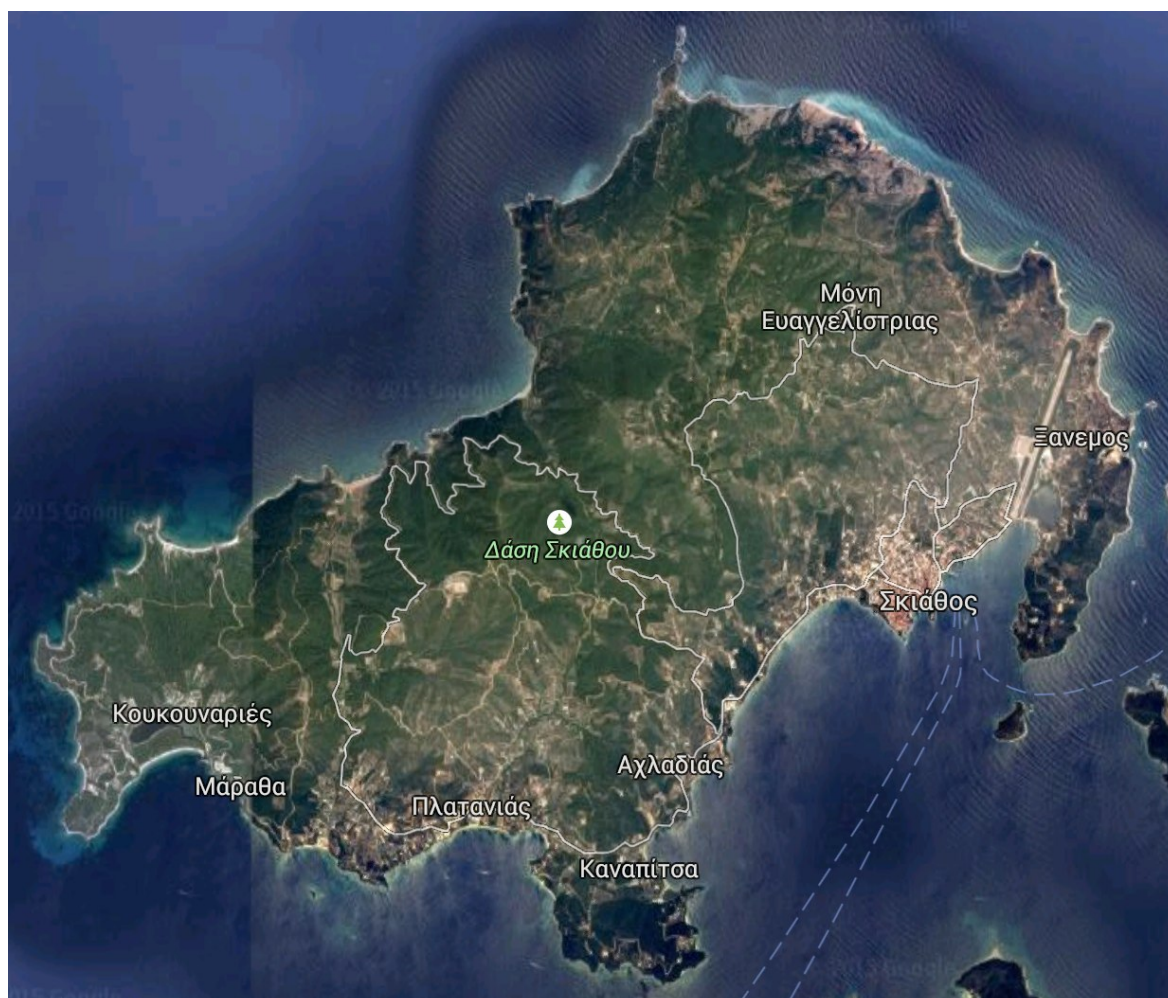
Τέλος, κοντά στη Σκιάθο, εκτός από τα μεγάλα νησιά των Β. Σποράδων, τη Σκόπελο και την Αλόνησο, βρίσκεται και ένα πλήθος από μικρότερα νησιά, εκ των οποίων εντός των διοικητικών της ορίων περιλαμβάνονται: ο Τσουγκριάς και ο Μικρός Τσουγκριάς, το Αρκό, ο Μαραγκός, η Ρέπη, το Ασπρονήσι, το Δασκάλιο, το Πρασονήσι, τα Καστρονήσια, τα Τρουλονήσια καθώς και έξι συστάδες βραχονησίδων. (Ζλατούδης, 2009: 33)

Β.2.3.2. Υπάρχουσα οικιστική ανάπτυξη, χρήσεις γης και υπερκείμενος σχεδιασμός

Υπάρχουσα οικιστική ανάπτυξη

Η οικιστική ανάπτυξη της Σκιάθου εντοπίζεται στο νότιο τμήμα του νησιού και ειδικότερα κατά μήκος του γραμμικού άξονα που ο ασφαλτοστρωμένος δρόμος σύνδεσης του δυτικού άκρου του νησιού (Σκιάθος) και του ανατολικού άκρου (ακρωτήριο της Πούντας) ορίζει. Από τους οικισμούς που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο στον άξονα αυτό βρίσκονται οι: Αχλαδιάς, Καναπίτσα, Κολιός, Πλατανιάς, Τρούλος και Κουκουναριές. Ενώ, στους λόφους πριν τον Αχλαδιά συναντάται και ο οικισμός του Κατσαρού. (βλ. χάρτη Β.2)

[εικόνα Β.2: Συνολική άποψη της νήσου Σκιάθος (Google Earth, 2015 - προσβάσιμο 25.05.2015)]

Η οικιστική αυτή ανάπτυξη του νότιου παραθαλάσσιου τμήματος της Σκιάθου είναι αντιδιαμετρικά αντίθετη από αυτή του βόρειου ορεινού τμήματος, όπως άλλωστε μπορεί να

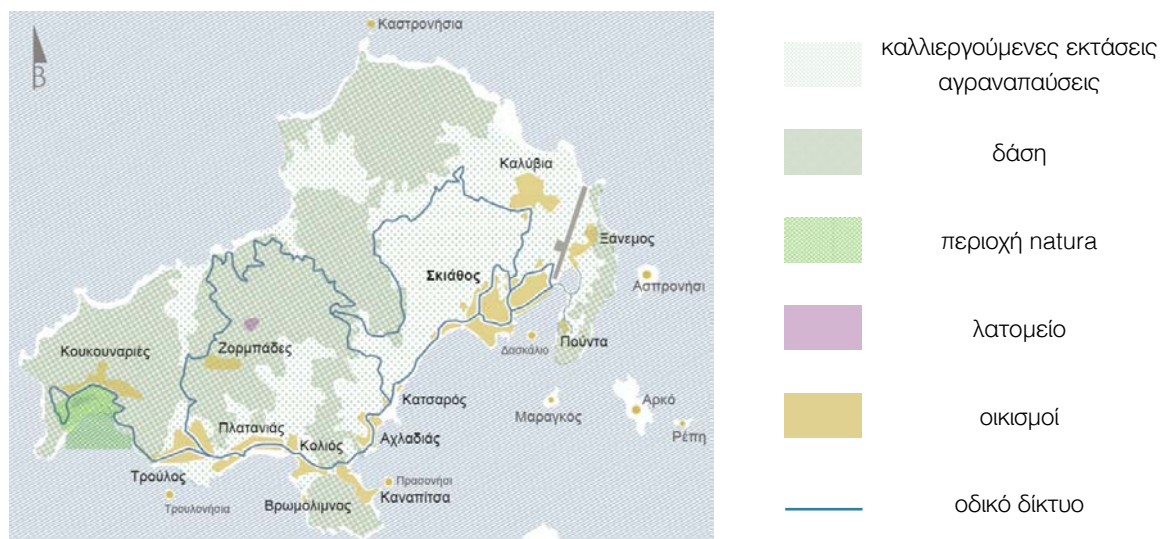
γίνει αντιληπτό και διά γυμνού οφθαλμού (βλ. εικόνα Β.2). Η διαφορά αυτή έγκειται στο γεγονός ότι δεδομένης της προσπελασιμότητας του τόπου αναπτύχθηκαν πιο έντονα στην περιοχή αυτή και οι τουριστικές υποδομές. Τουριστικές υποδομές, δηλαδή τουριστικά καταλύματα και εξοχικές κατοικίες, οι οποίες εναλλάσσονται με τους υπάρχοντες οικισμούς δημιουργώντας μια δομημένη περιοχή μέσα στο πράσινο. Η δόμηση της περιοχής διαμορφώνει πυκνώματα και αραιώματα, με τα πρώτα να αυξάνονται όσο πλησιάζουμε προς τη Σκιάθο. Σε αντιδιαστολή, ο οικισμός Ξάνεμος, ο οποίος συναντάται στην ανατολική πλευρά του νησιού και κοντά στην περιοχή του αεροδρομίου, και οι οικισμοί που βρίσκονται σε υψηλότερα υψόμετρα, δηλαδή τα Καλύβια και η Μονή Ευαγγελίστριας, στα βόρεια του νησιού και οι Ζορμπάδες στα νοτιοανατολικά της Χώρας, έχουν αναπτυχθεί σε μικρότερο βαθμό.

Τέλος, στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί πως η παράκτια ζώνη του νησιού δέχεται έντονες οικιστικές και τουριστικές πιέσεις με συνέπεια να είναι εμφανή τα σημάδια κορεσμού στην εν λόγω περιοχή.

Χρήσεις γης

Αξιοσημείωτη είναι η κατανομή των χρήσεων γης στο νησί της Σκιάθου. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό οι οικιστικές συγκεντρώσεις καταλαμβάνουν πολύ μικρό ποσοστό του συνολικού χώρου με τις πράσινες επιφάνειες να υπερισχύουν (βλ. χάρτη Β.3). Σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ του 1991 (ΕΟΤ, 2003: 31) επί συνολικής έκτασης 49.90 χιλιάδων στρεμμάτων τα 13.80 χιλ. στρέμματα (27.66%) αποτελούν καλλιεργούμενες εκτάσεις και αγροναπαύσεις, τα 15.40 χιλ. στρέμματα (30.86%) είναι δάση, τα εσωτερικά ύδατα καταλαμβάνουν 0.40 χιλ. στρέμματα (0.80%) και οι οικισμοί καταλάμβαναν τα 3.10 χιλ. στρέμματα (6.21%). Ενώ, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ποσοστά δευτερευουσών/εξοχικών κατοικιών που συγκεντρώνονται στην επικράτεια του νησιού⁹.

[χάρτης Β.3: Χάρτης χρήσεων γης και καλύψεων γης, Σκιάθος (ιδία επεξεργασία)]

⁹ Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 (ΕΣΥΕ, 2001 στο ΝΑΜ, 2010: 39) σε σύνολο 3.564 κατοικιών, οι 2.038 (57.2%) είναι κύριες και οι 1.526 (42.8%) δευτερεύουσες/εξοχικές. (λόγω αδυναμίας εύρεσης των αντίστοιχων στοιχείων από την απογραφή του 2011 και με την παραδοχή ότι λόγω οικονομικής ύφεσης η οικοδομική δραστηριότητα στο νησί έχει παραμείνει στάσιμη για τις ανάγκες της παρούσας θεωρείται ότι τα στοιχεία ανταποκρίνονται και στη σημερινή κατάσταση).

Υπερκείμενος σχεδιασμός

Για τη ρύθμιση της οικιστικής ανάπτυξης του νησιού το ευρύτερο χωροταξικό πλαίσιο προσδιορίζεται από τις κατευθύνσεις των πλαισίων του χωροταξικού σχεδιασμού, τα οποία καθορίζονται στο Ν.2742/1999 περί Χωροταξίας και Αειφόρου Ανάπτυξης και είναι: το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ), τα Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΠΧΣΑΑ), με τα οποία συμπληρώνονται και εξειδικεύονται οι κατευθύνσεις του ΓΠΧΣΑΑ, και ειδικά για την περίπτωση μελέτης το ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό, και το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΣΑ) Θεσσαλίας το οποίο εναρμονίζεται και εξειδικεύει ή συμπληρώνει (μέσω ανάδρασης) τις κατευθύνσεις του Γενικού και των Ειδικών Πλαισίων.

Παράλληλα, στην παρούσα μελέτη ο υπερκείμενος σχεδιασμός συμπληρώνεται και από το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του οικισμού Σκιάθου του δήμου Σκιάθου (ΦΕΚ 58/Δ/1986), το οποίο όμως αφορά σε περιορισμένης έκτασης ένταξη σε ΓΠΣ και σε οριοθετήσεις οικισμών και το οποίο βρίσκεται σε φάση αναθεώρησης.

Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (2008)

Το ΓΠΧΣΑΑ είναι ένα πλαίσιο που δίνει χωρικές κατευθύνσεις σε εθνικό επίπεδο και έχει διάρκεια 15 χρόνων.

Στο ΓΠΧΣΑΑ αναγνωρίζονται οι Σποράδες ως περιοχή που δύναται να συμβάλει στην ενδυνάμωση των αξόνων ανάπτυξης της Χώρας με τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα τα οποία διαθέτουν σε τομείς όπως ο τουρισμός και το περιβάλλον.

Ενώ, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σύνδεση τόσο των λιμενικών εγκαταστάσεων του νησιωτικού αυτού συμπλέγματος με τους λιμένες της Θεσσαλονίκης, της Καβάλας και της Αλεξανδρούπολης για την ενίσχυση των συνδέσεων του Β. Αιγαίου, και του Αιγαίου γενικότερα, όσο και της ανάπτυξης των υποδομών και των υπηρεσιών του αερολιμένα για την υποστήριξη της προδιαγραφόμενης αυξημένης κίνησης .

Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας (2003)

Το ΠΠΧΣΑΑ της Θεσσαλίας, που εγκρίθηκε το 2003, προσδιορίζει, με ορίζοντα 15 χρόνων, βασικές προτεραιότητες και στρατηγικές επιλογές για την ολοκληρωμένη και αειφόρο ανάπτυξη του χώρου στο επίπεδο της Περιφέρειας, οι οποίες προωθούν την ισότιμη ένταξη της στον ευρύτερο διεθνή, ευρωπαϊκό και εθνικό χώρο.

Σύμφωνα με το Πλαίσιο αυτό, το διοικητικό δίκτυο της Περιφέρειας Θεσσαλίας διαρθρώνεται σε πέντε επίπεδα (βλ. χάρτη Β.4). Σε αυτό το δίκτυο ο οικισμός της Σκιάθου αποτελεί διοικητική βαθμίδα¹⁰, δηλαδή οικιστικό κέντρο 3ου επιπέδου με σημαντικό/διακεκριμένο ρόλο στον αναπτυξιακό σχεδιασμό. Ενώ, λειτουργεί και ως ένα οικιστικό δίπολο με τον οικισμό της Σκοπέλου (ο οποίος ανήκει στην ίδια βαθμίδα). Είναι, παράλληλα,

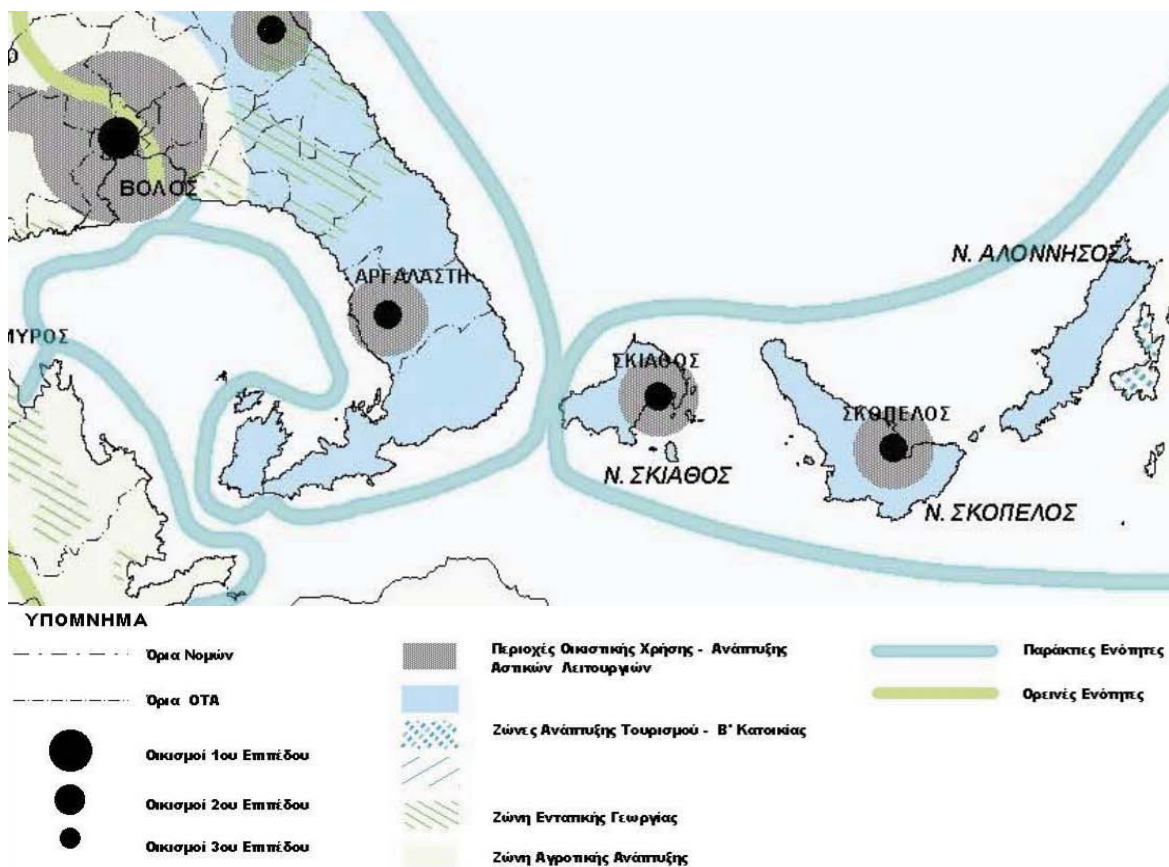
¹⁰ Δεδομένου ότι διαθέτει Κέντρο Υγείας (τομέας υγείας-πρόνοιας), δημοτικά, γυμνάσιο και λύκειο (τομέας εκπαίδευσης), πολιτιστικές υποδομές (πνευματικό κέντρο, Κάστρο, “το σπίτι του Παπαδιαμάντη”- τομέας πολιτισμού) αλλά και υπηρεσίες όπως: Περιφερειακό Δασικό Γραφείο, αεροδρόμιο, τελωνείο, υπολιμεναρχείο, ειρηνοδείο, υποθηκοφυλακείο, αστυνομικό τμήμα, δημοτική αστυνομία, ΔΟΥ, ΕΛΤΑ, ΟΤΕ, ΔΕΗ, τράπεζες, ΙΚΑ και Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης.

άμεσα εξαρτώμενος από το οικιστικό κέντρο του Βόλου (οικισμός 2ου επιπέδου) και έμμεσα από το οικιστικό κέντρο της Λάρισας (το οποίο είναι διοικητικό κέντρο 1ου επιπέδου, καθώς αποτελεί την κορυφή της διοικητικής πυραμίδας της Περιφέρειας υπαγωγής. Τέλος, οι οικισμοί του νησιού Αχλαδιάς, Καναπίτσα, Κολιός, Μάραθα, Ρέπιο, Τρούλος, Αμπέλια, Μονή Ευαγγελίστριας, Ξένια και Τσουγκριά χαρακτηρίζονται από το Χωροταξικό Σχέδιο Θεσσαλίας ως οικιστικά κέντρα 5ου επιπέδου.

Επιπλέον, οι κυριότερες κατευθύνσεις του ΠΠΧΣΑΑ για την υπό εξέταση περιοχή είναι:

- αξιοποίηση του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος με την πολεοδόμηση των οικισμών καθώς και την προστασία και ανάδειξη των παραδοσιακών συνόλων,
- ανάπτυξη εναλλακτικών ήπιων μορφών τουρισμού με στόχο τη διεύρυνση χρονικά της τουριστικής περιόδου και χωρικά της τουριστικής ανάπτυξης θέτοντας ως απαραίτητη προϋπόθεση την προβολή και αξιοποίηση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και
- ο συντονισμός του σχεδιασμού σε επίπεδο ΓΠΣ με βασική αρχή την επιδίωξη της παράλληλης ανάπτυξης των χρήσεων γης και της αποφυγής συγκρούσεων μεταξύ τους και με το περιβάλλον (καθορισμός χρήσεων γης, περιορισμός/κατάργηση εκτός σχεδίου δόμησης/ τήρηση νομοθεσίας για ακτές κοκ)

[Χάρτης Β.4: Γενικευμένες ζώνες / Χρήσεις γης / Ειδικές κατηγορίες του Χώρου, Περιφέρεια Θεσσαλίας (ΠΠΧΣΑΑ ΠΘ, 2003: 20778)]

Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (2009/2013)

Τέλος, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του εθνικού χώρου για τις ανάγκες του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Τουρισμού, που εγκρίθηκε το 2009 και τροποποιήθηκε το 2013, η περιοχή μελέτης εμπίπτει στην υποκατηγορία “Δ.1. Νησιά” και ειδικά στην “ομάδα Ι: τουριστικά αναπτυσσόμενα και αναπτυσσόμενα νησιά” (βλ. χάρτη Β.5). Η ομάδα αυτήν αποτελείται από νησιά που παρουσιάζουν σημαντική εξάρτηση από τον τουρισμό, συγκρούσεις χρήσεων γης και ενδεχόμενες πιέσεις στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον.

[χάρτης Β.5: Χάρτης βασικών κατευθύνσεων χωρικής οργάνωσης του τουρισμού (ΕΠΧΣΑΑ Τουρισμού, 2009/2013: 45177-45178)]

Αξίζει να αναφερθεί ότι για τις περιοχές αυτές ορίζονται από το ΕΠΧΣΑΑ Τουρισμό μια σειρά κατευθύνσεων, οι βασικότερες εκ των οποίων είναι:

- αντιμετώπιση συγκρούσεων μεταξύ δραστηριοτήτων,
- έλεγχος των περιβαλλοντικών πιέσεων και του είδους της ανάπτυξης,
- μέριμνα για την αποτροπή της μονόπλευρης εξάρτησης από τον τουρισμό και
- ένταξη υποδομών και εγκαταστάσεων ειδικών εναλλακτικών μορφών τουρισμού στο προσφερόμενο προϊόν για την προστασία των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων.

B.2.3.3. Πληθυσμιακές μεταβολές

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2011 (ΕΛΣΤΑΤ, 2012) ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 6.088 κατοίκους. Παράλληλα, η πληθυσμιακή πυκνότητα του νησιού είναι περίπου 122 άτομα/τετραγωνικό χιλιόμετρο, ενώ κατά τους θερινούς μήνες αυξάνεται λόγω της μεγάλης προσέλευσης τουριστών.

Ο Δήμος Σκιάθου, με βάση τα στοιχεία του πραγματικού πληθυσμού 1971, 1981, 1991, 2001 και 2011, παρουσιάζει σημαντική πληθυσμιακή αύξηση ιδίως από το 1981 και μετά, σε

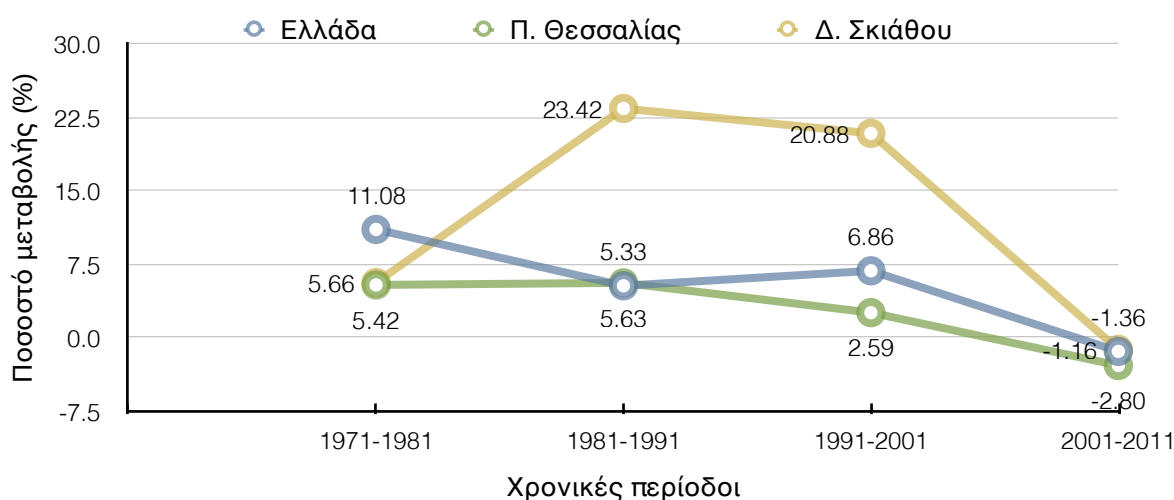
σύγκριση με τις αντίστοιχες μεταβολές¹¹ για τις ίδιες περιόδους του συνόλου της χώρας και της περιφέρειας, στην οποία διοικητικά ανήκει.

Η μεταβολή αυτή που παρατηρείται, όπως αποτυπώνεται στον πίνακα Β.2 και στο διάγραμμα Β.1, οφείλεται σε ένα μεγάλο ποσοστό στους οικονομικούς μετανάστες και λιγότερο σε παλιννοστούντες. (Ζλατούδης, 2009: 35)

[πίνακας Β.1: Εξέλιξη πραγματικού πληθυσμού Δ. Σκιάθου 1971-2011 (στοιχεία: ΕΣΥΕ, απογραφή πληθυσμού 1971, 1981, 1991, 2001 στο Ζλατούδης, 2009: 35 · ΕΛΣΤΑΤ, 2012 / ίδια επεξεργασία)]

	1971	1981	1991	2001	2011	Μεταβολή (1971-2011)
Ελλάδα	8.768.641	9.740.417	10.259.900	10.964.020	10.815.197	23.3%
Π. Θεσσαλίας	659.913	695.654	734.846	753.888	732.762	11%
Δ. Σκιάθου	3.908	4.129	5.096	6.160	6.088	55,8%

[διάγραμμα Β.1: Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού από το 1971 μέχρι το 2011 (στοιχεία: ΕΣΥΕ, απογραφή πληθυσμού 1971, 1981, 1991, 2001 Ζλατούδης, 2009: 35 · ΕΛΣΤΑΤ, 2012 / ίδια επεξεργασία)]

Αναλυτικότερα, την περίοδο 1971-1981 το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού στον Δήμο Σκιάθου (5,66%) είναι περίπου ίσο με το ποσοστό αύξησης της Περιφέρειας Θεσσαλίας (5,42%) ενώ το αντίστοιχο ποσοστό της χώρας είναι σχεδόν διπλάσιο.

Την επόμενη δεκαετία, 1981-1991, το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού της Σκιάθου παρουσιάζει ραγδαία αύξηση (23,42%), σχεδόν τετραπλασιάζεται, παρ' ότι το αντίστοιχο ποσοστό της Π. Θεσσαλίας έμεινε σταθερό (5,63%) και αυτό της χώρας παρουσίασε μια μικρή μείωση (5,33%). Πιο συγκεκριμένα, την χρονική αυτή περίοδο το νησί της Σκιάθου άρχισε να προσελκύει ολοένα και περισσότερους τουρίστες, παρουσιάζοντας σημαντική

¹¹ Το ποσοστό της μεταβολής του πληθυσμού (%) δίνεται από τη σχέση: $[(P2-P1)/P1] \cdot 100$, όπου P2: ο πληθυσμός στη δεύτερη απογραφή και P1: ο πληθυσμός στην πρώτη απογραφή. (Φιλιππακοπούλου κ.α., 2000)

τουριστική ανάπτυξη κατά τους θερινούς κύριους μήνες, με άμεση συνέπεια την εκδήλωση της ανάγκης για δημιουργία υποδομών και υπηρεσιών οι οποίες θα ανταποκρίνονταν στη μεγάλη ζήτηση. Απόρροια της ανάγκης αυτής ήταν η δημιουργία θέσεων εργασίας, τόσο στον τομέα της αναβάθμισης και της δημιουργίας των υποδομών, όσο και σε αυτόν της παροχής υπηρεσιών. Θέσεις εργασίας, οι οποίες, όπως σημειώνει και ο Ζλατούδης (2009: 36), αποτέλεσαν το κίνητρο για την εγκατάσταση στο νησί νέων κατοίκων.

Την δεκαετία 1991-2001 η μικρή μείωση που παρουσιάζει η αυξητική τάση του πληθυσμού, μείωση της τάξης του 3%, υποδηλώνει την προσέλκυση ακόμα περισσότερων κατοίκων. Αντίστοιχη είναι και η αύξηση του πληθυσμού στο σύνολο της περιφέρειας υπαγωγής του νησιού, αλλά και στο σύνολο της χώρας, με ποσοστά μεταβολής 2,59% και 6,86% αντίστοιχα.

Αξίζει να σημειωθεί, πως η αύξηση του πληθυσμού της νήσου Σκιάθου δεν οφείλεται μόνο σε οικονομικούς παράγοντες αλλά και στην επιστροφή ατόμων τα οποία κατάγονταν από την περιοχή¹².

Τέλος, τη δεκαετία 2001-2011 τα αρνητικά ποσοστά μεταβολής του πληθυσμού τόσο σε όλη την επικράτεια (-1,36%), όσο και στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (-2,80%) και στο Δήμο Σκιάθου (-1,16%) σηματοδοτούν ότι το σύνολο των κατοίκων παρέμεινε σταθερό.

B.2.3.4. Παραγωγικό σύστημα (οικονομικές / παραγωγικές δραστηριότητες)

Η ανάλυση του παραγωγικού συστήματος του δήμου Σκιάθου βασίζεται σε στοιχεία της απασχόλησης του πληθυσμού όπως αυτά καταγράφηκαν στην απογραφή του 2001¹³.

Σύμφωνα με την απασχόληση, λοιπόν, κυρίαρχος παραγωγικός τομέας του δήμου είναι ο τριτογενής τομέας με ποσοστό 66,14%, σημειώνοντας ανοδική πορεία κυρίως λόγω αύξησης του τουριστικού προϊόντος, και ακολουθούν ο δευτερογενής με ποσοστό 27,36% και ο πρωτογενής με ποσοστό 6,5%.

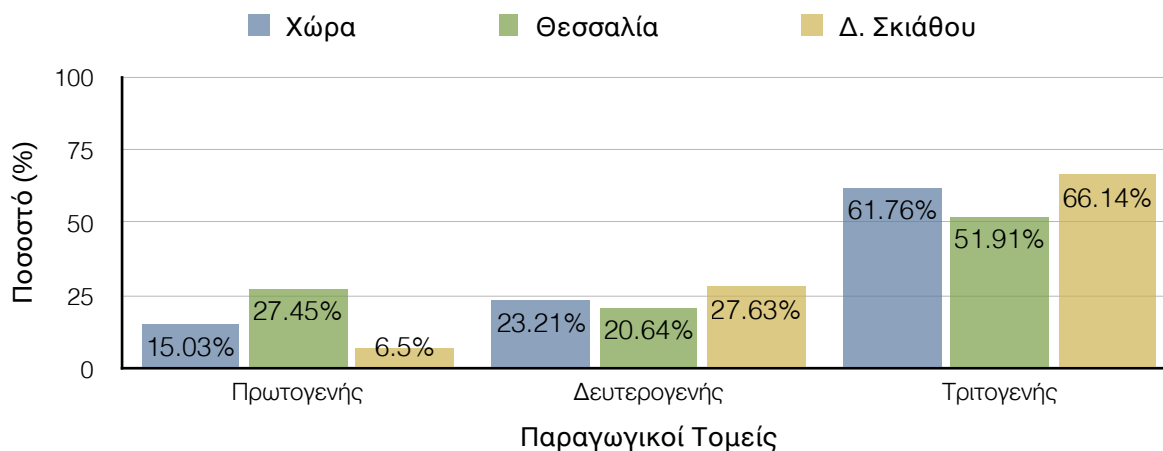
[πίνακας Β.2: Κατανομή απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής το 2001
(στοιχεία: ΕΣΥΕ, 2001 στο Ζλατούδης 2009: 41 / ίδια επεξεργασία)]

Παραγωγικοί τομείς	Χώρα (%)	Θεσσαλία (%)	Δ. Σκιάθου	
			Αρ. κατοίκων	%
Πρωτογενής	15.03	27.45	141	6.5
Δευτερογενής	23.21	20.64	594	27.36
Τριτογενής	61.76	51.91	1.436	66.14

¹² Επιστροφή η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην παρεχόμενη ποιότητα ζωής, κύριες συνιστώσες της οποίας είναι το όμορφο φυσικό περιβάλλον, οι ήπιοι ρυθμοί ζωής και η πιο ανθρώπινη εν γένει συμβίωση μεταξύ των πολιτών. (Ζλατούδης, 2009: 36)

¹³ Λόγω αδυναμίας εύρεσης των αντίστοιχων στοιχείων από την απογραφή του 2011 και δεδομένου ότι ο πληθυσμός του νησιού είναι σχεδόν ίδιος μεταξύ 2001 και 2011 (το 2011 καταγράφηκαν 72 κάτοικοι λιγότεροι) γίνεται η παραδοχή στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας ότι η κατανομή απασχόλησης του πληθυσμού κυμαίνεται στα ίδια επίπεδα.

[διάγραμμα Β.2: Κατανομή απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής το 2001
(στοιχεία: ΕΣΥΕ, 2001 στο Ζλατούδης 2009: 41 / ίδια επεξεργασία)]

Ενώ, αναφορικά με τις παραγωγικές δραστηριότητες επιγραμματικά είναι (Ζλατούδης, 2009: 41):

- ξενοδοχεία και εστιατόριο,
- χονδρικό και λιανικό εμπόριο,
- κατασκευές,
- αγροτικές εκμεταλλεύσεις,
- βιοτεχνίες και εργαστήρια,
- χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί,
- δημόσια διοίκηση,
- εκπαίδευση,
- υπηρεσίες ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού,
- υγεία και κοινωνική μέριμνα και
- μεταφορές.

Η τοπική οικονομία βασίζεται, όμως, σε τρεις από τις προαναφερθείσες παραγωγικές δραστηριότητες, στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια, στις κατασκευές και στο εμπόριο (λιανικό και χονδρικό). Στους τομείς αυτούς απασχολείται το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, ενδεικτικά για το 2001 το 20,54% των απασχολούμενων ήταν στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια, το 19,94% στις κατασκευές και το 14,51% στο εμπόριο (ΕΣΥΕ, 2001 στο Ζλατούδης, 2009: 42). Συμπεραίνεται, λοιπόν, και από τα παραπάνω ο σαφής τουριστικός χαρακτήρας της περιοχής.

B.3. Τουριστικό προφίλ Σκιάθου

B.3.1. Το τοπίο της Σκιάθου ως πόλος έλξης: φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον

Η τουριστική ελκυστικότητα της Σκιάθου οφείλεται στο συνδυασμό του τοπίου, του κλίματος και των δυνατοτήτων που προσφέρει για διασκέδαση και αναψυχή. Ειδικότερα, αναφορικά με το τοπίο αποτελεί το βασικό πλεονέκτημα της Σκιάθου, καθώς το φυσικό της περιβάλλον και το πολιτιστικό της υπόβαθρο συνδυάζονται με τέτοιο τρόπο συνθέτοντας την ιδιαίτερη ταυτότητα του νησιού.

Αναλυτικότερα, η Σκιάθος είναι ένα καταπράσινο νησί το φυσικό περιβάλλον του οποίου αποτελείται από περιοχές με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, χερσαία και υποθαλάσσια, (ΕΟΤ, 2003: 17-21). Πρόκειται για περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται για τον περιβαλλοντικούς πλούτο και για το λόγο αυτό έχουν ενταχθεί οι περισσότερες αυτών σε καθεστώς προστασίας. Πιο συγκεκριμένα, τα πευκοδάση ολόκληρης της Σκιάθου ανήκουν στις εκτεταμένες προστατευόμενες λόγω μεγάλης σημασίας και εθνικής εμβέλειας περιοχές ενώ κατά μήκος του νησιού συναντώνται και σημειακές περιοχές προστασίας. Σημειακή και προστατευόμενη περιοχή αποτελεί το αισθητικό δάσος της Σκιάθου, σύμφωνα με το ΠΔ 13/6/1977 (ΦΕΚ 248/Δ/1977). Επιπλέον, ο όρμος Κουκουναριών είναι κηρυγμένος ως τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, βάσει της υπουργικής απόφασης 10998/16.5.67 (ΦΕΚ 352/Β/31.5.1967), το δάσος στις Κουκουναριές έχει ενταχθεί στις περιοχές Natura (με κωδικό GR 1430003), ενώ ολόκληρη η Σκιάθος έχει ενταχθεί στις περιοχές Corine, που είναι οι σημαντικότεροι βιότοποι της χώρας σύμφωνα με την καταγραφή που έγινε στα πλαίσια του "Corine Biotopes Project". Τέλος, μεγάλη έκταση της βορειοανατολικής πλευράς του νησιού έχει χαρακτηριστεί ως καταφύγιο θηραμάτων.

Αν και οι περιοχές αυτές προσδίδουν ακόμα μεγαλύτερη αξία στο φυσικό περιβάλλον του νησιού, τους επισκέπτες τους ελκύει και μια σειρά από εξίσου σημαντικά οικολογικά στοιχεία, τα οποία είναι:

- η ευρύτερη περιοχή των Κουκουναριών με κύριο πρωταγωνιστή το βιότοπο με τη λίμνη Στροφυλία ή Κουκουναριών,
- οι δύο άλλες λίμνες που χαρακτηρίζουν το νησί: η Λίμνη Άγιου Γεωργίου και η Λίμνη Στεφανιάδα ή Βρωμόλιμνος,
- τα κοντινά γειτονικά νησάκια, τα οποία αποτελούν πόλους έλξης και για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού (yachting, καταδύσεις, υποβρύχιο ψάρεμα κκ),
- η λίμνη στο νησάκι του Τσουγκριά, αλλά και
- οι θαλάσσιες σπηλιές, όπως η Γαλάζια, η Χάλκινη, η Σκοτεινή σπηλιά και η Τρύπια Πέτρα στη βορειοανατολική πλευρά του νησιού.

Το βασικότερο, όμως, θέλγητρο για τους επισκέπτες από το φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου δεν είναι άλλο από τις παραλίες¹⁴ της που σχηματίζονται σε όλο το μήκος της ακτογραμμής της συμπληρώνοντας το φυσικό κάλλος του νησιού. Από τις ακτές αυτές

¹⁴ Οι οποίες σε αριθμό ξεπερνούν τις 60.

Ξεχωρίζουν η διάσημη κροκαλοπαγή παραλία με άσπρα βότσαλα, τα Λαλάρια, στο βόρειο τμήμα, η πρόσβαση στην οποία γίνεται μόνο διά θαλάσσης και οι αμώδεις παραλίες στο νότιο τμήμα και στις νησίδες Τσουγκριάς και Άρκο. Αξίζει να σημειωθεί πως το μεγαλύτερο μέρος των ακτών είναι τουριστικά αξιοποιημένο, και εύκολα προσπελάσιμο, πως δεν συναντώνται σε αυτές απότομα βαθιά νερά, γεγονός που τις καθιστά ευχάριστες και προσιτές για όλες τις ηλικίες τουριστών και πως σε μερικές εξ αυτών απονέμονται κάθε χρόνο “Γαλάζιες Σημαίες”¹⁵. Οι δημοφιλέστερες παραλίες του νησιού, έκτος από τα Λαλάρια, είναι (Τα Νέα, 2014: 23-33) οι Κουκουναριές, η Μπανάνα, η Μεγάλη Άμμος, ο Βασιλιάς, η Καναπίτσα, ο Βρωμόλιμνος, η Αγία Παρασκευή, ο Τρούλος, η Αγία Ελένη, το Μαντράκι και η Ασέληνος.

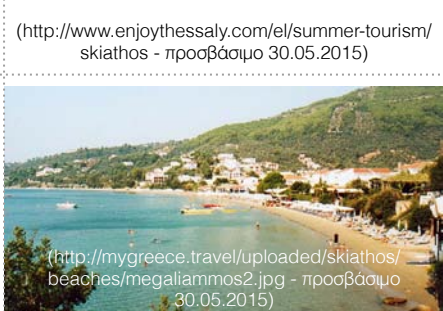
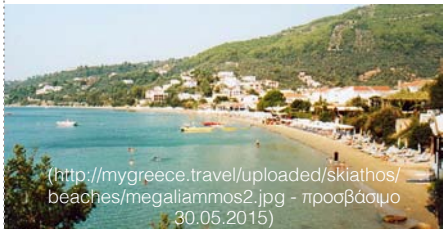
[πίνακας Β.3: Μητρώο περιοχών φυσικού περιβάλλοντος (ιδία επεξεργασία)]

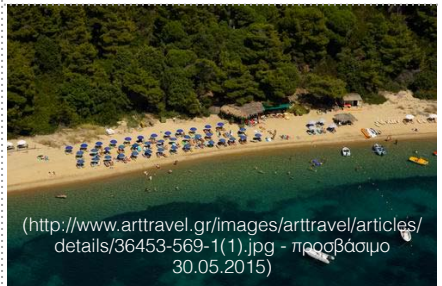
A/A	Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
1	αισθητικό δάσος Σκιάθου	Είναι το σύνολο των δασών της Σκιάθου, που καταλαμβάνει το κεντρικό και ανατολικό τμήμα του νησιού. Παρουσιάζουν πυκνή βλάστηση και αείφυλλα-πλατύφυλλα, που φθάνουν μέχρι τις παραλίες του νησιού. Αποτελεί προστατευόμενη περιοχή σύμφωνα με το ΠΔ 13/6/1977.	 (http://www.skiathosgreceia.com/files/koukounaries.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)
2	όρμος Κουκουναριών	Κηρυγμένος ως τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, βάσει της υπουργικής απόφασης 10998/16.5.67. Συνορεύει με την ομώνυμη παραλία και φιλοξενεί ένα ειδικά διαμορφωμένο μέρος για τα ζώα.	
3	δάσος Κουκουναριών	Έχει ενταχθεί στις περιοχές Natura (με κωδικό GR 1430003).	
4	λίμνη Στροφυλιά ή Κουκουναριών	Αποτελεί έναν σπάνιο υδροβιότοπο για αποδημητικά πουλιά.	

¹⁵ Το πρόγραμμα “Γαλάζιες Σημαίες” είναι διεθνές σύμβολο ποιότητας για οργανωμένες ακτές και μαρίνες. Εφαρμόζεται από το 1987 και απονέμεται σε όσες ακτές και μαρίνες πληρούν κριτήρια καθαριότητας, οργάνωσης και προστασίας του περιβάλλοντος. Για το 2014 “Γαλάζιες Σημαίες” δόθηκαν στις παραλίες Κουκουναριές και Μάραθα. (Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, 2015)

A/A		Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
5	λίμνες	Λίμνη Αγίου Γεωργίου	Βρίσκεται κοντά στην πόλη της Σκιάθου, ακριβώς δίπλα στο αεροδρόμιο, τροφοδοτείται με θαλασσινό νερό και είναι καταφύγιο για πολλά αποδημητικά πτηνά.	 (https://www.google.gr/maps/@39.168367,23.501751,3a,75y,90t/data=!3m5!1e2!3m3!1s110835030!2e1!3e10 - πρόσβαση 30.05.2015)
6		Λίμνη Στεφανιάδα ή Βρωμόλιμνος	Μικρή ελώδης λίμνη δίπλα στην ομώνυμη παραλία.	 (http://www.egaio.gr/files/ekpaideytika/odigos/skiathosdiamanti.pdf - πρόσβαση 30.05.2015)
7		Λίμνη στο νησάκι Τσουγκριάς	Όπως και στις λίμνες της Σκιάθου, έτσι και στον Τσουγκριά συναντώνται πολλά είδη αποδημητικών και μάλιστα σπάνιων πουλιών, για το λόγο αυτό ο υδροβιότοπος της περιοχής αποτελεί τόπο εξαιρετικής σημασίας για την ορνιθοπανίδα της χώρας.	 (http://www.egaio.gr/files/ekpaideytika/odigos/skiathosdiamanti.pdf - πρόσβαση 30.05.2015)
8	τα γειτονικά νησάκια	Τσουγκριάς	Αποτελούν πόλους έλξης και για την ανάπτυξη του	Τσουγκριάς
9		Μικρός Τσουγκριάς		 (http://www.airphotos.gr/photo6/6050.jpg - πρόσβαση 30.05.2015)
10		Αρκό		
11		Μαραγκός		
12		Ρέπη		

A/A		Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
13	τα γειτονικά νησάκια	Ασπρονήσι,	θαλάσσιου τουρισμού (yachting, καταδύσεις, υποβρύχιο ψάρεμα κοκ).	Ασπρονήσι (http://www.egaio.gr/files/ekpaideytika/odigos/skiathosdiamanti.pdf - προσβάσιμο 30.05.2015)
14		Δασκάλιο		
15		Πρασονήσι		
16		Καστρονήσια		
17		Τρουλονήσια		
18		βραχονησίδες		
19		Γαλάζια	Βρίσκονται στην πλειοψηφία τους στο βόρειο τμήμα του νησιού και η πρόσβαση γίνεται μόνο διά θαλάσσης. Έχουν δημιουργηθεί από το δυνατό χτύπημα του θαλασσινού νερού στο βράχο και αποτελούν ένα μαγευτικό τοπίο.	Γαλάζια σπηλιά (http://www.panoramio.com/photo/32295333 - προσβάσιμο 30.05.2015)
20		Χάλκινη		
21		Σκοτεινή		
22		Τρύπια Πέτρα		
23	παραλίες	Λαλάρια	Βρίσκεται στο βορειανατολικό άκρο του νησιού ανάμεσα σε απόκρημνους βράχους, ενώ όλη την έκταση της καλύπτουν λευκά βότσαλα τα "λαλάρια". Στην άκρη της παραλίας η σπηλιά "Τρύπια Πέτρα". Η πρόσβαση γίνεται διά θαλάσσης.	 (http://www.weloveskiathos.com/wp-content/uploads/2014/03/1466311_10152106555845460_1280090236_n1.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)
24		Κουκουναριές	Απέχει 15 χλμ. από τη Χώρα, είναι προσβάσιμη με το αστικό λεωφορείο, διαθέτει χαρακτηριστική ψιλή άμμο, συγκεντρώνει την πλειοψηφία των νέων και παρέχει τη δυνατότητα για θαλάσσια σπορ, κάμπινγκ, καφέ και φαγητό	 (https://www.secureshop.gr/POOL/skiathospalace/booking_manager/images/articles/ART93921225768123851751164184_large.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)

A/A	Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
25	Μπανάνα	Βρίσκεται δίπλα στην παραλία των Κουκουναριών, είναι προσβάσιμη με το αστικό λεωφορείο και αποτελεί το στέκι της νεολαίας λόγω της έντονης διασκέδασης που προσφέρει	Μπανάνα
26	Μικρή Μπανάνα	Αν και βρίσκεται δίπλα στην Μπανάνα είναι πολύ πιο ήσυχη ενώ αποτελεί παραλία γυμνιστών.	 (http://www.enjoythessaly.com/el/summer-tourism/skiathos - προσβάσιμο 30.05.2015)
27	Μεγάλη Άμμος	Απέχει μόλις 2 χλμ από το λιμάνι, είναι προσβάσιμη με λεωφορείο και είναι πολύ καλά οργανωμένη παραλία με μεγάλη τουριστική υποδομή.	 (http://mygreece.travel/uploaded/skiathos/beaches/megalliammos2.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)
28	Βασιλιάς	Βρίσκεται στο μέσο περίπου της διαδρομής Χώρα-Κουκουναριές και είναι προσβάσιμη με αστικό λεωφορείο. Χαρακτηριστικό είναι ότι πήρε το όνομά της επειδή αποτελούσε την τοποθεσία που οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, είχαν επιλέξει ως προορισμό για την ανάπαυσή τους, ενώ στην περιοχή υπάρχουν και διατηρούνται αρχαιολογικά ευρήματα.	 (http://vassiliasbeachhotel.gr/photos.htm - προσβάσιμο 30.05.2015)
29	Καναπίτσα	Απέχει 8 χλμ από το λιμάνι της Σκιάθου, είναι προσβάσιμη με αστικό λεωφορείο και έχει θέα την πολιτεία της Σκιάθου, τον Τσουγκριά, τον Πρασσό με το φάρο του και τη μικρή ξέρα Μαυρομαντηλού. Υπάρχει και σε αυτή η δυνατότητα για θαλάσσια σπορ, όπως ιστιοπλοΐα και κανό.	 (http://www.plaza.gr/images/kanapitsa_big.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)

A/A	Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
30	Τζανεριά	Βρίσκεται δίπλα από τη παραλία της Καναλίτσας. Είναι αμμώδης παραλία ιδανική για θαλάσσια σπορ, ενώ διαθέτει και εστιατόριο με θέα το νησί της Τσουγκριάς	 (https://www.flickr.com/photos/11741216@N02/5889742363 - προσβάσιμο 30.05.2015)
31	Βρωμόλιμνος	Μικρή παραλία που απέχει 8 χλμ από τη Χώρα και είναι προσβάσιμη με το αστικό λεωφορείο. Στην περιοχή υπάρχουν ταβέρνες και καφετέριες, γήπεδο Beach Volley και η δυνατότητα για θαλάσσια σπορ.	 (http://www.hotels-skiathos.com/el/beaches-vromolimnos - προσβάσιμο 30.05.2015)
32	Αγία Παρασκευή	Απέχει από τη Χώρα 9χλμ. και είναι προσβάσιμη με το αστικό λεωφορείο. Πήρε το όνομά της από το μικρό εκκλησάκι της Αγίας, που βρίσκεται εκεί. Είναι παραλία με ξανθιά λεπτή άμμο και διαθέτει ξαπλώστρες και δυνατότητα για θαλάσσια σπορ.	 (http://www.enjoythessaly.com/sites/default/files/field/image/skiathos-agiaparaskevibeach.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)
33	Τρούλος	Απέχει 10χλμ από τη Χώρα, είναι προσβάσιμη με λεωφορείο. Χαρακτηριστικό της η πλούσια ψιλή άμμος και τα πεύκα που ακουμπούν στην αμμουδιά.	 (http://www.greeka.com/members/user_images/jondhaw/0041_grh.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)
34	Μάραθα	Απέχει 12 χλμ, από τη Χώρα,δίπλα στις Κουκουναριές και είναι προσβάσιμη με λεωφορείο.	
35	Αγία Ελένη	Παραλία με πλούσια αμμουδιά, πεύκα που φτάνουν ως τη θάλασσα, ψιλή, λευκή άμμο, ομπρέλες και ξαπλώστρες. Προσβάσιμη με αστικό λεωφορείο.	 (http://www.arttravel.gr/images/arttravel/articles/details/36453-569-1(1).jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)

A/A	Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
36	Μαντράκι	Επίσης παραλία προσβάσιμη με λεωφορείο, διαθέτει πολύ ωραία και πλούσια αμμουδιά, ξαπλώστρες και αρκετό ελεύθερο χώρο για τους λουόμενους.	 (http://www.panoramio.com/photo/93415053 - προσβάσιμο 30.05.2015)
37	Ασέληνος	Οργανωμένη παραλία στο βορειοδυτικό τμήμα του νησιού. Προσβάσιμη από τη στεριά, αλλά όχι με το αστικό λεωφορείο. Χαρακτηριστικό της είναι η χοντρή, παχιά άμμος που απλώνεται πολλά μέτρα μακριά από τη θάλασσα.	 (http://www.enjoythessaly.com/sites/default/files/field/image/aselinos_beach_at_skiathos.jpg - προσβάσιμο 30.05.2015)

[Χάρτης Β.6: Το φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου (ιδία επεξεργασία)]

Αναφορικά με το πολιτιστικό περιβάλλον του νησιού, πρόκειται για το αποτέλεσμα του συγκερασμού της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με τις εκδηλώσεις που κάθε χρόνο διοργανώνονται.

Πόλο έλξης αναφορικά με την αρχιτεκτονική κληρονομιά της νήσου Σκιάθου αποτελεί κατά κύριο λόγο ο γραφικός οικισμός-λιμάνι της Χώρας ο οποίος σφύζει τους θερινούς μήνες από ζωή. Ο οικισμός της Χώρας είναι χτισμένος αμφιθεατρικά πάνω σε δύο χαμηλούς λόφους, πλαισιώνεται από πράσινο και έχει ως βασική αρτηρία τον πεζόδρομο της Παπαδιαμάντη, κατά μήκος του οποίου χωροθετούνται οι περισσότερες υπηρεσίες του νησιού και πολλά καταστήματα λιανικής πώλησης και εστίασης.

[εικόνα Β.3: Πανοραμική άποψη της Χώρας της Σκιάθου τη μέρα (α) και τη νύχτα -διακρίνεται η οδός Παπαδιαμάντη- (β)

(α: <http://www.weloveskiathos.com/tag/geotag-aeroview/> - προσβάσιμο 31.05.2015,

β: <https://www.facebook.com/skiathosaerofilming/photos/a.310739592433146.1073741828.310719422435163/322091264631312/?type=3&theater> -

310739592433146.1073741828.310719422435163/322091264631312/?type=3&theater - προσβάσιμο 31.05.2015)]

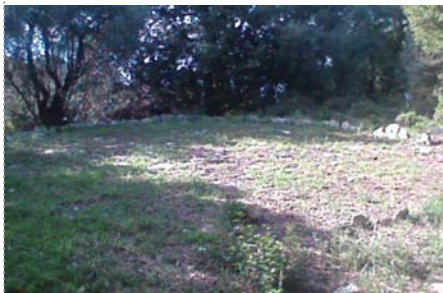

Ανάλογο ενδιαφέρον εκδηλώνουν οι τουρίστες και για τα ερείπια της μεσαιωνικής πόλης του Κάστρου, όπου συνδυάζεται η φυσική ομορφιά με την ιστορία που αφηγείται το τοπίο, για το πολιτιστικό κέντρο “Μπούρτζι” στη χερσόνησο μεταξύ των δύο όρμων του λιμανιού, για το Μουσείο Παπαδιαμάντη, την οικία, δηλαδή του μεγάλου πεζογράφου στο κέντρο του οικισμού (σε πάροδο της οδού Παπαδιαμάντη), αλλά και για το δίκτυο μονοπατιών που εκτείνεται σε όλη την επικράτεια του νησιού με συνολικό μήκος 197 χλμ., το οποίο ενδείκνυται για 25 πεζοπορικές διαδρομές στο φυσικό τοπίο διάρκειας 1 έως και 6 ωρών (Widmann, 2010). Τέλος, τα υπόλοιπα σημαντικότερα (Ζλατούδης, 2009: 44) στοιχεία που συνθέτουν την αρχιτεκτονική κληρονομιά του νησιού φαίνονται στον πίνακα Β.4.

[πίνακας Β.4: Μητρώο περιοχών αρχιτεκτονικής κληρονομιάς (ιδία επεξεργασία)]

A/A	Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
1	οικισμός Χώρας	Ο οικισμός της Χώρας της Σκιάθου περιλαμβάνει κτίσματα ενετικού, πηλιορείτικου, αγροτικού (μακεδονικού), νεοκλασικού και ευβοιώτικου χαρακτήρα (ΤΕΕ Μαγνησίας, 2013), τα οποία χωρίζονται μεταξύ τους από στενά πλακόστρωτα δρομάκια.	 (https://500px.com/photo/81347983/skiathos-town-by-andreas-lostomos - προσβάσιμο 31.05.2015)
2	Πολιτιστικό κέντρο Μπούρτζι	Βρίσκεται στη μικρή χερσόνησο Μπούρτζι, η οποία ξεχωρίζει στο λιμάνι. Στα χρόνια της Ενετοκρατίας χτίστηκε εκεί φρούριο, το οποίο ήλεγχε ολόκληρη την περιοχή του λιμανιού της σημερινής πόλης, ενώ σήμερα λειτουργεί ως πολιτιστικό κέντρο.	 (http://www.trekearth.com/gallery/Europe/Greece/Thessaly/Magnisia/Skiathos/photo1368728.htm - προσβάσιμο 31.05.2015)
3	Μουσείο Παπαδιαμάντη	Το μουσείο αυτό δεν είναι άλλο από το σπίτι όπου έζησε ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911). Βρίσκεται στο κέντρο της Σκιάθου και συγκεντρώνει το ενδιαφέρον χιλιάδων επισκεπτών από την Ελλάδα και όλο τον κόσμο κάθε χρόνο.	 (http://www.lifo.gr/team/sansimera/35025 - προσβάσιμο 31.05.2015)
4	Δίκτυο μονοπατιών	Εκτείνεται σε όλη την επικράτεια του νησιού με συνολικό μήκος 197 χλμ. και ενδείκνυται για 25 πεζοπορικές διαδρομές στο φυσικό τοπίο διάρκειας 1 έως και 6 ωρών.	 (http://www.skiathos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=501%3AWondering-in-the-aegean-paradise&catid=49%3Aactivities&lang=el - προσβάσιμο 31.05.2015)

A/A		Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
5	Ιερές Μονές	Ευαγγελισμού της Θεοτόκου	Η Σκιάθος είναι ένας τόπος με πλούσια θρησκευτική παράδοση, η οποία αποτυπώνεται στους ναούς, στα μοναστήρια και στα εξωκκλήσια του νησιού.	I.M. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου (http://www.lifo.gr/team/sansimera/35025 - πρόσβαση 31.05.2015)
6		Παναγίας Εικονίστριας		
7		Κεχριάς		
8		Μουσείο της I.M. Ευαγγελισμού	Βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του ορεινού όγκου της Καραφλυτζανάκας, στην I.M. Ευαγγελισμού. Στο μουσείο εκτίθενται σημαντικά ιερά σκεύη, εικόνες και σκηνώματα.	
9		Προϊστορικός οικισμός στη θέση Κεφάλα	Βρίσκεται στη βόρεια ακτή του νησιού και με βάση τα επιφανειακά ευρήματα εμφανίζονται ενδείξεις πρώιμης δραστηριότητας ήδη από το 10ο αιώνα, ενώ η θέση φαίνεται ότι εγκαταλείφθηκε στα τέλη του 5ου αιώνα, λίγο μετά την ίδρυση της πόλης της Σκιάθου.	 (http://www.archaiologia.gr/blog/2014/02/13/ευρήματα-από-τα-πρώιμα-ιστορικά-χρόνια/ - πρόσβαση 31.05.2015)
10		Κάστρο	Βρίσκεται στο βορειότερο άκρο του νησιού. Δημιουργήθηκε τον 14ο αιώνα για να προστατέψει τους Σκιαθίτες από τους πειρατές.	 (http://www.discovergreece.com/el/greek-islands/evia-sporades/skiathos - πρόσβαση 31.05.2015)
11		Φρυκτωρίες	Πύργοι από τους οποίους οι αρχαίοι Έλληνες, ανάβοντας μεγάλη φωτιά μετέδιδαν ένα μήνυμά τους, το οποίο λάμβαναν άλλοι από μια αντικρινή περιοχή.	Τα ερείπια στην Αγία Αναστασία (http://www.egaio.gr/files/ekpaideytika/odigos/skiathosdiamanti.pdf - πρόσβαση 31.05.2015)

A/A	Ονομασία	Περιγραφή	Φωτογραφία
12	νερόμυλοι, ανεμόμυλοι, “ταλίστριες” (ελαιοτριβεία) παραδοσιακά αλώνια ταρσανάδες	Τα απομεινάρια / ερείπια των οποίων σώζονται ως σήμερα και τα οποία υποδηλώνουν τις βάσεις της παραγωγικής και οικονομικής δραστηριότητας του νησιού στο παρελθόν.	Αλώνι στην περιοχή Ντουμάν (http://www.egaio.gr/files/ekpaideytika/odigos/skiathosdiamanti.pdf - προσβάσιμο 31.05.2015)

[χάρτης Β.7: Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Σκιάθου (ιδία επεξεργασία)]

* [η εμφάνιση των μονοπατιών στο χάρτη είναι ενδεικτική]

Προκύπτει, επομένως, στο σημείο αυτό πως το φυσικό περιβάλλον και η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Σκιάθου αποτελούν τα στοιχεία αυτά που διαμορφώνουν το τοπίο¹⁶ της ως μια μικρογραφία του Μεσογειακού τοπίου.

Εν συνεχεία, το πολιτιστικό περιβάλλον, συνίσταται όπως ήδη αναφέρθηκε, και από την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου και από τις εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα.

Για την περίπτωση μελέτης την πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν:

- η δημιουργία της πρώτης Ελληνικής Σημαίας το 1807 στην Ι.Μ. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου,
- οι Σκιαθίτες λόγιοι και πεζογράφοι (Α. Παπαδιαμάντης, Α. Μωραϊτίδης),
- η ναυπηγική παράδοση και
- η τοπική γαστρονομία.

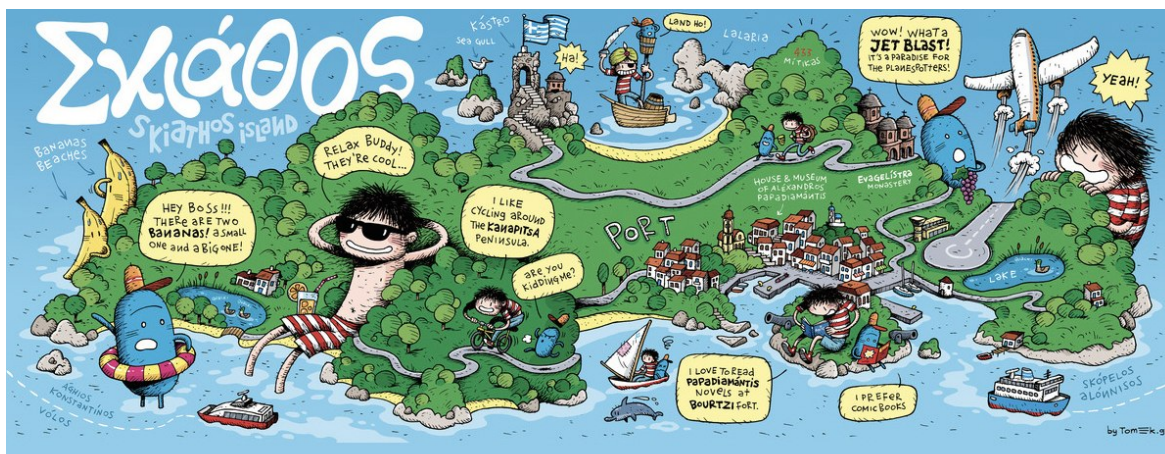
Ενώ, κάποιες από τις εκδηλώσεις που διοργανώνονται κάθε χρόνο από το Δήμο, την Εκκλησία ή/και Τοπικούς Φορείς και παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τον επισκέπτη του νησιού είναι:

- η αναβίωση των Αποκριάτικων εθίμων,
- οι εκδηλώσεις του Πάσχα:
 - η ακολουθία του Επιταφίου σύμφωνα με το Αγιορείτικο τυπικό,
 - η αναβίωση του τοπικού παραδοσιακού χορού (Καμάρα Σκιάθου) τη Δεύτερη μέρα του Πάσχα,
 - το Πανηγύρι της Ζωοδόχου Πηγής,
- οι λαϊκοί ιππικοί αγώνες του Αγίου Γεωργίου,
- οι εκδηλώσεις της Πολιούχου Παναγίας Εικονίστριας την πρώτη Κυριακή του Ιουλίου & στις 21 Νοεμβρίου,
- η τιμητική εκδήλωση και αναπαράσταση της υψώσεως της προεπαναστατικής σημαίας στην Ι.Μ. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου
- καθώς και πλήθος θεατρικών παραστάσεων, συναυλιών, παραστάσεων παιδικού θεάτρου και εκθέσεων κατά την θερινή περίοδο.

¹⁶ Επιτακτική θεωρείται η αναφορά στον Πολιτιστικό Σύλλογο “Η Σκιάθος” (2015), στόχος του οποίου είναι η προστασία και η ανάδειξη του τοπίου του νησιού το οποίο δέχεται έντονες πιέσεις, κυρίως από την αυξανόμενη τουριστική δραστηριότητα. Πρόκειται για έναν ιδιαίτερα δραστήριο σύλλογο ο οποίος οργανώνει δράσεις και εκδηλώσεις (αναστηλώσεις και επεμβάσεις για τον πολιτισμό, σύνταξη μελετών, καθαρισμός ακτών, ημερίδες και συνέδρια, εκθέσεις κοκ), σε συνεργασία με την τοπική κοινωνία και με διάφορους φορείς (Δήμος Σκιάθου, ΕΟΤ, ΤΕΕ, Ελληνική Εταιρεία της Φύσης κοκ).

Καταλήγουμε, επομένως, πως το χαρακτηριστικό αυτό τοπίο σε συνδυασμό με το εύκρατο κλίμα¹⁷ και τις υποδομές για νυχτερινή ζωή¹⁸ και για δραστηριότητες αναψυχής (όπως θα παρουσιασθούν παρακάτω) αποτελούν το συγκριτικό πλεονέκτημα του νησιού.

[εικόνα B.4: Αντιληπτικός χάρτης σημείων ενδιαφέροντος Σκιάθου του καλλιτέχνη Tomek Giovanis (πηγή: <http://www.weloveskiathos.com/beaches/fooling-around-skiathos-island/> - προσβάσιμο 18.05.2015)]

B.3.2. Προσβασιμότητα

Η πρόσβαση στο νησί της Σκιάθου επιτυγχάνεται τόσο αεροπορικώς όσο και ακτοπλοϊκώς καθώς διαθέτει και αεροδρόμιο (τον κρατικό αερολιμένα Σκιάθου) αλλά και επιβατικό και εμπορικό λιμάνι.

[χάρτης B.8: Η θέση του λιμένα και του αερολιμένα (ιδία επεξεργασία)]

¹⁷ Επιγραμματικά, να αναφερθεί ότι το κλίμα είναι ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα του νησιού, όπως και για τα τρία νησιά των Β. Σποράδων, μιας και είναι ευνοϊκό για την ανάπτυξη τόσο του θερινού όσο και του χειμερινού θεματικού τουρισμού.

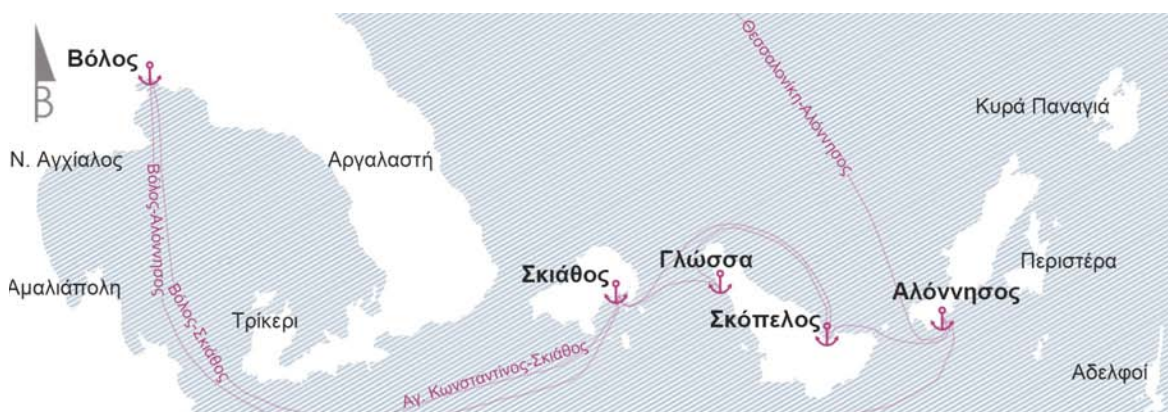
¹⁸ Στη Χώρα της Σκιάθου οι υποδομές διασκέδασης για νυχτερινή ζωή συγκεντρώνονται σε δύο, αντιδιαμετρικές επί του θαλάσσιου μετώπου, περιοχές. Η πρώτη βρίσκεται στο δεξί τμήμα του λιμανιού, με το βλέμμα προς τη θάλασσα, στη συνοικία Πλάκες. Στην περιοχή αυτή υπάρχουν μοντέρνα καφέ-μπαρ τα υπαίθρια καθιστικά των οποίων αναπτύσσονται στα "σκαλάκια", που οδηγούν στην εκκλησία της Αγίας Κυριακής, με πολύχρωμες μαξιλάρες προσδίδοντας έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα στην εκεί διασκέδαση. Αντίθετα, στην περιοχή στο αριστερό τμήμα του λιμανιού, προς το αεροδρόμιο, συναντώνται club με ξέφρενους ρυθμούς μουσικής και έντονες πινακίδες που σε βάζουν σε σκέψη μήπως και χαθεί το τοπικό χρώμα.

Λιμένες και θαλάσσιες μεταφορές

Πιο συγκεκριμένα, η Σκιάθος συνδέεται με την ηπειρωτική χώρα μέσω των λιμένων του Βόλου και του Αγ. Κωνσταντίνου καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, και μέσω του λιμένα της Θεσσαλονίκης τη θερινή περίοδο.

Σε διανοητικό επίπεδο, η σύνδεση της Σκιάθου με τα υπόλοιπα νησιά των Β. Σποράδων επιτυγχάνεται μέσω των λιμένων της Σκοπέλου, της Γλώσσας και της Αλοννήσου. Δυστυχώς, όμως, η σύνδεση αυτή πραγματοποιείται μόνο βάση της γραμμικής σύνδεσης Αλοννήσου-Βόλου και Αλοννήσου-Αγ. Κωνσταντίνου και όχι με τακτικές ακτοπλοϊκές συγκοινωνίες δευτέρου επιπέδου. Τέλος, οι ακτοπλοϊκές αυτές συνδέσεις καλύπτονται από ταχύπλοα ή συμβατικά πλοία.

[χάρτης Β.9: Η ακτοπλοϊκή σύνδεση της νήσου Σκιάθου με την ηπειρωτική χώρα και τις Β. Σποράδες (ιδία επεξεργασία)]

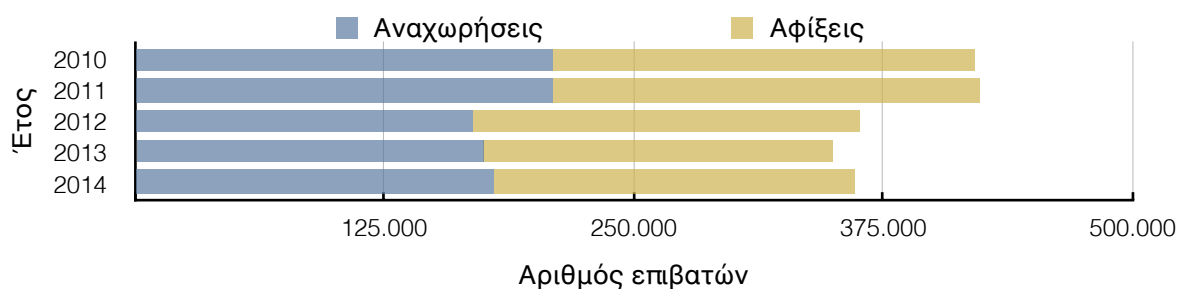

Στον παρακάτω πίνακα και στο αντίστοιχο διάγραμμα παρατίθενται η κίνηση του λιμανιού του νησιού τα τελευταία πέντε χρόνια (2010-2014):

[πίνακας Β.5: Κίνηση λιμένα Σκιάθου ετών 2010-2014
(στοιχεία: Λιμεναρχείο Σκιάθου / ιδία επεξεργασία)]

Έτος	Επιβάτες			ΙΧ (Σύνολο)	ΦΓ (Σύνολο)	ΔΚ (Σύνολο)
	Αναχωρήσεις	Αφίξεις	Σύνολο			
2010	209.219	211.157	420.376	56.040	9.784	6.743
2011	210.017	213.366	423.383	56.694	9.456	9.710
2012	168.770	194.547	363.317	41.809	8.328	5.979
2013	174.356	175.424	349.780	51.284	7.980	6.540
2014	179.478	180.394	359.872	47.377	7.504	5.878

[διάγραμμα Β.3: Κίνηση επιβατών λιμένα Σκιάθου ετών 2010-2014
(στοιχεία: Λιμεναρχείο Σκιάθου / ίδια επεξεργασία)]

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει πως τα τελευταία χρόνια η κίνηση των επισκεπτών στο νησί παρουσίασε μείωση. Το γεγονός αυτό πιθανώς να οφείλεται στον υψηλό ναύλο σε συνδυασμό με τη μη συχνότητα και πυκνότητα των δρομολογίων.

Ο λιμένας χρησιμοποιείται παράλληλα ως διαμετακομιστικό κέντρο των αλλοδαπών τουριστών οι οποίοι αποβιβάζονται στον κρατικό αερολιμένα και έχουν ως τελικό προορισμό τη Σκόπελο και την Αλόνησσο, αλλά και ως βασική πύλη τροφοδοσίας του νησιού, μιας και η μεταφορά των εμπορευμάτων γίνεται κατά κύριο λόγο με φορτηγά αυτοκίνητα που φτάνουν στο νησί με τα οχηματαγωγά-επιβατηγά πλοία.

Χαρακτηριστικό είναι πως στο δεύτερο τμήμα του λιμένα ελλιμενίζουν ιδιωτικά και ναυλωμένα σκάφη αναψυχής, ενώ δεν υπάρχει ούτε οργανωμένη μαρίνα ούτε αλιευτικό καταφύγιο. Αξιοσημείωτο είναι δε πως στο νησί δεν δύναται να ελλιμενιστούν κρουαζιερόπλοια.

Τέλος, στον παλιό λιμένα, ελλιμενίζονται τουριστικά σκάφη που εκτελούν ημερήσιες εκδρομές, αλλά και δρομολόγια, προς τις παραλίες του βόρειου τμήματος, προς τα γειτονικά ακατοίκητα νησάκια αλλά και προς τη Σκόπελο και την Αλόνησο.

Δίκτυο αερομεταφορών

Όπως προαναφέρθηκε, ο λιμένας Σκιάθου λειτουργεί και ως διαμετακομιστικό κέντρο των αλλοδαπών τουριστών οι οποίοι αποβιβάζονται στον κρατικό αερολιμένα και έχουν ως τελικό προορισμό τα υπόλοιπα νησιά των Β. Σποράδων. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι ο κρατικός αερολιμένας Σκιάθου “Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης” (JSI) είναι ο βασικός αερολιμένας¹⁹ που εξυπηρετεί το νησιωτικό αυτό σύμπλεγμα, αλλά και ορισμένες περιοχές του Νοτιοανατολικού Πηλίου.

Επιγραμματικά, ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1972, βρίσκεται σε απόσταση από το κέντρο της πόλη της Σκιάθου περίπου 2 χιλιομέτρων προς τα βορειοανατολικά και σε υψόμετρο 15 μόλις μέτρων, εκτείνεται από τον παραλιακό δρόμο της Σκιάθου μέχρι την παραλία Ξάνεμος και καταλαμβάνει έκταση 353 στρεμμάτων (Ζλατούδης, 2009: 49). Περιλαμβάνει μόνο έναν διάδρομο, διαστάσεων 1.610 * 30 μέτρα, δύο θέσεις στάθμευσης αεροσκαφών μεσαίου μεγέθους και κτιριακές εγκαταστάσεις 7.000 τετραγωνικών μέτρων.

¹⁹ Με δευτερεύοντα τον κρατικό αερολιμένα Νέας Αγχιάλου.

Δεδομένου, ότι ο αερολιμένας Σκιάθου δεν χαρακτηρίζεται ως διεθνές αεροδρόμιο, αλλά ως “σημείο εισόδου-εξόδου”, δεν διατίθενται οι απαραίτητες υπηρεσίες για τη διενέργεια του ελέγχου διαβατηρίων και τελωνείου συνεχώς, παρά μόνο τις ώρες που είναι προγραμματισμένη η άφιξη διεθνών πτήσεων.

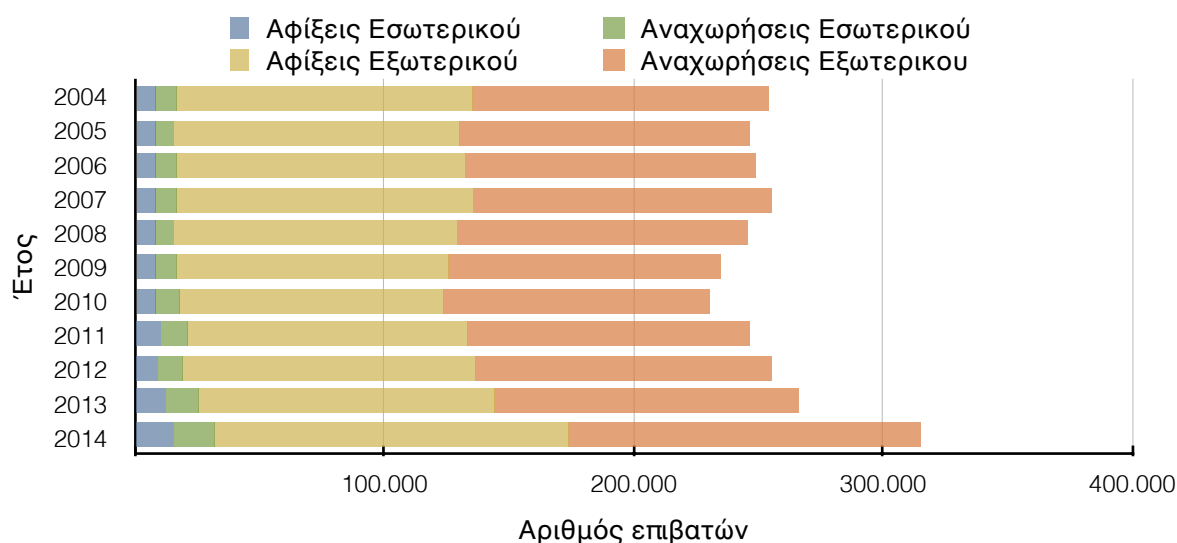
Πρόκειται για πολιτικό αεροδρόμιο στο οποίο λαμβάνουν χώρα πτήσεις τόσο από και προς το εσωτερικό όσο και μη τακτικές διεθνείς πτήσεις (charters), κυρίως από τη δυτική Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, με την υπόλοιπη χώρα συνδέεται απευθείας μόνο με τον αερολιμένα Αθηνών “Ελ. Βενιζέλος” καθ’ όλη τη διάρκεια του χρόνου και με τον αερολιμένα Καβάλας “Μέγας Αλέξανδρος”. Ενώ, ενδεικτικά, μέσω των πτήσεων charter συνδέεται, άλλοτε απευθείας και άλλοτε με στάση, με την Κύπρο, την Αυστρία, την Ελβετία, τη Γερμανία, την Ολλανδία, την Αγγλία, την Ιταλία, τη Νορβηγία, τη Σουηδία, τη Φιλανδία, τη Δανία, τη Σερβία, τη Ρουμανία, τη Ρωσία αλλά και με κάποιες πολιτείες της Αμερικής και με την Αυστραλία.

Στον παρακάτω πίνακα και στο αντίστοιχο διάγραμμα παρατίθεται η στατιστική ανάλυση της κίνησης του αερολιμένα για τα έτη 2004-2014 (Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας, 2013):

[πίνακας Β.6: Κίνηση επιβατών αερολιμένα Σκιάθου ετών 2004-2014
(στοιχεία: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας, 2013 / ιδία επεξεργασία)]

Έτη	Κίνηση εσωτερικού		Κίνηση εξωτερικού		Σύνολο
	Αφίξεις	Αναχωρήσεις	Αφίξεις	Αναχωρήσεις	
2004	8.124	8.378	118.431	119.132	254.065
2005	7.728	8.210	113.659	116.890	246.487
2006	8.057	8.111	116.136	116.357	248.661
2007	8.072	8.305	119.229	120.058	255.664
2008	7.752	7.843	113.740	115.771	245.106
2009	8.231	8.239	108.855	109.746	235.071
2010	8.458	8.842	106.619	106.990	230.909
2011	10.095	10.378	113.125	113.060	246.658
2012	9.046	9.419	117.989	118.451	254.905
2013	11.819	13.397	119.070	121.487	265.773
2014	15.575	16.522	141.609	141.691	315.397

[διάγραμμα Β.4: Κίνηση επιβατών αερολιμένα Σκιάθου ετών 2004-2014
(στοιχεία: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας, 2013 / ίδια επεξεργασία)]

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει πως τα τελευταία χρόνια η κίνηση των επισκεπτών στο νησί παρουσίαζε μια σταδιακή αύξηση, η οποία το έτος 2014 ήταν ραγδαία, ιδίως στους επισκέπτες από το εξωτερικό, γεγονός το οποίο πιθανός να οφείλεται στη σύνδεση του αερολιμένα της Σκιάθου με ακόμα περισσότερους διεθνείς αερολιμένες.

Αξιοσημείωτο είναι πάντως πως παρά την εξέχουσα σημασία της λειτουργίας του εν λόγω αερολιμένα για τις οικονομίες και των τριών νησιών των Β. Σποράδων *δεν έχουν προωθηθεί ως άμεσης και επιτακτικής ανάγκης τα έργα αναβάθμισής του* (Ζλατούδης, 2009: 53). Ειδικότερα, επιτακτική θεωρείται η επιμήκυνση του διαδρόμου προσγείωσης/απογείωσης αλλά και η επέκταση του χώρου στάθμευσης των αεροσκαφών, μιας και είναι ιδιαίτερα μικρός καθιστώντας δύσκολη την παροχή υπηρεσιών εδάφους υψηλού επιπέδου, ενώ επιπρόσθετα δυσχεραίνεται η ανάπτυξη τουρισμού αερολέσχης, η πολυήμερης στάθμευσης ιδιωτικών αεροσκαφών αλλά και η παραμονή ελικοπτέρων διακομιδής έκτακτων περιστατικών.

Οδικό δίκτυο & Μέσα Μαζικής Μεταφοράς

Τέλος, αναφορικά με το οδικό δίκτυο του νησιού προφανώς δεν ανήκει κανένα τμήμα του στο εθνικό οδικό δίκτυο. Το νησί, διαθέτει, όμως, δευτερεύον επαρχιακό οδικό δίκτυο, το οποίο αποτελείται από τον άξονα σύνδεσης της χώρας της Σκιάθου με τις Κουκουναριές, κατά μήκος του νότιου θαλάσσιου μετώπου του νησιού, και από τον άξονα σύνδεσης της χώρας με το Κάστρο, εσωτερικά σε βόρεια-βορειοδυτική κατεύθυνση από την πόλη.

Σημαντικό είναι πως σχεδόν όλοι οι οικισμοί του νησιού βρίσκονται πάνω σε αυτό το οδικό δίκτυο και πως η σύνδεση τους με την πρωτεύουσα του νησιού επιτυγχάνεται όχι μόνο με τα Ι.Χ. και τα Ταξί αλλά και με τα λεωφορεία. Τα δρομολόγια των λεωφορείων είναι αρκετά συχνά και χωρίζονται σε τρεις γραμμές, οι οποίες έχουν αφετηρία την χώρα της Σκιάθου και τερματικό σταθμό τις Κουκουναριές (κόκκινη γραμμή), το Ξάνεμο (μπλε γραμμή) και τη Ι.Μ. Ευαγγελίστριας (πράσινη γραμμή).

[**Χάρτης Β.10:** Δρομολόγια λεωφορείων (http://www.skiathos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=106&Itemid=131&lang=el - πρόσβαση 30.05.2015)]

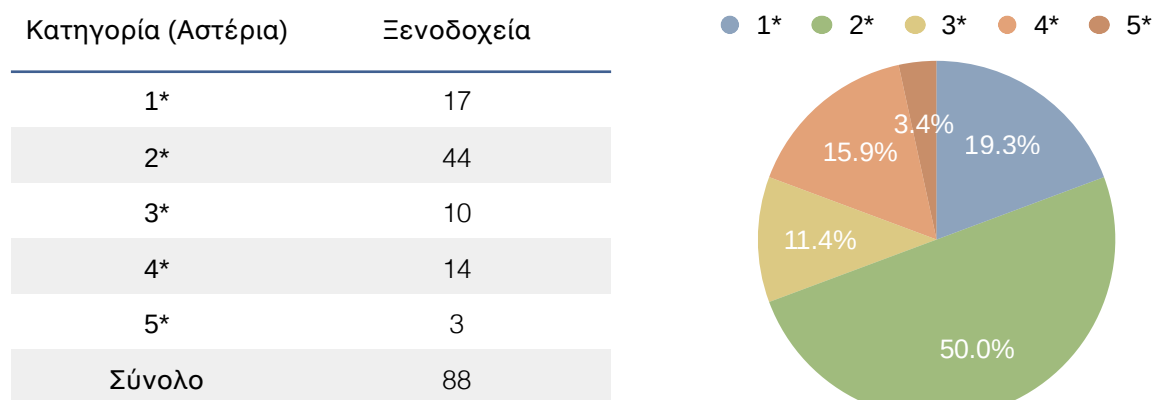
Β.3.3. Ευκολίες (διαμονή / σίτιση / δραστηριότητες / υπηρεσίες)

Υποδομές διαμονής

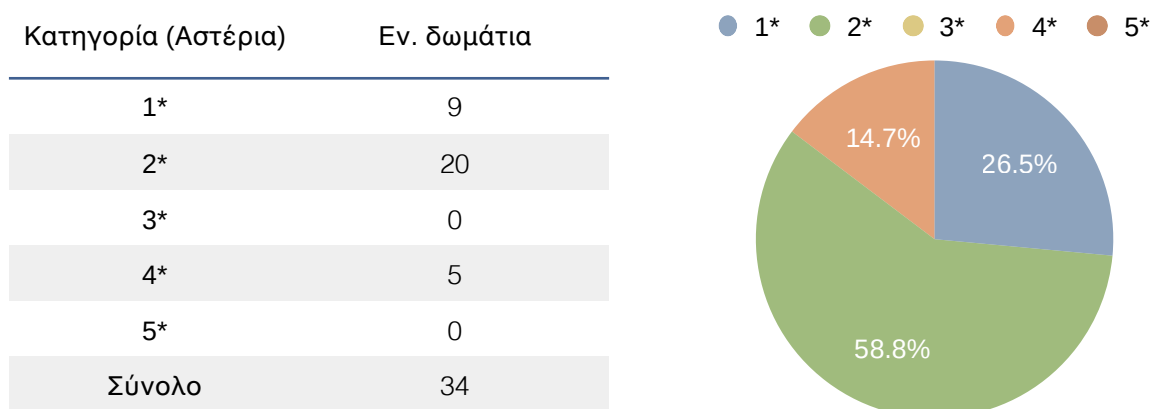
Σύμφωνα με τα στοιχεία, τα οποία παραχωρήθηκαν για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας από την Περιφερειακή Υπηρεσία Τουρισμού Θεσσαλίας, στη Σκιάθο υπάρχουν 6575 κλίνες σε 88 ξενοδοχεία, 1166 κλίνες σε 34 ενοικιαζόμενα δωμάτια, 706 κλίνες σε 67 βίλες και λειτουργούν δύο οργανωμένα camping, ένα στην περιοχή των Κουκουναριών και ένα στην Ασέληνο.

Αναλυτικότερα στοιχεία για την κατάσταση των ξενοδοχείων και ενοικιαζόμενων δωματίων παρατίθενται στους παρακάτω πίνακες (Β.7 και Β.8) και τα διαγράμματα (Β.5 και Β.6):

[**Πίνακας Β.7 και διάγραμμα Β.5:** Στοιχεία ξενοδοχείων Σκιάθου
(στοιχεία: Περιφερειακή Υπηρεσία Τουρισμού Θεσσαλίας / ίδια επεξεργασία)]

[πίνακας Β.8 και διάγραμμα Β.6: Στοιχεία ενοικιαζόμενων δωματίων Σκιάθου (στοιχεία: Περιφερειακή Υπηρεσία Τουρισμού Θεσσαλίας / ίδια επεξεργασία)]

Τα ξενοδοχεία και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια της Σκιάθου στην πλειοψηφία τους είναι μικρά σε δυναμικότητα κλινών, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του δυναμικού του νησιού αποτελείται από ξενοδοχεία (69.3%) και ενοικιαζόμενα δωμάτια (85.3%) ενός και δύο αστεριών αποδεικνύοντας την αναγκαιότητα γενικότερης αναβάθμισης των προσφερόμενων υπηρεσιών διαμονής με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος.

Τα τελευταία χρόνια, βέβαια, λόγω και της οικονομικής ύφεσης που αποτελεί τροχοπέδη στην ανέγερση νέων τουριστικών καταλυμάτων, έχει παρατηρηθεί μια μικρή τάση προς την ανακαίνιση των εγκαταστάσεων σε κάποιες από τις παραπάνω μονάδες.

Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, πως η χωρική κατανομή των υποδομών αυτών στην νησιωτική επικράτεια χαρακτηρίζεται από την πλήρη διαφοροποίηση ανάμεσα στον υπεραναπτυγμένο νότο και στον αναξιοποίητο τουριστικά βορρά. Ειδικότερα, τα τουριστικά αυτά καταλύματα στη συντριπτική τους πλειοψηφία συναντώνται στον οικισμό της Σκιάθου και στους οικισμούς που έχουν αναπτυχθεί επί του οδικού άξονα σύνδεσης της Χώρας με τις Κουκουναριές²⁰.

²⁰ Για την καλύτερη κατανόηση της χωρικής κατανομής της τουριστικής προσφοράς παρατίθενται τα ποσοστά συγκεντρώσεων σύμφωνα με τον ΕΟΤ Θεσσαλίας 2001 (ΕΟΤ, 2003: 32) (καθώς δεν διατίθενται αντίστοιχα στοιχεία για τη σημερινή κατάσταση και έχοντας ως δεδομένο ότι η οικοδόμηση βρίσκεται σε στάδιο ύφεσης για τις ανάγκες της παρούσας γίνεται η παραδοχή ότι τα στοιχεία αυτά ανταποκρίνονται και στη σημερινή κατάσταση με ελάχιστες διαφοροποιήσεις). Σύμφωνα, λοιπόν, με τα στοιχεία αυτά στη κωμόπολη της Σκιάθου βρίσκεται το 46.17% των καταλυμάτων κάθε μορφής και κατηγορίας και το 39.52% των κλινών του νησιού. Ακολουθεί ο Τρούλος με 13.14% και 10.56% αντιστοίχως, η Αγία Παρασκευή με 6.56% και 7.21%, οι Κουκουναριές με 5.69% και 11.74%, ο Κολιός με 5.69% και 3.50% και ο Αχλαδιάς με 5.03% και 7.58% των καταλυμάτων και των κλινών αντίστοιχα. Ενώ, οι λοιποί οικισμοί συγκεντρώνουν πολύ μικρότερα ποσοστά.

Υποδομές σίτισης

Στη Σκιάθο λειτουργεί πλήθος επιχειρήσεων υγειονομικού ενδιαφέροντος²¹ οι οποίες ανταποκρίνονται σε μεγάλο βαθμό στις ανάγκες και στις απαιτήσεις τόσο των κατοίκων όσο και των επισκεπτών, δεδομένης της ποικιλίας του προσφερόμενου προϊόντος.

Αξιόλογη είναι δε και η είσοδος στο χώρο νεότερων ηλικιακά επιχειρηματιών με διεθνείς επιρροές, αλλά και η τάση λειτουργικής και ποιοτικής αναβάθμισης των καταστημάτων που διακρίνεται τα τελευταία χρόνια, προκειμένου να συγχρονιστεί ο κλάδος με τις νέες τάσεις της αγοράς.

Δραστηριότητες

Στους επισκέπτες του νησιού κατά τη διάρκεια παραμονής τους δίνεται η δυνατότητα ενασχόλησης και με μια σειρά “εναλλακτικότερων” δραστηριοτήτων άθλησης και αναψυχής πέρα της κολύμβησης και της παρακολούθησης των εκδηλώσεων που οργανώνονται.

Ειδικότερα, οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα μεμονωμένα ή με οργανωμένη ημερήσια διαδρομή να επισκεφθούν τα μνημεία, τα μουσεία και σημαντικές τοποθεσίες του νησιού αλλά και γειτονικά νησιά (με τα ειδικά τουριστικά σκάφη τα οποία πραγματοποιούν καθημερινά και με συγκεκριμένα δρομολόγια εκδρομές για τον περίπλου του νησιού και για επίσκεψη στη Σκόπελο και στην Αλόνησο).

Οι αθλητικές δραστηριότητες στις οποίες μπορούν να εξασκηθούν οι επισκέπτες και οι κάτοικοι είναι τόσο θαλάσσιες όσο και χερσαίες. Πιο συγκεκριμένα, στο νησί υπάρχουν σχολές θαλάσσιου σκι και αθλημάτων θάλασσας, σχολές υποβρύχιας κατάδυσης, σχολή ιστιοπλοΐας ανοιχτής θαλάσσης ενώ έχει δρομολογηθεί και η δημιουργία ελεγχόμενου πάρκου υποβρύχιας κατάδυσης. Παράλληλα, στο νησί λειτουργούν γήπεδα ποδοσφαίρου 5*5, γήπεδο ποδοσφαίρου με συνθετικό χλοοτάπητα και στίβο, γήπεδα τένις και μπάσκετ, σχολή ιππασίας και σύλλογος διοργάνωσης πεζοποριών.

Υπηρεσίες

Τέλος, οι βοηθητικές υπηρεσίες της περιοχής καλύπτουν πλήρως τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας αλλά και των επισκεπτών καθώς στη Σκιάθο λειτουργούν τράπεζες, ταχυδρομείο, ταχυμεταφορές και ειδησεογραφικά πρακτορεία, παρέχοντας χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες μεταφορών και ταχυμεταφορών και υπηρεσίες διάθεσης ελληνικού και ξένου τύπου αντίστοιχα. Στο νησί λειτουργούν, επίσης, και αρκετά ταξιδιωτικά/τουριστικά γραφεία, γραφεία ενοικίασης αυτοκινήτων και δικύκλων (RENT A CAR, RENT A MOTO) για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών.

Σχετικά με τις υπηρεσίες ιατρικής φύσεως παρέχονται κατά κύριο λόγο από τους ιδιώτες καθώς αν και στο νησί λειτουργεί κέντρο υγείας είναι ικανό να διαχειριστεί μόνο ελαφριά περιστατικά και να παρέχει τις Α' βοήθειες. Για σοβαρότερες περιπτώσεις γίνεται διακομιδή των ασθενών στο νοσοκομείο του Βόλου ή σε νοσοκομεία της Αθήνας. Ενθαρρυντικό είναι πάντως πως έχει εγκριθεί τροποποίηση του ισχύοντος γενικού πολεοδομικού σχεδίου για

²¹ Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με τον Ζλατούδη (2009: 56), το 2009 στο νησί λειτουργούσαν 519 επιχειρήσεις τέτοιου τύπου.

τη χωροθέτηση και δημιουργία νέου κέντρου υγείας προκειμένου να καλύπτει τις ανάγκες όλων των Β. Σποράδων.

Β.3.4. Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης Σκιάθου

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας και λόγω της πολυπλοκότητας του υπολογισμού της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης μιας νησιωτικής περιοχής, όπως αυτή αναλύθηκε στο κεφάλαιο Α.5, δεν επιχειρήθηκε η αποτίμηση της μιας και δεν αποτελεί το βασικό ζητούμενο της έρευνας αυτής. Για τον προσδιορισμό της, όμως, ο οποίος είναι αναγκαίος για την ανάπτυξη των στρατηγικών σχεδιασμού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του μεσογειακού χώρου η εν λόγω μελέτη βασίστηκε σε προγενέστερες εμπεριστατωμένες έρευνες.

Σε γενικές γραμμές, λοιπόν, όπως έχει ήδη διατυπωθεί, αυτό που ισχύει για την ευρύτερη περιοχή του νησιού είναι ότι εντοπίζονται σημάδια κορεσμού στο νοτιοδυτικό άκρο του νησιού, το οποίο δέχεται έντονες πιέσεις οικιστικής και τουριστικής ανάπτυξης.

Ενώ, ειδικότερα, η φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης της Σκιάθου, σύμφωνα με μελέτη που εκπονήθηκε από την περιφέρεια Θεσσαλίας το 2000 (ΓΠΣ Σκιάθου, 2009: 25), έδειξε θετικές επιπτώσεις στην οικονομικό τομέα. Πέρα τούτων, όμως, η εν λόγω μελέτη επισημαίνει ότι οι αλλοιώσεις στο περιβάλλον και η αδυναμία ελέγχου της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών δύναται να αποτελέσουν απειλή για την τουριστική βιώσιμη ανάπτυξη. Παράλληλα, στη μελέτη αυτή διατυπώνεται ότι επιτακτική κρίνεται η εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας με την ετήσια παρακολούθηση όπως και η αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας με τη διατήρηση τουλάχιστον του μερίδιου του τουριστικού προϊόντος στη διεθνή αγορά αλλά και με την ενίσχυση των πλεονεκτημάτων που το νησί διαθέτει. Τέλος, στο πλαίσιο της έρευνας υπογραμμίζεται η ανάγκη για δημιουργία δικτύων μεταξύ των ώριμων και των δυναμικών περιοχών με τις υπόλοιπες τουριστικές υποδομές και η αναβάθμιση της μεταφορικής ικανότητας και της ποιότητας στην προσβασιμότητα του νησιού.

Επιπρόσθετα, στη μελέτη της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας (2010: 215-232) υπό τον τίτλο “Ανάπτυξη μεθοδολογίας για την εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης του Πήλιου και των Β. Σποράδων”, αφού έγινε ο προσδιορισμός των δεικτών για τις τρεις διαστάσεις της φέρουσας ικανότητας (περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική) εφαρμόστηκαν αυτοί για τον κάθε Δήμο μελέτης. Το αποτέλεσμα το οποίο προκύπτει από τη διαδικασία αυτή για την περίπτωση της Σκιάθου είναι ότι η φυσική-περιβαλλοντική φέρουσα ικανότητα και η κοινωνική βρίσκονται στο όριο της αντίστοιχης φέρουσας ικανότητας, ενώ η οικονομική τείνει να επιτύχει των επιθυμητό στόχο της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης μιας και οι δείκτες βρίσκονται κάτω από το όριο της αντίστοιχης φέρουσας ικανότητας.

Σε γενικές γραμμές, λοιπόν, παρατηρείται ότι αν και η Σκιάθος δεν έχει επιτύχει τη βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος, κυμαίνεται σε αρκετά ικανοποιητικά επίπεδα και πως προκειμένου να διατηρήσει την υπάρχουσα κατάσταση οφείλει να βελτιώσει τους παράγοντες που σύμφωνα με την έρευνα αυτή οι δείκτες τους παρουσίασαν υστέρηση και οι οποίοι δύναται να επιδεινωθούν στο μέλλον μεταβάλλοντας την υπάρχουσα κατάσταση.

B.3.5. Εξέλιξη τουριστικής ανάπτυξης Σκιάθου

Τέλος, αξίζει στο σημείο αυτό της παρούσας εργασίας μια σύντομη αναφορά στην εξέλιξη της τουριστικής ανάπτυξης της υπό εξέταση περιοχής, η οποία διαμόρφωσε το τουριστικό προφίλ του νησιού, όπως αυτό παρουσιάστηκε στις προηγούμενες παραγράφους.

Η Σκιάθος αποτελεί έναν διεθνώς αναγνωρισμένο τουριστικό προορισμό, η ιστορία του οποίου αρχίζει πριν από περίπου έξι δεκαετίες.

Ειδικότερα, η Σκιάθος ανήκει στις περιοχές της Ελλάδας οι οποίες άρχισαν να αναπτύσσονται στον τομέα του τουρισμού από τα πρώτα κιόλας χρόνια της δεκαετίας του 1960 (Ζλατούδης, 2009: 60). Βασική αιτία της απαρχής της τουριστικής δραστηριότητας του νησιού αποτέλεσε το σχέδιο τουριστικής ανάπτυξης του ΕΟΤ²², σύμφωνα με το οποίο προβλέπονταν η δημιουργία του δικτύου των Ξενία, η κατασκευή, δηλαδή, ξενοδοχείων και έργων υποδομής σε επιλεγμένους προορισμούς σε όλη τη χώρα. Στους προορισμούς αυτούς συγκαταλέχθηκε και αυτός της Σκιάθου με αποτέλεσμα την κατασκευή το 1967 του Ξενία της Σκιάθου στο νοτιοδυτικό άκρο του νησιού, στον όρμο των Κουκουναριών.

Σημαντικό είναι δε πως στη ευρύτερη νησιωτική περιοχή προϋπήρχαν και άλλα ξενοδοχεία, όπως το ξενοδοχείο “Ακτή” (το πρώτο ξενοδοχείο του νησιού, εγκατεστημένο στη Χώρα της Σκιάθου και με χρονολογία κατασκευής το 1959) αλλά και το “Σποράδες” (1964).

Μετά την κατασκευή του Ξενία, και ενώ είχαν ήδη ξεκινήσει, από το 1964, τα έργα υλοποίησης του κεντρικού οδικού δικτύου σύνδεσης της Χώρας με τις Κουκουναριές, δόθηκε το έναυσμα για τη δημιουργία των πρώτων μεγάλων τουριστικών μονάδων κατά μήκος του παραθαλάσσιου νότιου άξονα (ενδεικτικά αναφέρονται το ξενοδοχείο “Κουκουναριές” με έτος ίδρυσης το 1968 το “Εσπερίδες” με έτος ίδρυσης το 1971 και το “Σκιάθος Παλλάς” με έτος ίδρυσης το 1972).

Παράλληλα, είχαν αρχίσει και τα έργα αναβάθμισης του λιμένα Σκιάθου αλλά και η λειτουργία του κρατικού αερολιμένα (1972), γεγονός το οποίο προσέδιδε στο νησί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι άλλων ελληνικών τουριστικών περιοχών. Την περίοδο αυτή ξεκίνησε να κατασκευάζεται και ο άξονας σύνδεσης των δύο “εισόδων” του νησιού (λιμένα και αερολιμένα) επεκτείνοντας έτσι το οδικό δίκτυο προς την ανατολή.

Η οικοδόμηση καταλυμάτων συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια με ραγδαίους ρυθμούς. Βασικός παράγοντας για την “έξαρση” της οικοδομικής δραστηριότητας ήταν *“η ψήφιση νόμου που προέβλεπε τη μη έκδοση αδειών ανέγερσης ξενοδοχειακών μονάδων αντί του επιδιωκόμενου στόχου ελέγχου της αναπτυξιακής πορείας του νησιού”*, σύμφωνα με τον Ζλατούδη (2009: 61) και αποτέλεσμα αυτής ήταν η άναρχη παραγωγή χώρου με κίνδυνο αλλοίωσης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού.

Με το πέρασμα των χρόνων η τουριστική ανάπτυξη άρχισε να γίνεται όλο και πιο έντονη, θέτοντας τον τουρισμό ως πυλώνα της τοπικής οικονομίας. Δεδομένου ότι ο τομέας αυτός επέφερε κέρδος αναγκάστηκαν και οι γηγενείς να μεταβούν από τις δραστηριότητες του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα σε αυτές του τριτογενή. Όπως ήταν αναμενόμενο, η

²² Εκτενέστερη αναφορά για τη δράση του ΕΟΤ έχει ήδη γίνει στην παράγραφο Α.3.2. Ελληνικός τουρισμός της παρούσας εργασίας.

άγνοια των ντόπιων, λόγω των διαφορετικών υπόβαθρων (γεωργία, ναυτιλία, εμπόριο), οδήγησε στη διαμόρφωση του τουριστικού αυτού προορισμού από μη Σκιαθίτες²³ και σύμφωνα με τις επιταγές του κράτους για την, με κάθε τρόπο, ανάπτυξη του τουρισμού.

Δεδομένου, λοιπόν, ότι και την περίπτωση της Σκιάθου το τουριστικό προϊόν βασίστηκε αποκλειστικά στο πρότυπο των 4S (Sea-Sun-Sand-Sex) απουσία προγραμματισμού ακολούθησε μια σειρά προβλημάτων, τα οποία είναι εμφανή τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται τόσο για οικολογικά προβλήματα όσο και για προβλήματα που αφορούν στις παρεχόμενες προς τους επισκέπτες υπηρεσίες.

Όπως επισημαίνει και η Τομάρα (2004: 94) η Σκιάθος στις αρχές του αιώνα αποτελούσε έναν ώριμο τουριστικό προορισμό. Ειδικότερα, θεωρούνταν ότι βρίσκεται σε αυτό το στάδιο του κύκλου ζωής των τουριστικών προορισμών καθώς, εκτός του ότι ακολουθούσε ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης (ανέγερση νέων κτιρίων, λειτουργία νέων ξενοδοχειακών καταλυμάτων, καταστημάτων κοκ) και ο αριθμός των επισκεπτών της αυξάνονταν χρόνο με το χρόνο, η “κυριαρχία” του τουρισμού εξαπλώνονταν όλο και περισσότερο σε όλες τις δραστηριότητες του νησιού. Εξάπλωση η οποία δημιουργούσε προβλήματα στην κοινωνία²⁴, στο φυσικό περιβάλλον και στην πολιτιστική κληρονομιά.

Τα παραπάνω αποτέλεσαν τα σημάδια για τους τοπικούς φορείς ότι ελλόχευε ο κίνδυνος μετάβασης του υπό εξέταση προορισμού από το στάδιο της ωριμότητας σε αυτό του κορεσμού. Προκειμένου, λοιπόν, να αποφευχθεί ο κίνδυνος αυτός την τελευταία, κυρίως, δεκαετία γίνονται προσπάθειες αναδιαπραγμάτευσης του τουριστικού προϊόντος, μέσω της λήψης μέτρων, τόσο από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς όσο και από τους τοπικούς κοινωνικούς εταίρους²⁵.

Ειδικότερα, χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια αναίρεσης αυτής της κατάστασης μέσω του σχεδιασμού της τουριστικής ανάπτυξης. Άρχισε, έτσι, η έκδοση ειδικών μελετών και νομοθετημάτων προκειμένου να δοθούν οι κατευθυντήριες αρχές για τα επόμενα βήματα που η τουριστική δραστηριότητα της Σκιάθου όφειλε να ακολουθήσει. Τα βασικότερα εργαλεία για την τουριστική ανάπτυξη που εκδόθηκαν έως σήμερα είναι, κατά χρονολογική σειρά, η “Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης της Περιφέρειας Θεσσαλίας” από τον ΕΟΤ (2003), το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικό Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (2009), η μελέτη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, με φορέα ανάθεσης την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, υπό τον τίτλο “Ανάπτυξη μεθοδολογίας για την εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης του Πηλίου και των Βορείων Σποράδων” (2010), το “Σχέδιο marketing για την τουριστική προβολή της Περιφέρειας Θεσσαλίας” (2011) αλλά και το “Περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Θεσσαλίας 2014-2020” (2014). Ενώ, αξιοσημείωτο είναι ότι όλα τα προαναφερθέντα, πέρα των επιμέρους διαφοροποιήσεων, τους συγκλίνουν στην άποψη ότι η βασική κατεύθυνση την

²³ Απουσίαζε, δηλαδή, η συναισθηματική σύνδεση με το τοπίο του νησιού και επομένως δεν ήταν στις προτεραιότητες η προστασία αυτού.

²⁴ Ειδικότερα, μέσα από έρευνες εντοπίζονταν εκείνη την περίοδο εντάσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ γηγενών και τουριστών, οι οποίοι εξέφραζαν έντονα τα παράπονα τους.

²⁵ Ενδεικτικά αναφέρονται η Ένωση Ξενοδόχων Σκιάθου, ο Σύλλογος Ιδιοκτητών Ενοικιαζόμενων Δωματίων Σκιάθου, ο Σύλλογος Ιδιοκτητών Ενοικιαζόμενων Δωματίων “Δίας” και ο Πολιτιστικός Σύλλογος “Η Σκιάθος, η δράση του οποίου είναι καθοριστικής σημασίας για τον πολιτισμό και το περιβάλλον του νησιού.

οποία χρειάζεται να ακολουθήσει η τουριστική ανάπτυξη της Σκιάθου δεν είναι άλλη από την υιοθέτηση και ανάδειξη των νέων μορφών εναλλακτικού τουρισμού στο παρεχόμενο τουριστικό προϊόν.

Παρά το γεγονός, όμως, ότι οι παραπάνω εκδόσεις θέτουν τους κατευθυντήριους άξονες για την αποτροπή του κινδύνου κορεσμού του τουριστικού προϊόντος και για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της νησιωτικής αυτής περιοχής δεν έχει επιτευχθεί στον επιθυμητό βαθμό.

Σαφώς, η άναρχη δόμηση και η αλλοίωση φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος έχει κοπάσει τα τελευταία χρόνια, αλλά αυτό κυρίως λόγω της οικονομικής ύφεσης, μιας και δεν δημιουργούνται νέες μονάδες αλλά ανακαινίζονται οι υφιστάμενες με στόχο να προσφέρουν υψηλότερης ποιότητας τουριστικές υπηρεσίες. Ενώ, χαρακτηριστικό είναι ότι εκλείπουν τα μέτρα για την ανάδειξη και προστασία του τοπίου στην κατεύθυνση της τουριστικής αξιοποίησης.

Σε αντιδιαστολή, αξιοσημείωτο είναι πως, παρά τις όποιες αρνητικές συνέπειες έχει η τουριστική ανάπτυξη για τον τοπική κοινωνία, η τουριστική ζήτηση του νησιού εξακολουθεί να παρουσιάζει ανοδική πορεία²⁶. Σε αυτό σίγουρα σημαντικό ρόλο έχει διαδραματίσει η συνεχώς αυξανόμενη προβολή του νησιού σε ελληνικά και διεθνή μέσα μαζικής ενημέρωσης, η έντονη δραστηριότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και η συμμετοχή σε εκθέσεις παγκοσμίου εμβέλειας.

Ολοκληρώνοντας, λοιπόν, την αναδρομή στην τουριστική δραστηριότητα του νησιού, η κατάσταση του τουρισμού της Σκιάθου σήμερα θα μπορούσε, επιγραμματικά, να ειπωθεί πως παρουσιάζει έντονη εποχικότητα²⁷ και βασίζεται κατά κύριο λόγο στις νεότερες ηλικίες, τις οποίες προσελκύει λόγω της έντονης νυχτερινής ζωής που διαθέτει²⁸.

B.4. Αξιολόγηση υφιστάμενης κατάστασης

Στο σημείο αυτό της παρούσας διπλωματικής, ύστερα, δηλαδή, από την καταγραφή της φυσιογνωμίας της νήσου Σκιάθου και από τη σκιαγράφηση του τουριστικού της προφίλ, αναγκαία θεωρείται η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης.

Πρόκειται για ένα σημαντικό στάδιο στην εξέλιξη της έρευνας καθώς μέσα από τη διαδικασία αυτή θα επισημανθούν τόσο τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της περιοχής όσο και τα προβλήματα που έχουν προκύψει από το αναπτυξιακό μοντέλο που έχει έως τώρα εφαρμοσθεί. Ενώ, παράλληλα, η αξιολόγηση αυτή θα υπαγορεύσει και όλα όσα πρέπει

²⁶ Χαρακτηριστικά η Σκιάθος αναδείχθηκε στον πιο δημοφιλή προορισμό για τα έτη 2012 και 2014 (Skiathos Business Association, 2013 · Ένωση Ξενοδόχων Σκιάθου, 2014) και αποτελεί ένα από τα δέκα κορυφαία νησιά της Ελλάδας για το 2015 σύμφωνα με τον διεθνώς αναγνωρισμένο διαδικτυακό τουριστικό οδηγό TripAdvisor (2015).

²⁷ Σε μια προσπάθεια τόσο επέκτασης της τουριστικής περιόδου όσο και διεύρυνσης του αγοραστικού κοινού πραγματοποιούνται προσπάθειες εισαγωγής νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, κυρίως δράσεων που αφορούν στον αθλητικό τουρισμό (πεζοπορίες στα μονοπάτια, θαλάσσια σπορ) και στον θρησκευτικό τουρισμό, οι οποίες όμως είναι σε πρώιμη φάση ανάπτυξης. (Enjoy Thessaly, 2013 · Ολυμπιακή Αεροπορία, 2015)

²⁸ Σύμφωνα με την έρευνα πεδίου, όπως αυτή θα παρουσιασθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

να συμπεριληφθούν στο στρατηγικό σχεδιασμό, ο οποίος επιβάλλεται να γίνει για την περιοχή μελέτης.

Ειδικότερα, το εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί για την εν λόγω αξιολόγηση είναι η ανάλυση SWOT²⁹. Η διαμόρφωση στρατηγικής με τον προσδιορισμό των παραγόντων της ανάλυσης SWOT αποτελεί το τρίτο στάδιο της εφαρμογής του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού και έπεται της ανάλυσης της υπάρχουσας κατάστασης (Μεταξάς και Λαλένης, 2006: 13), όπως πραγματοποιείται και στην παρούσα εργασία για την περίπτωση της Σκιάθου. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια μέθοδο, η οποία εφαρμόζεται περίπου τα τελευταία 50 χρόνια (Σεχρεμέλη, 2009: 99) και μέσω αυτής επισημαίνονται τα δυνατά σημεία (Strengths), τα αδύνατα σημεία (Weaknesses), οι ευκαιρίες (Opportunities) και οι απειλές (Threats) για την εκάστοτε περίπτωση μελέτης. Όπως μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί η ονομασία της ανάλυσης προκύπτει από αρχικά των παραπάνω αγγλικών όρων.

Πιο συγκεκριμένα, μέσω της διαδικασίας αυτής στόχος είναι να αναγνωριστούν όλοι εκείνοι οι εσωτερικοί (δυνατά και αδύνατα σημεία) αλλά και εξωτερικοί (ευκαιρίες και απειλές) παράγοντες, είτε είναι ευνοϊκοί είτε δυσμενείς, οι οποίοι μέσω του κριτικού προβληματισμού θα οδηγήσουν στην επίτευξη του στόχου. Στόχος ο οποίος δεν είναι άλλος από την ανάδειξη και προστασία του μεσογειακού τοπίου για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου της Σκιάθου.

Τέλος, συγκεντρώνοντας τους παράγοντες αυτούς, όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα, θα διαμορφωθεί παράλληλα και η βάση για την οργάνωση και τη σύνταξη μιας πρότασης³⁰.

[πίνακας Β.9: SWOT ανάλυση Σκιάθου]

	Δυνατά σημεία (Strengths)	Αδύνατα σημεία (Weaknesses)
Γεωγραφική θέση	κεντροβαρική θέση (εγγύτητα με ηπειρωτική χώρα)	μειονεκτήματα που προέρχονται από την νησιωτικότητα
Φυσικό περιβάλλον	πλούσιο φυσικό περιβάλλον υψηλής αισθητικής αξίας (οικοσυστήματα, δάση, χλωρίδα, πανίδα)	ελλιπές σύστημα διαχείρισης και προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος
	πλήθος από παραλίες (οι περισσότερες αυτών πολύ καλά οργανωμένες)	περιορισμένοι υδάτινοι πόροι (υπεράντληση νερού και μείωση των αποθεμάτων του υδροφόρου ορίζοντα-υφαλμύρωση)

²⁹ Στην οποία έχει ήδη γίνει αναφορά στην παράγραφο Α.1.1. όπου παρουσιάζονταν τα στάδια εφαρμογής του στρατηγικού χωρικού σχεδιασμού σύμφωνα με τους Μεταξά και Λαλένη (2006: 13).

³⁰ Όπως αυτή θα παρουσιασθεί στο τέταρτο μέρος της παρούσας εργασίας.

	Δυνατά σημεία (Strengths)	Αδύνατα σημεία (Weaknesses)
Δομημένο περιβάλλον	Οικιστική ανάπτυξη	
	αξιόλογο οικιστικό και αρχιτεκτονικό περιβάλλον	αδυναμία ελέγχου δόμησης και έλλειψη τοπικού σχεδιασμού (συγκρούσεις χρήσεων γης, άναρχη δόμηση)
	Αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά	
	σημαντική πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά (λογοτεχνία, παράδοση, μοναστήρια)	απουσία δικτύου διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς
	έντονη πολιτιστική δραστηριότητα	
	προστατευόμενη αρχιτεκτονική κληρονομιά	
Μεταφορές, συνδέσεις και υποδομές	ικανοποιητικό επίπεδο προσβασιμότητας	
	Λιμάνι	
		μέτρια ακτοπλοϊκή εξυπηρέτηση (ειδικά την εκτός αιχμής περίοδο)
		λιμένες χαμηλής χωρητικότητας με έλλειψη χωροθέτησης χρήσης (εμπορικός, επιβατικός, τουριστικός)
		απουσία οργανωμένης μαρίνας
	Αεροδρόμιο	
	λειτουργία του κρατικού αερολιμένα Σκιάθου	αεροδρόμιο μη συμβατό στις νέες συνθήκες λειτουργίας της ΕΕ και έλλειψη επαρκών χώρων στάθμευσης αεροσκαφών
	Οδικό δίκτυο & Κυκλοφοριακή οργάνωση	
		ελλιπής συντήρηση αγροτικών δρόμων
		απουσία οργανωμένων χώρων στάθμευσης (κυρίως στη χώρα της Σκιάθου)
		κυκλοφοριακά προβλήματα στο χώρο του επιβατικού λιμένα (ιδίως την καλοκαιρινή περίοδο)
	Μέσα Μαζικής Μεταφοράς	
	σύνδεση μέσω λεωφορείων της πόλης της Σκιάθου με όλους τους οικισμούς	ελλιπής συντήρηση στόλου λεωφορείων
		μη επαρκή τα δρομολόγια, κυρίως την περίοδο αιχμής

	Δυνατά σημεία (Strengths)	Αδύνατα σημεία (Weaknesses)
Υπηρεσίες	ύπαρξη τραπεζών, κέντρου υγείας, ταχυδρομείου	κέντρο υγείας ικανό να διαχειριστεί μόνο ελαφριά περιστατικά και να παρέχει τις Α' βοήθειες
Τουρισμός & Αναψυχή	διεθνώς αναγνωρισμένος προορισμός	εποχικότητα τουριστικού προϊόντος
	σημαντική παρουσία υποδομών διαμονής, σίτισης, διασκέδασης και άθλησης	προβληματική διάθεση αποβλήτων ξενοδοχείων, καταλυμάτων και επιχειρήσεων αναψυχής
	δυνατότητες για ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων - προσέλκυση τουριστών εκτός της κύριας τουριστικής περιόδου	προσφορά περιορισμένου τουριστικού προϊόντος με βάση τις δυνατότητες του νησιού
		μειονεκτήματα που προέρχονται από το παρωχημένο πρότυπο ανάπτυξης στο οποίο στηρίζεται ο ελληνικός τουρισμός
		υπερβολική εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τον τουρισμό
	Ευκαιρίες (Opportunities)	Απειλές (Threats)
Γεωγραφική θέση	δυνατότητα εκμετάλλευσης του νησιωτικού συμπλέγματος των Β. Σποράδων	
Φυσικό περιβάλλον	δημιουργία δικτύου διαχείρισης φυσικής κληρονομιάς	κλιματική αλλαγή μεγάλος κίνδυνος για τα ευαίσθητα οικοσυστήματα
	αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας	ανθρωπογενείς περιβαλλοντικές απειλές (ανεξέλεγκτη διαχείριση απορριμμάτων)
	χρήση νέων μεθόδων και τεχνολογιών διαχείρισης των υδάτινων πόρων και κάλυψη των αναγκών σε νερό	
Δομημένο περιβάλλον	Οικιστική ανάπτυξη	
	προβλέψεις υπερκείμενου σχεδιασμού για την περιοχή μελέτης (Περιφερειακό Σχέδιο Θεσσαλίας, Ειδικό Χωροταξικό Τουρισμού)	
	Αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά	
	δημιουργία δικτύου διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς	

	Ευκαιρίες (Opportunities)	Απειλές (Threats)
Δομημένο περιβάλλον	αξιοποίηση προγραμμάτων της ΕΕ για την αναβάθμιση χώρων ιστορικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος	
Μεταφορές, συνδέσεις και υποδομές	αναβάθμιση των πυλών εισόδου-εξόδου του νησιού ως “σημεία κόμβους” της αναπτυξιακής πορείας της οικονομίας των Β. Σποράδων	μείωση ανταγωνιστικότητας προορισμού λόγω μη τακτικών και μη οικονομικών ακτοπλοϊκών και αεροπορικών συνδέσεων
Τουρισμός & Αναψυχή	διερεύνηση των αγορών προέλευσης των επισκεπτών	οικονομική ύφεση-πτώση του εσωτερικού τουρισμού
	αξιοποίηση επιδοτήσεων στα πλαίσια του ΕΣΠΑ (Πρόγραμμα Εναλλακτικός Τουρισμός, Πρόγραμμα Ενίσχυση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων Τουρισμού)	αδυναμία προσέλκυσης επενδύσεων
	δικτύωση με έχοντες όμοια χαρακτηριστικά προορισμούς προς ανταλλαγή τεχνογνωσίας	υπερβολικός αριθμός υπαρχόντων και νέων ανταγωνιστικών τουριστικών προορισμών
	αύξηση της ζήτησης για εναλλακτικές δραστηριότητες σε παγκόσμια κλίμακα	η διεθνής εικόνα της χώρας ως τουριστικός προορισμός αποκλειστικά στο μοντέλο “ήλιος-θάλασσα”
	λειτουργία της Σκιάθου ως οικονομικό, επιστημονικό και διοικητικό κέντρο των Β. Σποράδων σε θέματα τουρισμού	
	δημιουργία σχολής τουριστικών επαγγελματιών	
	υλοποίηση σειράς σεμιναρίων με στόχο την επικαιροποίηση και την αναβάθμιση των γνώσεων των συμμετεχόντων στην ανάπτυξη του τουριστικού αυτού προορισμού	
	δημιουργία παρατηρητηρίου τουρισμού Β. Σποράδων	

Συνεπάγεται, λοιπόν, από την ανάλυση του παραπάνω πίνακα, ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα της Σκιάθου εστιάζεται στο αξιολογό φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον που διαθέτει. Περιβάλλον το οποίο αντικατοπτρίζει το μεσογειακό χαρακτήρα του νησιού και το οποίο οφείλει αφενός μεν να το προστατέψει και αφετέρου δε να το αναδείξει και να το αξιοποιήσει, μιας και αποτελεί το σημαντικότερο πόλο έλξης του νησιού για τους τουρίστες³¹.

³¹ Η άποψη των τουριστών για το νησί της Σκιάθου, το φυσικό και το πολιτιστικό της περιβάλλον, όπως αυτή προέκυψε από έρευνα πεδίου με ερωτηματολόγια, θα παρουσιαστεί στο τρίτο μέρος της παρούσας εργασίας.

Ειδικότερα, το δυνατό σημεία του νησιού είναι τόσο το πλούσιο φυσικό περιβάλλον (οικοσυστήματα, δάση) και η πληθώρα και ομορφιά των ακτών όσο και το αξιόλογο οικιστικό και αρχιτεκτονικό του περιβάλλον σε συνδυασμό με την πλούσια πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά και τις πολιτιστικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Το ελλείπον, όμως, σύστημα διαχείρισης και προστασίας που εφαρμόζεται για τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της Σκιάθου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα της.

Στα αδύνατα σημεία συγκαταλέγεται και το μείζον ζήτημα για όλες τις νησιωτικές περιοχές των περιορισμένων υδάτινων πόρων, αλλά και η αδυναμία ελέγχου της δόμησης σε συνδυασμό με την έλλειψη τοπικού σχεδιασμού, απόρροια των οποίων είναι για μερικές περιπτώσεις ένα "προβληματικό" αστικό περιβάλλον εξαιτίας της άναρχης δόμησης και των συγκρούσεων των χρήσεων γης, το οποίο επηρεάζει σημαντικά το βιοτικό επίπεδο κατοίκων και επισκεπτών.

Στα δυνατά σημεία της Σκιάθου συγκαταλέγεται και η τουριστική της ταυτότητα που έχει έως τώρα διαμορφωθεί, μιας και πρόκειται για ένα διεθνώς αναγνωρισμένο προορισμό, αλλά και η ύπαρξη υποδομών (διαμονής, σίτισης, αναψυχής) για την υποστήριξη της τουριστικής, κυρίως, δραστηριότητας. Σαφώς, η εποχικότητα του τουρισμού, με άμεση συνέπεια τη μείωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, η προσφορά περιορισμένου προϊόντος, δεδομένων των δυνατοτήτων του νησιού, η υπερβολική εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τον τομέα του τουρισμού και το παρωχημένο, πλέον, πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που εφαρμόζεται αποτελούν βασικές αδυναμίες της περιοχής.

Ιδιαίτερα δυνατό σημείο της Σκιάθου, στον τουριστικό τομέα, είναι οι δυνατότητες που υπάρχουν για ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων, σε συνδυασμό με την αύξηση της ζήτησης για τέτοιες δράσεις σε παγκόσμια κλίμακα, ώστε να προσελκυστούν τουρίστες και εκτός της, έως τώρα, κύριας τουριστικής περιόδου.

Επίσης, αν και βασικό πλεονέκτημα αποτελούν και η ύπαρξη υποδομών για την εξυπηρέτηση των μεταφορών και των μετακινήσεων, η μέτρια ακτοπλοϊκή και αεροπορική εξυπηρέτηση, η χαμηλή χωρητικότητα του λιμένα και του αερολιμένα, η απουσία τόσο οργανωμένης μαρίνας όσο και χωροθέτησης χρήσης του λιμένα (εμπορικός, επιβατικός, τουριστικός) και η μη συμβατότητα του αεροδρομίου στις συνθήκες λειτουργίας που η ΕΕ προστάζει είναι τα σημαντικότερα ίσως μειονεκτήματα του νησιού καθώς αποτελούν τροχοπέδη στην επισκεψιμότητα του.

Επιπλέον, αναφορικά με τις μετακινήσεις εντός του νησιού προβλήματα εντοπίζονται στο οδικό δίκτυο και στην κυκλοφοριακή οργάνωση (ελλιπής συντήρηση αγροτικών δρόμων, απουσία οργανωμένων χώρων στάθμευσης -κυρίως στη χώρα της Σκιάθου- κυκλοφοριακή συμφόρηση στο χώρο του επιβατικού λιμένα -ιδίως τη θερινή περίοδο-) αλλά και στα μέσα μαζικής μεταφοράς. Ειδικά τα μέσα μαζικής μεταφοράς, αν και είναι θετικό ότι συνδέουν την πόλη με την πλειοψηφία των οικισμών, είναι, παράλληλα, ένα ιδιαίτερα σημαντικό μειονέκτημα καθώς αλλοιώνουν την εικόνα του νησιού για τους τουρίστες με τα ελλιπώς συντηρημένα λεωφορεία και με τα μη επαρκή δρομολόγια, κυρίως την περίοδο αιχμής.

Τέλος, η γεωγραφική θέση της Σκιάθου, σχεδόν στο κέντρο της Ελλάδας και πολύ κοντά στην ηπειρωτική χώρα θεωρείται πλεονεκτική. Δεν παύει, όμως, να αντιμετωπίζει λόγω αυτής και προβλήματα που προέρχονται τόσο από τη νησιωτικότητα όσο και από τη γειτνίαση με το αστικό κέντρο του Βόλου, γειτνίαση η οποία δυσχεραίνει την ανάπτυξη μερικών ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων.

Αναφορικά με τις ευκαιρίες που η περιοχή της Σκιάθου έχει σχετίζονται ως επί το πλείστον με τη βιώσιμη τουριστική της ανάπτυξη. Δεδομένου ότι η οικονομική ανάπτυξη μιας νησιωτικής περιοχής, όπως αυτή της Σκιάθου, στηρίζεται στην τουριστική βιομηχανία, αυτή οφείλει να είναι ήπια και προσανατολισμένη στην κατεύθυνση του ποιοτικού και εναλλακτικού τουρισμού.

Σε αυτήν, λοιπόν, την κατεύθυνση θεωρείται σκόπιμη η εκμετάλλευση ευκαιριών, όπως η διερεύνηση των αγορών προέλευσης των επισκεπτών σε αντιδιαστολή με την απειλή της οικονομικής ύφεσης της Ελλάδας, η οποία οδηγεί στη σταδιακή πτώση του εσωτερικού τουρισμού, αλλά και η αξιοποίηση επιδοτήσεων στα πλαίσια του ΕΣΠΑ (Πρόγραμμα Εναλλακτικός Τουρισμός, Πρόγραμμα Ενίσχυση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων Τουρισμού) μιας και η προσέλκυση επενδύσεων είναι αρκετά δύσκολη την περίοδο αυτή. Ταυτόχρονα, η απειλή του ανταγωνισμού, δεδομένου του υπερβολικού αριθμού υπαρχόντων και νέων ανταγωνιστικών προορισμών, προστάζει τη δικτύωση με έχοντες όμοια χαρακτηριστικά προορισμούς για αλλαγή τεχνογνωσίας. Επιπλέον, απαραίτητη θεωρείται η κατάρτιση του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού (δημιουργία σχολής τουριστικών επαγγελματιών, διεξαγωγή σεμιναρίων), με στόχο τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, η οποία θα καταστήσει το τουριστικό προϊόν πιο ανταγωνιστικό και βιώσιμο.

Σημαντική ευκαιρία είναι, επίσης, και η δυνατότητα εκμετάλλευσης του νησιωτικού συμπλέγματος των Β. Σποράδων για ανάπτυξη συλλογικών δραστηριοτήτων, οι οποίες θα τονώσουν την οικονομία και των τριών νησιών, αλλά και η δημιουργία παρατηρητήριου τουρισμού Β. Σποράδων και η ανάδειξη της Σκιάθου σε οικονομικό, επιστημονικό και διοικητικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής για θέματα τουρισμού.

Η αναβάθμιση των πυλών εισόδου-εξόδου του νησιού ως “σημεία κόμβους” της αναπτυξιακής πορείας της οικονομίας του νησιωτικού συμπλέγματος και η βελτίωση του επιπέδου προσβασιμότητας δύναται να συμβάλλουν σημαντικά στη διαδικασία προσέλκυσης περισσότερων τουριστών αντιμετωπίζοντας έτσι και την απειλή της μείωσης της ανταγωνιστικότητας λόγω μη τακτικών, αλλά και μη οικονομικών, ακτοπλοϊκών και αεροπορικών συνδέσεων.

Παράλληλα, η Σκιάθος έχει προοπτικές για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού λόγω του ποικιλόμορφου φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος που διαθέτει εκμεταλλεζόμενη και τις ευκαιρίες για προστασία και ανάδειξη αυτών.

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με το φυσικό περιβάλλον, αν και απειλείται από την κλιματική αλλαγή (ειδικά τα ευαίσθητα οικοσυστήματα του νησιού) και δέχεται περιβαλλοντικές απειλές³² υπάρχει για τη Σκιάθο η ευκαιρία δημιουργίας δικτύου διαχείρισης της φυσικής

³² Δέχεται περιβαλλοντικές απειλές, λόγω χάρη, από την ανεξέλεγκτη διαχείριση απορριμμάτων σε παγκόσμια κλίμακα.

κληρονομιάς, η αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και η χρήση νέων μεθόδων και τεχνολογιών διαχείρισης των υδάτινων πόρων.

Αντίστοιχα, για το δομημένο περιβάλλον του νησιού δύναται να εκμεταλλευτούν οι προβλέψεις του υπερκείμενου σχεδιασμού για την οικιστική ανάπτυξη. Ενώ για την προστασία και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς η δημιουργία δίκτυου διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς και η αξιοποίηση προγραμμάτων της ΕΕ για την αναβάθμιση χώρων ιστορικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος αποτελούν ευκαιρίες εξέχουσας σημασίας.

Εν κατακλείδι, το συμπέρασμα που προκύπτει από την παραπάνω SWOT ανάλυση είναι πως το νησί της Σκιάθου, με το αντικειμενικά αξιόλογο τοπίο, αν και είναι ένας αναπτυγμένος τουριστικός προορισμός, ο οποίος διαθέτει τόσο τις υποδομές προσέλευσης επισκεπτών όσο και φιλοξενίας αυτών, υστερεί σε αρκετά σημεία. Η άναρχη ανάπτυξη, αποτέλεσμα της απουσίας προγραμματισμού, έχει αρχίσει να αλλοιώνει το χαρακτήρα και την εικόνα της περιοχής, γεγονός το οποίο απαιτείται να σταματήσει άμεσα. Επιβάλλεται, λοιπόν, η λήψη μέτρων για την προστασία και ανάδειξη του νησιωτικού τοπίου, για τη διατήρηση, δηλαδή, τόσο της αρχιτεκτονικής και του τοπικού “χρώματος” του νησιού όσο και για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Πιθανώς, η στροφή της τουριστικής ανάπτυξης σε ηπιότερες και εναλλακτικότερες μορφές να είναι μια λύση. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί πως πολλοί είναι οι τουρίστες που προτιμούν τα νησιά της Σκοπέλου και της Αλοννήσου, τα οποία έχουν αναπτυχθεί λιγότερο μεν, προσεκτικότερα δε, συνυφασμένα με τα πρότυπα του εναλλακτικού τουρισμού.

Μέρος Γ': Έρευνα

Γ.1. Συλλογή δεδομένων

Γ.1.1. Σκοπός της έρευνας

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, τόσο για την εξαγωγή των συμπερασμάτων όσο και για την καλύτερη τεκμηρίωση των προτάσεων με κατεύθυνση την προστασία και τη διαχείριση του τοπίου, πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου. Η έρευνα αυτή αποτέλεσε το βασικό εργαλείο για τη συγκέντρωση των στοιχείων εκείνων που αποτυπώνουν την άποψη των επισκεπτών για το τουριστικό προϊόν της Σκιάθου, για τη σημασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στην τουριστική ανάπτυξη αλλά και για τις επιδράσεις αυτής.

Ειδικότερα, σκοπός της έρευνας ήταν να γίνει προσέγγιση των Ελλήνων και των αλλοδαπών τουριστών που επισκέπτονται το νησί της Σκιάθου προκειμένου να διερευνηθεί κατά κύριο λόγο η τουριστική τους συμπεριφορά, οι ανάγκες, οι επιθυμίες και οι εντυπώσεις τους από τις παρεχόμενες υπηρεσίες κατά την περίοδο της διαμονής τους στο νησί. Ενώ, σε δεύτερο επίπεδο επιχειρήθηκε μέσω της έρευνας η σκιαγράφηση της άποψης τους για γενικότερα ζητήματα που αφορούν στις επιδράσεις του τουρισμού στο τοπίο και στην εκάστοτε τοπική κοινωνία αλλά και η πρόθεση τους να ακολουθήσουν τις διεθνείς τάσεις για εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Γ.1.2. Χρόνος και τόπος διεξαγωγής της έρευνας

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε το διάστημα 1 έως και 30 Αυγούστου 2014, διάστημα το οποίο θεωρείται αρκετά αντιπροσωπευτικό καθώς συμπίπτει με την περίοδο αιχμής της τουριστικής περιόδου τόσο για το νησί μελέτης όσο και για όλους τους υπόλοιπους παραθαλάσσιους/νησιωτικούς τουριστικούς προορισμούς της ελληνικής επικράτειας.

Χωρικά, η συγκέντρωση των δεδομένων, μέσω της διανομής ερωτηματολογίων, τοποθετείται κυρίως στους σταθμούς εξόδου του νησιού της Σκιάθου (αεροδρόμιο, λιμάνι), αλλά και στις ακτοπλοϊκές συγκοινωνίες προς Άγιο Κωνσταντίνο και Βόλο και στο λιμάνι του Βόλου¹.

Γ.1.3. Σχεδιασμός του ερωτηματολογίου

Αναφορικά με τα ερωτηματολόγια² (βλ. παράρτημα), τα οποία αποτέλεσαν το μέσο επικοινωνίας, σχεδιάστηκαν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην κουράσουν τους ερωτώμενους, να τους δώσουν την αίσθηση του προσεγμένου και ταυτόχρονα να συλλέξουν τις απαραίτητες πληροφορίες για την εξυπηρέτηση των σκοπών της έρευνας.

Ούτως ώστε η εμφάνιση του ερωτηματολογίου να δίνει άμεσα την αίσθηση του προσεγμένου και να δημιουργεί στον ερωτώμενο διάθεση για συμπλήρωση έγινε προσπάθεια να αποφευχθούν τυπογραφικά λάθη, να είναι το μέγεθος των γραμμάτων

¹ Μετά από διευκρινιστική ερώτηση τα ερωτηματολόγια διανεμόνταν μόνο στους επιβάτες / αφιχθέντες, οι οποίοι επιβιβάστηκαν στο λιμάνι της Σκιάθου.

² Τα ερωτηματολόγια είναι σε το βασικό εργαλείο για αυτές τις περιπτώσεις έρευνας καθώς μέσω αυτού επιτυγχάνεται τόσο η προσέλευση του ερωτώμενου, δίνοντας του το κίνητρο να εκφράσει την άποψη του, όσο και η συλλογή των κατάλληλων για έρευνα πληροφοριών. (Φίλιας, 1996)

τέτοιο ώστε να είναι ευανάγνωστα και τα διάκενα μεταξύ των προτάσεων να είναι τόσα ώστε να μην προκαλείται σύγχυση μεταξύ των προτάσεων. Παράλληλα, για την εμφάνιση ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε και στην εκτύπωση με την επιλογή λευκού χαρτιού.

Ειδικότερα, σχετικά με το σχεδιασμό του ερωτηματολογίου, στην αρχή δηλώθηκε ο τίτλος της έρευνας και οι υπεύθυνοι της (ονοματεπώνυμο, ιδιότητα, e-mail επικοινωνίας) ούτως ώστε να “διαλυθούν” οι όποιες υποψίες των ερωτώμενων. Ενώ, στη συνέχεια παρατέθηκε μια συνοπτική παράγραφος στην οποία διευκρινίζονταν ο σκοπός της έρευνας, το πλαίσιο στο οποίο υλοποιείται καθώς και η διαβεβαίωση ότι οι πληροφορίες που θα δοθούν θα είναι ανώνυμες, αυστηρά εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για σκοπούς μελέτης και έρευνας.

Όσον αφορά στις ερωτήσεις διαρθρώθηκαν σε δύο ενότητες. Η μεν πρώτη αφορά στη σκιαγράφηση του προφίλ του ερωτώμενου, ενώ η δεύτερη στη συλλογή των στοιχείων εκείνων που θα αντανakλούν την άποψη του.

Κατά τη σύνταξη των ερωτηματολογίων δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου οι ερωτήσεις να είναι εύκολες και κατανοητές σε απλή γλώσσα³, αλλά και να αποδίδουν τα βέλτιστα δεδομένα για την εξαγωγή αντικειμενικών συμπερασμάτων. Πιο συγκεκριμένα, επιλέχθηκε κυρίως ο τύπος των κλειστών ερωτήσεων καθώς δεν απαιτούν την καταβολή μεγάλης προσπάθειας από τον ερωτώμενο, διευκολύνουν τη συνέντευξη και μειώνουν τη χρονική της διάρκεια, ενώ βοηθούν και στην εύκολη και γρήγορη κωδικοποίηση των ερωτηματολογίων (Φίλιας, 1996).

Ειδικότερα, από τις έντεκα ερωτήσεις της πρώτης ενότητας (προφίλ ερωτώμενου), οι επτά είναι κλειστές ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής και οι υπόλοιπες τέσσερις ανοικτές ερωτήσεις, μονολεκτικής όμως απάντησης (λόγου χάρη τόπος διαμονής ή εθνικότητα). Η δεύτερη ενότητα αποτελείται από δεκαεννιά ερωτήσεις οι οποίες διαχωρίζονται σε κλειστές ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, σε κλειστές ερωτήσεις επιλογής μια απάντησης μεταξύ δύο αμοιβαίων αποκλειόμενων εναλλακτικών απαντήσεων (ναι-όχι / σωστό-λάθος) και σε κλειστές ερωτήσεις διαβαθμιστικής επιλογής (κλίμακας Likert) όπου ο ερωτώμενος εκφράζει το βαθμό συμφωνίας του ως προς μια άποψη. Η έκφραση αυτή επιτυγχάνεται είτε προσδιορίζοντας το βαθμό συμφωνίας με τον χαρακτηρισμό καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ, πάρα πολύ ή ιεραρχώντας μια σειρά προτεινόμενων απαντήσεων σε ανιούσα ή κατιούσα διάταξη, λόγου χάρη από το 1 (=το πιο σημαντικό, αυτόν με τον οποίο συμφωνεί περισσότερο) έως το 5 ή το 7.

Γ.1.4. Περιορισμοί της έρευνας

Όπως είναι ευρέως αποδεκτό κανένα ερευνητικό πρόγραμμα δεν είναι πλήρως απαλλαγμένο από προβλήματα και περιορισμούς καθώς είναι αδύνατον να απομακρυνθούν εκ των προτέρων όλες οι πιθανές πηγές σφαλμάτων από ένα ευμετάβλητο ερευνητικό πεδίο. (Τομάρα, 2004: 110)

Έτσι, και στην παρούσα εργασία παρά τις προσπάθειες αποφυγής/ελαχιστοποίησης των σφαλμάτων τόσο στο στάδιο της διεξαγωγής της έρευνας όσο και σε αυτό της ανάλυσης

³ Ουσιαστικά συντάχθηκαν δύο ερωτηματολόγια, ένα στην ελληνική και ένα στην αγγλική γλώσσα, με την ίδια ακριβώς δομή.

των συγκεντρωθέντων στοιχείων, δύναται να υπάρχουν σφάλματα τα οποία οφείλονται είτε στη δειγματοληπτική μεταβλητότητα (σφάλμα κάλυψης), είτε στην άρνηση απάντησης (σφάλμα μη απάντησης) ή και στον τρόπο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου (σφάλμα παρατήρησης) (Ξεκαλάκη, 1995: 136-145):

Σφάλμα κάλυψης (coverage error)

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το διάστημα 1 έως και 30 Αυγούστου 2014, όπως προαναφέρθηκε, την περίοδο αιχμής δηλαδή της τουριστικής περιόδου για το νησί της Σκιάθου. Πρόκειται για μια αρκετά περιορισμένη, χρονικά, περίοδο για τη συλλογή στοιχείων καθώς οι πιθανότητες να υπάρχει δειγματοληπτικό σφάλμα είναι αυξημένες. Αντίθετα, εάν το διάστημα διεξαγωγής της έρευνας ήταν ευρύτερο θα περιελάμβανε και ημέρες από την περίοδο της χαμηλότερης τουριστικής κίνησης και ίσως το δείγμα των ερωτώμενων να ήταν πιο αντιπροσωπευτικό και τα αποτελέσματά διαφορετικά.

Επίσης, δεδομένου ότι δεν στάθηκε δυνατή η συλλογή μεγάλου αριθμού ερωτηματολογίων από το αεροδρόμιο του νησιού, κυρίως λόγω της απόστασης του αεροδρομίου από το κέντρο της Σκιάθου, το δείγμα της έρευνας εστιάζει κυρίως στους επισκέπτες που αναχώρησαν ακτοπλοϊκώς με συνέπεια το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος να είναι Έλληνες επισκέπτες, καθώς είναι και η πλειοψηφία των χρηστών αυτού του μεταφορικού μέσου.

Παράλληλα, το δείγμα της έρευνας αποτελείται κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό από άτομα νεαρότερης ηλικίας για τρεις κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι το νησί προσελκύει κατά κύριο λόγο νέο κόσμο, δεδομένης της έντονης μορφής διασκέδασης που προσφέρει. Επίσης, τα άτομα νεότερης ηλικίας καθώς δεν είχαν υποχρεώσεις προς τρίτους, λόγω χάρη παιδιά, είχαν τη δυνατότητα να αφιερώσουν λίγο χρόνο για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ανενόχλητοι κατά τη διάρκεια της αναμονής της αναχώρησής τους. Ενώ, παράλληλα, δεδομένου ότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε από εμένα προσωπικά με τη βοήθεια ενός ακόμα ατόμου αντίστοιχης νεαρής ηλικίας, ήταν θετικότερη η ανταπόκριση από συνομήλικα άτομα σε σχέση με άτομα διαφορετικών ηλικιακών ομάδων.

Σφάλμα μη απάντησης (non-response error)

Αναφορικά με τα σφάλματα μη απάντησης, τα οποία όπως δηλώνει και το όνομα τους προκύπτουν από το γεγονός ότι ενδέχεται να περιληφθούν στο δείγμα μέλη του πληθυσμού, τα οποία δεν αποδίδουν μια τιμή για μια μεταβλητή που ενδιαφερόμαστε να μελετήσουμε, στην προκειμένη περίπτωση εντοπίζονται στην πρώτη ομάδα ερωτήσεων (προφίλ ερωτώμενου) και ειδικά στις μεταβλητές του εισοδήματος.

Σφάλμα απάντησης (response error)

Τέλος, αυξημένες είναι και οι πιθανότητες στην εν λόγω έρευνα να εντοπιστούν και σφάλματα απάντησης μιας και είναι πολύ πιθανό οι ερωτηθέντες κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, επηρεασμένοι από διάφορους παράγοντες (πιέσεις που οφείλονταν ή όχι στο τουριστικό προϊόν του νησιού) να έδωσαν αντί για τις πραγματικές απαντήσεις άλλες με στόχο να ευχαριστήσουν, να εντυπωσιάσουν ή και να εκνευρίσουν τον ερευνητή.

Γ.2. Αποτελέσματα της έρευνας

Η ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν από τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε στα υπολογιστικά φύλλα του Microsoft Excel, ενώ τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται με τη βοήθεια περιγραφικής στατιστικής κυρίως σε διαγράμματα αλλά και σε πίνακες, για μερικές ερωτήσεις.

Γ.2.1. Περιγραφή του δείγματος

Για τη συλλογή του δείγματος της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η τυχαία δειγματοληψία. Το δείγμα θεωρείται τυχαίο καθώς προέκυψε τη δεδομένη χρονική στιγμή διεξαγωγής της έρευνας (Ψαρρού και Ζαφειρόπουλος, 2001) χωρίς περιορισμούς φύλου, ηλικίας, εθνικότητας, επαγγέλματος, οικογενειακής κατάστασης και εισοδήματος. Δεδομένης της ρευστότητας του δείγματος, μιας και τα χαρακτηριστικά των επισκεπτών δεν είναι γνωστά εκ των προτέρων, αλλά και του μεγάλου αριθμού επισκεπτών⁴ που τελικά φιλοξενήθηκαν στο νησί της Σκιάθου την περίοδο αυτή, ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί μια “στημένη” δειγματοληψία (λόγου χάρη δειγματοληψία κατά συστάδες).

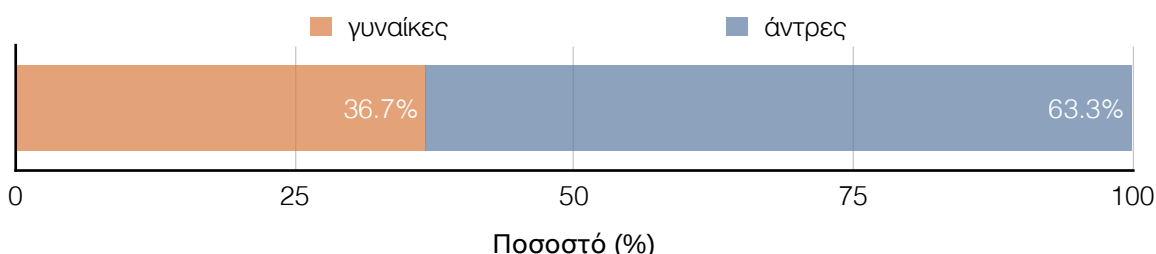
Συνεπάγεται, λοιπόν, πως τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από την παρούσα έρευνα θα αφορούν μια τάση των επισκεπτών του νησιού, ενώ γίνεται γενίκευση και εξάγονται τα συμπεράσματα με επιφύλαξη και συνυπολογίζοντας τους προαναφερθέντες περιορισμούς⁵.

Στην προσπάθεια εξαγωγής, λοιπόν, όσο το δυνατόν, ακριβέστερων και αντιπροσωπευτικότερων συμπερασμάτων, επιδιώχτηκε στο δείγμα να συμπεριληφθούν άτομα και των δύο φύλων, όλων των ηλικιακών ομάδων και διαφορετικών εθνικοτήτων καθώς και να καλυφθούν όλες οι κατηγορίες όσον αφορά στην οικογενειακή κατάσταση, όσο αυτό οι καταστάσεις το καθιστούσαν εφικτό.

Αναλυτικότερα, συνολικά συμπληρώθηκαν 98 ερωτηματολόγια, τα οποία έγιναν όλα αποδεκτά για τις ανάγκες της ερευνητικής διαδικασίας, καθώς σε όλα είχε απαντηθεί το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτήσεων αντικατοπτρίζοντας με σαφήνεια τη θέση του ερωτώμενου αναφορικά με το θέμα της έρευνας.

Από τους 98, λοιπόν, ερωτηθέντες οι 36 (36.7%) είναι γυναίκες, ενώ οι άντρες υπερτερούν με ποσοστό 63.3.% (62 άντρες).

[διάγραμμα Γ.1: Το φύλλο των ερωτηθέντων]

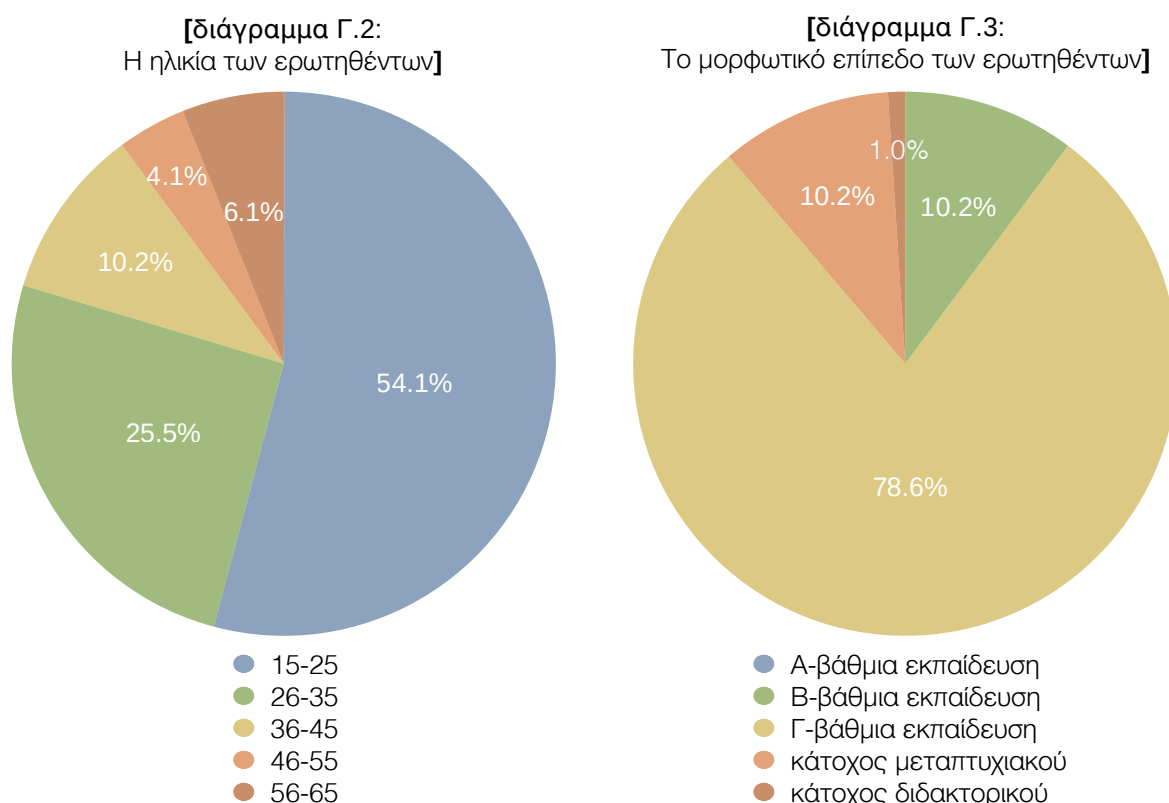

⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραχωρήθηκαν από το Λιμεναρχείο Σκιάθου για τις ανάγκες της παρούσας στο νησί τον Αύγουστο του 2014 αποβιβάστηκαν 52.808 επιβάτες. Ενώ, σύμφωνα με τα στοιχεία της Υπηρεσίας Πολιτικής Αεροπορίας (2013) οι αφιχθέντες στο νησί τον Αύγουστο του 2014 αγγίζουν τους 44.162. Συνολικά, δηλαδή, 96.970 επισκέπτες.

⁵ Βλ. παράγραφο Γ.1.4. Περιορισμοί της έρευνας.

Αναφορικά με την ηλικιακή ομάδα (βλ. διάγραμμα Γ.2) στην οποία ανήκουν οι συμμετέχοντες, οι 53 από τους 98 ερωτηθέντες (54.1%) είναι από 15 χρονών έως και 25, οι 25 (25.5%) μεταξύ 26-35, οι 10 (10.2%) μεταξύ 36-45, η ηλικία 4 εξ αυτών (4.1%) κυμαίνεται μεταξύ 46-55 και οι υπόλοιποι 6 (6.1%) ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 56-65. Παρατηρείται, λοιπόν στο νησί συναντώνται επισκέπτες όλων των ηλικιών, και κυρίως νέοι κάτω των 35. Ενώ, χαρακτηριστικό, και ταυτόχρονα ίσως μειονέκτημα της έρευνας, είναι πως στο δείγμα δεν ανήκουν άτομα άνω των 66 χρόνων.

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο του δείγματος της έρευνας (βλ. διάγραμμα Γ.3) εντύπωση προκαλεί αρχικά πως δεν υπήρχε συμμετοχή από άτομα Α-β'αθμιας εκπαίδευσης (0%) και πως η συντριπτική πλειοψηφία (78.6%) των ερωτηθέντων ανήκει στην Γ-βάθμια εκπαίδευση, δηλαδή φοιτά ή έχει ήδη ολοκληρώσει τις σπουδές του στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα ή στα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Ελλάδας ή στα αντίστοιχα του εξωτερικού. Ακολουθεί το 10.2% των ερωτηθέντων το μορφωτικό επίπεδο των οποίων αντιστοιχεί στη Β-βάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο-λύκειο) και το οποίο συμπίπτει με το ποσοστό των κατόχων μεταπτυχιακού διπλώματος. Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, πως σε σύνολο 98 ερωτηθέντων μόνο ένας (1%) είναι κάτοχος διδακτορικού διπλώματος.

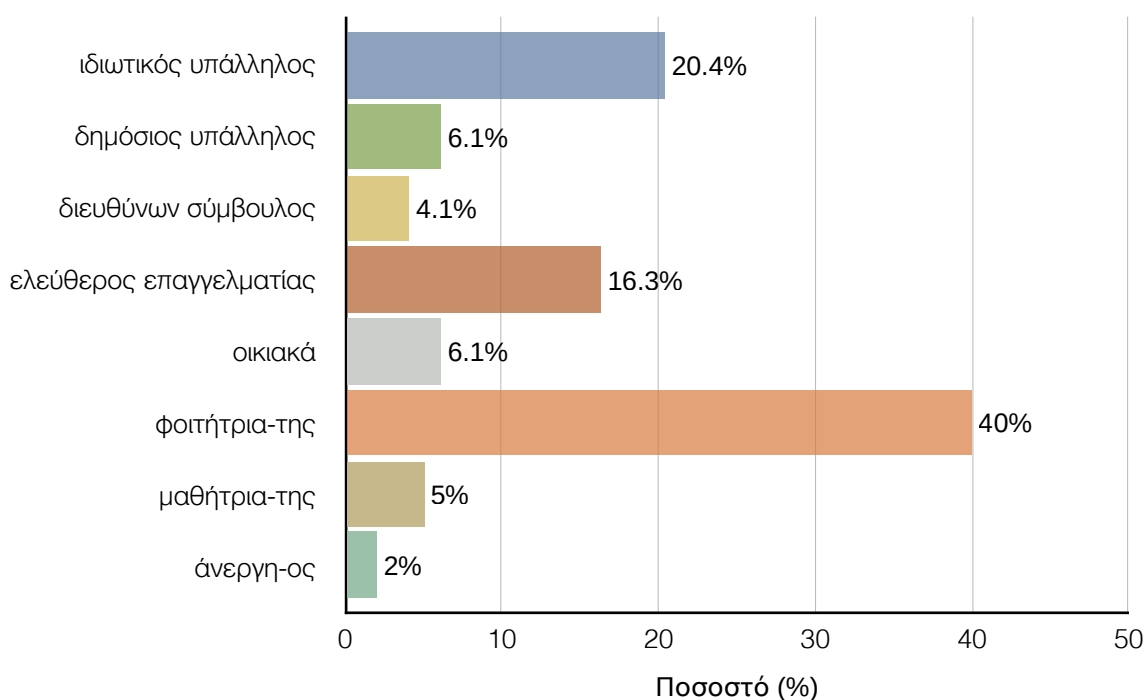

Όσον αφορά στο επάγγελμα των επισκεπτών του νησιού που συμμετείχαν στην έρευνα, για να διευκολυνθεί η ερευνητική διαδικασία, είχε γίνει εκ των προτέρων κατηγοριοποίηση των πιθανών απαντήσεων σε οχτώ ομάδες μεγαλύτερου εύρους, οι οποίες είναι: η ομάδα των δημοσίων υπαλλήλων, η ομάδα των ιδιωτικών υπαλλήλων, η ομάδα στην οποία ανήκουν οι διευθύνοντες σύμβουλοι (managers), η ομάδα των ελεύθερων επαγγελματιών, η ομάδα των ατόμων που ασχολούνται με τα οικιακά καθώς και οι κατηγορίες “φοιτήτρια-φοιτητής” και “μαθήτρια-μαθητής”, οι οποίες παρά το γεγονός ότι δεν αποτελούν επαγγελματική δραστηριότητα είναι η βασική απασχόληση των νεότερων ηλικιακών ομάδων. Παράλληλα,

σε μια περίοδο που τα ποσοστά ανεργίας σε όλη τη χώρα είναι αρκετά υψηλά δεν θα ήταν δυνατόν να μην συμπεριληφθεί στην εν λόγω ερώτηση και η κατηγορία των ανέργων.

Από τις απαντήσεις, λοιπόν, που οι συμμετέχοντες στην έρευνα έδωσαν προκύπτει (βλ. διάγραμμα Γ.4) πως το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών είναι φοιτητές (40%), ποσοστό αναμενόμενο από το μέγεθος του δείγματος που ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 15-25 συναρτήσει του ποσοστού το μορφωτικό επίπεδο του οποίου ανήκει στη Γ-βάθμια εκπαίδευση, όπως παρουσιάστηκαν νωρίτερα. Σημαντικό είναι, επίσης, και το ποσοστό των ατόμων που απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα (20.4%) αλλά και των ελεύθερων επαγγελματιών (16.3%). Ενώ, ακολουθούν οι δημόσιοι υπάλληλοι και αυτοί που ασχολούνται με τα οικιακά (με ποσοστά 6.1% και οι δύο ομάδες), οι μαθητές, με ποσοστό 5% αλλά και οι διευθύνοντες σύμβουλοι με αναλογία 4 στους 98 (4.1%). Σαφώς, η ανεργία, και επομένως η απουσία οικονομικών απολαβών, αποτελούν τροχοπέδη στην πραγματοποίηση εξορμήσεων για τα άτομα που “πλήττουν”, με αποτέλεσμα οι άνεργοι να είναι ελάχιστοι στους τουριστικούς προορισμούς, και ειδικά τις περιόδους αιχμής που οι τιμές είναι αισθητά αυξημένες, ενδεικτικά αναφέρεται πως στο δείγμα της έρευνας εντοπίστηκαν μόνο 2 άνεργοι.

[διάγραμμα Γ.4: Το επάγγελμα των ερωτηθέντων]

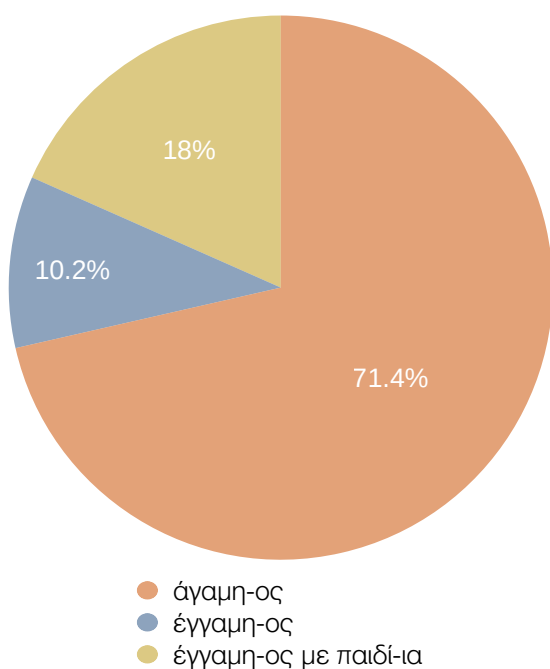

Το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι άγαμοι (71.4%), κάτι το οποίο είναι λογικό εφόσον οι περισσότεροι εκ των ερωτώμενων είναι μικρής ηλικίας. Επίσης, στο δείγμα υπάρχει ένα μικρό ποσοστό έγγαμων (10.2%) και ένα υπολογίσιμο ποσοστό έγγαμων με παιδιά, Εντυπωσιακή είναι δε η απουσία ατόμων διαζευγμένων (0%) και χήρων (0%). (βλ. διάγραμμα Γ.5)

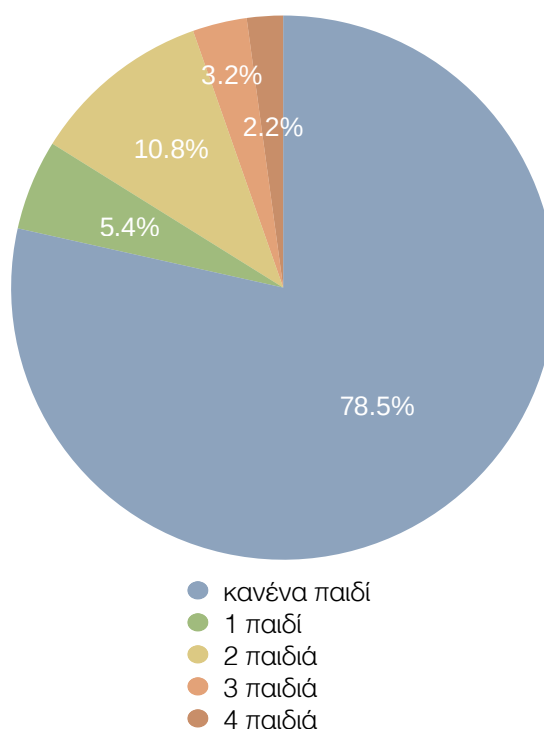
Όσον αφορά στον αριθμό των τέκνων των ερωτηθέντων (βλ. διάγραμμα Γ.6) η συντριπτική πλειοψηφία δεν έχει κανένα παιδί (0%), το 5.4% έχει ένα, σχεδόν διπλάσιο είναι το ποσοστό

αυτών που έχουν δύο παιδιά (10.8%), ενώ όσο αυξάνεται ο αριθμός των παιδιών αντιστρέφεται το ποσοστό των ερωτηθέντων, ειδικότερα τρία παιδιά έχει μόλις το 3.2% του δείγματος και τέσσερα το 2.2%. Δεδομένου, ότι οι ηλικιακές ομάδες στις οποίες ανήκουν τα τέκνα των συμμετεχόντων στην έρευνα παρουσιάζουν μεγάλη διασπορά (λόγου χάρη υπάρχουν τέκνα 8 μηνών, 3 ετών, 17 ετών αλλά και 40 ετών) θεωρούνται πως δεν εξυπηρετούν τους ερευνητικούς σκοπούς και για αυτό δεν γίνεται στα πλαίσια της παρούσας περαιτέρω ανάλυση τους.

[διάγραμμα Γ.5:
Η οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων]

[διάγραμμα Γ.6:
Ο αριθμός παιδιών των ερωτηθέντων]

Ένα ακόμα στοιχείο το οποίο ζητήθηκε από τους επισκέπτες της Σκιάθου να παραχωρηθεί για τη σκιαγράφηση του προφίλ των τουριστών ήταν το ετήσιο ατομικό και οικογενειακό εισόδημα.

Παρά το γεγονός ότι, τόσο προφορικά όσο και γραπτά, ενημερώθηκαν για την ανωνυμία των απαντήσεων τους και για τη χρήση αυτών μόνο για την εξαγωγή ερευνητικών συμπερασμάτων, αρκετοί ήταν αυτοί που δίστασαν να απαντήσουν. Για το ατομικό εισόδημα δεν έδωσε απάντηση το 9.2%, ενώ για το οικογενειακό το 13.3% (σαφώς στην προκειμένη περίπτωση προσμετράται και ο παράγοντας της άγνοιας του οικογενειακού εισοδήματος, ειδικά όταν πρόκειται για κάποια από τα νεότερα μέλη της οικογένειας).

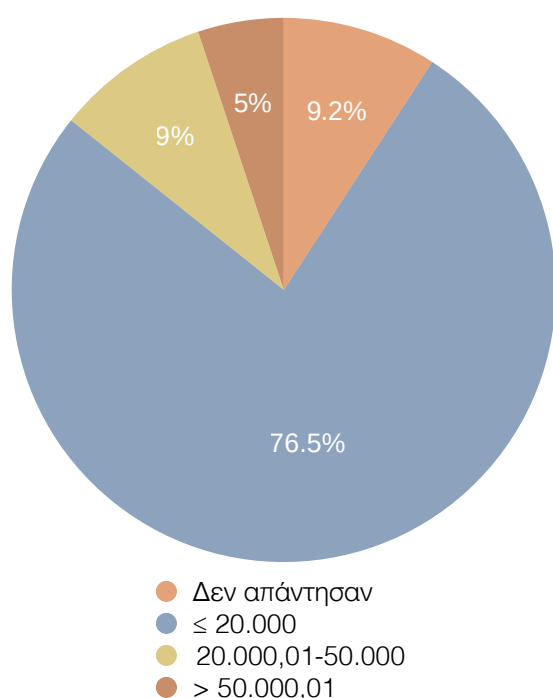
Αναφορικά με το ατομικό εισόδημα (βλ. διάγραμμα Γ.7), το 76.5%⁶ δήλωσε ότι έχει

⁶ Στο ποσοστό αυτό ανήκουν και τα άτομα με μηδενικό ατομικό εισόδημα. Κατά κύριο λόγο τα άτομα με μηδενικό εισόδημα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας είναι είτε φοιτητές ή μαθητές, τα οποία δεν εργάζονται και τα οποία βρίσκονται ακόμα υπό την προστασία των οικογενειών τους οι οποίες τους συντηρούν και οικονομικά.

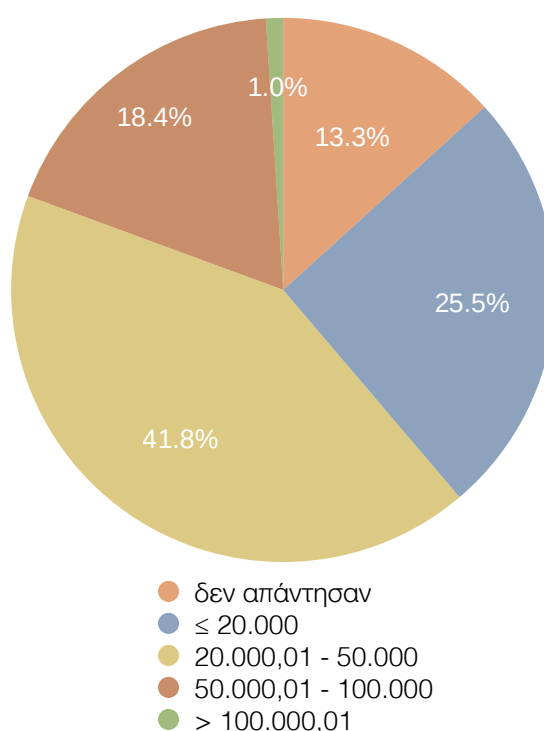
απολαβές μικρότερες ή ίσες των 20.000€ ετησίως, το 9% ότι τα έσοδα του κυμαίνονται μεταξύ 20.000€ και 50.000€ και το 5% ότι έχει εισόδημα άνω των 50.000€.

Αντίστοιχα, σχετικά με το οικογενειακό εισόδημα (βλ. διάγραμμα Γ.8) το 25.5% του δείγματος δήλωσε ότι διαθέτει οικογενειακά έσοδα λιγότερα ή ίσα των 20.000€, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (41.8%) ότι τα ετήσια οικογενειακά εισοδήματά τους κυμαίνονται μεταξύ 20.000€ και 50.000€, το 18.4%, με αναλογία 18 στους 98, ότι τα εισοδήματά της οικογένειάς του ανά έτος βρίσκονται μεταξύ 50.000€ και 100.000€.μ Μόνο ένας ερωτώμενος απάντησε ότι στο σύνολο η οικογένειά του ετησίως διαθέτει εισοδήματα άνω των 100.000€.

[διάγραμμα Γ.7: Ετήσιο ατομικό εισόδημα (€) των ερωτηθέντων]

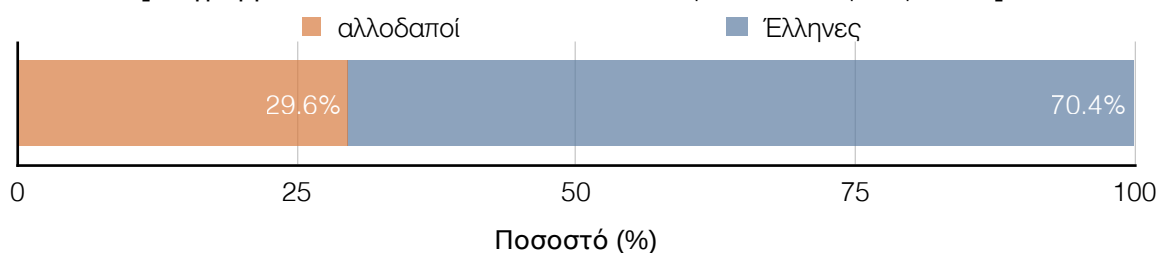

[διάγραμμα Γ.8: Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα (€) των ερωτηθέντων]

Παρά το γεγονός ότι η επιλογή του δείγματος ήταν τυχαία και εκτός των άλλων ανεξάρτητου και εθνικότητας, έγινε προσπάθεια ούτως ώστε οι ερωτηθέντες να μην είναι μόνο Έλληνες προκειμένου τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν να αντικατοπτρίζουν, σε όποιο βαθμό είναι αυτό δυνατό, και τις διεθνείς τάσεις. Δυστυχώς, η προσπάθεια αυτή δεν απέδωσε τα μέγιστα⁷. Έτσι, το 70.4% των ερωτηθέντων είναι Έλληνες και μόλις το 29.6% των συμμετεχόντων είναι αλλοδαποί (βλ. διάγραμμα Γ.9).

[διάγραμμα Γ.9: Ποσοστά αλλοδαπών και Ελλήνων εκ των ερωτηθέντων]

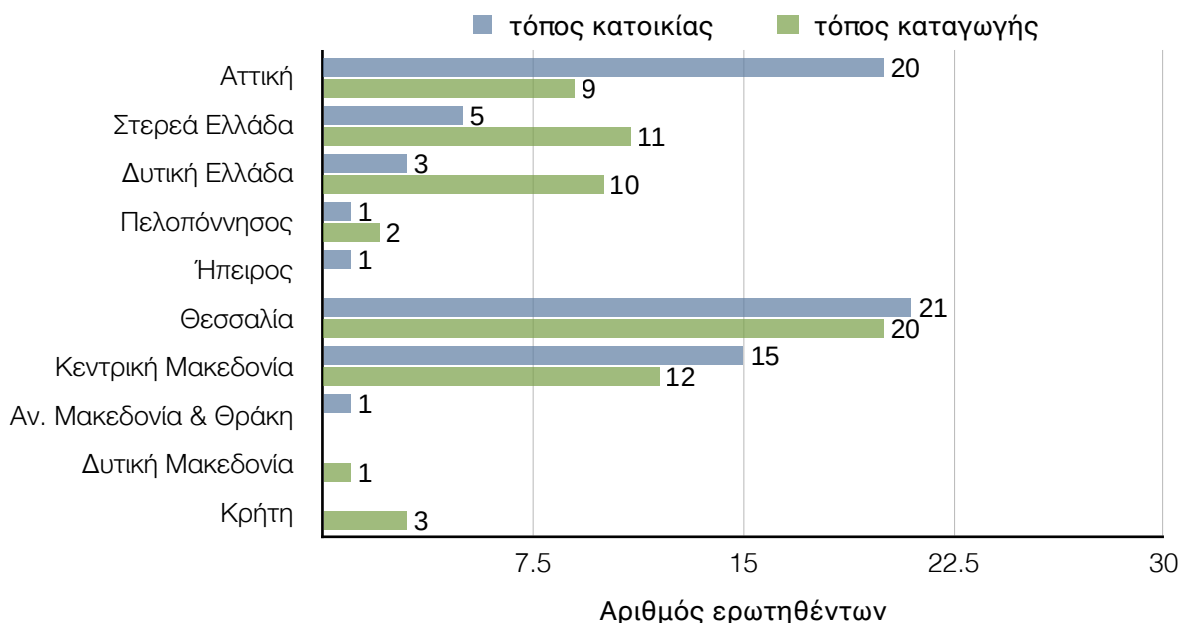
⁷ Όπως αναφέρθηκε και στην παράγραφο Γ.1.4. Περιορισμοί της έρευνας.

Ειδικότερα, η εθνικότητα των ξένων ερωτώμενων, ποικίλει με τους περισσότερους να είναι Ευρωπαίοι (Ιταλοί, Γάλλοι, Γερμανοί, Άγγλοι, Τσέχοι και Ρώσοι) κυρίως λόγω των πτήσεων charter, ενώ δεν απουσιάζουν και Αμερικάνοι αλλά και Αυστραλοί.

Τέλος, ένα ακόμα στοιχείο που κλήθηκαν οι ερωτώμενοι να σημειώσουν ήταν ο τόπος κατοικίας και καταγωγής τους. Στις δύο αυτές ερωτήσεις οι απαντήσεις ήταν ανοιχτές με συνέπεια να καταγραφούν περισσότερες από 25 περιοχές (δήμοι, πόλεις ή χωριά) της ελληνικής επικράτειας και πάνω από 20 περιοχές εκτός αυτής. Προκειμένου, λοιπόν, να γίνει ευκολότερη η ανάλυση τους ομαδοποιήθηκαν οι ελληνικές περιοχές σύμφωνα με τις "Καλλικρατικές" Περιφέρειες της Χώρας και οι περιοχές του εξωτερικού ανά Ήπειρο, με τις Ευρωπαϊκές να κατηγοριοποιούνται ανά χώρα.

Αναλυτικότερα, από τους συμμετέχοντες στην έρευνα που κατοικούν στην Ελλάδα (βλ. διάγραμμα Γ.10), οι περισσότεροι δραστηριοποιούνται είτε στην Περιφέρεια Θεσσαλίας (Βόλος, Λάρισα, Φάρσαλα, Τρίκαλα, Καλαμπάκα) είτε στην Αττική. Ακολουθούν οι κάτοικοι της Κεντρικής Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη, Κατερίνη, Γιαννιτσά), ενώ αισθητά λιγότεροι είναι αυτοί που ζουν στη Στερεά Ελλάδα (Λιβαδειά, Χαλκίδα, Οινόφυτα) και στη Δυτική Ελλάδα (Αγρίνιο, Πάτρα). Τέλος, οι περιφέρειες της Πελοποννήσου, της Ηπείρου και της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης "εκπροσωπούνται" από έναν μόνο κάτοικο.

[διάγραμμα Γ.10: Τόπος κατοικίας και τόπος καταγωγής ερωτηθέντων στην ελληνική επικράτεια]

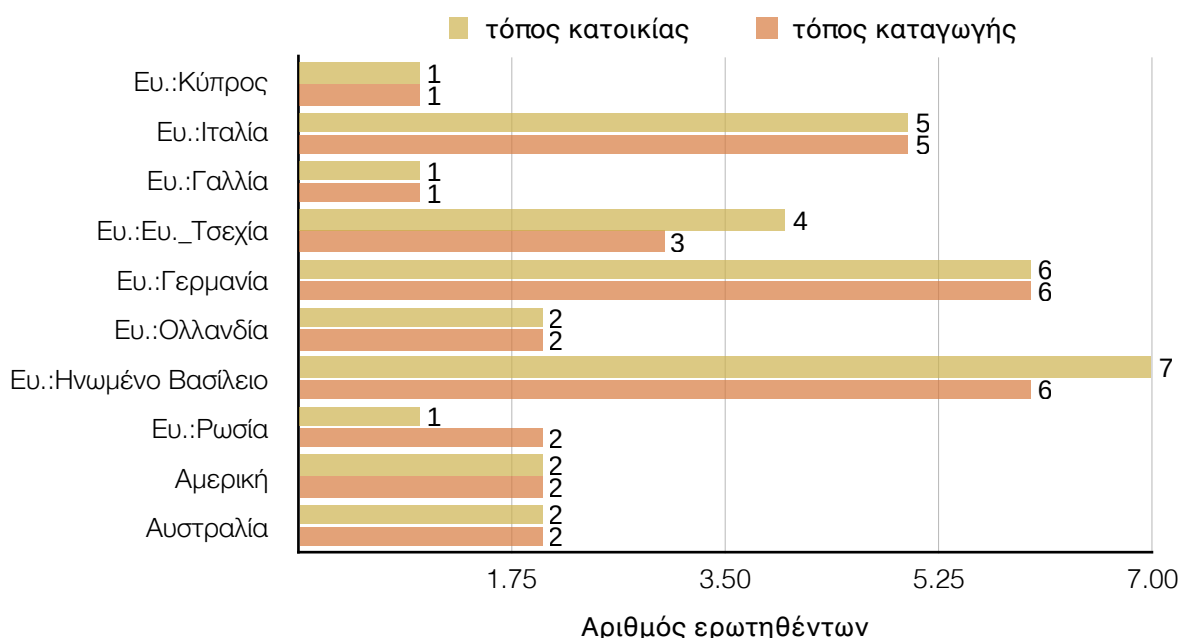
Η χωρική κατανομή του τόπου κατοικίας των επισκεπτών της νήσου Σκιάθου μπορεί εύκολα να δικαιολογηθεί από το βαθμό δυσκολίας της πρόσβασης στο νησί από τον τόπο μόνιμης κατοικίας. Δηλαδή, σαφώς οι κάτοικοι της Θεσσαλίας, η πρόσβαση των οποίων στο λιμάνι του Βόλου για τον απόπλου προς το λιμάνι της Σκιάθου είναι πολύ σύντομη τόσο χιλιομετρικά όσο και χρονικά, προτιμούν το συγκεκριμένο νησί για τις θερινές τους διακοπές. Ενώ, αντίστοιχης ευκολίας είναι και η πρόσβαση των κατοίκων της Αττικής και της Στερεάς Ελλάδας στο λιμάνι του Αγίου Κωνσταντίνου. Για τους κατοίκους της Αττικής η πρόσβαση στο νησί είναι εφικτή και αεροπορικά σε ακόμα λιγότερο χρόνο. Αντίστοιχα,

και για τους κατοίκους της Κεντρικής Μακεδονίας είναι εύκολη η πρόσβαση στη Σκιάθο και αεροπορικώς αλλά και οδικώς μέχρι το λιμάνι του Βόλου και από εκεί ακτοπλοϊκώς. Αντίθετα, οι κάτοικοι των πιο “απομακρυσμένων”, από την κεντρική Ελλάδα, περιφερειών δεν μπορούν να προσεγγίσουν το εν λόγω νησί με την ίδια ευκολία προτιμώντας έτσι άλλα νησιά πιο προσβάσιμα.

Στο διάγραμμα Γ.10 καταγράφεται και ο τόπος καταγωγής των ερωτηθέντων, με την πλειοψηφία αυτών να κατάγονται από τη Θεσσαλία και ακολουθούν οι καταγόμενοι από την Κεντρική Μακεδονία, τη Στερεά Ελλάδα, τη Δυτική Ελλάδα και την Αττική. Στο δείγμα συγκαταλέγονται και τρία άτομα με καταγωγή από την Κρήτη, δύο από την Πελοπόννησο και μόνο ένα από τη Δυτική Μακεδονία (Καστοριά). Ο τόπος καταγωγής των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρείται στο πλαίσιο της παρούσας ότι διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο τόσο στην επιλογή του συγκεκριμένου προορισμού όσο και στη διαμόρφωση των απόψεων τους για το τοπίο.

Για τους συμμετέχοντες που κατοικούν εκτός ελληνικής επικράτειας (βλ. διάγραμμα Γ.11) από τις απαντήσεις τους προκύπτει πως οι περισσότεροι κατοικούν και κατάγονται από την Ευρώπη με ποσοστό 87% και αναλογία 27 στους 31 και ακολουθούν με 6% και αυτοί που έχουν καταγωγή από την Αμερική (2/31) αλλά και αυτοί από την Αυστραλία (2/31), ποσοστά που συμβαδίζουν με τη γενικότερη εικόνα των αλλοδαπών τουριστών στο νησί και είναι απόρροια κυρίως των αεροπορικών συνδέσεων της Σκιάθου με διεθνή αεροδρόμια.

[διάγραμμα Γ.11: Τόπος κατοικίας και τόπος καταγωγής ερωτηθέντων εκτός της ελληνικής επικράτειας]

Ειδικότερα, οι ερωτηθέντες που κατοικούν ή/και κατάγονται από τις ευρωπαϊκές χώρες (εκτός της Ελλάδας) είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους από το Ηνωμένο Βασίλειο (7 με τόπο κατοικίας: Λέστερ, Τσέστερ, Γλασκώβη και 6 με καταγωγή: Μάντσεστερ, Εδιμβούργο, Λέστερ, Ληντς, Τσέστερ). Ακολουθούν οι έχοντες γερμανική ιθαγένεια αλλά και τόπο διαμονής (6 με τόπο κατοικίας: Ντύσελντορφ, Λειψία και 6 με καταγωγή: Ντύσελντορφ,

Λειψία, Έσσεν) και αυτοί που έρχονται από τη γειτονική Ιταλία (5 με τόπο κατοικίας: Βενετία, Νάπολη, Μιλάνο, Φλωρεντία και 5 με καταγωγή: Νάπολη, Μιλάνο). Λιγότεροι είναι αυτοί που ζουν αλλά και κατάγονται από τη Τσεχία και συγκεκριμένα την Πράγα (4 με τόπο κατοικίας και 3 με καταγωγή). Μόλις δύο είναι οι έχοντες καταγωγή και διαμένουν στην Ολλανδία, ενώ δύο είναι και οι καταγόμενοι από τη Ρωσία, αν και μόνο ένας ζει εκεί. Τέλος, με έναν κάτοικο αλλά και ιθαγενή “εκπροσωπούνται” στην παρούσα έρευνα και η Κύπρος και η Γαλλία.

Γ.2.2. Ανάλυση απαντήσεων

Έχοντας ολοκληρώσει οι ερωτώμενοι τη συμπλήρωση των δημογραφικών εκείνων στοιχείων τα οποία εξυπηρετούν στη σκιαγράφηση του προφίλ του δείγματος της έρευνας, και κατά συνέπεια, σε γενικές γραμμές, και το προφίλ των επισκεπτών του νησιού, κλήθηκαν να απαντήσουν τις ερωτήσεις της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, πρόκειται για μια σειρά δεκαεννιά ερωτήσεων κλειστού τύπου, δηλαδή ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις κατάταξης σε τακτική κλίμακα (καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ, πάρα πολύ) και ερωτήσεις κατάταξης σε κλίμακα διαβαθμιστικής επιλογής (κλίμακα Likert). Μέσα από τις ερωτήσεις αυτές επιχειρήθηκε τόσο να διερευνηθεί η τουριστική συμπεριφορά των ερωτηθέντων, οι ανάγκες τους, οι επιθυμίες τους και οι εντυπώσεις τους από τις παρεχόμενες υπηρεσίες κατά την περίοδο της διαμονής τους στο νησί, όσο και να συλλεχθούν τα στοιχεία εκείνα μέσω των οποίων αντανακλάται η άποψη των συμμετεχόντων για τη σχέση του τοπίου με την τουριστική ανάπτυξη.

Στην παράγραφο αυτή της παρούσας εργασίας γίνεται η ανάλυση των δοθέντων απαντήσεων για κάθε μια από τις δεκαεννιά ερωτήσεις αυτής της ενότητας του ερωτηματολογίου ξεχωριστά.

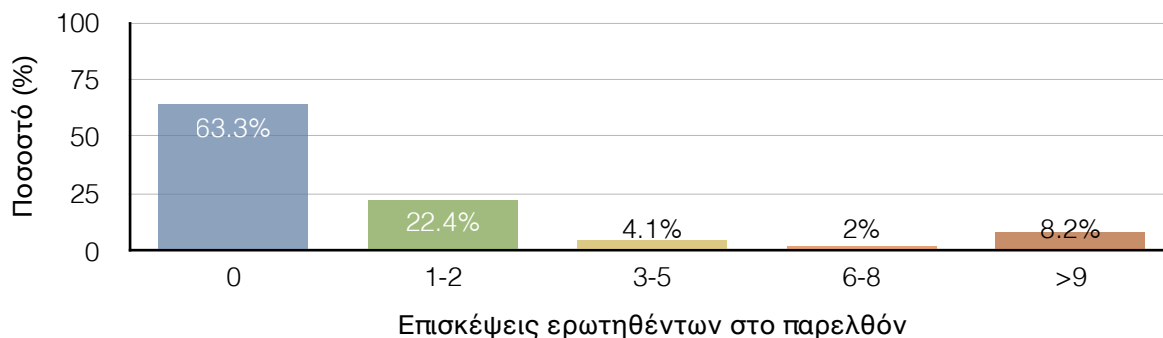
1η ερώτηση

[Είναι η πρώτη φορά που επισκέπτεστε τη Σκιάθο; Αν όχι πόσες φορές την έχετε επισκεφθεί στο παρελθόν; - επιλογές απάντησης: 0, 1-2, 3-5, 6-8, >9]

Η πρώτη και εισαγωγική ερώτηση αυτής της ενότητας του ερωτηματολογίου αναφέρεται στον αριθμό των επισκέψεων που πραγματοποίησαν οι ερωτηθέντες στο νησί μελέτης στο παρελθόν. Σκοπός της ερώτησης αυτής είναι ο προσδιορισμός των επαναληπτικών επισκέψεων των ερωτώμενων στη Σκιάθο, καθώς θεωρείται πως συνδέεται άμεσα με το βαθμό ικανοποίησης τους από το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τις δοθείσες απαντήσεις (βλ. διάγραμμα Γ.12) η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων (63.3%) επισκέφθηκε το 2014, την περίοδο δηλαδή διεξαγωγής της έρευνας, για πρώτη φορά τον εν λόγω τουριστικό προορισμό. Σημαντικό είναι δε το ποσοστό αυτών που δήλωσαν ότι έχουν ήδη επισκεφθεί το νησί 1-2 φορές (22.4%). Ενώ, για τις υπόλοιπες κατηγορίες πολλαπλών επισκέψεων στο παρελθόν, τα ποσοστά ήταν πολύ χαμηλά. Συγκεκριμένα, το 8.2% δήλωσε ότι έχει επισκεφθεί το νησί περισσότερες από 9 φορές, το 4.1% 3 έως και 5 φορές και μόλις 2 άτομα (2%) δήλωσαν ότι έχουν πραγματοποιήσει κάποιου είδους εξόρμηση στη Σκιάθο στο παρελθόν από 6 έως και 8 φορές.

[διάγραμμα Γ.12: Αριθμός επισκέψεων ερωτηθέντων στη Σκιάθο στο παρελθόν]

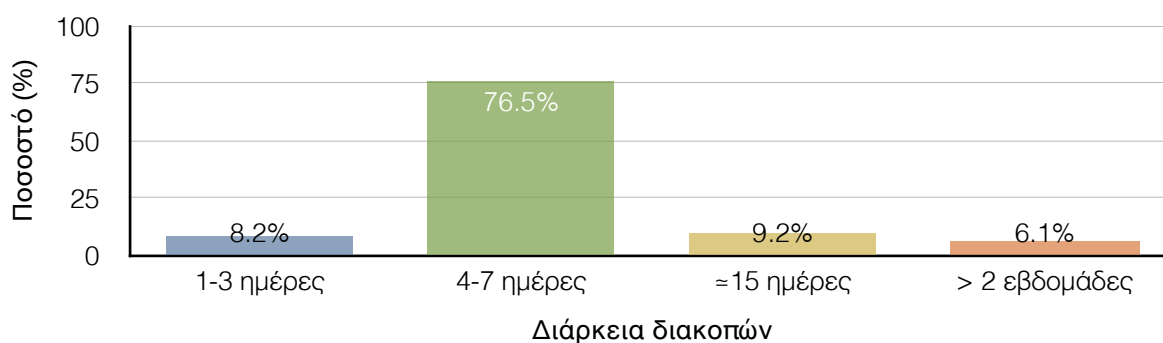
2η ερώτηση

[Πόσες ημέρες διήρκησαν οι φετινές διακοπές σας στο νησί της Σκιάθου; - επιλογές απάντησης: 1-3, 4-7, ≈15, >2 εβδομάδες]

Στην επόμενη ερώτηση ο ερωτώμενος κλήθηκε να δηλώσει το χρονικό διάστημα που διήρκησαν οι διακοπές τους στη Σκιάθο. Στόχος της ερώτησης αυτής είναι να εκτιμηθεί ο μέσος χρόνος που δαπανούν οι τουρίστες για την πραγματοποίηση των διακοπών τους στη Σκιάθο. Προκειμένου να διευκολυνθεί η ερευνητική διαδικασία στο ερωτηματολόγιο υπήρχε κατηγοριοποίηση των πιθανών απαντήσεων σε τέσσερις ομάδες χρονικών διαστημάτων που δύναται να διαρκέσουν οι διακοπές. Οι ομάδες αυτές είναι οι σύντομες διακοπές από 1 έως 3 ημέρες, δηλαδή οι διακοπές κατά τη διάρκεια κάποιου τριημέρου ή για ένα Σαββατοκύριακο, οι διακοπές με διάρκεια από 4 έως 7 ημέρες, περίπου δηλαδή μια εβδομάδα, οι διακοπές με διάρκεια περίπου 15 ημέρες, δηλαδή σχεδόν δύο εβδομάδες και οι διακοπές που διαρκούν περισσότερο από δύο εβδομάδες.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας (βλ. διάγραμμα Γ.13) προκύπτει πως το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος, πάνω από τα τρία τέταρτα αυτού, και συγκεκριμένα το 76.5%, πραγματοποίησε στο νησί της Σκιάθου διακοπές διάρκειας 4-7 ημερών. Αντίθετα, τα άτομα που δήλωσαν ότι διέμειναν για διακοπές στο νησί για τα άλλα εναλλακτικά χρονικά διαστήματα ήταν αισθητά λιγότερα. Ειδικότερα, μόλις 8 άτομα (8.2%) διέμειναν για 1 έως και 3 ημέρες, 9 άτομα (9.2%) για περίπου 15 ημέρες και μόνο 6 από τους ερωτηθέντες πραγματοποίησαν διακοπές στη Σκιάθο για πάνω από 2 εβδομάδες.

[διάγραμμα Γ.13: Διάρκεια φετινών διακοπών ερωτηθέντων στη Σκιάθο]

Το μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων που διέμεινε στο νησί για περίπου μια εβδομάδα, αντικατοπτρίζει και τη πλειοψηφία των τουριστών που επιλέγουν το νησί για τις διακοπές τους και δικαιολογείται τόσο από τη χρονική διάρκεια της άδειας των εργαζομένων όσο και από τα χρήματα που χρειάζεται κάποιος να δαπανήσει για το χρονικό αυτό διάστημα των διακοπών (συναρτήσει και των εισοδημάτων των ερωτηθέντων). Αντίστοιχα, και τα μικρά ποσοστά του δείγματος που επέλεξαν να παραμείνουν στο νησί σχεδόν 2 εβδομάδες ή/και περισσότερο μπορούν να γενικευθούν για το σύνολο των επισκεπτών καθώς αποτελούνται κυρίως από αλλοδαπούς τουρίστες ή από άτομα που διαθέτουν ιδιόκτητο σπίτι στο νησί. Αντίθετα, το ποσοστό των ατόμων που επιλέγει το νησί για ένα Σαββατοκύριακο ή για ένα τριήμερο δεν ταιριάζει με τη γενικότερη τάση των τουριστών, καθώς πολλοί, Έλληνες κυρίως, λόγω της θέσης του νησιού και της εύκολης προσβασιμότητας του το επιλέγουν για σύντομες αποδράσεις κατά τους θερινούς μήνες. Πιθανώς, το μικρό ποσοστό που προκύπτει από την έρευνα να οφείλεται στο γεγονός ότι η έρευνα διεξήχθη τον Αύγουστο που οι περισσότεροι βρίσκονται σε άδεια από τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις και δεν χρειάζεται έτσι να “εκμεταλλευτούν” τα Σαββατοκύριακα.

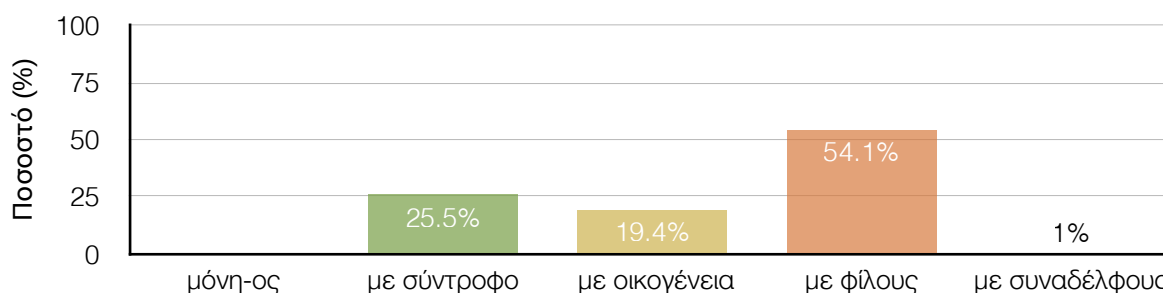
3η ερώτηση

[Στις διακοπές σας ήσασταν: - επιλογές απάντησης: μόνος-η, με τη-το σύντροφο, με την οικογένεια, με φίλους, με συναδέλφους]

Στην τρίτη ερώτηση αυτής της ενότητας επιδιώχθηκε ο εντοπισμός των ατόμων από τα οποία συνοδεύονταν οι ερωτώμενων κατά τη διάρκεια των διακοπών τους, καθώς θεωρείται πως η συντροφιά συνδέεται άμεσα με τον τύπο των διακοπών που αναζητούν.

Από την έρευνα συνεπάγεται (βλ. διάγραμμα Γ.14) ότι οι τουρίστες που επιλέγουν τη Σκιάθο πραγματοποιούν τις διακοπές τους κυρίως με φίλους. Πιο συγκεκριμένα, το 54.1% των συμμετεχόντων στην έρευνα δήλωσε ότι στις διακοπές τους στο νησί βρίσκονταν με φίλους, ποσοστό αναμενόμενο τόσο από την ηλικιακή ομάδα της πλειοψηφίας του δείγματος όσο και από την οικογενειακή της κατάσταση, καθώς πρόκειται για νέους ανθρώπους, φοιτητές κατά κύριο λόγο, άγαμους οι οποίοι είναι ανεξάρτητοι από υποχρεώσεις και προτιμούν να διασκεδάσουν με τη συντροφιά των φίλων τους σε ένα νησί που ενδείκνυται για έντονους ρυθμούς διασκέδασης. Σημαντικά είναι και τα ποσοστά, αλλά σαφώς μικρότερα, αυτών που δήλωσαν ότι κατά τη διάρκεια των διακοπών τους βρίσκονταν στη Σκιάθο με τη ή τον σύντροφο (25 στους 98 ή 25.5%) και αυτών που δήλωσαν ότι ήταν με την οικογένεια τους (19 στους 98 ή 19.4%). Αξιοσημείωτο είναι, τέλος, πως κανείς δεν δήλωσε ότι επισκέφθηκε το νησί μόνος (0%) και πως μόνο ένα άτομο (1%) επισκέφθηκε το νησί με τη συντροφιά των συναδέλφων του.

[διάγραμμα Γ.14: Συντροφιά ερωτηθέντων κατά τη διάρκεια των διακοπών στη Σκιάθο]

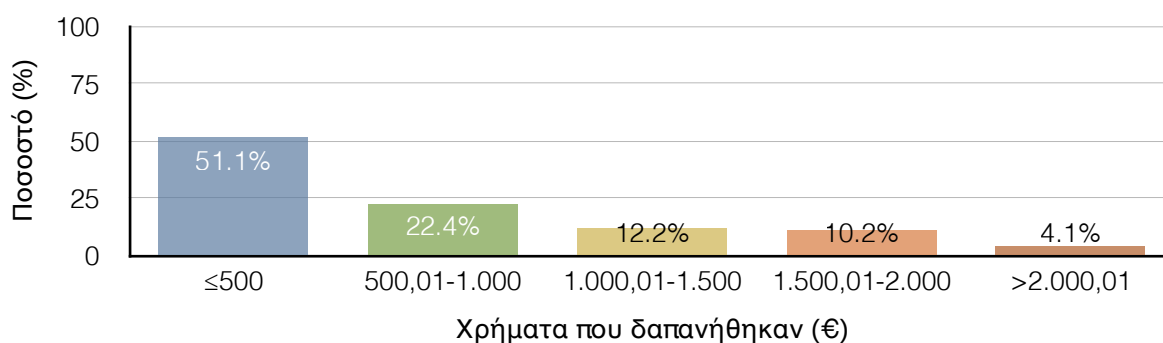
4η ερώτηση

[Πόσα χρήματα δαπανήσατε για τις τωρινές διακοπές σας (€); - επιλογές απάντησης: ≤500, 500,01-1.000, 1.000,01-1.500, 1.500,01-2.000, >2.000,01]

Προκειμένου να μπορέσουν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας να εξαχθούν συμπεράσματα για τα ποσά που οι επισκέπτες της Σκιάθου δαπανούν για τις διακοπές τους, αλλά και για να προταθούν ρεαλιστικές εφαρμογές για την ανάδειξη και την προστασία του τοπίου σε σχέση με την τουριστική ανάπτυξη, στις οποίες να είναι εφικτό από οικονομικής άποψης να συμμετάσχουν οι τουρίστες του νησιού, ζητήθηκε στην τέταρτη ερώτηση του ερωτηματολογίου η συμπλήρωση από το δείγμα της έρευνας του ποσού που δαπάνησε για τις διακοπές του. Και σε αυτή την περίπτωση οι απαντήσεις δόθηκαν με την επιλογή μιας εκ των προεπιλογών. Η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή στόχευε τόσο στη διευκόλυνση της ανάλυσης των αποτελεσμάτων όσο και στο να δίνονταν κατά προσέγγιση τα ποσά, είτε γιατί οι ερωτηθέντες δεν θα γνώριζαν με ακρίβεια το τελικό ποσό που δαπάνησαν είτε γιατί πολλοί θα ήταν και αυτοί που θα ήθελαν να αποκρύψουν το ποσό για προσωπικούς τους λόγους.

Συγκεντρώνοντας, λοιπόν, τις απαντήσεις προκύπτει (βλ. διάγραμμα Γ.15) πως σχεδόν οι μισοί ερωτηθέντες (51.1%) δαπάνησαν κατά τη διάρκεια των διακοπών τους στη Σκιάθο για μεταφορά, διαμονή, φαγητό και διασκέδαση λιγότερα από 500€. Το ποσό αυτό, δεδομένων των αρκετά υψηλών τιμών του νησιού, αφορά κυρίως στα άτομα που διέμειναν στο νησί για λιγότερο από μια εβδομάδα και έφθασαν ακτοπλοϊκώς. Ακολουθεί το ποσοστό (22.4%) των ερωτηθέντων που δαπάνησε από 500€ έως και 1.000€ για τις διακοπές του. Ενώ, αρκετά μικρότερα είναι τα ποσοστά του δείγματος για δαπάνη άνω των 1.000€. Ειδικότερα, μόλις το 12.2% διέθεσε ποσό μεταξύ 1.000€ και 1.500€ για τις διακοπές του στην περιοχή μελέτης, το 10.2% διέθεσε ποσό μεταξύ των 1.500€ και των 2.000€, ενώ μόνο 4 εκ των 98 ερωτηθέντων (4.1%) δήλωσαν πως δαπάνησαν περισσότερα από 2.000€ προκειμένου να απολαύσουν τις διακοπές τους στη Σκιάθο. Πιθανώς, τα ποσοστά για τα μεγαλύτερα αυτά οικονομικά ποσά να αναφέρονται κυρίως σε άτομα που πέρασαν τις διακοπές τους με την οικογένεια, οπότε στην απάντηση τους υπολόγισαν τις συνολικές δαπάνες, είτε σε αλλοδαπούς τουρίστες, τόσο γιατί οι διακοπές τους είθισται να διαρκούν περισσότερο λόγω της μεγάλης απόστασης όσο και γιατί αυτοί φθάνουν στο νησί κυρίως αεροπορικώς και οι τιμές των εισιτηρίων είναι υψηλές.

[διάγραμμα Γ.15: Χρήματα που δαπάνησαν οι ερωτηθέντες για τις διακοπές τους]

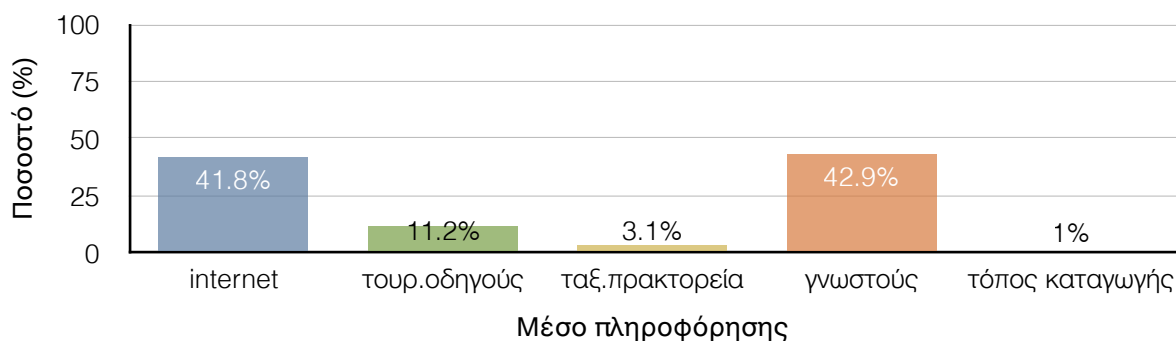
5η ερώτηση

[Πληροφορηθήκατε για το νησί από: - επιλογές απάντησης: internet, τουριστικούς οδηγούς και λοιπά έντυπα, ταξιδιωτικά πρακτορεία, συγγενείς και φίλους, είναι ο τόπος καταγωγής, άλλο]

Με την πέμπτη ερώτηση του ερωτηματολογίου αναζητείται το μέσο πληροφόρησης των τουριστών για τον συγκεκριμένο τουριστικό προορισμό. Στόχος είναι ο εντοπισμός της πηγής μέσω της οποίας η πλειοψηφία των τουριστών αναζητά τα στοιχεία εκείνα που θα διευκολύνουν την οργάνωση του ταξιδιού ούτως ώστε τα μέσα αυτά να χρησιμοποιηθούν και ως βασικά εργαλεία προώθησης των ενεργειών για την ανάδειξη του τοπίου της Σκιάθου.

Από τις δοθείσες απαντήσεις, λοιπόν, φαίνεται (βλ. διάγραμμα Γ.16) πως η πλειοψηφία των επισκεπτών του νησιού ενημερώθηκε από τους γνωστούς, συγγενείς δηλαδή και φίλους, αλλά και από το ίντερνετ. Πιο συγκεκριμένα, αν και ζούμε στην εποχή που όλες οι πληροφορίες και τα στοιχεία είναι διαθέσιμα και διακινούνται μέσω του διαδικτύου, το 42.9% των ερωτηθέντων συνέλεξε τις όποιες πληροφορίες χρειάζονταν από άτομα του ευρύτερου κύκλου του που γνώριζαν τη Σκιάθο, ενώ το 41.8% αναζήτησε τα στοιχεία που του χρειάζονταν στο ίντερνετ. Εντυπωσιακά, λιγότερα είναι τα άτομα που αναζητήσαν πληροφορίες σε τουριστικούς οδηγούς (11.2%) και μόλις 3 ερωτηθέντες από τους 98 (3.1%) δήλωσαν ότι απευθύνθηκαν σε ταξιδιωτικό πρακτορείο για την οργάνωση των διακοπών τους. Τέλος, μόνο ένα άτομο (1%) απάντησε πως δεν χρησιμοποίησε κάποιο μέσο πληροφόρησης καθώς γνώριζε πολύ καλά το νησί λόγω της καταγωγής του από αυτό.

[διάγραμμα Γ.16: Μέσο πληροφόρησης ερωτηθέντων για τη Σκιάθο]

6η ερώτηση

[Παρακαλώ, προσδιορίστε σε ποιο βαθμό οι παρακάτω παράγοντες επηρεάζουν την απόφασή σας για τουρισμό σε κάποιο νησί. Παράγοντες: διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου, τουριστικοί πόροι (π.χ. φυσική και πολιτιστική κληρονομιά), κλίμα, επαγγελματικές υποχρεώσεις - επιλογές απάντησης: καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ, πάρα πολύ]

Το περιεχόμενο της έκτης ερώτησης είναι πιο γενικό. Δεν αφορά στη δραστηριότητα των ερωτώμενων κατά τη διάρκεια των διακοπών τους στο συγκεκριμένο προορισμό μελέτης, αλλά αφορά στο βαθμό που μια σειρά παραγόντων δύναται να τους επηρεάσει για τουρισμό σε κάποιο νησί. Πιο απλά, αναζητείται μέσα από την ερώτηση αυτή ο κύριος λόγος για τον οποίο το δείγμα της έρευνας επιλέγει να περάσει τις διακοπές του σε κάποιο νησί. Οι

παράγοντες, για τους οποίους κλήθηκαν να προσδιορίσουν το βαθμό επίδρασης στην τελική τους απόφαση, είναι η διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου, οι τουριστικοί πόροι ή πόλοι έλξης του νησιού (λόγου χάρη η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά), το κλίμα αλλά και η ύπαρξη ή όχι επαγγελματικών υποχρεώσεων στο εκάστοτε νησιωτικό προορισμό.

Από τη συλλογή και την ανάλυση, λοιπόν, των απαντήσεων προκύπτει (βλ. διάγραμμα Γ.17) πως η διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου είναι ο παράγοντας ο οποίος επιδρά σε μεγαλύτερο βαθμό στους ερωτηθέντες για τουρισμό σε κάποιο νησί. Χαρακτηριστικά, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων προσδιόρισε πως η διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου επηρεάζει πάρα πολύ (21/98) την απόφαση τους, ενώ το 36% (35/98) δήλωσε ότι ο εν λόγω παράγοντας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο να πραγματοποιήσει διακοπές σε κάποιο νησί. Στο δείγμα ανήκουν με σημαντικό ποσοστό (29%) και αυτοί που θεωρούν ότι ο παράγων ελεύθερος χρόνος τους επηρεάζει αρκετά. Σαφώς, δεν απουσίαζαν και τα άτομα που δήλωσαν ότι η διαθεσιμότητα ή μη χρόνου άνευ οποιωνδήποτε υποχρεώσεων επηρεάζει ελάχιστα την απόφαση τους, τα ποσοστά αυτών είναι αισθητά χαμηλά. Ειδικότερα, το 9.2% προσδιόρισε πως ο ελεύθερος χρόνος επηρεάζει λίγο την απόφαση του και μόνο 5 άτομα (5.1%) προσδιόρισαν πως δεν τα επηρεάζει καθόλου.

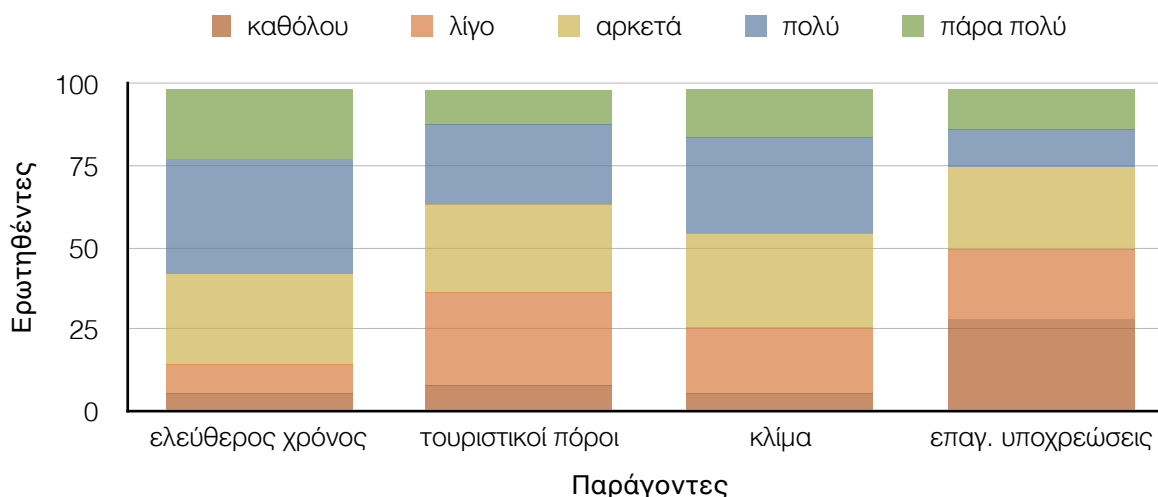
Αναφορικά με τους τουριστικούς πόρους που το εκάστοτε νησί διαθέτει, από τις δοθείσες απαντήσεις, δεν φαίνεται να επηρεάζουν καθοριστικά τους ερωτηθέντες για το εάν θα ταξιδέψουν εκεί. Πιο συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων (28.6%) αρκέστηκε να προσδιορίσει ότι ο εν λόγω παράγοντας επηρεάζει λίγο την απόφαση για τουρισμό σε κάποιο νησί. Με πολύ μικρή διαφορά ακολουθεί το ποσοστό αυτών που δήλωσαν ότι οι τουριστικοί πόροι συμβάλλουν αρκετά στην τελική απόφαση για την επιλογή ενός νησιωτικού προορισμού με σκοπό τη τουριστική δραστηριότητα (28%), ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό αυτών που αρκέστηκαν στο να προσδιορίσουν το βαθμό επίδρασης του παράγοντα αυτού ως πολύ (26%). Παρατηρείται, επομένως, πως το πλήθος των ερωτηθέντων (80 στους 98) συγκεντρώνεται στους ενδιάμεσους βαθμούς (λίγο, αρκετά, πολύ) γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι οι διαθέσιμοι τουριστικοί πόροι ενός νησιού δεν αρκούν για να αποτελέσει το νησί επιλογή των επισκεπτών. Σε αντιδιαστολή, σαφώς και το δείγμα της έρευνας αποτελείται και από άτομα τα οποία προσδιόρισαν με τους δύο ακραίους βαθμούς επίδρασης τον εν λόγω παράγοντα, τα άτομα αυτά είναι μόνο 18 εκ του συνόλου των 98 ατόμων, και πιο συγκεκριμένα τα 10 άτομα (10%) δήλωσαν ότι οι τουριστικοί πόροι ότι τα επηρεάζουν πάρα πολύ και μόλις 8 άτομα (8.2%) δήλωσαν ότι δεν τους λαμβάνουν καθόλου υπόψη για την τελική τους απόφαση.

Ο επόμενος παράγοντας ο οποίος ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες στην έρευνα να προσδιορίσουν το βαθμό επίδρασης τους στην επιλογή τους για τουρισμό σε νησί είναι ο παράγων κλίμα. Όπως, άλλωστε, ήταν αναμενόμενο η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε πως ο παράγοντας αυτός συμβάλλει πολύ ή πάρα πολύ στην τελική απόφαση, αρκετοί βέβαια ήταν και αυτοί που δήλωσαν ότι καθορίζει αρκετά την επιλογή τους, ενώ αισθητά λιγότεροι ήταν αυτοί που προσδιόρισαν το βαθμό επίδρασης του παράγοντα αυτού ως λίγο ή καθόλου. Αναλυτικότερα, οι 44 από τους 98 συμμετέχοντες απάντησαν ότι το κλίμα ενός νησιού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην απόφαση τους για τουρισμό εκεί, ειδικότερα το 14% του δείγματος απάντησε πως ο παράγοντας αυτός συμβάλλει πάρα πολύ στην επιλογή του νησιωτικού προορισμού και το 31% του δείγματος ότι συμβάλλει πολύ. Αντίστοιχα, αρκετοί ήταν και αυτοί που προσδιόρισαν ότι τους επηρεάζει αρκετά. Πιο

συγκεκριμένα το βαθμό αυτό επέλεξαν οι 28 από τους 98 ερωτώμενους, δηλαδή το 29%. Προφανώς, και για τον παράγοντα αυτόν δεν απουσίαζαν οι συμμετέχοντες εκείνοι που χαρακτήρισαν το βαθμό επίδρασης με λίγο ή καθόλου, και για του λόγου το αληθές το 21.4% δήλωσε ότι το κλίμα του νησιού επιδρά λίγο στην επιλογή του, ενώ 5 άτομα (5.1%) δήλωσαν ότι το κλίμα δεν τα επηρεάζει καθόλου.

Τέλος, ο παράγοντας με τον οποίο ολοκληρώνεται η ερώτηση αυτή είναι η ύπαρξη επαγγελματικών υποχρεώσεων στο νησί προορισμού. Δεδομένης της επαγγελματικής κατάστασης της πλειοψηφίας του δείγματος, όπως επίσης και της ηλικιακής ομάδας (νέοι κάτω των 25 και φοιτητές) οι απαντήσεις που δόθηκαν για το βαθμό επίδρασης του παράγοντα αυτού ήταν οι αναμενόμενες, με την πλειοψηφία να δηλώνει πως οι επαγγελματικές υποχρεώσεις δεν επηρεάζουν καθόλου την επιλογή ή ότι την επηρεάζουν λίγο, καθώς οι περισσότεροι εκ των ερωτηθέντων το πιθανότερο είναι πως δεν έχουν ακόμα επαγγελματικές υποχρεώσεις. Αρκετοί βέβαια ήταν και αυτοί οι που δήλωσαν ότι ο παράγοντας των επαγγελματικών υποχρεώσεων στο νησί προορισμού τους επηρεάζει αρκετά. Αντίθετα, αισθητά λιγότεροι ήταν αυτοί που δήλωσαν ότι τους επηρεάζει πολύ ή και πάρα πολύ για την τελική τους επιλογή. Σε αριθμούς οι απαντήσεις αυτές μεταφράζονται με 28.6% του δείγματος της έρευνας, ή 28 στους 98 ερωτηθέντες, οι οποίοι δήλωσαν ότι ο εν λόγω παράγοντας δεν τους επηρεάζει καθόλου, 21.4% του δείγματος δήλωσε ότι ο παράγων επαγγελματικές υποχρεώσεις επιδρά λίγο στην τελική απόφαση, ενώ το 27% των συμμετεχόντων απάντησε ότι επιδρά αρκετά, το 11% ότι επιδρά πολύ και μόνο 12 άτομα (12%) δήλωσαν ότι επιδρά πάρα πολύ στη επιλογή τους για τουρισμό σε κάποιο νησί.

[διάγραμμα Γ.17: Βαθμός επίδρασης παραγόντων σε ερωτηθέντες για τουρισμό σε νησί]

Συνυπολογίζοντας, λοιπόν, τα ποσοστά των ατόμων που βαθμολόγησαν ως πολύ και πάρα πολύ⁸ τους παραπάνω παράγοντες προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία επιλέγει κάποιο νησί για να πραγματοποιήσει τις διακοπές του λαμβάνοντας υπόψη τη διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου κατά κύριο λόγο και το κλίμα σε δεύτερο επίπεδο. Αισθητά λιγότεροι είναι αυτοί που καθορίζουν την επιλογή τους από τους διαθέσιμους τουριστικούς πόρους

⁸ Μιας και πολλοί είναι αυτοί που σε τέτοιου είδους ερωτήσεις διστάζουν να επιλέξουν τις “ακραίες” επιλογές.

του εκάστοτε νησιού, ενώ συγκριτικά ελάχιστοι είναι αυτοί που λαμβάνουν υπόψη τους για την απόφαση τους την ύπαρξη επαγγελματικών υποχρεώσεων.

7η ερώτηση

[Παρακαλώ, προσδιορίστε σε ποιο βαθμό λαμβάνετε υπόψη σας τον καθένα από τους παρακάτω παράγοντες, κατά την απόφαση σας να επισκεφτείτε έναν τουριστικό προορισμό. Παράγοντες:

- x1: διαθέσιμο εισόδημα*
- x2: σχέση τιμής-ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών*
- x3: εγκαταστάσεις/μεταφορικές υποδομές (π.χ. αεροδρόμια, δρόμοι, νοσοκομεία)*
- x4: επίπεδο τουριστικών υπηρεσιών (διαμονής-σίτισης)*
- x5: φυσικά αξιοθέατα*
- x6: τοπίο*
- x7: παραλίες*
- x8: βλάστηση/δάση*
- x9: προστατευόμενες φυσικές περιοχές*
- x10: ποικιλία ειδών*
- x11: ενδιαφέροντα είδη υπό προστασία*
- x12: πολιτιστικά αξιοθέατα*
- x13: μνημεία*
- x14: διαθεσιμότητα ψυχαγωγικών υπηρεσιών*

- επιλογές απάντησης: καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ, πάρα πολύ]

Η έβδομη ερώτηση που τέθηκε στους επισκέπτες της Σκιάθου που συμμετείχαν στην έρευνα είναι ανάλογη της έκτης με την ειδοποιό διαφορά ότι αναφέρεται στο βαθμό επίδρασης μιας σειρά παραγόντων στην επιλογή επίσκεψης ενός τουριστικού προορισμού, χωρίς δηλαδή να ορίζει τη γεωγραφική θέση του. Επιπλέον, οι παράγοντες στην ερώτηση αυτή συγκεκριμενοποιούνται, ενώ σε μια γενικότερη ομαδοποίηση τους διακρίνονται αυτοί που αφορούν σε οικονομικά δεδομένα των ερωτηθέντων (διαθέσιμο εισόδημα), αυτοί που αφορούν στις παρεχόμενες υποδομές και υπηρεσίες του προορισμού (σχέση τιμής-ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών, εγκαταστάσεις/μεταφορικές υποδομές, επίπεδο τουριστικών υπηρεσιών) και αυτοί που αφορούν στο τοπίο, με επιμέρους κατηγοριοποίηση τους στους παράγοντες που αφορούν στο φυσικό περιβάλλον (φυσικά αξιοθέατα, παραλίες, βλάστηση/δάση, προστατευόμενες φυσικές περιοχές, ποικιλία ειδών και ενδιαφέροντα είδη υπό προστασία) και σε αυτούς του πολιτισμικού περιβάλλοντος (πολιτιστικά αξιοθέατα, μνημεία, διαθεσιμότητα ψυχαγωγικών υπηρεσιών).

Από τα αποτελέσματα, λοιπόν, που προκύπτουν ύστερα από τη συλλογή και την ανάλυση των δοθέντων απαντήσεων (βλ. διάγραμμα Γ.18) παρατηρείται εν συντομία ότι το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος της έρευνας για την απόφαση του να επισκεφθεί κάποιον τουριστικό προορισμό λαμβάνει υπόψη του τις παραλίες, τις διαθέσιμες ψυχαγωγικές υπηρεσίες καθώς και το διαθέσιμο εισόδημα και τη σχέση ποιότητας-τιμής των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Αναλυτικότερα, ο πρώτος παράγοντας που κλήθηκαν οι ερωτώμενοι να αξιολογήσουν το βαθμό επίδρασης τους στην απόφαση τους να επισκεφθούν κάποιον τουριστικό προορισμό ήταν το διαθέσιμο εισόδημα (x1). Από τις απαντήσεις που έδωσαν συμπεραίνεται ότι το 36%

των ερωτηθέντων λαμβάνει τον παράγοντα αυτό πάρα πολύ υπόψη του, όπως άλλωστε είναι λογικό, οι 23 εκ των 98 συμμετεχόντων ότι τον λαμβάνουν πολύ, οι 27 εξ αυτών επηρεάζονται αρκετά από το διαθέσιμο εισόδημα για την απόφασή τους, ενώ το 9.2% δήλωσε ότι ο παράγοντας αυτός επιδρά λίγο στην τελική επιλογή του. Αξιοσημείωτο είναι πως μόλις 4 άτομα δήλωσαν ότι δεν επηρεάζονται καθόλου από το διαθέσιμο εισόδημα στο να επισκεφθούν κάποιον τουριστικό προορισμό.

Επόμενος παράγοντας στην ερώτηση αυτή είναι η σχέση ποιότητα-τιμής των παρεχόμενων υπηρεσιών (x2) στον εκάστοτε τουριστικό προορισμό. Η σχέση αυτή φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά το δείγμα της έρευνας, καθώς 42 από τους 98 ερωτηθέντες δήλωσαν ότι λαμβάνουν πολύ υπόψη τους τον εν λόγω παράγοντα, το 26% ότι τον λαμβάνει αρκετά και 19 από αυτούς ότι τους επηρεάζει πάρα πολύ στην τελική τους απόφαση. Προφανώς, η σχέση ποιότητας-τιμής των παρεχόμενων υπηρεσιών δεν είναι κάτι το οποίο ο επισκέπτης μιας περιοχής είναι σε θέση να γνωρίζει εκ των προτέρων παρά μόνο εάν έχει ξαναβρεθεί στο παρελθόν στον τουριστικό αυτό προορισμό. Δεδομένης, λοιπόν, αυτής της άγνοιας επί του θέματος 9 άτομα δήλωσαν ότι τους επηρεάζει λίγο στη λήψη απόφασης ο παράγοντας αυτός και μόλις το 3.1% ότι δεν τους επηρεάζει καθόλου.

Η απουσία εγκαταστάσεων, όπως νοσοκομεία ή κέντρα υγείας, και μεταφορικών υποδομών (λόγου χάρι αεροδρόμια και δρόμοι) (x3) αποτελεί τροχοπέδη για την επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού για το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος. Ειδικότερα, 38 εκ των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι η ύπαρξη εγκαταστάσεων και μεταφορικών υποδομών αποτελεί έναν παράγοντα ο οποίος επηρεάζει αρκετά την επίσκεψή τους σε έναν τουριστικό προορισμό. Παράλληλα, αρκετοί είναι και αυτοί που δήλωσαν ότι ο παράγοντας αυτός τους επηρεάζει πολύ (21%) ενώ 10 άτομα αξιολόγησαν τον παράγοντα αυτό ως υψίστης σημασίας καθώς δήλωσαν ότι επιδρά στην τελική τους απόφαση πάρα πολύ. Σε αντιδιαστολή, υπάρχουν και οι τουρίστες αυτοί οι οποίοι δεν επηρεάζονται από τα στοιχεία αυτά ενός προορισμού προκειμένου να τον επισκεφθούν. Σε αυτή την κατηγορία τουριστών ανήκουν 29 άτομα από τους ερωτηθέντες της έρευνας, εκ των οποίων ερωτηθέντων το 24.5% δήλωσε ότι η ύπαρξη ή όχι τέτοιου είδους υποδομών τους επηρεάζει λίγο και το 5.1% τους δεν τους απασχολεί καθόλου.

Ο τέταρτος παράγοντας αφορά στο επίπεδο των τουριστικών υπηρεσιών (διαμονής και σίτισης) (x4) μιας περιοχής, σαφώς και για αυτόν τον παράγοντα δεν είναι σε θέση ο εκάστοτε τουρίστας να έχει ολοκληρωμένη και αντικειμενική αντίληψη πριν πραγματοποιήσει κάποιου είδους εξόρμηση στην περιοχή αναφοράς, παρά μόνο από μαρτυρίες τρίτων. Παρά ταύτα, όμως, από τις δοθείσες απαντήσεις διαπιστώνεται πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα υπολογίζουν σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών ούτως ώστε να επισκεφθούν κάποιον τουριστικό προορισμό. Πιο συγκεκριμένα, οι 17 από τους 98 ερωτηθέντες δήλωσαν ότι ο παράγοντας του επιπέδου των τουριστικών υπηρεσιών επιδρά πάρα πολύ στην λήψη της οριστικής τους απόφασης, οι 35 ότι επιδρά πολύ και οι 25 ότι τους απασχολεί αρκετά. Σημαντικός είναι και ο αριθμός αυτών που διατύπωσαν ότι τους επηρεάζει λίγο (14.3%). Ενώ, μόλις 7 ερωτηθέντες δήλωσαν ότι το επίπεδο των τουριστικών υπηρεσιών ενός τουριστικού προορισμού δεν τους απασχολεί καθόλου για να τον επισκεφθούν.

Σε ανάλογα ποσοστά κυμαίνεται και η επίδραση των φυσικών αξιοθέατων (x5) για την επιλογή επίσκεψης ενός τουριστικού προορισμού. Τα φυσικά αξιοθέατα μιας περιοχής είναι ο πέμπτος παράγοντας ο οποίος ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να χαρακτηριστεί ως προς το βαθμό επίδρασης του στην απόφαση να επισκεφθούν την περιοχή. Σύμφωνα, λοιπόν, με τους προσδιορισμούς που απέδωσαν οι ερωτώμενοι για τον παράγοντα αυτό, τα φυσικά αξιοθέατα επιδρούν πάρα πολύ σε 19 από τους 98 συμμετέχοντες, επιδρούν πολύ σε 32 εξ αυτών, επιδρούν αρκετά στο 31% του δείγματος της έρευνας, ενώ 12 άτομα τα επηρεάζουν λίγο και μόνο 5 δεν λαμβάνουν τον παράγοντα αυτό καθόλου υπόψη τους.

Αναφορικά με το τοπίο (x6) ενός τουριστικού προορισμού συμπεραίνεται πως αν και δεν αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα για την πλειοψηφία των ερωτηθέντων στην απόφαση τους επίσκεψης του προορισμού αυτού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτήν. Πιο συγκεκριμένα, 29 συμμετέχοντες δήλωσαν ότι το τοπίο μιας περιοχής τους επηρεάζει πάρα πολύ στο να την επισκεφθούν, 28 ότι τους επηρεάζει πολύ και 30 ότι τους επηρεάζει αρκετά. Αυτοί που προσδιόρισαν ότι ο παράγοντας τοπίο επιδρά λίγο στην απόφαση τους για επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού ήταν μόνο 7, ενώ ακόμα λιγότεροι (4.1%) ήταν αυτοί που δήλωσαν ότι δεν τους επηρεάζει καθόλου.

Εν συνεχεία, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αξιολογήσουν το βαθμό επίδρασης των παραλιών (x7) μιας περιοχής στην απόφαση τους να την επισκεφθούν. Όπως, άλλωστε ήταν αναμενόμενο η συντριπτική πλειοψηφία (47%) δήλωσε ότι οι παραλίες καθορίζουν πάρα πολύ την απόφαση τους να επισκεφθούν ή όχι έναν τουριστικό προορισμό. Αισθητά λιγότεροι, αλλά υπολογίσιμο μέγεθος (27%), είναι αυτοί που δήλωσαν ότι ο παράγοντας “παραλίες” επιδρά πολύ στην απόφαση τους. Επίσης, 17 άτομα απάντησαν ότι οι παραλίες που δύναται να έχει ή όχι ένας τουριστικός προορισμός επιδρούν αρκετά στην απόφαση τους να τον επισκεφθούν. Αντίθετα, 5 συμμετέχοντες δήλωσαν ότι ο παράγοντας αυτός τους επηρεάζει λίγο στην τελική απόφαση και 4 ότι δεν τους επηρεάζει καθόλου.

Δεδομένου, ότι οι τουριστικοί προορισμοί δεν είναι μόνο παραθαλάσσιοι και ότι δεν έχουν να επιδείξουν μόνο τις παράλιες τους ένας ακόμα παράγοντας που εξετάζεται στα πλαίσια της παρούσας ως προς το βαθμό επίδρασης του στην απόφαση των εν δυνάμει επισκεπτών είναι η βλάστηση και τα δάση (x8) αυτών. Στον παράγοντα αυτό παρατηρείται από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων ότι οι απόψεις είναι σχεδόν μοιρασμένες στη μέση. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που εντοπίζεται είναι ότι 57 από τους ερωτηθέντες ενδιαφέρονται αρκετά (23.1%), πολύ (23%) ή πάρα πολύ (12.1%) για τον παράγοντα αυτό προκειμένου να επισκεφθούν έναν προορισμό. Αντίθετα, τα υπόλοιπα 41 άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι ο παράγοντας αυτός τους επηρεάζει λίγο (31.6%) ή και καθόλου (10.2%) στο να αποφασίσουν να επισκεφθούν ή όχι τον τουριστικό προορισμό αναφοράς.

Παραμένοντας στους παράγοντες που αποτελούν το φυσικό περιβάλλον ενός τουριστικού προορισμού και οι οποίοι στο πλαίσιο της παρούσας εξετάζονται ως προς το βαθμό επιρροής τους στη λήψη απόφασης για την επίσκεψη του προορισμού αυτού παρατηρείται πως η στάση των συμμετεχόντων είναι παρόμοια και για τους τρεις επόμενους (x9: προστατευόμενες φυσικές περιοχές, x10: ποικιλία ειδών, x11: ενδιαφέροντα είδη υπό προστασία). Πιο συγκεκριμένα, αυτό το οποίο συμπεραίνεται από τις δοθείσες απαντήσεις για τους τρεις αυτούς παράγοντες είναι ότι στη συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος επιδρούν λίγο ή καθόλου στη λήψη απόφασης για επίσκεψη του προορισμού (για τις

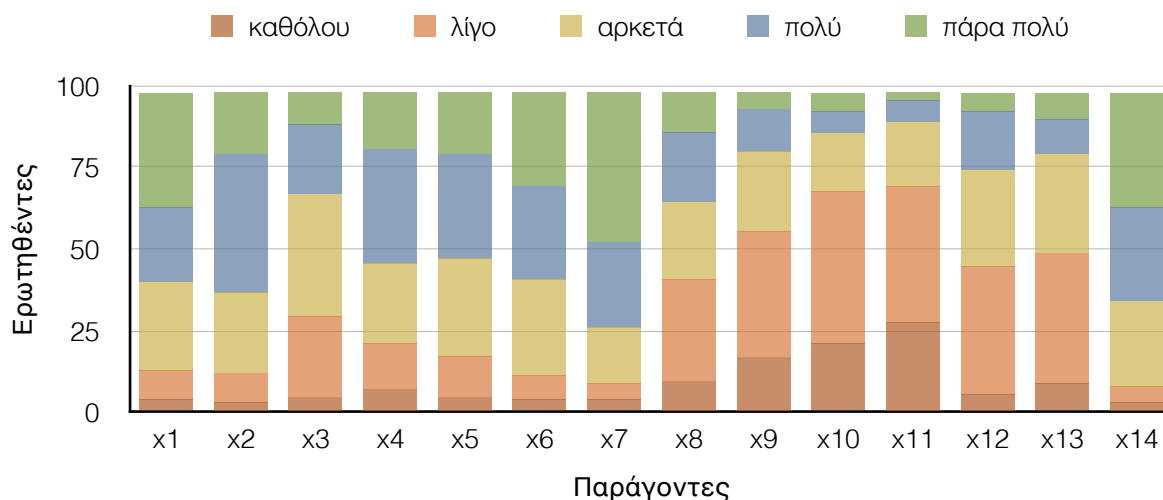
προστατευόμενες περιοχές το 56.1% δήλωσε ότι επιδρούν λίγο ή/και καθόλου στη λήψη απόφασης, για την ποικιλία των ειδών δήλωσε αντίστοιχα το 69.4% και για τα είδη υπό προστασία το 70.4%). Προφανώς, και για την περίπτωση αυτή υπήρξαν συμμετέχοντες που διατύπωσαν ότι οι παράγοντες αυτοί τους επηρεάζουν αρκετά (26%, 18.2% και 20.3% αντίστοιχα για τον κάθε παράγοντα) αλλά και αυτοί που δήλωσαν ότι τους επηρεάζουν πολύ ή/και πάρα πολύ (17.9%, 12.4%, 9.3% για κάθε παράγοντα).

Οι τρεις τελευταίοι παράγοντες της ερώτησης αυτής, τους οποίους ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να χαρακτηρίσουν ως προς το βαθμό επίδρασης τους για την απόφαση να επισκεφθούν ή όχι έναν τουριστικό προορισμό, αφορούν στο πολιτισμικό του περιβάλλον.

Οι χαρακτηρισμοί για τους δύο πρώτους (x12: πολιτιστικά αξιοθέατα και x13: μνημεία) κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα, με την πλειοψηφία των ερωτηθέντων να δηλώνει ότι τους επηρεάζουν λίγο ή/και καθόλου στην τελική τους απόφαση (45.9% για τα πολιτιστικά αξιοθέατα και 50% για τα μνημεία). Παράλληλα, οι 29 εκ των 98 ερωτηθέντων δήλωσε ότι τα πολιτιστικά αξιοθέατα τους ενδιαφέρουν αρκετά ώστε να επισκεφθούν μια περιοχή και αντίστοιχα οι 30 δήλωσαν ότι τα μνημεία επιδρούν αρκετά στη λήψη απόφασης. Και για τους παράγοντες αυτούς, όμως, υπάρχουν άτομα, με μικρότερο βέβαια ποσοστό επί του συνολικού δείγματος (24% για τα πολιτιστικά αξιοθέατα και 19% για τα μνημεία), τα οποία δήλωσαν ότι οι παράγοντες αυτοί διαδραματίζουν πολύ ή/και πάρα πολύ σημαντικό ρόλο για την επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού.

Σε αντιδιαστολή, η διαθεσιμότητα ψυχαγωγικών υπηρεσιών (x14), ο τελευταίος παράγοντας αυτής της ομάδας αλλά και της ερώτησης, συντελεί καθοριστικά στην επιλογή του προορισμού για τους περισσότερους από τους ερωτώμενους. Ειδικότερα οι 35 εξ αυτών δήλωσαν ότι ο παράγοντας αυτός τους επηρεάζει πάρα πολύ στην απόφαση τους, οι 29 ότι τους επηρεάζει πολύ και οι 26 ότι τους επηρεάζει αρκετά. Αξιοσημείωτα είναι τα πολύ μικρά ποσοστά αυτών που δήλωσαν ότι τους επηρεάζει λίγο (5.1%) ή καθόλου (3.1%) ο εν λόγω παράγοντας, γεγονός που υποδηλώνει τη σημασία ύπαρξης διάφορων δραστηριοτήτων αναψυχής και διασκέδασης στους τουριστικούς προορισμούς.

[Διάγραμμα Γ.18: Βαθμός επίδρασης παραγόντων σε ερωτηθέντες για επίσκεψη σε τουριστικό προορισμό]

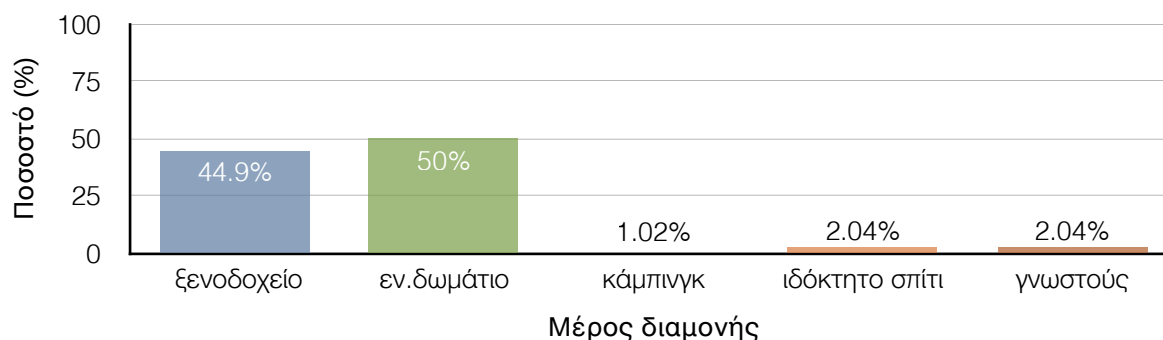
8η ερώτηση

[Κατά τη διαμονή σας μείνατε σε: - επιλογές απάντησης: ξενοδοχείο, ενοικιαζόμενο δωμάτιο, κάμπινγκ, ιδιόκτητο σπίτι, συγγενείς και φίλους]

Η όγδοη ερώτηση στο ερωτηματολόγιο της έρευνας επαναφέρει τη συζήτηση με τους συμμετέχοντες στη δραστηριότητα του εκάστοτε από αυτούς στο νησί μελέτης. Ειδικότερα, αφορά στο μέρος στο οποίο διέμεναν κατά τη διάρκεια των διακοπών τους στη Σκιάθο. Οι επιλογές απάντησης της ερώτησης αυτής ήταν ξενοδοχείο, ενοικιαζόμενο δωμάτιο, κάμπινγκ, ιδιόκτητο σπίτι ή το σπίτι κάποιων φίλων ή συγγενών, ενώ λόγω παράλειψης δεν είχε συμπεριληφθεί στις επιλογές απάντησης η κατηγορία των ενοικιαζόμενων βιλών. Παράλειψη την οποία επισήμανε μόνο ένας ερωτώμενος και ο οποίος αφού δήλωσε προφορικά ότι διέμενε εκεί, το σημείωσε στη συνέχεια και στο ερωτηματολόγιο του.

Αναλύοντας δε τις απαντήσεις των υπολοίπων 97 ερωτηθέντων τα αποτελέσματα τα οποία προκύπτουν (βλ. διάγραμμα Γ.19) είναι σε ένα βαθμό προφανή και αναμενόμενα, καθώς παρατηρείται ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων (94.9%) επέλεξε να διαμείνει σε κάποιο ξενοδοχείο ή ενοικιαζόμενο δωμάτιο και μόλις το 5.06% διέμενε σε μια από τις τρεις άλλες επιλογές (κάμπινγκ, ιδιόκτητο σπίτι, γνωστούς). Πιο συγκεκριμένα, το 44.9% επέλεξε να διανυκτερεύσει κατά την παραμονή του στη Σκιάθο σε ένα από τα 88 ξενοδοχεία του νησιού επωφελούμενο με τις όποιες παροχές αυτά του προσέφεραν. Παράλληλα, οι μισοί από το δείγμα της έρευνας (50%) επέλεξαν να μείνουν σε ένα από τα 34 ενοικιαζόμενα δωμάτια της περιοχής, στα οποία σαφώς οι παροχές σε σχέση με τα ξενοδοχεία μειονεκτούν αλλά συνήθως συμφέρουν περισσότερο από οικονομικής άποψης. Παρ' όλα αυτά το δείγμα της έρευνας αποτελείται και από αυτούς (2.04%) που έχουν στην ιδιοκτησία τους κάποιο σπίτι στη Σκιάθο με συνέπεια να διαμένουν εκεί κατά το διάστημα των διακοπών τους αλλά και από αυτούς (2.04%) που έχουν στον εν λόγω προορισμό φίλους ή συγγενείς οι οποίοι διαθέτουν κάποιο σπίτι εκεί και έχουν τη δυνατότητα να τους φιλοξενήσουν. Εντύπωση προκαλεί, πάντως, το γεγονός πως αν και στο νησί λειτουργούν δύο οργανωμένα κάμπινγκ μόλις 1 άτομο από τους ερωτηθέντες επέλεξε αυτό το μέρος για τη διαμονή του.

[διάγραμμα Γ.19: Μέρος διαμονής ερωτηθέντων κατά τη διάρκεια παραμονής τους στη Σκιάθο]

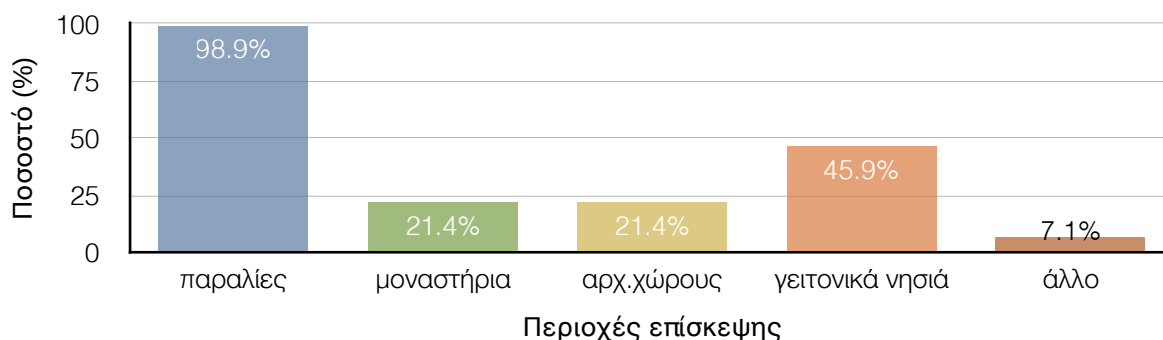
9η ερώτηση

[Κατά την παραμονή σας στο νησί επισκεφτήκατε: - επιλογές απάντησης: παραλίες, μοναστήρια, αρχαιολογικούς χώρους, γειτονικά νησιά, άλλο (δυνατότητα επιλογής παραπάνω από μία απάντηση)]

Στο ίδιο κλίμα κυμαίνεται και η ένατη ερώτηση του ερωτηματολογίου καθώς και η ερώτηση αυτή αναφέρεται στην τουριστική δραστηριότητα των επισκεπτών της Σκιάθου και ειδικότερα αφορά στις περιοχές που επισκέφθηκαν οι ερωτώμενοι κατά την παραμονή τους. Οι περιοχές αυτές είχαν εκ των προτέρων ομαδοποιηθεί σε τέσσερις ομάδες. Οι ομάδες τις οποίες μπορούσα να επιλέξουν, με δυνατότητα επιλογής παραπάνω από μια, ήταν οι παραλίες, τα μοναστήρια, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα γειτονικά νησιά, ενώ στις επιλογές απάντησης είχε προστεθεί και η επιλογή “άλλο” δίνοντας στον ερωτώμενο την ελευθερία να συμπληρώσει το μέρος που επισκέφθηκε και δεν αντιστοιχούσε σε κάποια από τις παραπάνω προτεινόμενες ομάδες.

Έτσι, αναλύοντας τις επιλογές των ερωτηθέντων για την ερώτηση αυτή συνεπάγεται (βλ. διάγραμμα Γ.20) ότι η απόλυτη πλειοψηφία (98.9%), ή καλύτερα σχεδόν όλοι πλην ενός, κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο νησί της Σκιάθου φρόντισαν να επισκεφθούν και το σήμα κατατεθέν του νησιού, που δεν είναι άλλο από τις εντυπωσιακές παραλίες του. Σαφώς στην επιλογή αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η περίοδος κατά την οποία διεξήχθη η έρευνα, τη θερινή περίοδο, δηλαδή, και ειδικά τον μήνα Αύγουστο που ενδείκνυται για αποδράσεις στις παραλίες. Παράλληλα, το 45.9% των συμμετεχόντων, κάτι λιγότερο, δηλαδή, από τους μισούς, επέλεξε κατά τη διάρκεια των διακοπών του στη Σκιάθο να οργανώσει μικρές εξορμήσεις στα γειτονικά νησιά, με τους περισσότερους εξ αυτών να διατυπώνουν ότι επισκέφθηκαν κυρίως τα μικρά ακατοίκητα νησάκια δορυφόρους της Σκιάθου με στόχο να απολαύσουν το μπάνιο τους και στις εκεί παραλίες. Μικρότερα, αλλά υπολογίσιμα είναι τα ποσοστά αυτών που επέλεξαν κατά την παραμονή τους στην περιοχή μελέτης να εμβαθύνουν στην αναγνώριση της περιοχής και οι οποίοι επισκέφθηκαν τόσο αρχαιολογικούς χώρους (21.4%), λόγου χάρη την περιοχή του Κάστρου, αλλά και μερικά από τα εντυπωσιακά μοναστήρια του νησιού (21.4%). Τέλος, το 7.1% του δείγματος της έρευνας δήλωσε ότι επισκέφθηκε και άλλα μέρη, πολλοί ως άλλο μέρος ανέφεραν την οικία του Αλ. Παπαδιαμάντη, η οποία στο πλαίσιο της παρούσας θεωρήθηκε ότι συγκαταλέγεται στους αρχαιολογικούς χώρους, ενώ δεν απουσίαζαν και αυτοί που στην επιλογή “άλλο” σημείωσαν τα κέντρα διασκέδασης τονίζοντας με τον τρόπο αυτό το βασικό λόγο επίσκεψης τους στο νησί.

[διάγραμμα Γ.20: Περιοχές που οι ερωτηθέντες επισκέφθηκαν]

10η ερώτηση

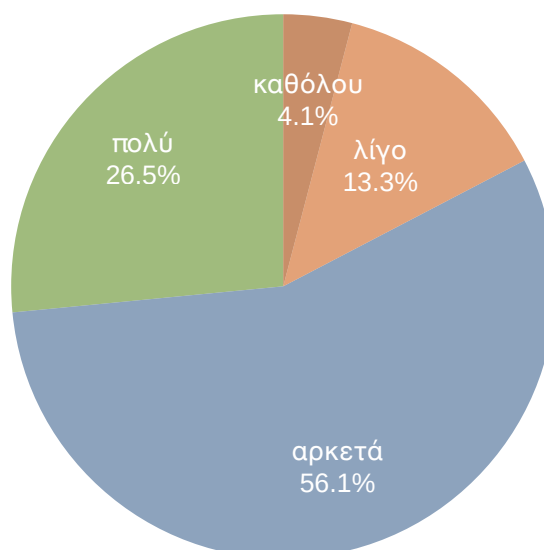
[Πόσο ικανοποιημένος-η είστε από το σύνολο των υπηρεσιών που σας παρασχέθηκαν κατά τη διάρκεια των διακοπών σας στο νησί; - επιλογές απάντησης: καθόλου ικανοποιημένος, λίγο ικανοποιημένος, αρκετά ικανοποιημένος, πολύ ικανοποιημένος]

Στη δέκατη ερώτηση οι συμμετέχοντες στην έρευνα κλήθηκαν να αξιολογήσουν το σύνολο των παρεχόμενων υπηρεσιών κατά την παραμονή τους στη Σκιάθο εκφράζοντας το βαθμό ικανοποίησης τους απέναντι σε αυτές. Στόχος της ερώτησης αυτής ήταν κυρίως να δώσει το έναυσμα για συζήτηση με τους συμμετέχοντες στην έρευνα ώστε μέσα από τη συζήτηση αυτή να προκύψουν τα αδύνατα σημεία της περιοχής μελέτης απέναντι στο τουριστικό κοινό.

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν συνεπάγεται (βλ. διάγραμμα Γ.21) ότι το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος της έρευνας (56.1%) είναι αρκετά ικανοποιημένο από τις υπηρεσίες που του παρασχέθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του. Επίσης, ένα σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων (26.5%) διατύπωσε ότι είναι πολύ ικανοποιημένο. Ενώ, δεν απουσίαζαν και αυτοί που εξέφρασαν τη δυσαρέσκεια τους δηλώνοντας είτε ότι είναι λίγο ικανοποιημένοι (13.3%) ή ότι δεν ικανοποιήθηκαν καθόλου (4.1%) από την ποιότητα των υπηρεσιών. Οι ερωτηθέντες οι οποίοι εξέφρασαν μέσα από τις επιλογές "λίγο" ή "καθόλου" τη δυσαρέσκεια τους για τις παρεχόμενες υπηρεσίες διατύπωσαν ότι ο λόγος αυτής της επιλογής τους έγκειται κατά κύριο λόγο στα λεωφορεία του νησιού (στα λίγα δρομολόγια και στην κατάσταση του στόλου), στις υποδομές διαμονής στις οποίες είχαν προγραμματίσει να μείνουν και τις οποίες είχαν προπληρώσει με αποτέλεσμα να μην εφικτή η αλλαγή τόπου διαμονής, όπως επίσης και στον τρόπο με τον οποίο οι οδηγοί των ταξί τους αντιμετώπιζαν συναρτήσει των υψηλών τιμών που ζητούσαν. Τέλος, υπήρξαν και οι περιπτώσεις αυτών που εξέφρασαν την έντονη απογοήτευση τους για τις υπηρεσίες του κέντρου υγείας, στο οποίο χρειάστηκε να απευθυνθούν για ελαφριά περιστατικά.

Σε συνέχεια της δέκατης ερώτησης οι ερωτήσεις έντεκα και δώδεκα στοχεύουν στο να σκιαγραφήσουν την πρόθεση των ερωτηθέντων στο να επισκεφθούν ξανά στο μέλλον το νησί για τουρισμό ή στο να το προτείνουν σε φίλους και συγγενείς ως τόπο διακοπών αντίστοιχα.

[διάγραμμα Γ.21:
Βαθμός ικανοποίησης των ερωτηθέντων από
το σύνολο των παρεχόμενων υπηρεσιών]

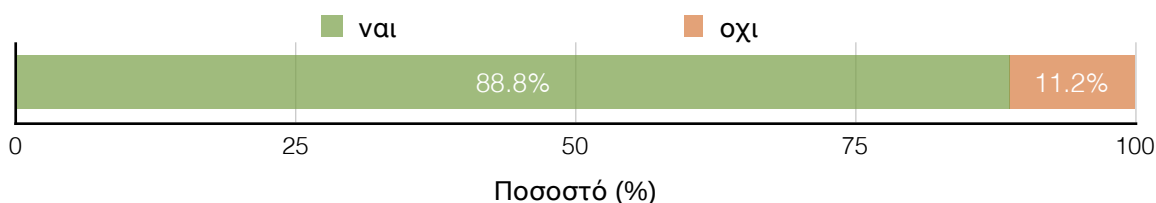
11η ερώτηση

[Σκοπεύετε να επαναλάβετε τις διακοπές σας στη Σκιάθο; - επιλογές απάντησης: ναι, όχι]

Στην ενδέκατη, λοιπόν, ερώτηση, όπως γίνεται άμεσα αντιληπτό και από το διάγραμμα Γ.22, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (88.8%) ήταν θετική και πρόθυμη στο να επισκεφθεί το νησί της Σκιάθου ξανά στο μέλλον προκειμένου να πραγματοποιήσει εκεί τις διακοπές της. Το ποσοστό αυτό συνάδει με τα υψηλά ποσοστά των ερωτηθέντων που δήλωσαν ότι έμειναν αρκετά ή/και πολύ ικανοποιημένοι στην προηγούμενη ερώτηση (83.6%). Ενώ, είναι σχεδόν βέβαιο ότι η κατηγορία αυτών που είναι πρόθυμοι να επισκεφθούν ξανά το εν λόγω νησί αποτελείται και από άτομα τα οποία παρά το γεγονός ότι εξέφρασαν τη δυσαρέσκεια τους για τις παρεχόμενες υπηρεσίες είναι διαθέσιμα να δώσουν στον τουριστικό αυτό προορισμό μια δεύτερη ευκαιρία.

Σε αντιδιαστολή, στο σύνολο των συμμετεχόντων συναντάται και ένα ποσοστό της τάξης του 11.2% το οποίο δεν σκοπεύει να επαναλάβει στο μέλλον κάποιου είδους απόδραση στην περιοχή μελέτης, είτε λόγω της δυσαρέσκειας του είτε γιατί έχει παραβρεθεί στον τόπο αυτό ήδη αρκετές φορές στο παρελθόν και αναζητά νέους, σύμφωνα και με τις προφορικές μαρτυρίες τους.

[Διάγραμμα Γ.22: Πρόθεση ερωτηθέντων επανάληψης των διακοπών τους στη Σκιάθο]

12η ερώτηση

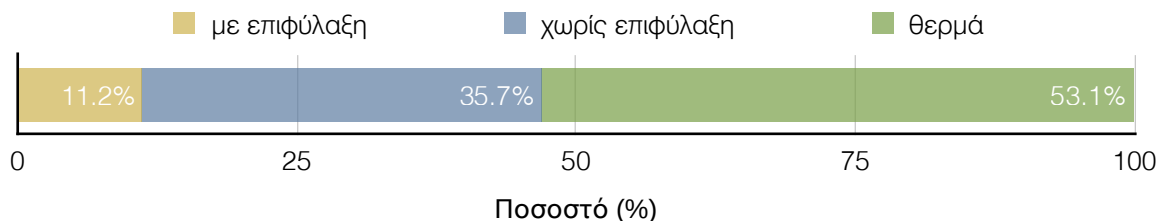
[Θα προτείνατε τη Σκιάθο σε φίλους και συγγενείς για την πραγματοποίηση των διακοπών τους; - επιλογές απάντησης: καθόλου, με επιφύλαξη, χωρίς επιφύλαξη, θερμά]

Αντίστοιχα, και για την δωδέκατη ερώτηση παρατηρείται θετική τάση, με μεγαλύτερη όμως διασπορά του δείγματος, αναφορικά με την πρόθεση του να παροτρύνουν τους φίλους και τους συγγενείς τους στο να επισκεφθούν τη Σκιάθο για διακοπές.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα και τις απαντήσεις που επέλεξαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα παρατηρείται (βλ. διάγραμμα Γ.23) πως το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (53.1%) είναι πρόθυμο να προτείνει θερμά και χωρίς κανέναν ενδοιασμό τη Σκιάθο ως τόπο διακοπών σε τρίτους. Επιλογή η οποία έρχεται σε συμφωνία τόσο με την πρόθεση των περισσότερων να επαναλάβουν οι ίδιοι τις διακοπές τους εκεί όσο και με το ποσοστό των ικανοποιημένων από το επίπεδο των παροχών. Παράλληλα, αρκετοί είναι και αυτοί που αν και δεν είναι το ίδιο θερμοί είναι θετικοί στο να παροτρύνουν χωρίς καμία επιφύλαξη (35.7%) τους γνωστούς τους να αφιερώσουν κάποιες μέρες των διακοπών τους στο νησί διεξαγωγής της έρευνας. Ενώ, στο δείγμα συναντώνται και αυτοί που είναι πρόθυμοι να παροτρύνουν κι άλλους για διακοπές στο νησί αυτό διατηρώντας, όμως, και κάποιες επιφυλάξεις, οι οποίες αφορούν κυρίως στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Εντύπωση, πάντως, προκαλεί πως κανένας εκ των ερωτηθέντων δεν επέλεξε την απάντηση

“καθόλου” γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι και οι 98 ερωτώμενοι θεωρούν πως αξίζει να επισκεφθεί κάποιος έστω και για μια φορά το νησί του Παπαδιαμάντη.

[διάγραμμα Γ.23: Πρόθεση ερωτηθέντων παρότρυνσης τρίτων για διακοπές στη Σκιάθο]

13η ερώτηση

[Ποια από τα παρακάτω χαρακτηριστικά που αφορούν την εικόνα της Σκιάθου θα μπορούσαν να σας παρακινήσουν στο να την επισκεφτείτε ξανά ή να την συστήσετε σε άλλους: - επιλογές απάντησης: όμορφο φυσικό περιβάλλον, προσεγμένο ανθρωπογενές περιβάλλον, ιστορικά μνημεία, καλές παράλιες, προσιτές τιμές, καλές τουριστικές υποδομές διαμονής, ποιότητα προσφερόμενων υπηρεσιών, δυνατότητες για αναψυχή και διασκέδαση (δυνατότητα επιλογής παραπάνω από μία απάντηση)]

Μέσα από τη δέκατη τρίτη επιδιώκεται ο εντοπισμός των στοιχείων εκείνων του φυσικού, πολιτιστικού και κοινωνικού περιβάλλοντος της Σκιάθου τα οποία ώθησαν τους ερωτηθέντες να απαντήσουν θετικά στις τρεις προηγούμενες ερωτήσεις. Επί της ουσίας, δηλαδή, μέσα από την ερώτηση αυτή αναζητούνται τα στοιχεία εκείνα της περιοχής έρευνας τα οποία αποτελούν πόλους έλξης για τους ερωτώμενους τόσο για να την επισκεφθούν ξανά οι ίδιοι όσο και για να την προτείνουν σε τρίτους. Προκειμένου να διευκολυνθούν οι ερωτηθέντες, αλλά και να επισπευσθεί η ερευνητική διαδικασία, στην ερώτηση αυτή ο κάθε συμμετέχων κλήθηκε να επιλέξει ένα ή και περισσότερα στοιχεία από μια σειρά επιλογών, οι οποίες αφορούσαν στα δυνατά σημεία του νησιού.

Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να διαλέξουν το(-α) στοιχείο(-α) εκείνο(-α) που τους δημιούργησε(-αν) θετική εντύπωση για το νησί ανάμεσα από ένα ευρύ φάσμα επιλογών. Οι επιλογές αυτές αφορούσαν στο φυσικό περιβάλλον, είτε στην ομορφιά αυτού σε γενικές γραμμές είτε ειδικότερα στις παραλίες της περιοχής, στο ανθρωπογενές περιβάλλον, με έμφαση στην προσεγμένη κατάσταση στην οποία διατηρείται και στα ιστορικά μνημεία που το πλαισιώνουν, αλλά και στις παρεχόμενες υπηρεσίες και ειδικά στην ποιότητα αυτών, στις προσιτές τιμές, στις υποδομές διαμονής και στις δυνατότητες για αναψυχή και διασκέδαση.

Γενικεύοντας, επομένως, τις απαντήσεις που παραχώρησε έκαστος των ερωτηθέντων (βλ. διάγραμμα Γ.24), εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά αυτά της περιοχής έρευνας που αποτελούν τον πόλο έλξης για τους επισκέπτες της.

Αναλυτικότερα, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσε μέσα από τις επιλογές της πως ο λόγος για τον οποίο δύναται να επισκεφθεί ξανά στο μέλλον τη Σκιάθο ή να την προτείνει σε γνωστούς και φίλους είναι το φυσικό περιβάλλον του νησιού. Όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο από το κλίμα που έχει διαμορφωθεί από τις έως τώρα απαντήσεις, το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (89.8%) επέλεξε ως το βασικότερο θετικό στοιχείο

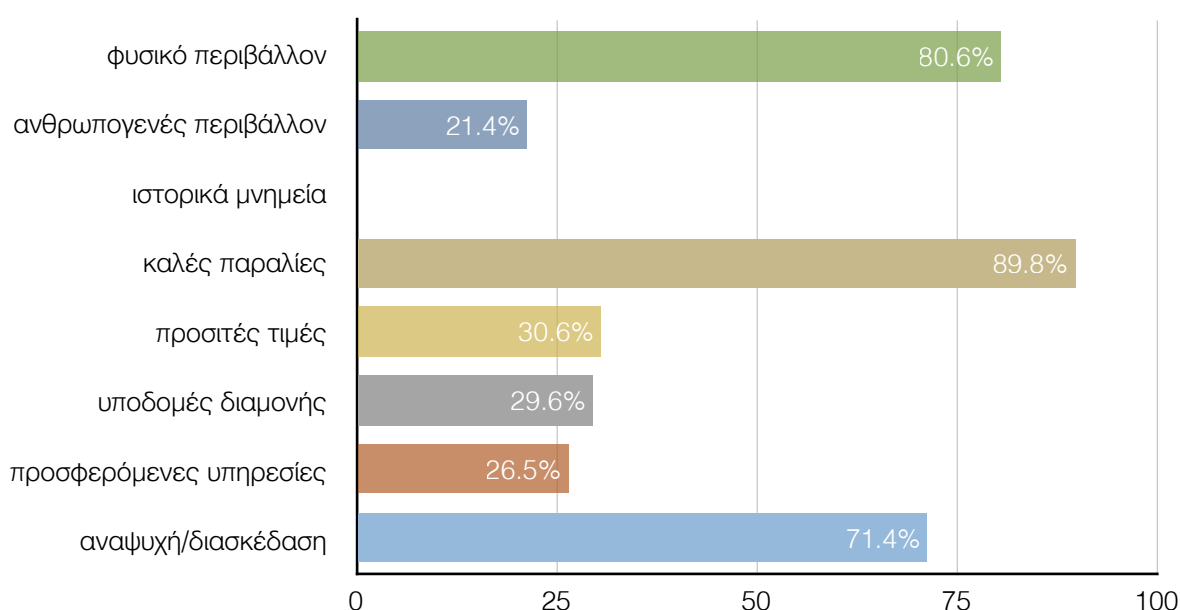
του νησιού τις καλές παραλίες του. Ενώ, παράλληλα, το 80.6% απάντησε ότι η γενικότερη ομορφιά του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί έναν καλό λόγο για να επισκεφθεί κανείς ξανά το νησί ή για να το προτείνει σε τρίτους.

Για πολλούς δε (71.4%) ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό του τουριστικού αυτού προορισμού που θα τους παρότρυνε να τον επισκεφθούν ξανά είναι οι δυνατότητες που έχει ο επισκέπτης για αναψυχή και διασκέδαση. Παρατηρείται, επίσης, ότι οι παροχές του νησιού, σε γενικές γραμμές, αποτελούν σημαντικό θύλακτρο για ένα αξιόλογο μέρος του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, αν και αισθητά χαμηλότερα, σημαντικά θεωρούνται τα ποσοστά αυτών που δήλωσαν ότι οι προσιτές τιμές (30.6%), οι καλές τουριστικές υποδομές διαμονής (29.6%) και η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών (26.5%) είναι βασικά στοιχεία στο να προσελκύσουν έναν επισκέπτη.

Σε αντιδιαστολή, αναφορικά με το ανθρωπογενές περιβάλλον του νησιού φαίνεται να μην ασκεί την ίδια επιρροή στους συμμετέχοντες. Εντύπωση προκαλεί πως κανένας από αυτούς (0%) δεν θεωρεί ως πόλο έλξης του νησιού τα ιστορικά του μνημεία και πως λιγότεροι από το ένα τέταρτο αυτών (21.4%) επέλεξαν το προσεγγμένο ανθρωπογενές περιβάλλον ως έναν από τους λόγους που θα κεντρίσει το ενδιαφέρον του τουρίστα. Το γεγονός αυτό ίσως να είναι απόρροια της κακής διαχείρισης και της ελλιπούς ανάδειξης του τομέα αυτού.

Αξιοσημείωτο, τέλος, είναι πως σχεδόν όλοι οι ερωτηθέντες δεν αρκέστηκαν στην επιλογή ενός μόνου χαρακτηριστικού από τα παραπάνω. Το γεγονός αυτό θεωρείται ότι υποδηλώνει τόσο τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του νησιού όσο και την πλούσια τουριστική του ταυτότητα.

[διάγραμμα Γ.24: Χαρακτηριστικά Σκιάθου τα οποία θα παρότρυναν τους ερωτηθέντες να επισκεφτούν τη Σκιάθο ξανά ή να την προτείνουν σε τρίτους]

14η ερώτηση

[Ιεραρχήστε, από το 1 έως το 7 (1 ο πιο σημαντικός), τους παρακάτω παράγοντες πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού. Παράγοντες πρωταρχικής σημασίας:

x1: υποδομές (μεταφορών/πρόνοιας) - προδιαγραφές περιοχής

x2: προστασία και ανάδειξη φυσικής κληρονομιάς

x3: προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς

x4: πηγές-προϊόντα

x5: τουριστική ανάπτυξη

x6: ικανοποίηση τουριστών

x7: επιπτώσεις στο περιβάλλον]

Συνεχίζοντας, το ύφος των ερωτήσεων αλλάζει άρδην στη δέκατη τέταρτη ερώτηση. Στην ερώτηση αυτή δίνονται σε τυχαία σειρά επτά παράγοντες πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού τους οποίους ζητείται από τον ερωτώμενο να ιεραρχήσει από τον πιο σημαντικό στο λιγότερο σημαντικό βαθμολογώντας τους από το 1 έως το 7 αντίστοιχα.

Μέσα από την ερώτηση αυτή επιδιώκεται ο εντοπισμός του στοιχείου εκείνου που σύμφωνα με τους ερωτηθέντες χρειάζεται ο εκάστοτε τουριστικό οικισμός να έχει ως βασική προτεραιότητα για την επίτευξη της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

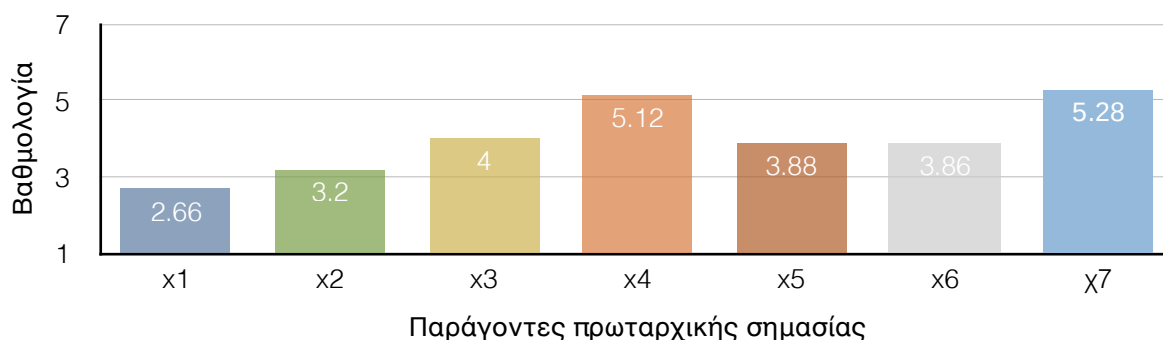
Παρά τις δυσκολίες που πολλοί συμμετέχοντες αντιμετώπισαν στην ερώτηση αυτή⁹, τελικά και οι 98 ερωτηθέντες την απάντησαν. Ενώ, από τις απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν παρατηρείται ότι οι απόψεις για το ζήτημα αυτό ποικίλουν, όπως αυτό αποτυπώνεται και στον ακόλουθο πίνακα (βλ. πίνακα Γ.1) στον οποίο καταγράφεται το συνολικό άθροισμα της βαθμολογίας για κάθε έναν από τους παραπάνω παράγοντες, ο μέσος όρος της βαθμολογίας τους (βλ. διάγραμμα Γ.25), οι ακραίες τιμές (μέγιστη και ελάχιστη βαθμολογία) που συγκέντρωσαν, όπως, επίσης, και η τυπική απόκλιση (s), η διασπορά, δηλαδή, των βαθμολογιών γύρω από τα μέτρα κεντρικής τάσης.

[πίνακας Γ.1: Βαθμολογία παραγόντων πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού]

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7
άθροισμα	261	314	392	502	380	378	517
μέσος όρος	2.66	3.20	4.00	5.12	3.88	3.86	5.28
min	7	7	7	7	7	7	7
max	1	1	1	1	1	1	1
τυπική απόκλιση (s)	1.90	1.75	1.61	1.66	1.91	2.02	1.77

⁹ Σε πολλούς δεν έγινε κατανοητό εξ αρχής ότι τον κάθε αριθμό πρέπει να τον χρησιμοποιήσει μόνο μια φορά με αποτέλεσμα στην ερώτηση αυτή και στις δύο επόμενες να αφιερώνουν τον περισσότερο χρόνο για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

[διάγραμμα Γ.25: Μέσος όρος βαθμολογίας παραγόντων πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού]

Επομένως, από τις απαντήσεις που παραχωρήθηκαν προκύπτει η εξής ιεράρχηση των παραγόντων πρωταρχικής σημασίας για την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη από τον σημαντικότερο, δηλαδή αυτόν με τη χαμηλότερη βαθμολογία, στον λιγότερο σημαντικό:

1. υποδομές (μεταφορών/πρόνοιας) - προδιαγραφές περιοχής (x1)
2. προστασία και ανάδειξη φυσικής κληρονομιάς (x2)
3. ικανοποίηση τουριστών (x6)
4. τουριστική ανάπτυξη (x5)
5. προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς (x3)
6. πηγές-προϊόντα (x4)
7. επιπτώσεις στο περιβάλλον (x7)

Αναλυτικότερα, από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι για τους ερωτηθέντες ο σημαντικότερος παράγοντας στον οποίο οι αρμόδιοι του κάθε τουριστικού οικισμού οφείλουν να δώσουν προτεραιότητα για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη αυτού είναι η εκμετάλλευση και η συντήρηση τόσο των υποδομών, λόγου χάρη μεταφοράς και πρόνοιας, όσο και των ευρύτερων προδιαγραφών της περιοχής. Παράλληλα, αρκετά σημαντική θεωρείται για την επίτευξη του παραπάνω στόχου και η προστασία και ανάδειξη της φυσικής κληρονομιάς της κάθε τουριστικής περιοχής. Σε δεύτερο επίπεδο, σύμφωνα, με τους ερωτηθέντες πάντα, δεν γίνεται να απουσιάζει η επιδίωξη της ικανοποίησης των τουριστών, ενώ ταυτόχρονα, με ελάχιστη διαφορά, η δέουσα σημασία πρέπει να δοθεί και στην τουριστική ανάπτυξη του τόπου, με ότι αυτό σημαίνει. Η προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν συγκέντρωσε την αναμενόμενη υψηλή βαθμολογία γεγονός το οποίο πιθανά να οφείλεται στο ότι οι σύγχρονοι τουρίστες δεν δίνουν τη δέουσα προσοχή στον πολιτισμό και επομένως δεν θεωρούν ότι μπορεί να συνδράμει αισθητά στην ανάπτυξη της περιοχής. Την ίδια άποψη φαίνεται πως έχουν και για τα προϊόντα που παράγει μια περιοχή αλλά και για τις πρωτογενείς πηγές αυτής. Εντύπωση, τέλος, προκαλεί το γεγονός πως αν και θεωρούν ότι η εκμετάλλευση της φυσικής κληρονομιάς μπορεί να

βοηθήσει αισθητά στην επίτευξη του στόχου της βιωσιμότητας δεν πιστεύουν το ίδιο και για τις επιπτώσεις της οποίας δραστηριότητας στο περιβάλλον.

15η ερώτηση

[Ιεραρχήστε, από το 1 έως το 5 (1 η πιο σημαντική), τις σημαντικότερες θετικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες. Σημαντικότερες θετικές επιπτώσεις:

x1: βελτίωση της τοπικής οικονομίας

x2: ευκαιρίες για εύρεση δουλειάς

x3: ενίσχυση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής

x4: βελτίωση της ποιότητας ζωής

x5: βελτίωση της εικόνας της περιοχής]

Αντίστοιχης μορφής είναι και η δέκατη πέμπτη ερώτηση με τη διαφορά της να έγκειται στο ότι στην ερώτηση αυτή παρουσιάζονται πέντε θετικές επιπτώσεις που η τουριστική ανάπτυξη δύναται να έχει για μια μικρή κοινωνία.

Οι επιπτώσεις αυτές είναι η βελτίωση της τοπικής οικονομίας, οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται στους γηγενείς για εύρεση δουλειάς, καθώς η αύξηση της τουριστικής δραστηριότητας συνεπάγεται αύξηση των απαιτήσεων της αγοράς, στον τριτογενή κυρίως τομέα, με αποτέλεσμα να αυξάνονται και οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας, η ενίσχυση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής, ανεξάρτητου οικονομικού κλάδου ενασχόλησης, αλλά και η βελτίωση τόσο της ποιότητας ζωής των ντόπιων¹⁰ όσο και της συνολικής εικόνας της περιοχής.

Στον παρακάτω πίνακα (βλ. πίνακα Γ.2) εμφανίζονται το συνολικό άθροισμα της βαθμολογίας για κάθε μια από τις παραπάνω θετικές επιπτώσεις, ο μέσος όρος της βαθμολογίας τους (βλ. διάγραμμα Γ.26), οι ακραίες τιμές (μέγιστη και ελάχιστη βαθμολογία) που συγκέντρωσαν όπως επίσης και η τυπική απόκλιση (s).

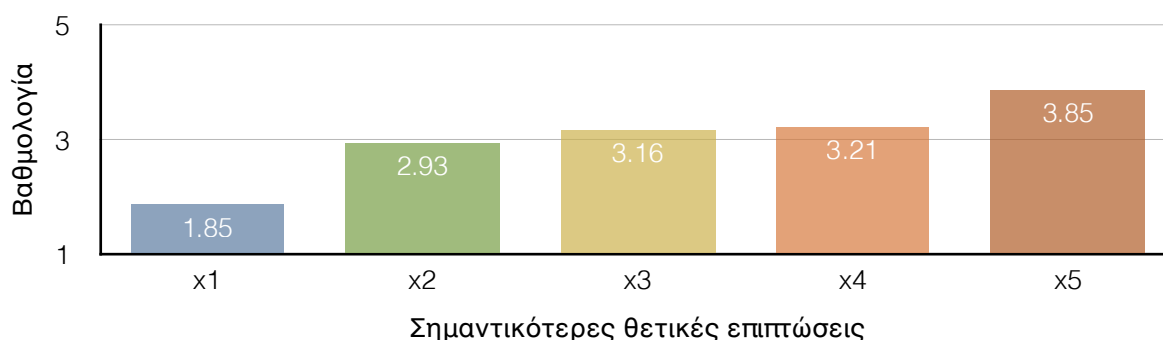
Αξιοσημείωτο είναι δε πως και σε αυτήν την ερώτηση οι βαθμολογίες που συγκέντρωσε η κάθε μια από τις επιπτώσεις ποικίλουν, όπως αυτό αποτυπώνεται στις ακραίες τιμές, ενώ η διακύμανση αυτών από τη μέση τιμή του εύρους είναι της τάξης περίπου του ενός βαθμού της βαθμολογικής κλίμακας.

[πίνακας Γ.2: Βαθμολογία σημαντικότερων θετικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες]

	x1	x2	x3	x4	x5
άθροισμα	181	287	310	315	377
μέσος όρος	1.85	2.93	3.16	3.21	3.85
min	5	5	5	5	5
max	1	1	1	1	1
τυπική απόκλιση (s)	1.23	1.18	1.25	1.25	1.39

¹⁰ Η ποιότητας ζωής των ντόπιων είναι κυρίως απόρροια του οικονομικού, κοινωνικού, φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος διαβίωσης (Ψαθά, 2014).

[διάγραμμα Γ.26: Μέσος όρος βαθμολογίας σημαντικότερων θετικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες]

Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, η ιεράρχηση, από τη σημαντικότερη στη λιγότερο σημαντική, που απορρέει από την αξιολόγηση των πέντε προαναφερθεισών θετικών επιπτώσεων, συνάδει με τη τυχαία σειρά που παρουσιάστηκαν αυτές στο ερωτηματολόγιο, και είναι η εξής:

1. βελτίωση της τοπικής οικονομίας (x1)
2. ευκαιρίες για εύρεση δουλειάς (x2)
3. ενίσχυση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής (x3)
4. βελτίωση της ποιότητας ζωής (x4)
5. βελτίωση της εικόνας της περιοχής (x5)

Συνάγεται, επομένως, το συμπέρασμα ότι η σημαντικότερη θετική συνέπεια της τουριστικής ανάπτυξης για μια μικρή κοινωνία δεν είναι άλλη από τη βελτίωση της τοπικής της οικονομίας. Σαφώς, αρκετά σημαντική για τους συμμετέχοντες είναι και η αύξηση των δυνατοτήτων για εύρεση δουλειάς, αλλά και η ενίσχυση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής, επιπτώσεις οι οποίες συμβάλλουν με τον τρόπο τους και αυτές στη βελτίωση της οικονομίας της περιοχής. Με μικρή διαφορά έπεται, ως προς τη σπουδαιότητα, και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων αλλά και των επισκεπτών. Ενώ, τέλος, η βελτίωση της εικόνας της περιοχής δε φαίνεται να θεωρείται από το σύνολο των ερωτηθέντων ότι είναι ανάλογης σημασίας, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι οι συμμετέχοντες θεωρούν πιο σημαντικές τις περισσότερο ανθρωποκεντρικές θετικές επιπτώσεις.

16η ερώτηση

[Ιεραρχήστε, από το 1 έως το 5 (1 η πιο σημαντική), τις σημαντικότερες αρνητικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες. Σημαντικότερες αρνητικές επιπτώσεις:

- x1: αλλοίωση του φυσικού τοπίου*
x2: αλλοίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της παράδοσης
x3: αύξηση των τιμών των ακινήτων
x4: κυκλοφοριακά προβλήματα και προβλήματα περιβαλλοντικής μόλυνσης
x5: αύξηση εγκληματικότητας]

Σε αντιδιαστολή με τη δέκατη πέμπτη ερώτηση, στην ερώτηση με τον αριθμό δεκαέξι ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να εφαρμόσουν την ίδια διαδικασία για τις αρνητικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, και στην ερώτηση αυτή κλήθηκαν οι ερωτηθέντες να ιεραρχήσουν από τη σημαντικότερη στη λιγότερο σημαντική τις πέντε δοθείσες αρνητικές επιπτώσεις που δύναται η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας να επιφέρει σε μια μικρή κοινωνία.

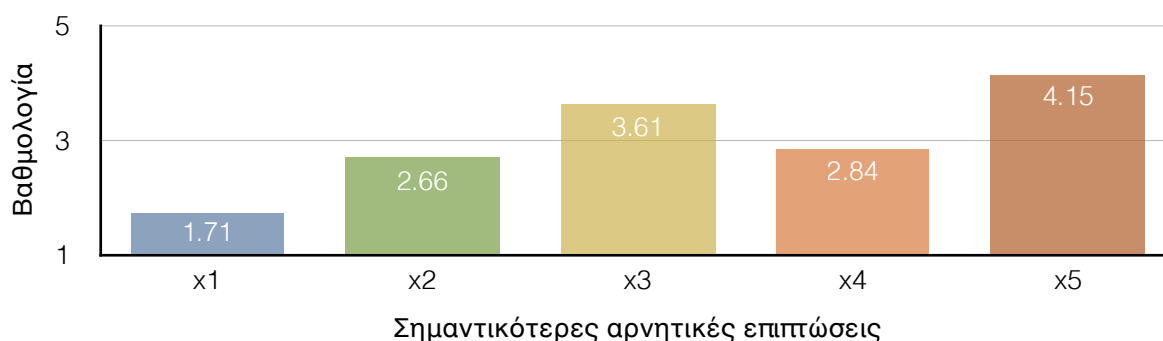
Οι επιπτώσεις αυτές είναι, σε τυχαία κατάταξη, η αλλοίωση του τοπίου, της φυσικής, δηλαδή, και πολιτιστικής κληρονομιάς, η αύξηση των τιμών των ακινήτων λόγω αυξημένης ζήτησης, τα κυκλοφοριακά προβλήματα, δεδομένης της συσσώρευσης πληθυσμού στα υφιστάμενα κέντρα και δίκτυα αλλά και τα προβλήματα περιβαλλοντικής μόλυνσης, απόρροια λόγου χάρη των ρύπων από περισσότερα οχήματα ή της αδυναμίας διαχείρισης των αυξανόμενων υγρών & στερεών αποβλήτων. Ενώ, μια ακόμα αρνητική συνέπεια που έχει παρατηρηθεί σε μικρές κοινωνίες στις οποίες ο τουρισμός άνησε ραγδαία, και η σπουδαιότητα της οποίας ζητήθηκε να αξιολογηθεί από τους επισκέπτες του νησιού, είναι η αύξηση της εγκληματικότητας.

Στον πίνακα Γ.3 καταγράφονται τα αθροίσματα των βαθμών για κάθε μια από τις αρνητικές επιπτώσεις, ο μέσος όρος αυτών (βλ. διάγραμμα Γ.27), οι ακραίες τιμές και η τυπική απόκλιση. Αξιοσημείωτο είναι πως και στην ερώτηση αυτή οι βαθμολογίες που συγκέντρωσε η κάθε “μεταβλητή” ποικίλουν, όπως διαπιστώνεται από το εύρος τιμών (μέγιστη και ελάχιστη τιμή), ενώ εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως και για αυτή την περίπτωση η διασπορά από τα μέτρα κεντρικής τάσης είναι της τάξης του ενός βαθμού.

[πίνακας Γ.3: Βαθμολογία σημαντικότερων αρνητικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες]

	x1	x2	x3	x4	x5
άθροισμα	168	261	354	278	407
μέσος όρος	1.71	2.66	3.61	2.84	4.15
min	5	5	5	5	5
max	1	1	1	1	1
τυπική απόκλιση (s)	1.01	1.14	1.16	1.16	1.24

[διάγραμμα Γ.27: Μέσος όρος βαθμολογίας σημαντικότερων αρνητικών επιπτώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες]

Από τα παραπάνω αποτελέσματα διαμορφώνεται, λοιπόν, η τελική κατάταξη των αρνητικών συνεπειών του τουρισμού σε μια μικρή κοινωνία, από τη σημαντικότερη στη λιγότερο σημαντική, ως εξής:

1. αλλοίωση του φυσικού τοπίου (x1)
2. αλλοίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της παράδοσης (x2)
3. κυκλοφοριακά προβλήματα και προβλήματα περιβαλλοντικής μόλυνσης (x4)
4. αύξηση των τιμών των ακινήτων (x3)
5. αύξηση εγκληματικότητας (x5)

Η κατάταξη που προέκυψε από τη βαθμολογία που έδωσαν οι ερωτώμενοι σε κάθε μια από τις παραπάνω συνέπειες του τουρισμού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αναμενόμενη, ιδίως από τον τρόπο με τον οποίο είχαν απαντήσει και στις προηγούμενες ερωτήσεις. Πιο συγκεκριμένα, από τις έως τώρα επιλογές τους οι συμμετέχοντες στην έρευνα είχαν εκδηλώσει το ενδιαφέρον τους για το τοπίο. Η κατάταξη κατά συνέπεια της αλλοίωσης του φυσικού τοπίου και της πολιτιστικής κληρονομιάς και παράδοσης στις δυο πρώτες θέσεις της εν λόγω ιεράρχησης αποδεικνύει για πολλοστή φορά το ενδιαφέρον τους για αυτό. Παράλληλα η τοποθέτηση στη τρίτη θέση των σημαντικότερων επιπτώσεων, με μικρή διαφορά από τη δεύτερη, των κυκλοφοριακών προβλημάτων που δύναται να επιφέρει ο τουρισμός καθώς και των προβλημάτων περιβαλλοντικής μόλυνσης σκιαγραφούν την περιβαλλοντική τους συνείδηση. Ενώ, υψηλότερες βαθμολογίες και επομένως χαμηλότερες θέσεις απέδωσαν στις συνέπειες αυτές που φαίνεται να μην επηρεάζουν τους επισκέπτες άμεσα, ή ορθότερα στις συνέπειες αυτές που δεν γίνονται άμεσα αισθητές σε αυτούς, και οι οποίες είναι η αύξηση των τιμών των ακινήτων στην 4η θέση και η αύξηση της εγκληματικότητας.

17η ερώτηση

[Παρακαλώ προσδιορίστε σε ποιο βαθμό τα παρακάτω χαρακτηριστικά που αφορούν τις αλλαγές σε μια περιοχή επηρεάζουν αρνητικά την τουριστική της ανάπτυξη. Αλλαγές: αλλοίωση φυσικού περιβάλλοντος, υπερδόμηση τουριστικών καταλυμάτων (ξενοδοχεία, β' κατοικία, ενοικιαζόμενα δωμάτια), εποχική απασχόληση εργαζομένων, εποχική λειτουργία υποδομών - επιλογές απάντησης: καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ, πάρα πολύ]

Αντίστροφης λογικής είναι η επόμενη ερώτηση του ερωτηματολογίου. Πιο συγκεκριμένα, ενώ στην προηγούμενη ερώτηση αναζητούνταν η ιεράρχηση των επιπτώσεων του τουρισμού σε μια περιοχή, στην ερώτηση αυτή, στη δέκατη έβδομη ερώτηση, δηλαδή, του εν λόγω ερωτηματολογίου, αναζητείται ο βαθμός που κάποιες αλλαγές της περιοχής επηρεάζουν αρνητικά την τουριστική ανάπτυξη. Για το λόγο αυτό δόθηκαν στους ερωτηθέντες τέσσερις αλλαγές που η τουριστική δραστηριότητα επιφέρει σε μια περιοχή και ζητήθηκε από αυτούς να προσδιορίσουν το βαθμό που θεωρούν ότι αυτές αποτελούν τροχοπέδη στην προσέλκυση τουριστών με συνέπεια να επηρεάζουν αρνητικά την τουριστική ανάπτυξη. Επigramματικά, οι αλλαγές που δόθηκαν ήταν η αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος, η υπερδόμηση τουριστικών υποδομών, η εποχική απασχόληση των εργαζομένων καθώς και εποχική λειτουργία των υποδομών, ενώ οι συμμετέχοντες είχα τη

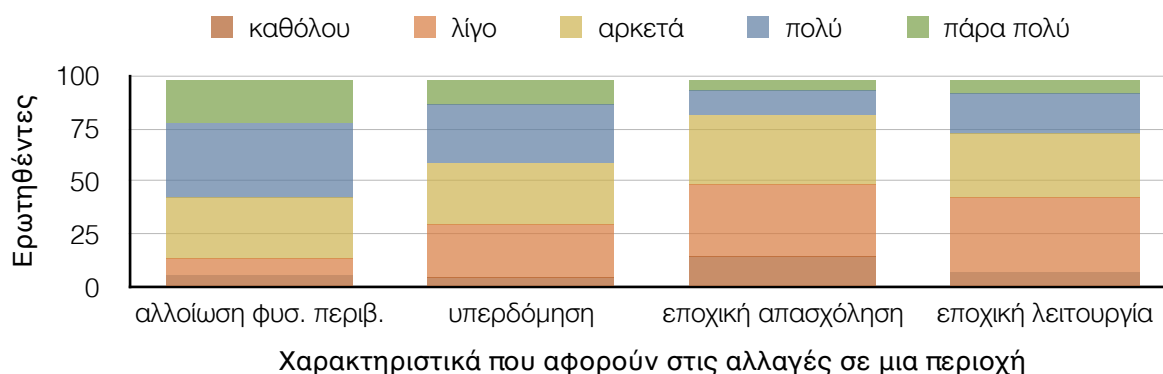
δυνατότητα να επιλέξουν μεταξύ του καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ και πάρα πολύ, προσδιορίζοντας έτσι το βαθμό αρνητικής επίδρασης.

Από την επιμέρους ανάλυση των απαντήσεων για κάθε μια από τις παραπάνω αλλαγές μιας περιοχής (βλ. διάγραμμα Γ.28) συμπεραίνεται πως, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, η αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος έχει άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στην τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής. Ειδικότερα, το 20.8% του δείγματος της έρευνας απάντησε ότι θεωρεί πως ο παράγοντας αυτός επηρεάζει πάρα πολύ την τουριστική ανάπτυξη και το 36% ότι η αλλαγή αυτή δίνει σε πολύ μεγάλο βαθμό αρνητική τροχιά στην ανέλιξη της τουριστικής δραστηριότητας. Αρκετά μεγάλο είναι δε το ποσοστό αυτών (30%) που θεωρούν ότι οι όποιες αλλοιώσεις του φυσικού περιβάλλοντος επηρεάζουν αρκετά τον τουρισμό. Ενώ, δεν απουσίαζαν από το δείγμα και αυτοί οι οποίοι πιστεύουν ότι οι αρνητικές μεταβολές του φυσικού περιβάλλοντος μιας περιοχής επηρεάζουν λίγο (8.1%) ή καθόλου (5.1%) την προσέλκυση επισκεπτών στις περιοχές αυτές και κατά συνέπεια την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων που αφορούν στον τουρισμό.

Αναφορικά με την υπερδόμηση των τουριστικών καταλυμάτων (ξενοδοχεία, β' κατοικία, ενοικιαζόμενα δωμάτια) και την αρνητική επιρροή αυτών στην ανάπτυξη του τουρισμού διαπιστώνεται από τις συλλεχθείσες απαντήσεις ότι η πλειοψηφία του δείγματος της έρευνας (30%) θεωρεί ότι συμβάλλει αρκετά η υπερδόμηση στην τουριστική πτώση. Με ελάχιστη διαφορά ακολουθούν αυτοί που πιστεύουν ότι επηρεάζει πολύ (29.4%) την τουριστική ανάπτυξη και έπονται με 25.5% αυτοί που δηλώνουν ότι συμβάλλει λίγο. Και για την αλλαγή αυτή συναντώνται μεταξύ των ερωτηθέντων αυτοί που θεωρούν ότι η υπερδόμηση επιδρά πάρα πολύ (11%) στην ανάπτυξη του τουρισμού αλλά και αυτοί που πιστεύουν ότι δεν επιδρά καθόλου (4.1%).

Σε αντιδιαστολή με τις δυο προαναφερθείσες αλλαγές, η εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος (εποχική απασχόληση των εργαζομένων, εποχική λειτουργία των υποδομών) φαίνεται να θεωρείται για το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων ότι επηρεάζει λιγότερο την τουριστική ανάπτυξη. Ειδικότερα, οι περισσότεροι εξ αυτών δήλωσαν ότι πιστεύουν ότι επιδρά λίγο (35.7% για την εποχική απασχόληση των εργαζομένων και 35.7% για την εποχική λειτουργία των υποδομών) ή ότι επιδρά αρκετά (33% και 32.1% αντίστοιχα). Αισθητά λιγότεροι είναι και αυτοί που θεωρούν ότι η εποχικότητα δύναται να επηρεάσει πολύ αρνητικά τον τουρισμό (12% και 19.1% αντίστοιχα). Ενώ μικρά, αλλά υπολογίσιμα, είναι και τα ποσοστά αυτών που δήλωσαν ότι δεν επηρεάζει καθόλου (14.3% και 7.1% αντίστοιχα) ή ότι επιδρά πάρα πολύ (5% και 6%).

[διάγραμμα Γ.28: Βαθμός αρνητικής επιρροής των αλλαγών μιας περιοχής στην τουριστική ανάπτυξη]

Συνυπολογίζοντας, τέλος, τις απαντήσεις αυτών που επέλεξαν “πολύ” και “πάρα πολύ”, συμπεραίνεται ότι η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος θεωρεί ότι η αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος μιας περιοχής και η υπερδόμηση αποτελούν σημαντικά εμπόδια στην τουριστική άνθιση αυτής.

18η ερώτηση

[Έχετε πραγματοποιήσει κάποια μορφή εναλλακτικού τουρισμού (οικοτουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός) ή θα σας ενδιέφερε να πραγματοποιήσετε; - επιλογές απάντησης: ναι, όχι]

Μέσα από τη δέκατη όγδοη ερώτηση επιχειρήθηκε η καταγραφή της θέσης των ερωτηθέντων απέναντι στις διεθνείς τάσεις του τουρισμού, οι οποίες, όπως έχει ήδη αναφερθεί στην εργασία αυτή¹¹, είναι οι διάφορες εκφάνσεις του εναλλακτικού τουρισμού. Στους ερωτηθέντες, λοιπόν, ζητήθηκε στην ερώτηση αυτή να απαντήσουν με ένα “ναι” ή ένα “όχι” εάν έχουν ήδη πραγματοποιήσει κάποια τέτοιου είδους τουριστική δραστηριότητα ή εάν είναι πρόθυμοι για κάτι τέτοιο.

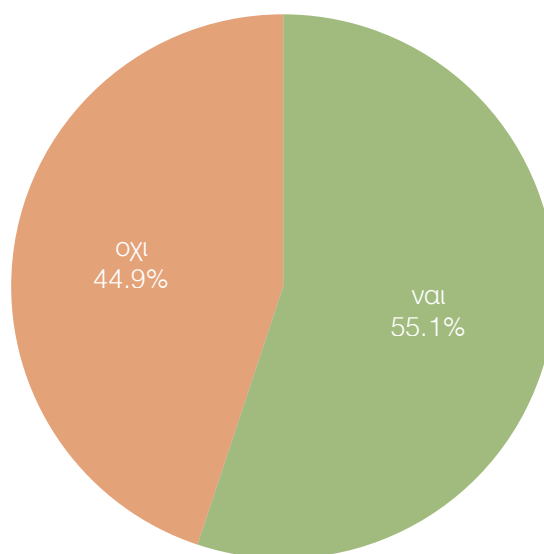
Οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν είναι σχεδόν ισοκαταναμημένες στις δύο επιλογές (βλ. διάγραμμα Γ.29). Το 44.9% του δείγματος δήλωσε πως ούτε έχει πραγματοποιήσει κάποια τέτοια μορφή τουρισμού και ούτε είναι πρόθυμο να το πράξει στο μέλλον, ενώ το 55.1% εξέφρασε θετική στάση απέναντι στις εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες. Παρ' ότι οι απαντήσεις αυτές δεν είναι ενθαρρυντικές για την εξέλιξη του τουρισμού, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας γίνεται η παραδοχή ότι η θέση των ερωτηθέντων δύναται στο μέλλον να αλλάξει, καθώς η άρνηση των περισσότερων είναι απόρροια της άγνοιας τους για το είδος αυτό. Να αναφερθεί δε ότι η άγνοια αυτή επιχειρήθηκε να “αντιμετωπισθεί” κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου μέσα από μια σύντομη ανάλυση του όρου “εναλλακτικός τουρισμός”.

19η ερώτηση

[Η έκφραση “η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον” πιστεύετε ότι είναι σωστή ή λάθος;]

Η δέκατη ένατη ερώτηση, με την οποία ολοκληρώνεται το ερωτηματολόγιο, είχε διττό χαρακτήρα. Από τη μια στόχευε στο να δημιουργήσει στους ερωτώμενους προβληματισμό για τη σχέση που οφείλει να διέπει την τουριστική ανάπτυξη και το τοπίο, φυσικό, δηλαδή,

[διάγραμμα Γ.29:
Η στάση των ερωτηθέντων απέναντι στις
μορφές εναλλακτικού τουρισμού]

¹¹ Βλ. παράγραφο Α.3.3. Σύγχρονες διεθνείς τάσεις.

και ανθρωπογενές περιβάλλον, και από την άλλη να αποτυπώσει με σαφήνεια τη θέση αυτών απέναντι στο θέμα που διέπει την εν λόγω έρευνα. Για το σκοπό αυτό ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να χαρακτηρίσουν ως σωστή ή ως λάθος την έκφραση “η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον”.

Σαφώς, από την πρώτη στιγμή που εντάχθηκε η ερώτηση αυτή στο ερωτηματολόγιο ήταν αναμενόμενο ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θα επέλεγε το “σωστή”. Μετά την ανάλυση, δε, του συνόλου των επιλογών σε όλες τις προηγούμενες απαντήσεις η άποψη αυτή ενισχύθηκε. Ολοκληρώνοντας, λοιπόν, τη συλλογή των επιλογών για την ερώτηση αυτή το αποτέλεσμα ξεπέρασε κάθε προσδοκία καθώς και οι 98 ερωτηθέντες (100%) δήλωσαν πως η άποψη αυτή είναι σωστή.

Αξιοσημείωτο είναι, τέλος, πως εάν και οι περισσότεροι συμμετέχοντες αρκέστηκαν να υπογραμμίσουν, να κυκλώσουν ή να ξανά-γράψουν την επιλογή “σωστή”, αρκετοί ήταν αυτοί οι οποίοι, είτε προφορικά είτε γραπτά, διατύπωσαν ότι η άποψη αυτή “προφανώς και είναι σωστή” ή “είναι ολόσωστη” ή “είναι απολύτως σωστή” επιδιώκοντας να δώσουν έμφαση στη σύμφωνη γνώμη τους.

Γ.3. Συμπεράσματα έρευνας

Συσχετίζοντας τις απαντήσεις των παραπάνω ερωτήσεων και γενικεύοντας τες συνάγεται μια σειρά συμπερασμάτων που αφορούν τόσο στους τουρίστες της Σκιάθου και στη τουριστική τους συμπεριφορά όσο και στις απόψεις αυτών για τη σχέση του τοπίου και τουριστικής ανάπτυξης.

Αρχικά, λοιπόν, συνάγεται το συμπέρασμα από το δείγμα της έρευνας, ότι η πλειοψηφία των ατόμων που επισκέπτονται αυτόν τον τουριστικό προορισμό, είναι όσον αφορά στους Έλληνες, ορμώμενοι από την Αττική, τη Θεσσαλία και την Κεντρική Μακεδονία, νέοι, κυρίως φοιτητές ή μαθητές, οι οποίοι, όπως είναι αναμενόμενο, είναι άγαμοι και χωρίς παιδιά, οι οικογένειες τους ανήκουν στα μεσαία οικονομικά στρώματα και οι ίδιοι διαθέτουν χαμηλό ατομικό εισόδημα.

Σε αντιδιαστολή, οι αλλοδαποί που διαλέγουν τη Σκιάθο για τις διακοπές τους, οι οποίοι, όπως είναι λογικό, έρχονται από περιοχές με τις οποίες συνδέεται το νησί μέσω πτήσεων charter, είναι άτομα μεγαλύτερων ηλικιών, τα οποία στην πλειοψηφία τους εργάζονται στον ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα, αναφορικά με την οικογενειακή τους κατάσταση είναι παντρεμένοι με παιδί-ιά και οικονομικά ευκατάστατοι. Αξίζει να σημειωθεί δε πως η κατηγορία αυτή των επισκεπτών είναι αυτή που στο μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων δήλωσε ότι επιλέγει να περάσει τις διακοπές της με την οικογένεια.

Επιπροσθέτως, από τα συλλεχθέντα δεδομένα της έρευνας, προκύπτει ότι οι τουρίστες που επιλέγουν τη Σκιάθο για τις διακοπές τους μένουν στο νησί το πολύ μια εβδομάδα, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, ενώ η συντροφιά τους αποτελείται κυρίως από φίλους, και αισθητά λιγότερων από τη-τον σύντροφο, γεγονός το οποίο υποδηλώνει ότι πρόκειται για ένα νησί οι έντονοι ρυθμοί του οποίου ενδείκνυνται για διασκέδαση με μεγαλύτερη παρέα και όχι τόσο για ρομαντικές, ή και οικογενειακές, διακοπές. Αξιοσημείωτο είναι δε πως πάνω από

το 50% των συμμετεχόντων στην έρευνα δήλωσε ότι δεν δαπάνησε για το σύνολο των διακοπών του (διαμονή, μεταφορικά, διασκέδαση) περισσότερα των 500€, γεγονός από το οποίο συμπεραίνεται ότι μάλλον πρόκειται για ένα οικονομικό νησί, παρά την όποια εντύπωση επικρατεί, ή ότι οι επισκέπτες τους πραγματοποιούν “συντηρητικές” διακοπές από οικονομικής άποψης.

Όσον αφορά στο βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών του νησιού παρατηρήθηκε πως έμειναν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι από τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος και λιγότερο ικανοποιημένοι από τα στοιχεία της τουριστικής υποδομής. Σε γενικές γραμμές, όμως, τόσο από το γεγονός ότι αρκετοί είναι αυτοί που έχουν επισκεφθεί τη Σκιάθο περισσότερες από μια φορές στο παρελθόν όσο και από το ότι η συντριπτική πλειοψηφία εξέφρασε την επιθυμία να την επισκεφθεί ξανά στο μέλλον και να την προτείνει σε άλλους ως τόπο διακοπών, απορρέει το ότι ο προορισμός αυτός αφήνει καλές εντυπώσεις στους επισκέπτες του.

Ο βαθμός ικανοποίησης από το εν λόγω τουριστικό προορισμό εκφράστηκε όχι μόνο από τους ερωτηθέντες αλλά και από προηγούμενους επισκέπτες, οι οποίοι είναι φίλοι ή συγγενείς του δείγματος της έρευνας. Η άποψη αυτή έγινε αντιληπτή από τις απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν για το μέσο πληροφόρησης των τουριστών για τον προορισμό της Σκιάθου, όπου οι μισοί περίπου δήλωσαν ότι ενημερώθηκαν από άτομα του ευρύτερου κύκλου τους, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι είχαν μείνει ευχαριστημένα από το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν κάποτε, ενώ οι άλλοι μισοί από το διαδίκτυο.

Σχετικά με τις επιλογές για το μέρος διαμονής¹² των τουριστών του νησιού παρατηρήθηκε πως παρά το πλήθος των επιλογών οι περισσότεροι επέλεξαν να διαμείνουν σε κάποιο από τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, ίσως λόγω των χαμηλότερων τιμών. Επιλογή η οποία όμως, δυστυχώς, σε αρκετούς άφησε άσχημες εντυπώσεις διαστρεβλώνοντας παράλληλα και τη συνολική άποψη τους για την περιοχή.

Παράλληλα, από την έρευνα προκύπτει ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αποφασίζει να πραγματοποιήσει διακοπές σε έναν νησιωτικό τουριστικό προορισμό εξετάζοντας σε πρώτο επίπεδο τη διαθεσιμότητα του ελεύθερου της χρόνου και μετά τα χαρακτηριστικά του προορισμού αυτού (τουριστικοί πόροι, κλίμα). Επίσης, φαίνεται από τις απαντήσεις ότι η τελική επιλογή του εκάστοτε τουριστικού προορισμού εξαρτάται για τους περισσότερους από τις παράλιες αυτού, τη διαθεσιμότητα των ψυχαγωγικών υπηρεσιών και τη σχέση τιμής-ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Δεδομένων, λοιπόν, αυτών συνεπάγεται πως οι τουρίστες της Σκιάθου κατά τη διάρκεια οργάνωσης των διακοπών τους εντόπισαν μέσα από τις πληροφορίες που συνέλεξαν για το νησί ότι διαθέτει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά που αναζητούσαν.

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν για τους παράγοντες που καθορίζουν την απόφαση των ερωτηθέντων για τουρισμό σε έναν οποιονδήποτε προορισμό προκύπτει ότι έμφαση δίνουν στο φυσικό περιβάλλον της εκάστοτε περιοχής και σε δεύτερο επίπεδο δείχνουν να τους απασχολεί το ανθρωπογενές. Η τάση αυτή συνάδει απόλυτα και με τα μέρη που επισκέφθηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη Σκιάθο, όπου σχεδόν όλοι

¹² Όπως οι υποδομές διαμονής παρουσιάστηκαν στην παράγραφο Β.3.3. Ευκολίες (διαμονή / σίτιση / δραστηριότητες / υπηρεσίες).

δήλωσαν ότι επισκέφθηκαν τις παραλίες του νησιού και σχεδόν οι μισοί τα γειτονικά νησιά, ενώ αισθητά λιγότεροι ήταν αυτοί που αφιερώναν χρόνο για την επίσκεψη περιοχών που αποτελούν το ανθρωπογενές περιβάλλον του νησιού (μοναστήρια, αρχαιολογικούς χώρους).

Σε συμφωνία με την παραπάνω τάση βρίσκονται και απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν για τους πόλους έλξης του νησιού, τα στοιχεία δηλαδή εκείνα που θα παρότρυναν τους επισκέπτες να επισκεφθούν τη Σκιάθο ξανά ή να την προτείνουν σε τρίτους. Οι πόλοι έλξης, λοιπόν, της εν λόγω περιοχής σύμφωνα με τους επισκέπτες της δεν είναι άλλοι από τις καλές παράλιες, το όμορφο φυσικό περιβάλλον και τις δυνατότητες για αναψυχή και διασκέδαση, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές που δύναται να αποτελούν πόλους έλξης¹³ συγκέντρωσαν αισθητά χαμηλότερα ποσοστά ενδιαφέροντος.

Έκδηλο είναι το ενδιαφέρον των τουριστών στο σύνολο των ερωτήσεων για το φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις επιλογές τους προκύπτει ότι θεωρούν ότι η προστασία και η ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί έναν από τους παράγοντες πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού¹⁴, ενώ η αλλοίωση αυτού πιστεύουν ότι είναι η σημαντικότερη αρνητική επίπτωση που επιφέρει ο τουρισμός σε μια κοινωνία¹⁵. Παράλληλα, θεωρούν ότι η όποια αλλοίωση αυτού αποτελεί τροχοπέδη, σε συνδυασμό και με την υπερδόμηση, και για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας σε μια περιοχή. Ενώ, τέλος, η σύμφωνη γνώμη και των 98 ερωτηθέντων με την έκφραση “η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον” επισημαίνει την κατεύθυνση που οφείλουν οι φορείς του νησιού να ακολουθήσουν.

Εντύπωση προκαλεί πάντως ότι το ενδιαφέρον για το ανθρωπογενές περιβάλλον του νησιού, παρά το πλήθος των στοιχείων που το αποτελούν, δεν εκφράζεται στην ίδια κλίμακα. Σαφώς η προστασία και η ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος πρέπει να αποτελεί τη βάση για την αειφορική ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή, αλλά και η προστασία και η ανάδειξη των ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων είναι το ίδιο επιτακτική. Άποψη η οποία διατυπώνεται από μια μικρή μερίδα ερωτηθέντων.

Τέλος, αν και η διεθνής τάση για εναλλακτικές μορφές τουρισμού δεν έχει την προσδοκώμενη απήχηση στους ερωτηθέντες θεωρείται ότι πρόκειται για μια δυναμική κατάσταση που μπορεί να αλλάξει. Ειδικότερα, οι φορείς του νησιού εκμεταλλευόμενοι τόσο το έντονο ενδιαφέρον των τουριστών για το περιβάλλον, το οποίο πρέπει να σταματήσει να περιορίζεται στις παράλιες, και τη σημασία που οι ερωτηθέντες φαίνεται να δίνουν στο πολιτιστικό, όσο και την ποικιλία των στοιχείων που απαρτίζουν το τοπίο του νησιού, μπορούν να αναπτύξουν στην περιοχή μελέτης τις υποδομές για αυτές τις μορφές τουριστικής δραστηριότητας.

¹³ Σύμφωνα με την καταγραφή που πραγματοποιήθηκε στην παράγραφο Β.3.1. Το τοπίο της Σκιάθου ως πόλος έλξης: φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

¹⁴ Κατατάσσοντας τον παράγοντα αυτό στη δεύτερη θέση της ιεράρχησης που ζητήθηκε στη δέκατη τέταρτη ερώτηση.

¹⁵ Η αρνητική επίπτωση της αλλοίωσης του φυσικού περιβάλλοντος κατατάχθηκε σύμφωνα με τις απαντήσεις της δέκατης έκτης ερώτησης στην πρώτη θέση των αρνητικών επιπτώσεων.

Μέρος Δ': Στρατηγικές σχεδιασμού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της Σκιάθου

Δ.1. Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας, λοιπόν, την ανάλυση των τριών πρώτων τμημάτων της παρούσας εργασίας θεωρείται πως είναι εφικτή η εξαγωγή σαφών συμπερασμάτων για το ζητούμενο της έρευνας το οποίο δεν είναι άλλο από την “προστασία και ανάδειξη του Μεσογειακού τοπίου για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου”.

Ειδικότερα, από το πρώτο (α') μέρος του παρόντος, στο οποίο έγινε επιλεκτική βιβλιογραφική ανασκόπηση για την εννοιολογική προσέγγιση των θεωριών και των στάσεων για τις βασικές έννοιες που αφορούν στο θέμα της μελέτης, τα συμπεράσματα που προκύπτουν διαμορφώνουν το θεωρητικό υπόβαθρο της επικείμενης πρότασης.

Πιο συγκεκριμένα, από το κομμάτι που αφορά στις εννοιολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις διαπιστώνεται αρχικά ότι το ζήτημα της διευθέτησης του χώρου μέσω του σχεδιασμού αποτελεί επιτακτική ανάγκη προκειμένου να επέλθει ισορροπία μεταξύ των τριών διαστάσεων (κοινωνία, οικονομία, περιβάλλον) μιας περιοχής. Ενώ, παράλληλα, συμπεραίνεται ότι ο σχεδιασμός αποτελεί ένα απαραίτητο εργαλείο για την ανάπτυξη ενός τόπου. Να υπογραμμιστεί, δε, πως ο όρος ανάπτυξη, δεν αντικατοπτρίζει πλέον μόνο την οικονομική ανάπτυξη ως είθισται να αντιμετωπίζεται, αλλά αναφέρεται στην ισόρροπη ανέλιξη του οικονομικού τομέα, του κοινωνικού και της προστασίας του περιβάλλοντος, είναι, δηλαδή, ο όρος αυτός άρρηκτα συνδεδεμένος με την έννοια της βιωσιμότητας.

Η ερμηνεία της έννοιας της βιωσιμότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης έχει αναλυθεί εκτενώς στο αντίστοιχο κεφάλαιο του πρώτου μέρους. Στο σημείο αυτό, επομένως, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά μόνο στην ερμηνεία του όρου όπως αυτή διατυπώθηκε στην έκθεση Brundtland, σύμφωνα με την οποία ως βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται *“η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες”* (WCED, 1987). Επιπρόσθετα, από τη θεωρητική προσέγγιση του όρου της βιώσιμης ανάπτυξης συνεπάγεται ότι εξειδικεύεται για τους διάφορους παραγωγικούς τομείς αλλά και για τις εκάστοτε μορφές του χώρου.

Αξιοσημείωτο είναι ότι τα τελευταία χρόνια ο όρος της βιωσιμότητας έχει ενταχθεί και στην ελληνική πραγματικότητα, καθώς, όπως επισημαίνει και η Σεχρεμέλη (2009: 143) ο ελληνικός χώρος αποτελεί έναν ιδιόμορφο χώρο ο οποίος απαιτεί ιδιαίτερο σχεδιασμό για την εναρμόνιση όλων των συνιστωσών με έμφαση στην προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος.

Η ιδιαιτερότητα του ελληνικού χώρου έγκειται, όπως αυτό παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο Α. 2 του παρόντος, στην ακτογραμμή που διαθέτει, η οποία είναι σχεδόν ισοκατανεμημένη μεταξύ ηπειρωτικής και νησιωτικής χώρας. Αναφορικά, λοιπόν, με τον ελληνικό νησιωτικό χώρο τα βασικά του στοιχεία είναι η μετριότητα στο μέγεθος -κονιορτοποίηση νησιωτικού χώρου-, η μεγάλη διασπορά, η εγγύτητα στην ηπειρωτική χώρα, η ενιαία γεωμορφολογία και το ενιαίο κλίμα ανά νησιωτικές περιοχές, ενώ σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζεται από τη νησιωτικότητα και την απομόνωση. Γίνεται, επομένως, άμεσα αντιληπτό ότι ο χώρος αυτός χρήζει ιδιαίτερης προσοχής για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων ανακύπτουν καθώς αναγκαία είναι και η εφαρμογή της εξειδικευμένης έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης νησιωτικών περιοχών.

Επιπρόσθετα, αναφορικά με τον ελληνικό νησιωτικό χώρο ένα ακόμα συμπέρασμα το οποίο αποτυπώνεται από την ανάλυση που έχει προηγηθεί και το οποίο καθιστά τη βιώσιμη ανάπτυξη επιβεβλημένη είναι η έντονη κατηγοριοποίηση του. Κατηγοριοποίηση η οποία είναι απόρροια της άνισης ανάπτυξης των νησιών, κυρίως ως προς την τουριστική δραστηριότητα, και αφορά σε νησιά πόλους τουριστικής ανάπτυξης και σε νησιά που υποφέρουν από οικονομική και κοινωνική παρακμή. Σαφώς, η τουριστική δραστηριότητα των ελληνικών νησιωτικών περιοχών και το αναπτυξιακό μοντέλο που έχει εφαρμοσθεί με κατεύθυνση τον τουρισμό είναι σε πλήρη συμφωνία με το γενικότερο πρότυπο της ελληνικής τουριστικής ανάπτυξης.

Συνάγεται, λοιπόν, από την ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε για τον ελληνικό τουρισμό ότι η Ελλάδα αποτελεί έναν ελκυστικό προορισμό από τα πρώτα κιόλας χρόνια που το φαινόμενο του τουρισμού άρχισε να εμφανίζεται και πως τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, όπως διαμορφώθηκαν στα τρία βασικά στάδια της τουριστικής ανάπτυξης κατά τον Τσάρτα (2010), παραμένουν αναλλοίωτα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, με το μοντέλο του ελληνικού τουρισμού να βασίζεται κατά κύριο λόγο στον ήλιο και τη θάλασσα, και να παρουσιάζει έντονη εποχικότητα. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα παρωχημένο πρότυπο, τόσο γιατί έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του όσο και γιατί δεν έχει καμία βιώσιμη προοπτική, καθιστώντας επιτακτική την αποστροφή των ελληνικών νησιών από το εν λόγω συμβατικό πρότυπο και την κατεύθυνση προς νέα τουριστικά μοντέλα. Μοντέλα τα οποία έχουν προκύψει από τη μεταβολή στη ζήτηση του τουριστικού προϊόντος και τα οποία αποτελούν τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις. Τα μοντέλα αυτά δεν είναι άλλα από τις νέες μορφές τουρισμού οι οποίες είναι ευρέως διαδεδομένες ως “εναλλακτικός τουρισμός”.

Επιγραμματικά, από τη μελέτη των σύγχρονων διεθνών τάσεων στην παγκόσμια τουριστική αγορά συνεπάγεται ότι οι διάφορες εκφάνσεις του εναλλακτικού τουρισμού απαιτούν την ενεργό συμμετοχή του τουρίστα στις όποιες δραστηριότητες, ενώ βασικό μέλημα των συμμετεχόντων είναι η προστασία και η διαφύλαξη του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, ή αλλιώς του τοπίου.

Αναφορικά, λοιπόν, με το τοπίο και τη σχέση του με τον τουρισμό στο πρώτο κομμάτι της παρούσας μελέτης έγινε προσπάθεια μιας συνοπτικής αποτίμησης της σύνδεσης των δύο όρων, υπό το πρίσμα της τουριστικής ανάπτυξης. Για το σκοπό αυτό εξετάστηκε μέρος τόσο της εγχώριας όσο και της διεθνούς βιβλιογραφίας από την οποία διαφαίνεται πρώτον ότι η προστασία και η διαχείριση του τοπίου κρίνεται επιτακτική, ούτως ώστε να μπορούν να απολαμβάνουν και να αποκομίζουν τα οφέλη από το τοπίο οι επόμενες γενιές και δεύτερον ότι η σχέση μεταξύ τοπίου και τουριστικής δραστηριότητας είναι μια αμφίδρομη σχέση εξάρτησης. Πέρα, δηλαδή, από τις όποιες επιπτώσεις (θετικές ή αρνητικές) έχει για το τοπίο η τουριστική δραστηριότητα παρατηρείται ταυτόχρονα ότι και το τοπίο αποτελεί ένα βασικό συστατικό της ανάπτυξης του τουρισμού για την κάθε περιοχή.

Συστατικό το οποίο έχει “εκμεταλλευτεί” και η ελληνική τουριστική ανάπτυξη, όπως άλλωστε είναι αναμενόμενο από την ιδιαιτερότητα του μεσογειακού και, δη, του ελληνικού τοπίου που την πλαισιώνει. Δυστυχώς, όμως, η ελληνική κοινωνία δεν προσέδωσε στο συστατικό αυτό τη δέουσα προσοχή με τα παραδείγματα αλλοίωσης του τοπίου σε μερικά αναπτυγμένα, από τουριστικής άποψης, ελληνικά νησιά να είναι ήδη εμφανή. Σαφώς και οι

περιπτώσεις των νησιών αυτών αποτελούν παραδείγματα προς αποφυγήν μιας και δεν συνάδουν με τις αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, και ειδικά για την περίπτωση των νησιών.

Να αναφερθεί, τέλος, πως βασικό εργαλείο, τόσο ως όριο όσο και ως στόχος, για την επίτευξη της βιωσιμότητας, σε οποιαδήποτε έκφραση ή περίπτωση της αναπτυξιακής διαδικασίας, είναι η φέρουσα ικανότητα με την οποία εκτιμώνται και ελέγχονται τα εκάστοτε μεγέθη.

Επιδιώκοντας, λοιπόν, μέσα από την έρευνα αυτή την εύρεση ενός βέλτιστου τρόπου προστασίας και ανάδειξης του μεσογειακού τοπίου με στόχο τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, και με δεδομένο το προαναφερθέν θεωρητικό υπόβαθρο, επιχειρήθηκε η αποτύπωση των παραγόντων που επηρεάζουν την εύρυθμη και αποτελεσματική διαχείριση του νησιωτικού τοπίου. Για το λόγο αυτό επιλέχθηκε να πραγματοποιηθεί μελέτη για έναν από τους ώριμους ελληνικούς νησιωτικούς προορισμούς και πιο συγκεκριμένα για αυτόν της Σκιάθου. Μελέτη η οποία πραγματοποιήθηκε με τη συλλογή τόσο πρωτογενών όσο και δευτερογενών στοιχείων μέσω των οποίων εξάγεται μια σειρά συμπερασμάτων, η οποία δύναται να αποτελέσει το βασικό εργαλείο για την πρόταση.

Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν, στο δεύτερο (β') μέρους της εργασίας αυτής πραγματοποιήθηκε ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης της μελέτης περίπτωσης σχετικά με την οικιστική και τουριστική ανάπτυξη του νησιού, μέσω της συλλογής δευτερογενών στοιχείων, καθώς και ανάλυση SWOT για την προσέγγιση των χαρακτηριστικών της περιοχής που είτε αποτελούν συγκριτικά πλεονεκτήματα είτε μειονεκτήματα και ενδέχεται να θέσουν σε κίνδυνο τη φυσιογνωμία του τόπου και να οδηγήσουν στην υποβάθμιση.

Το αποτέλεσμα το οποίο προκύπτει από τη μελέτη αυτή είναι πως η Σκιάθος είναι ένας ανεπτυγμένος τουριστικός προορισμός ο οποίος διαθέτει ικανοποιητικές υποδομές προσέλευσης και φιλοξενίας επισκεπτών και ο οποίος περιβάλλεται από ένα αντικειμενικά αξιόλογο τοπίο. Πέρα τούτων, όμως, υστερεί σε αρκετά σημεία, λόγου χάρη η άναρχη ανάπτυξη αποτέλεσμα της απουσίας προγραμματισμού και η εκτεταμένη εκτός σχεδίου δόμηση, έχει αρχίσει να ασκεί πιέσεις στο τοπίο και να αλλοιώνει το χαρακτήρα και την εικόνα της περιοχής.

Με γνώμονα, επομένως, το θεωρητικό μέρος της εργασίας αυτής και με δεδομένη την επικρατούσα κατάσταση συνεπάγεται ότι η λήψη μέτρων για την προστασία και την ανάδειξη του νησιωτικού τοπίου, για τη διατήρηση τόσο της αρχιτεκτονικής και του τοπικού "χρώματος" του νησιού όσο και για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος είναι επιβεβλημένη. Ενώ, ίσως η στροφή της τουριστικής ανάπτυξης σε ηπιότερες και εναλλακτικότερες μορφές να είναι μια λύση.

Παράλληλα, όμως, για την εξαγωγή πιο εμπεριστατωμένων συμπερασμάτων για την εν λόγω μελέτη όσο και για την καλύτερη τεκμηρίωση των προτάσεων με κατεύθυνση την προστασία και διαχείριση του μεσογειακού τοπίου, πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνα πεδίου μέσω της οποίας προσεγγίστηκαν Έλληνες και αλλοδαποί επισκέπτες του νησιού. Η έρευνα αυτή παρουσιάζεται εκτενώς στο τρίτο (γ') μέρος της εργασίας και στόχος της ήταν να διερευνηθεί η τουριστική συμπεριφορά των τουριστών, οι ανάγκες, οι επιθυμίες και οι εντυπώσεις τους από τις παρεχόμενες υπηρεσίες κατά την

περίοδο της διαμονής τους στο νησί καθώς και η σκιαγράφηση της άποψής τους για γενικότερα ζητήματα που αφορούν στις επιδράσεις του τουρισμού στο τοπίο και στην εκάστοτε τοπική κοινωνία, όπως, επίσης, και η πρόθεση τους να ακολουθήσουν τις διεθνείς τάσεις για εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Σε γενικές γραμμές, τα συμπεράσματα τα οποία εξαγονται από την έρευνα είναι ότι οι επισκέπτες της Σκιάθου είναι στη πλειοψηφία τους άτομα νεαρής ηλικίας, τα οποία είναι αρκετά ικανοποιημένα από το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν και τα οποία επέλεξαν, ή και επιλέγουν, το νησί μελέτης κατά κύριο λόγο για το φυσικό του περιβάλλον, και κυρίως για τις παράλιες, και έπειτα για τις δυνατότητες που παρέχει για διασκέδαση και αναψυχή, στοιχεία τα οποία διατυπώνουν ότι τα θεωρούν ως του βασικότερους πόλους έλξης του νησιού.

Επιπλέον, από την έρευνα πεδίου διαπιστώνεται ότι είναι έκδηλο το ενδιαφέρον των τουριστών για το φυσικό περιβάλλον του εκάστοτε τουριστικού προορισμού καθώς θεωρούν ότι η προστασία και η ανάδειξη του αποτελεί έναν από τους παράγοντες πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη του, ενώ επισημαίνουν ότι η αλλοίωση αυτού είναι η σημαντικότερη αρνητική επίπτωση που ο τουρισμός δύναται να επιφέρει σε μια μικρή κοινωνία. Παράλληλα, η αμφίδρομη σχέση φυσικού περιβάλλοντος και τουριστικής δραστηριότητας επισημαίνεται και στο πλαίσιο της έρευνας καθώς οι περισσότεροι ερωτηθέντες τόνισαν ότι η αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με την υπερδόμηση, αποτελεί τροχοπέδη για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας σε μια περιοχή.

Από την άλλη, και δεδομένων ότι το τοπίο είναι μια σύνθεση φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και ότι η Σκιάθος διαθέτει αρκετά στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς τα οποία δύναται να αποτελέσουν πόλο έλξης για τους επισκέπτες, εντύπωση προκαλεί ότι το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων στην έρευνα για τον τομέα αυτό δεν εκφράζεται στην ίδια κλίμακα με την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος. Πέρα τούτου, όμως, είναι ένα ζήτημα η διευθέτηση του οποίου κρίνεται επιτακτική.

Τέλος, ένα εξίσου σημαντικό συμπέρασμα από τα αποτελέσματα της έρευνας σε συνδυασμό με την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής μελέτης είναι ότι οι φορείς του νησιού εκμεταλλευόμενοι τόσο το έντονο ενδιαφέρον των τουριστών για το περιβάλλον και τη σημασία που οι ερωτηθέντες φαίνεται να δίνουν στο πολιτιστικό, όσο και την ποικιλία των στοιχείων που απαρτίζουν το τοπίο του νησιού, μπορούν να αναπτύξουν στην περιοχή τις υποδομές για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Έχοντας υπόψη, επομένως, όλα τα προαναφερθέντα συμπεράσματα στη συνέχεια της παρούσας μελέτης θα παρουσιαστεί η πρόταση μέσω της οποίας δύναται να επιτευχθεί η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη στο ευαίσθητο οικοσύστημα της Σκιάθου. Η επικείμενη πρόταση προκύπτει από την επιλογή του βέλτιστου από τα εναλλακτικά σενάρια δράσης μέσω των οποίων τίθενται οι στρατηγικές κατευθύνσεις και από το συγκεκρισμό αυτών τόσο με τις πολιτικές που προκύπτουν από την ανάλυση SWOT όσο και με τις δράσεις που πλαισιώνουν τις πολιτικές αυτές.

Εν κατακλείδι, λοιπόν, το συμπέρασμα που απορρέει από την παρούσα μελέτη είναι ότι προκειμένου να επιτευχθεί "η προστασία και η ανάδειξη του μεσογειακού τοπίου για τη

βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου" απαιτείται η ολιστική θεώρηση του ζητήματος, η οποία θα συνυπολογίζει όλες τις διαστάσεις (κοινωνική, οικονομική, περιβαλλοντική), καθώς όλες μαζί θα δημιουργήσουν πρόσφορο έδαφος για την επίτευξη του στόχου.

Δ.2. Πρόταση

Δ.2.1. Παρουσίαση σεναρίων δράσης

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις, οι οποίες αποτυπώνουν τα βασικότερα ζητήματα της υφιστάμενης κατάστασης της Σκιάθου ως προς την οικιστική και τουριστική ανάπτυξη του νησιού σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου, προκύπτει η διατύπωση τριών εναλλακτικών σεναρίων για την κατεύθυνση που η πρόταση δύναται να ακολουθήσει.

Τα σενάρια αυτά είναι το σενάριο τάσεων ή μηδενικής παρέμβασης, το σενάριο ήπιας παρέμβασης και το σενάριο ριζοσπαστικής παρέμβασης. Η διαβάθμιση των σεναρίων αυτών έγκειται στην πολυπλοκότητα της διαδικασίας σχεδιασμού και εφαρμογής των προτάσεων. Ειδικότερα, να επισημανθεί ότι το περιεχόμενο τόσο του σεναρίου ήπιας παρέμβασης όσο και αυτού της ριζοσπαστικής διαμορφώνεται στη βάση μιας εναλλακτικής προσέγγισης για ένα νέο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης της Σκιάθου, το οποίο εστιάζει κυρίως στην αποκατάσταση της σχέσης του τοπίου και της οικιστικής ανάπτυξης. Ενώ, μέσα από τα σενάρια αυτά επιχειρείται η ομαδοποίηση των στρατηγικών κατευθύνσεων με τις οποίες επιδιώκεται η εισαγωγή των όρων της βιωσιμότητας στο σχεδιασμό.

Σενάριο τάσεων

Στο σενάριο τάσεων αναπτύσσεται μια υπόθεση εργασίας για την εξέλιξη της περιοχής μελέτης με βάση την έως τώρα αναπτυξιακή της πορεία και χωρίς την παρέμβαση κάποιου σχεδιαστικού ή κανονιστικού πλαισίου. Όπως έχει περιγραφεί παραπάνω τα κυριότερα προβλήματα τα οποία φαίνεται να αντιμετωπίζει η Σκιάθος είναι η άναρχη ανάπτυξη αποτέλεσμα της απουσίας προγραμματισμού, η οποία έχει αρχίσει να ασκεί πιέσεις στο τοπίο και να αλλοιώνει το χαρακτήρα και την εικόνα της περιοχής, και η εποχικότητα του τουριστικού προϊόντος.

Δεδομένου, δε, ότι το τοπίο του νησιού αποτελεί πόλο έλξης για τους τουρίστες η όποια αλλοίωση αυτού θα πλήξει σε μεγάλο βαθμό την τουριστική δραστηριότητα και κατά συνέπεια πλήγμα θα υποστεί και η οικονομία του νησιού. Παράλληλα, η έλλειψη ελέγχου των χρήσεων γης θα οδηγήσει σε σημαντική μεταβολή της εικόνας του του νησιού, ενώ η ελλιπής προστασία του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος θα έχει αρνητικό αντίκτυπο με την πάροδο των χρόνων στην ποιότητα ζωής τόσο των ντόπιων όσο και των επισκεπτών.

Επιγραμματικά, λοιπόν, για την εξέλιξη του εν λόγω σεναρίου αρκεί κανείς να αναλογιστεί τα δύο παραδείγματα ελληνικών νησιωτικών περιοχών στα οποία το τοπίο έχει υποστεί έντονη αλλοίωση από την τουριστική ανάπτυξη. Τα παραδείγματα αυτά δεν είναι άλλα από

τη Μύκονο και την Πάρο¹, τα οποία αποτελούν παραδείγματα προς αποφυγήν καθώς δεν συνάδουν με τη βιώσιμη ανάπτυξη ενός τόπου. Να σημειωθεί, τέλος, πως στο σενάριο αυτό, αν και ο ρόλος του σχεδιασμού είναι πιο κρίσιμος από ποτέ, ελλοχεύει ο κίνδυνος να εφαρμοστεί είτε αποσπασματικά είτε εκ των υστέρων και χωρίς να ληφθούν υπόψη οι διαπιστωμένες τάσεις.

Σενάριο ήπιας παρέμβασης

Στο δεύτερο σενάριο αναπτύσσεται μια πρόταση ήπιας παρέμβασης με γνώμονα την τήρηση των αρχών της βιωσιμότητας². Κυριότερος στόχος της πρότασης είναι η εξισορρόπηση της σχέσης μεταξύ τοπίου και οικιστικής ανάπτυξης στοχεύοντας στη βιώσιμη ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου. Οι βασικές στρατηγικές κατευθύνσεις - παρεμβάσεις που περιγράφουν το σενάριο αυτό είναι:

- Αναβάθμιση του δομημένου χώρου και εξυγίανση της άναρχης οικιστικής ανάπτυξης με χωροταξικές και πολεοδομικές επεμβάσεις, όπως επέκταση ορίων οικισμών και δημιουργία θυλάκων φιλοξενίας τουριστικών εγκαταστάσεων και β' κατοικίας.
- Προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος τόσο μέσω της αναγνώρισης όσο και μέσω της συνδυασμένης προβολής των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, όπως για παράδειγμα ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών.
- Αξιοποίηση των τοπικών στοιχείων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την ανάπτυξη ειδικών εναλλακτικών μορφών τουρισμού (πολιτιστικός τουρισμός, θρησκευτικός, περιγητικός κοκ).

Η πρόταση, δηλαδή, που απορρέει από το σενάριο αυτό αφορά κατά κύριο λόγο σε παρεμβάσεις που στοχεύουν στη διατήρηση και στην ανατροφοδότηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του νησιού, οι οποίες κρίνονται απαραίτητες για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής μελέτης.

Σενάριο ριζοσπαστικής παρέμβασης

Το τρίτο σενάριο είναι αυτό των ριζοσπαστικών παρεμβάσεων. Απαραίτητο κρίνεται να αναφερθεί ότι το σενάριο αυτό δύναται να εφαρμοστεί μόνο σαν συνέχεια του ήπιου σεναρίου, το οποίο θεωρείται προαπαιτούμενο καθώς είναι αυτό που προσπαθεί να επαναφέρει την περιοχή σε τροχιά βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης διατηρώντας τις ισορροπίες και διαφυλάσσοντας τα χαρακτηριστικά της περιοχής. Να σημειωθεί, δε, πως το σενάριο αυτό δύναται να χαρακτηριστεί ως το δεύτερο βήμα προς μια πιο επιθετική πολιτική ανάπτυξης και πως η εφαρμογή του χωρίς τη διασφάλιση των στόχων του ήπιου σεναρίου μπορεί να αποδειχθεί αρνητική για την εξέλιξη της περιοχής μελέτης.

Ουσιαστικά, το σενάριο αυτό βασίζει την πρόταση του στην ανάδειξη ενός ποιοτικού τοπικού χαρακτηριστικού με στόχο τη δημιουργία μιας ιδιαίτερης τοπικής ταυτότητας η

¹ Όπως έχουν ήδη αναλυθεί στην παράγραφο Α.4.5 της παρούσας.

² Βλ. παράγραφο Α.5.3 της παρούσας.

οποία θα χρησιμοποιείται ως στοιχείο "διάκρισης" της από άλλες αντίστοιχες. Οι βασικές στρατηγικές κατευθύνσεις - παρεμβάσεις που περιγράφουν το σενάριο αυτό είναι:

- Πολεοδόμηση όλων των οικισμών και όλων των αναγκαίων παραγωγικών δραστηριοτήτων.
- Ενδεδειγμένος καθορισμός χρήσεων γης και κατάργηση της εκτός σχεδίου δόμησης για την προστασία του τοπίου.
- Εστιασμένη ανάπτυξη μιας μορφής τουριστικής δραστηριότητας, με αποκλεισμό όλων των υπόλοιπων, λόγω χάρη ανάπτυξη μόνο του θρησκευτικού τουρισμού δεδομένης της πληθώρας εκκλησιών και μοναστηριών του νησιού.

Να σημειωθεί, τέλος, πως η πρόταση που προκύπτει από το σενάριο ριζοσπαστικής παρέμβασης απαιτεί τον συνδυασμό των παραπάνω στρατηγικών με ισχυρές πολιτικές για την ενσωμάτωση του, γεγονός το οποίο ελλοχεύει το κίνδυνο να μην αφομοιωθούν οι ανάγκες της τοπικής κοινωνίας και εν τέλει η όλη προσπάθεια να αποτύχει.

Δ.2.2. Επιλογή βέλτιστου σεναρίου

Έπειτα, λοιπόν, από την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης, την επισκόπηση των κατευθύνσεων του υπερκείμενου σχεδιασμού, την ανάλυση SWOT για την προσέγγιση των χαρακτηριστικών της περιοχής και τη στάση των επισκεπτών του νησιού, παρουσιάστηκαν τρία σενάρια για την τουριστική ανάπτυξη της Σκιάθου.

Τα δύο από τα τρία αυτά εναλλακτικά σενάρια, στα οποία δύναται να βασιστεί η επικείμενη πρόταση, εστιάζουν στην αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή μελέτης και είναι σε συμφωνία με τις ιδιαιτερότητες της περιοχής μελέτης. Τα σενάρια αυτά δεν είναι άλλα από το σενάριο ήπιας παρέμβασης και το σενάριο ριζοσπαστικής παρέμβασης.

Το ήπιο σενάριο είναι αυτό που επιλέχθηκε ως το βέλτιστο, καθώς πέρα του ότι προσεγγίζει ορθότερα την ισόρροπη ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου, η οποία άλλωστε είναι τόσο το κύριο ζητούμενο της εργασίας, όσο και το ζητούμενο των σύγχρονων διεθνών τάσεων, αποτελεί πιο άμεσο τρόπο δράσης για την αντιμετώπιση της καλπάζουσας αλλοίωσης που το τοπίο της Σκιάθου υπόκειται. Ουσιαστικά, είναι ένα σενάριο παρέμβασης που αντιλαμβάνεται την υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής μελέτης και εστιάζει στην ανάδειξη και προστασία των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων. Σημαντικό είναι, επίσης, ότι είναι εύκολα και άμεσα υλοποιήσιμο καθώς δεν απαιτεί υψηλό κόστος εφαρμογής και δεν αντιτίθεται, σε γενικές γραμμές, στα συμφέροντα των εμπλεκόμενων, ώστε να συναντήσει αντιδράσεις.

Δ.2.3. Περιγραφή πρότασης

Στο σημείο αυτό της παρούσας εργασίας και αφού έχει διαμορφωθεί το θεωρητικό υπόβαθρο για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου και έχει ολοκληρωθεί και η ανάλυση της περιοχής μελέτης καθώς και ο εντοπισμός των δυνατών και αδύνατων σημείων, των ευκαιριών και των απειλών, σε συνδυασμό με τις απόψεις που οι επισκέπτες

του νησιού διατύπωσαν, θεωρείται πως είναι εφικτό να προσδιοριστεί η πρόταση παρέμβασης στην εν λόγω περιοχή.

Δεδομένου, λοιπόν, του σενάριου που επιλέχθηκε η πρόταση βασίζεται στις τρεις στρατηγικές κατευθύνσεις που αυτό ορίζει, ενώ οι προτεινόμενες δράσεις, οι οποίες παρουσιάζονται στο τέλος της παραγράφου αυτής, προέρχονται από τις πολιτικές που προκύπτουν από την ανάλυση SWOT σε συνδυασμό με τις προαναφερθείσες κατευθύνσεις.

Στρατηγικές κατευθύνσεις

Υπενθυμίζονται οι στρατηγικές κατευθύνσεις, οι οποίες διατυπώθηκαν στο πλαίσιο του επιλεχθέντος σενάριου, ούτως ώστε να παρατίθεται ολοκληρωμένη η προκαταρκτική αυτή πρόταση παρέμβασης.

- Αναβάθμιση του δομημένου χώρου και εξυγίανση της άναρχης οικιστικής ανάπτυξης με χωροταξικές και πολεοδομικές επεμβάσεις, όπως επέκταση ορίων οικισμών και δημιουργία θυλάκων φιλοξενίας τουριστικών εγκαταστάσεων και β' κατοικίας, με χαμηλό συντελεστή δόμησης.
- Προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος τόσο μέσω της αναγνώρισης όσο και μέσω της συνδυασμένης προβολής των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, όπως για παράδειγμα ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών.
- Αξιοποίηση των τοπικών στοιχείων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την ανάπτυξη ειδικών εναλλακτικών μορφών τουρισμού (πολιτιστικός τουρισμός, θρησκευτικός, περιηγητικός κοκ).

Πολιτικές

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι πολιτικές στις οποίες βασίζεται η πρόταση, όπως προέκυψαν από την επιλογή του βέλτιστου σεναρίου και την ανάλυση SWOT που έχει προηγηθεί. Οι πολιτικές αυτές χωρίζονται σε επιταχυντικές, διαρθρωτικές, σταθεροποιητικές και προληπτικές περιοχές και προκύπτουν από τον συνδυασμό των δυνατών ή των αδυνάτων σημείων με τις ευκαιρίες ή τις απειλές που εντοπίστηκαν στην ανάλυση SWOT.

Ειδικότερα, οι επιταχυντικές πολιτικές είναι απόρροια του συνδυασμού των δυνατών σημείων της εκάστοτε περίπτωσης μελέτης με τις ευκαιρίες αυτής και αποβλέπουν στη διαστολή του ρυθμού ανάπτυξης και στη διατήρηση - διεύρυνση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Οι διαρθρωτικές πολιτικές προκύπτουν από τον συνδυασμό αδυνάτων σημείων και ευκαιριών και αντιμετωπίζουν διαχρονικές στρεβλώσεις και αναπτυξιακές στερήσεις. Οι σταθεροποιητικές πολιτικές είναι στοχευμένες πολιτικές που εξουδετερώνουν ή αντισταθμίζουν συγκεκριμένες αρνητικές εξελίξεις ή τάσεις στο αναπτυξιακό περιβάλλον και είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού δυνατών σημείων και απειλών της υπό εξέταση περίπτωσης. Τέλος, οι προληπτικές πολιτικές είναι επιλεκτικές πολιτικές που προλαμβάνουν και αμβλύνουν αρνητικές επιδράσεις στο ρυθμό ανάπτυξης και προέρχονται από τον συνδυασμό αδυνάτων σημείων και απειλών. (Καλλιώρας, 2009)

[πίνακας Δ.1: Πολιτικές πρότασης]

		Δυνατά σημεία (Strengths)	Αδύνατα σημεία (Weaknesses)
		Επιταχυντικές πολιτικές	Διαρθρωτικές πολιτικές
Γεωγραφική θέση	Ευκαιρίες (Opportunities)	ενίσχυση του νησιωτικού συμπλέγματος των Β. Σποράδων και προώθηση συμπληρωματικής σχέσης	
Φυσικό περιβάλλον		προστασία και ανάδειξη φυσικού περιβάλλοντος	προστασία υδάτινων πόρων
Δομημένο περιβάλλον		προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς	
Μεταφορές, συνδέσεις και υποδομές		αναβάθμιση των μεταφορικών συνδέσεων στο εσωτερικό του δήμου της Σκιάθου	αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του λιμένα
		αναβάθμιση των μεταφορικών συνδέσεων με τις υπόλοιπες τουριστικά αναπτυγμένες-ανταγωνιστικές νησιωτικές περιοχές της χώρας και με το ηπειρωτικό τμήμα αυτής	αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του αερολιμένα
Υπηρεσίες			ενίσχυση των υπηρεσιών πρόνοιας της περιοχής με αξιοποίηση επιδοτήσεων της ΕΕ
Τουρισμός & Αναψυχή		ενίσχυση του τουριστικού χαρακτήρα της περιοχής με εκμετάλλευση των κατευθύνσεων του ειδικού χωροταξικού πλαισίου για τον τουρισμό	αξιοποίηση επιδοτήσεων στα πλαίσια του ΕΣΠΑ και παρακολούθηση της πορείας απορρόφησης των κονδυλίων από ειδική επιτροπή του δήμου
		ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού	ανάπτυξη εγκαταστάσεων και υπηρεσιών για συγκεκριμένα μερίδια αγοράς

		Δυνατά σημεία (Strengths)	Αδύνατα σημεία (Weaknesses)
		Σταθεροποιητικές πολιτικές	Προληπτικές πολιτικές
Γεωγραφική θέση	Απειλές (Threats)	εκμετάλλευση της γεωγραφικής θέσης της περιοχής (εύκολη πρόσβαση) στις συνθήκες πτώσης του εσωτερικού τουρισμού	
Φυσικό περιβάλλον			μελέτη πρόληψης και διαχείρισης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ιδίως από την τουριστική ανάπτυξη
Δομημένο περιβάλλον		περιορισμός της άναρχης δόμησης και των συγκρούσεων χρήσης γης με εκμετάλλευση των κατευθύνσεων του υπερκείμενου σχεδιασμού	ανάσχεση της άναρχης τουριστικής ανάπτυξης που υποβαθμίζει το φυσικό περιβάλλον και το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν
			επιτάχυνση έγκρισης πολεοδομικών μελετών και οριοθέτηση χρήσεων γης
Τουρισμός & Αναψυχή		εκσυγχρονισμός δομών διαχείρισης του τουριστικού προορισμού	αλλαγή μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης
		αναβάθμιση παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών για αύξηση ανταγωνιστικότητας	δημιουργία κινήτρων για προσέλκυση επιχειρήσεων
	ενίσχυση της ελκυστικότητας της περιοχής για συγκράτηση της τουριστικής κίνησης προς τους ανταγωνιστικούς προορισμούς	Χάραξη στρατηγικού μάρκετινγκ στη δημιουργία του τουριστικού προφίλ και στην προβολή του νησιού	

Δράσεις

Τέλος, οι δράσεις που απορρέουν από τις προαναφερθείσες πολιτικές της πρότασης είναι οι ακόλουθες:

Γεωγραφική θέση

- **Ενίσχυση του νησιωτικού συμπλέγματος των Β. Σποράδων και προώθηση συμπληρωματικής σχέσης:**
 - Αναβάθμιση ακτοπλοϊκών συνδέσεων, ταχύτητα, πυκνότητα δρομολογίων και μείωση κόστους.

- Ενδυνάμωση του ρόλου της Σκιάθου στο σύμπλεγμα, αξιοποιώντας την εγγύτητα της στην ηπειρωτική χώρα, και ανάδειξη αυτής σε οικονομικό, επιστημονικό και διοικητικό κέντρο των Β. Σποράδων για θέματα τουρισμού.
- Δημιουργία παρατηρητηρίου τουρισμού Β. Σποράδων και πραγματοποίηση σειράς ερευνών με επίκεντρο τόσο την αποτύπωση των επιδράσεων της τουριστικής ανάπτυξης στο περιβάλλον και τη μέτρηση της φέρουσας ικανότητας ώστε να επιτευχθεί η ποθητή ισορροπία όσο και την ανάδειξη και προβολή των στοιχείων εκείνων που θα αποτελέσουν το μελλοντικό τουριστικό προϊόν των Βορείων Σποράδων.

Φυσικό περιβάλλον

- **Προστασία και ανάδειξη φυσικού περιβάλλοντος:**

- Δημιουργία δικτύου διαχείρισης φυσικής κληρονομιάς.
- Αύξηση μέτρων προστασίας στις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές.
- Λήψη ειδικών μέτρων για την προστασία των ευαίσθητων οικοσυστημάτων από την κλιματική αλλαγή.
- Ανάδειξη των τοπίων φυσικού κάλλους με την άσκηση ήπιας μορφής τεχνικών επεμβάσεων (π.χ. εγκατάσταση καθιστικών και λοιπών υποδομών αναψυχής κατά μήκος των υφιστάμενων μονοπατιών).
- Μέριμνα για τη διαφύλαξη της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος στις παραλίες του νησιού, οι οποίες αποτελούν τον βασικότερο πόλο έλξης.

- **Προστασία υδάτινων πόρων:**

- Κατάρτιση σχεδίου ολοκληρωμένης διαχείρισης των υδάτινων πόρων.
- Χρήση νέων μεθόδων και τεχνολογιών διαχείρισης των υδάτινων πόρων και κάλυψη των αναγκών σε νερό για αντιμετώπιση της υπεράντλησης και της μείωσης των αποθεμάτων του υδροφόρου ορίζοντα.

- **Μελέτη πρόληψης και διαχείρισης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ιδίως από την τουριστική ανάπτυξη:**

- Λήψη μέτρων για τη διαχείριση των αποβλήτων των ξενοδοχείων, των καταλυμάτων και των επιχειρήσεων αναψυχής.
- Αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Δομημένο περιβάλλον

- **Προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς:**

- Δημιουργία δικτύου διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς.

- Αύξηση μέτρων προστασίας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.
 - Αξιοποίηση προγραμμάτων της ΕΕ για την αναβάθμιση χώρων ιστορικού και αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος.
 - Υλοποίηση έργων υποδομής για διευκόλυνση της πρόσβασης προς τα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος.
 - Δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών μέσω της σύνδεσης των περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς παράλληλα με συνδυασμένη ξενάγηση (π.χ. διευκόλυνση της πρόσβασης των επισκεπτών στην περιοχή του Κάστρου και σύνδεση αυτού με την Ι.Μ Ευαγγελισμού και τη Χώρα με παράλληλη και οργανωμένη ξενάγηση).
 - Διοργάνωση ετήσιων πολιτιστικών γεγονότων σε επιλεγμένους τόπου πολιτιστικού ενδιαφέροντος.
- **Περιορισμός άναρχης δόμησης και συγκρούσεων χρήσης γης με εκμετάλλευση των κατευθύνσεων του υπερκείμενου σχεδιασμού:**
- Επέκταση ορίων οικισμών της νοτιοδυτικής περιοχής του νησιού (βλ. χάρτη Δ.1), όπου συγκεντρώνονται κατά κύριο λόγο υπηρεσίες τουρισμού (διανυκτέρευσης, εστίασης, αναψυχής) και β' κατοικίες. Η επέκταση των ορίων στοχεύει στην αξιοποίηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των περιοχών αυτών που εκτείνονται κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου του νησιού και στην εξασφάλιση βιώσιμων συνθηκών διαβίωσης τόσο για τους μόνιμους κατοίκους όσο και για τους επισκέπτες. Η πολεοδόμηση των επεκτάσεων θα γίνει αποκλειστικά με πολεοδομική μελέτη, ενώ προτείνεται, σε συμφωνία με το υπό έγκριση Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Σκιάθου (2009) οι κοινόχρηστοι χώροι των επεκτάσεων να ανέρχονται σε ποσοστό 50% της συνολικής έκτασης, η αρτιότητα να καθορίζεται στα 500τ.μ. και ο μέσος συντελεστής δόμησης κάθε οικοδομήσιμου χώρου να είναι 0,4.
 - Δημιουργία θυλάκων φιλοξενίας τουριστικών εγκαταστάσεων και β' κατοικίας ανατολικά του οικισμού Καλύβια και στο βόρειο τμήμα του νησιού, στη θέση Ασέληνος, (βλ. χάρτη Δ.1). Οι θύλακες αυτοί θα λειτουργήσουν ως Περιοχές Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης (Π.Ε.Ρ.ΠΟ) με πολύ χαμηλό συντελεστή δόμησης, της τάξης του 0,2, και με όλα τα απαραίτητα δίκτυα υποδομής με στόχο τη δημιουργία κινήτρων στους υποψήφιους ιδιοκτήτες ώστε να επιλέξουν τη χωροθέτηση της β' κατοικίας ή των τουριστικών εγκαταστάσεων εντός των ορίων της περιοχής αυτής. Η επιλογή των δύο θέσεων καθορίστηκε από τη φέρουσα ικανότητα των φυσικών πόρων και τη γεωλογική, φυσική και οικιστική καταλληλότητα των εκτάσεων και συνάδει με το υπό έγκριση Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Σκιάθου (2009). Ενώ, βασική επιδίωξη ήταν να μην αλλοιωθούν οι δασικές εκτάσεις και να εκμεταλλευτούν οι ήδη, σε ένα βαθμό, αλλοιωμένες από την οικιστική ανάπτυξη περιοχές προκειμένου να μείνει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα του νησιού (και ειδικά το βόρειο τμήμα) παρθένο.
 - Περιορισμός της εκτός σχεδίου δόμησης με τις προαναφερθείσες δράσεις και με την κατάργηση όλων των παρεκκλίσεων.

Μεταφορές, συνδέσεις και υποδομές**• Αναβάθμιση των μεταφορικών συνδέσεων στο εσωτερικό του δήμου της Σκιάθου:**

- Βελτίωση των υφιστάμενων συγκοινωνιακών υποδομών, λόγου χάρη αναβάθμιση και συντήρηση του στόλου των αστικών λεωφορείων.
- Αύξηση δρομολογίων των αστικών λεωφορείων, ιδίως για την περίοδο αιχμής, και ελάττωση του εισιτηρίου ή κλιμάκωση αυτού για τις εκάστοτε κοινωνικές ομάδες (π.χ. φοιτητικό/μαθητικό εισιτήριο).
- Δημιουργία απευθείας γραμμής σύνδεσης αστικών λεωφορείων “λιμένα - αεροδρόμιο” με τακτά δρομολόγια και σε αναλογία με τις αφίξεις/αναχωρήσεις.
- Θαλάσσια συγκοινωνία κατά μήκος της ακτογραμμής του νησιού με προορισμούς στις αξιόλογες ακτές και στα γειτονικά νησάκια του δήμου για του λουόμενους, σύνδεση η οποία μέχρι τώρα βασίζεται σε ιδιώτες.
- Βελτίωση οδικού δικτύου.
- Δημιουργία οργανωμένων χώρων στάθμευσης στα περίχωρα των οικισμών.
- Ρύθμιση κυκλοφορίας στο χώρο του επιβατικού λιμένα, ιδίως για την περίοδο αιχμής, με ορισμό ωρών προσπελασιμότητας του χώρου.

• Αναβάθμιση των μεταφορικών συνδέσεων με τις υπόλοιπες τουριστικά αναπτυγμένες - ανταγωνιστικές νησιωτικές περιοχές της χώρας και με το ηπειρωτικό τμήμα αυτής:

- Προσέλκυση περισσότερων εταιριών ακτοπλοΐας στο λιμάνι της Σκιάθου.
- Λειτουργία του αεροδρομίου όλο το χρόνο και σύνδεση με περισσότερους εγχώριους προορισμούς.
- Ανταγωνιστικές τιμές για τους υπάρχοντες προορισμούς.

• Αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του λιμένα:

- Επέκταση των υποδομών προς την περιοχή του αεροδρομίου για αύξηση της χωρητικότητας.
- Χωροθέτηση χρήσεων (εμπορικός / επιβατικός λιμένας).
- Δημιουργία χώρου φιλοξενίας κρουαζιερόπλοιων, ενδεικτικά προτείνεται η χωροθέτηση του κοντά στην περιοχή του αεροδρομίου (βλ. χάρτη Δ.1).
- Δημιουργία οργανωμένης μαρίνας μέσω της αναβάθμισης της υφιστάμενης σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα.
- Επαναφορά της χρήσης του υδροπλάνου και δημιουργία των κατάλληλων υποδομών για την εύρυθμη λειτουργία του.

- **Αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του αερολιμένα:**

- Επέκταση των εγκαταστάσεων για αύξηση των χώρων στάθμευσης των αεροσκαφών.
- Αναβάθμιση των εγκαταστάσεων σύμφωνα με τις προδιαγραφές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Υπηρεσίες

- **Ενίσχυση των υπηρεσιών πρόνοιας της περιοχής με αξιοποίηση επιδοτήσεων της ΕΕ:**

- Δρομολόγηση υλοποίησης του εγκεκριμένου έργου “κατασκευής νέου κτιρίου για το κέντρο υγείας Σκιάθου”, έργο το οποίο έχει ενταχθεί και στο επιχειρησιακό πρόγραμμα “Θεσσαλία - Στ. Ελλάδα -Ήπειρος” (συγχρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης).
- Πρόσληψη περισσότερων γιατρών - ειδικοτήτων και νοσηλευτικού προσωπικού.

Τουρισμός & Αναψυχή

- **Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού:**

- Προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού, ο οποίος παρουσιάζει αυξημένη ζήτηση διεθνώς τα τελευταία χρόνια. Η βασικότερη ενέργεια για την ανάπτυξη αυτής της μορφής τουρισμού είναι η προστασία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω.
- Προώθηση περιηγητικού τουρισμού με έμφαση στις διαδρομές εντός του φυσικού περιβάλλοντος, δεδομένης της ποικιλομορφίας αυτού στο νησί μελέτης. Απαραίτητη προϋπόθεση της δράσης αυτής είναι ο ακριβής προσδιορισμός των διαδρομών (μονοπάτια, σηματοδοτήσεις, χαρτογραφήσεις), η υλοποίηση έργων ανάδειξης και προστασίας των υφιστάμενων μονοπατιών και η εκπαίδευση και η κατάρτιση των συνοδών.
- Προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού στη διεθνή και την ελληνική τουριστική αγορά καθώς το νησί διαθέτει μεγάλο αριθμό εκκλησιών και μοναστηριών με σημαντικά ευρήματα. Για την ανάπτυξη αυτής της μορφής εναλλακτικού τουρισμού απαιτείται διατήρηση και προστασία των πολυάριθμων εκκλησιών, μοναστηριών και άλλων τόπων θρησκευτικού ενδιαφέροντος, δημιουργία εύκολης πρόσβασης στα σημεία αυτά και προβολή τους με την οργάνωση εκδηλώσεων.

- **Ανάπτυξη εγκαταστάσεων και υπηρεσιών για συγκεκριμένα μερίδια αγοράς:**

- Δημιουργία τουριστικών πακέτων, υπηρεσιών και εγκαταστάσεων προορισμένων για την εξυπηρέτηση των αναγκών συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, όπως για παράδειγμα των φοιτητών/μαθητών οι οποίοι υπερσχύουν στο σύνολο των τουριστών του νησιού.

- **Εκσυγχρονισμός δομών διαχείρισης του τουριστικού προορισμού:**

- Υιοθέτηση αποτελεσματικών πρακτικών από αντίστοιχους αναπτυγμένους νησιωτικούς τουριστικούς προορισμούς που μπορούν να επιφέρουν προστιθέμενη αξία στον εν λόγω προορισμό.
- Χρήση σύγχρονων “εργαλείων” διαχείρισης και προβολής του προορισμού μέσω της εφαρμογής ολοκληρωμένης στρατηγικής διαχείρισης προορισμού και ολοκληρωμένης στρατηγικής μάρκετινγκ.

- **Αναβάθμιση παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών για αύξηση ανταγωνιστικότητας:**

- Αναβάθμιση των υπάρχοντων τουριστικών καταλυμάτων και δημιουργία νέων υψηλής ποιότητας.
- Δημιουργία υποδομών στις παραλίες της περιοχής για την αύξηση της επισκεψιμότητας τους (καθαρισμός, συντήρηση) και ειδική μέριμνα για τη διευκόλυνση της πρόσβασης των ΑΜΕΑ.
- Προώθηση προγραμμάτων εκπαίδευσης και πιστοποίησης απασχολούμενων στον τουριστικό τομέα, δημιουργία σχολής τουριστικών επαγγελματιών στη Σκιάθο και υλοποίηση σεμιναρίων με στόχο την επικαιροποίηση και την αναβάθμιση των γνώσεων των συμμετεχόντων στην ανάπτυξη του εν λόγω τουριστικού προορισμού.

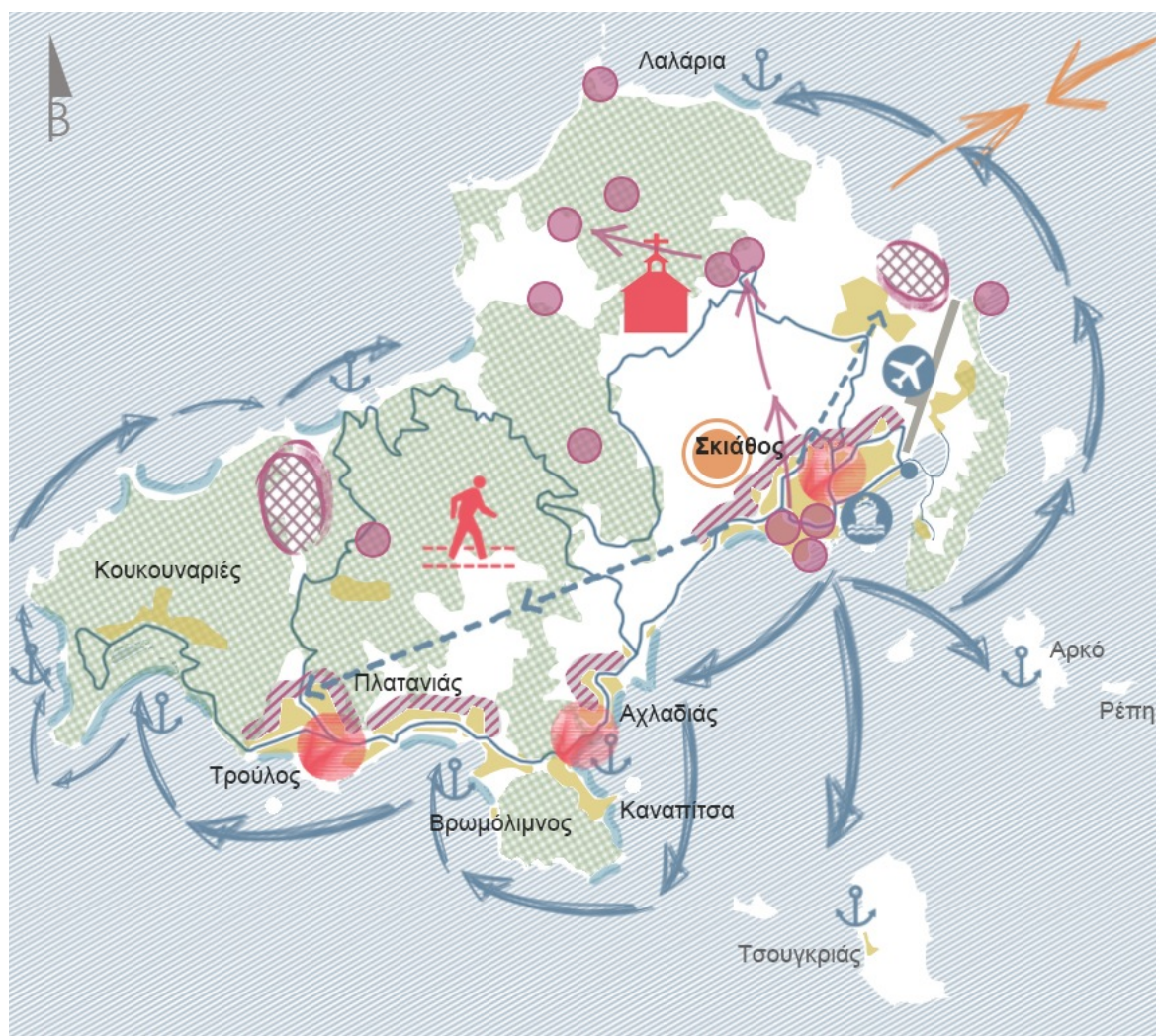
- **Αλλαγή μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης:**

- Ενημέρωση των φορέων του τουρισμού για τη βελτιστοποίηση του τρόπου δραστηριοποίησης στην παροχή υπηρεσιών, με στόχο την ισορροπία μεταξύ των οικονομικών ωφελειών που προέρχονται από τον τουρισμό και των αντίστοιχων κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντολογικών κοστών.
- Δράσεις αντικατάστασης του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης του δίπολου ήλιος-θάλασσα, το οποίο πλέον θεωρείται παρωχημένο, από τις μορφές του εναλλακτικού τουρισμού που επιβάλλουν οι σύγχρονες τάσεις.

- **Χάραξη στρατηγικού μάρκετινγκ στη δημιουργία του τουριστικού προφίλ και στην προβολή του νησιού:**

- Προσαρμογή της προβολής του παρεχόμενου προϊόντος και υπηρεσίας ανά φιλοσοφία αντίληψης της αγοράς προσέλευσης των τουριστών.

[χάρτης Δ.1: Οπτικοποίηση βασικών αξόνων της πρότασης του στρατηγικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της Σκιάθου]

οικισμοί

οδικό δίκτυο

Γεωγραφική θέση

ενίσχυση του νησιωτικού
συμπλέγματος των Β. Σποράδων και
προώθηση συμπληρωματικής σχέσης

ενδυνάμωση του ρόλου της Σκιάθου
στο σύμπλεγμα και ανάδειξη αυτής σε
οικονομικό, επιστημονικό και διοικητικό
κέντρο των Β. Σποράδων για θέματα
τουρισμού

Φυσικό περιβάλλον

προστασία και ανάδειξη φυσικού
περιβάλλοντος

Δομημένο περιβάλλον

προστασία και ανάδειξη πολιτιστικού περιβάλλοντος

δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών μέσω της σύνδεσης των περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς παράλληλα με συνδυασμένη ξενάγηση

επέκταση ορίων οικισμών της νοτιοδυτικής περιοχής του νησιού (Σ.Δ. 0,4)

δημιουργία θυλάκων φιλοξενίας τουριστικών εγκαταστάσεων και β' κατοικίας (Σ.Δ. 0,2)

Μεταφορές, συνδέσεις και υποδομές

αναβάθμιση των μεταφορικών συνδέσεων στο εσωτερικό του νησιού

θαλάσσια συγκοινωνία κατά μήκος της ακτογραμμής του νησιού

αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του λιμένα

χωροθέτηση λιμένα κρουαζιερόπλοιων

αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του αερολιμένα

Τουρισμός & Αναψυχή

ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού:

αναβάθμιση παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών

προώθηση θρησκευτικού τουρισμού

προώθηση περιηγητικού τουρισμού

Εν κατακλείδι, από την παρούσα εργασία προκύπτει ότι η Σκιάθος έχει τις δυνατότητες να επιτύχει το επιθυμητό επίπεδο ανάπτυξης μέσα από την υιοθέτηση και την εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών και δράσεων ανάπτυξης. Ενώ, παράλληλα, το κυριότερο συμπέρασμα που απορρέει από την εν λόγω μελέτη είναι πως απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου είναι η χάραξη και η εφαρμογή ενός στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξη με έμφαση στον τομέα του τουρισμού, το οποίο θα επικεντρωθεί στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης και οι άξονες δράσεις του θα βασίζονται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα του εκάστοτε προορισμού.

Παράρτημα**Π.1. Δείγμα ελληνικού ερωτηματολογίου έρευνας****Εμπειρική Έρευνα:**

Προστασία και ανάδειξη Μεσογειακού φυσικού περιβάλλοντος για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου, η περίπτωση της Σκιάθου

Στοιχεία Ερωτηματολογίου

Περιοχή:

Ημερομηνία:

Κωδικός ερωτηματολογίου:

Υπεύθυνοι Έρευνας

Κουτσοβασίλη Ιωάννα

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια,
Π.Μ.Σ. «Πολεοδομία-Χωροταξία»,
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
e-mail: annitakouts@gmail.com

Γοσποδίνη Άσπα

Καθηγήτρια,
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
e-mail: gospod@prd.uth.gr

Αξιότιμοι κύριοι/ες,

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στην κατοχή σας αποτελεί ένα πολύ σημαντικό εργαλείο στο πλαίσιο της προσπάθειας η οποία πραγματοποιείται για την προστασία και ανάδειξη του Μεσογειακού φυσικού περιβάλλοντος για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιωτικού χώρου.

Η εν λόγω έρευνα συνιστά τμήμα του ερευνητικού μέρους μιας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Πολεοδομία-Χωροταξία» του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Η προσωπική συμβολή σας συνίσταται στην προσεκτική συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου.

Τα αποτελέσματα που θα εξαχθούν, είναι ανώνυμα και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικά συμπεράσματα.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συνεργασία.

Προφίλ Ερωτώμενου

- **Φύλο:** Γυναίκα ☐ Άνδρας ☐
- **Ηλικία:** 15-25 ☐ 26-35 ☐ 36-45 ☐ 46-55 ☐ 56-65 ☐ >66 ☐
- **Εθνικότητα:**
- **Τόπος κατοικίας:**
- **Τόπος καταγωγής:**
- **Εκπαίδευση:**
Α-βάθμια ☐ Β-βάθμια ☐ Γ-βάθμια ☐ κάτοχος μεταπτυχιακού ☐ κάτοχος διδακτορικού ☐
- **Επάγγελμα:**
Ιδιωτικός υπάλληλος ☐ Δημόσιος Υπάλληλος ☐ Διευθύνων Σύμβουλος ☐
Ελεύθερος Επαγγελματίας ☐ Οικιακά ☐ Φοιτήτρια-της ☐ Μαθήτρια-της ☐ Άνεργη-ος ☐
- **Οικογενειακή κατάσταση:**
Άγαμη-ος ☐ Έγγαμη-ος ☐ Έγγαμη-ος με παιδί-ιά ☐ Διαζευμένη-ος ☐ Χήρα-ος ☐
- **Αριθμός και ηλικία τέκνων:**
- **Ετήσιο ατομικό εισόδημα(€):**
≤20.000 ☐ 20.000,01-50.000 ☐ >50.000,01 ☐
- **Ετήσιο οικογενειακό εισόδημα(€):**
≤20.000 ☐ 20.000,01-50.000 ☐ 50.000,01-100.000 ☐ >100.000,01 ☐

Ερωτήσεις

1. Είναι η πρώτη φορά που επισκέπτεστε τη Σκιάθο; Αν όχι, πόσες φορές την έχετε επισκεφθεί στο παρελθόν;
0 ☐ 1-2 ☐ 3-5 ☐ 6-8 ☐ >9 ☐
2. Πόσες ημέρες διήρκεσαν οι φετινές διακοπές σας στο νησί της Σκιάθου;
1-3 ☐ 4-7 ☐ ≈15 ☐ >2 εβδομάδες ☐
3. Στις διακοπές σας ήσασταν:
Μόνη-ος ☐ Με τη-το σύντροφο ☐ Με την οικογένεια ☐ Με φίλους ☐ Με συναδέλφους ☐
4. Πόσα χρήματα δαπανήσατε για τις τωρινές διακοπές σας (€):
≤500 ☐ 500,01-1.000 ☐ 1000,01-1.500 ☐ 1.500,01-2.000 ☐ >2.000,01 ☐
5. Πληροφορηθήκατε για το νησί από:
Internet ☐ Συγγενείς και φίλους ☐
Τουριστικούς οδηγούς και λοιπά έντυπα ☐ Είναι ο τόπος καταγωγής ☐
Ταξιδιωτικά πρακτορεία ☐ Άλλο ☐
6. Παρακαλώ προσδιορίστε σε ποιο βαθμό οι παρακάτω παράγοντες επηρεάζουν την απόφασή σας για τουρισμό σε κάποιο νησί:

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα Πολύ
Διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου					
Τουριστικοί πόροι (π.χ. φυσική και πολιτιστική κληρονομιά)					
Κλίμα					
Επαγγελματικές υποχρεώσεις					

7. Παρακαλώ, προσδιορίστε σε ποιο βαθμό λαμβάνετε υπόψη σας τον καθένα από τους παρακάτω παράγοντες, κατά την απόφασή σας να επισκεφτείτε έναν τουριστικό προορισμό.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα Πολύ
Διαθέσιμο εισόδημα					
Σχέση τιμής – ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών					
Εγκαταστάσεις / μεταφορικές υποδομές (π.χ. αεροδρόμια, δρόμοι, νοσοκομεία)					
Επίπεδο τουριστικών υπηρεσιών (διαμονής / σίτισης)					
Φυσικά αξιοθέατα					
Τοπίο					
Παραλίες					
Βλάστηση Δάση					
Προστατευόμενες φυσικές περιοχές					
Ποικιλία ειδών					
Ενδιαφέροντα είδη υπό προστασία					
Πολιτιστικά αξιοθέατα					
Μνημεία					
Διαθεσιμότητα ψυχαγωγικών υπηρεσιών					

8. Κατά τη διαμονή σας μένате σε:

Ξενοδοχείο ☐Κάμπινγκ ☐Συγγενείς και φίλους ☐Ενοικιαζόμενο δωμάτιο ☐Ιδιόκτητο σπίτι ☐

9. Κατά την παραμονή σας στο νησί επισκεφτήκατε: (μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απάντηση)

Παραλίες ☐Αρχαιολογικούς Χώρους ☐Άλλο ☐Μοναστήρια ☐Γειτονικά νησιά ☐

10. Πόσο ικανοποιημένος είστε από το σύνολο των υπηρεσιών που σας παρασχέθηκαν κατά τη διάρκεια των διακοπών σας στο νησί;

Καθόλου ικανοποιημένος ☐Αρκετά ικανοποιημένος ☐Λίγο ικανοποιημένος ☐Πολύ ικανοποιημένος ☐

11. Σκοπεύετε να επαναλάβετε τις διακοπές σας στη Σκιάθο; ΝΑΙ / ΟΧΙ

12. Θα προτείνατε τη Σκιάθο σε φίλους και συγγενείς για την πραγματοποίηση των διακοπών τους;

Καθόλου ☐Χωρίς επιφύλαξη ☐Με επιφύλαξη ☐Θερμά ☐

13. Ποια από τα παρακάτω χαρακτηριστικά που αφορούν την εικόνα της Σκιάθου θα μπορούσαν να σας παρακινήσουν στο να τον επισκεφτείτε ξανά ή να τον συστήσετε σε άλλους. (μπορείτε να επιλέξετε παραπάνω από μια απάντηση)

Όμορφο φυσικό περιβάλλον ☐Προσιτές τιμές ☐Προσεγμένο ανθρωπογενές περιβάλλον ☐Καλές τουριστικές υποδομές διαμονής ☐Ιστορικά μνημεία ☐Ποιότητα προσφερόμενων υπηρεσιών ☐Καλές παραλίες ☐Δυνατότητες για αναψυχή και διασκέδαση ☐

14. Ιεραρχήστε, από το 1 έως το 7, τους παρακάτω παράγοντες πρωταρχικής σημασίας για την ορθολογική οργάνωση και ανάπτυξη ενός τουριστικού προορισμού. (1 ο πιο σημαντικός)

- Υποδομές(μεταφορών/πρόνοιας) - προδιαγραφές περιοχής
- Προστασία και ανάδειξη φυσικής κληρονομιάς
- Προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς
- Πηγές-προϊόντα
- Τουριστική ανάπτυξη
- Ικανοποίηση τουριστών
- Επιπτώσεις στο περιβάλλον

15. Ιεραρχήστε, από το 1 έως το 5, τις σημαντικότερες θετικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες. (1 η πιο σημαντική)

- Βελτίωση της τοπικής οικονομίας
- Ευκαιρίες για εύρεση δουλειάς
- Ενίσχυση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής
- Βελτίωση της ποιότητας ζωής
- Βελτίωση της εικόνας της περιοχής

16. Ιεραρχήστε, από το 1 έως το 5, τις σημαντικότερες αρνητικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού σε μικρές κοινωνίες. (1 η πιο σημαντική)

- Αλλοίωση του φυσικού τοπίου
- Αλλοίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της παράδοσης
- Αύξηση τιμών των ακινήτων
- Κυκλοφοριακά προβλήματα και προβλήματα περιβαλλοντικής μόλυνσης
- Αύξηση εγκληματικότητας

17. Παρακαλώ, προσδιορίστε σε ποιο βαθμό τα παρακάτω χαρακτηριστικά που αφορούν τις αλλαγές σε μια περιοχή επηρεάζουν αρνητικά την τουριστική της ανάπτυξη.

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα Πολύ
Αλλοίωση φυσικού περιβάλλοντος					
Υπερδόμηση τουριστικών καταλυμάτων (ξενοδοχεία, β' κατοικία, ενοικιαζόμενα δωμάτια)					
Εποχικότητα τουριστικού προϊόντος					
Εποχική απασχόληση εργαζόμενων					
Εποχική λειτουργία υποδομών					

18. Έχετε πραγματοποιήσει κάποια μορφή εναλλακτικού τουρισμού (οικοτουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός) ή θα σας ενδιέφερε να πραγματοποιήσετε; ΝΑΙ / ΟΧΙ

19. Η έκφραση «η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να σέβεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον» πιστεύετε ότι είναι σωστή ή λάθος;.....

*Ευχαριστούμε για τη συνεργασία σας,
Καλό ταξίδι.*

Π.2. Δείγμα αγγλικού ερωτηματολογίου έρευνας

Empirical research:

Protection and promotion of Mediterranean natural environment for sustainable tourism development of insular area, a case study of Skiathos island

Questionnaire elements

Area:

Date:

Questionnaire code:

Responsible for research

Koutsovasili Ioanna Postgraduate student,
MSc "Urban and Regional Planning"
Department of Planning & Regional Development,
University of Thessaly,
e-mail: annitakouts@gmail.com

Gospodini Aspa Professor of Urban Planning & Design,
Department of Planning & Regional Development,
University of Thessaly,
e-mail: gospod@prd.uth.gr

Dear mister/miss,

The questionnaire that you own is a very important tool in the effort which carried out for the protection and promotion of the Mediterranean natural environment for sustainable tourism development of insular area.

This research is part of a master thesis conducted under the Postgraduate Programme "Urban and Regional Planning" of the Department of Planning and Regional Development, University of Thessaly.

Your personal contribution is to carefully complete this questionnaire.

The results which will be exported, are anonymous and they will be used exclusively for research findings.

Thank you in advance for your cooperation.

Profile of respondent

- **Sex:** Female ☐ Male ☐
- **Age:** 15-25 ☐ 26-35 ☐ 36-45 ☐ 46-55 ☐ 56-65 ☐ >66 ☐
- **Nationality:**
- **Place of residence:**
- **Place of origin:**
- **Education:**
Primary ☐ Secondary ☐ Higher ☐ Master holder ☐ PhD holder ☐
- **Profession:**
Private employee ☐ Civil servant ☐ Manager ☐ Freelance ☐
Household ☐ Undergraduate/postgraduate student ☐ Student ☐ Unemployed ☐
- **Marital status:**
Single ☐ Married ☐ Married with child/children ☐ Divorced ☐ Widower ☐
- **Number and age of children:**
- **Annual personal income (€):**
≤20.000 ☐ 20.000,01-50.000 ☐ >50.000,01 ☐
- **Annual family income (€):**
≤20.000 ☐ 20.000,01-50.000 ☐ 50.000,01-100.000 ☐ >100.000,01 ☐

Questions

1. Is this the first time you are visiting Skiathos island? If not, how many times have you visited it in the past?

0 ☐ 1-2 ☐ 3-5 ☐ 6-8 ☐ >9 ☐

2. During this year holidays, how many days have you spent in Skiathos?

1-3 ☐ 4-7 ☐ ≈15 ☐ >2 weeks ☐

3. During your holidays you were:

Alone ☐ With your girlfriend/boyfriend ☐ With your family ☐ With friends ☐ With partners ☐

4. How much money did you spend during your vacations this year? (€) :

≤500 ☐ 500,01-1.000 ☐ 1000,01-1.500 ☐ 1.500,01-2.000 ☐ >2.000,01 ☐

5. How did you learn about the island?

Internet ☐

Relatives and friends ☐

Tourist guides and other printed publications ☐

Place of origin ☐

Travel agencies ☐

Other

6. Please, specify the degree the following factors influenced your decision to visit an island:

	Not at all	Little	Enough	Much	Very much
Time availability for leisure					
Touristic resources (e.g. natural resources and cultural heritage)					
Climate					
Professional involvements obligations					

7. Please, specify the degree the following factors influence your decision to a destination for holidays.

	Not at all	Little	Enough	Much	Very much
Available budget					
Quality of provided services (value for money approach)					
Facilities & Infrastructures (e.g. airports, road, hospitals)					
Quality of tourism services (accommodation, food, shopping, banking)					
Natural sights					
Landscape					
Beaches					
Vegetation Forests					
Protected natural areas					
Variety of natural species					
Interesting species under protection					
Cultural sights					
Monuments					
Availability of recreational services					

8. During your stay you stayed in:

Hotel ☐ Camping ☐ Relatives and friends ☐
 Rooms to let ☐ Private home ☐

9. During your stay you visited: *(you can choose more than one answer)*

Beaches ☐ Archaeological sights ☐ Other
 Monasteries ☐ Neighbor islands ☐

10. How much satisfied are you with all the services provided during your holiday on Skiathos island?

Not at all ☐ Enough ☐
 Little ☐ Very much ☐

11. Are you going to spend again your holidays on Skiathos island? YES / NO**12. Would you recommend Skiathos to friends and relatives for holidays?**

Not at all ☐ Yes, without a second thought ☐
 Yes, but on the condition of ☐ Yes, with great pleasure ☐

13. Which of the following characteristics could motivate you to visit again Skiathos island or to recommend Skiathos to others. *(you can choose more than one answer)*

Beautiful natural environment ☐ Affordable prices ☐
 Trimmed human environment ☐ Fine tourist infrastructure for residence ☐
 Historical monuments ☐ Quality of offering services ☐
 Fine beaches ☐ Opportunities for recreation and entertainment ☐

14. Prioritize, from 1 to 7, the most critical factors in the development of a tourist destination. (1 for the most important)

- Infrastructures(transport/providence)- specifications of the area
- Protection and enhancement of natural heritage
- Protection and enhancement of cultural heritage
- Sources - products
- Tourist development
- Satisfaction of tourists
- Environmental effects

15. Prioritize, from 1 to 5, the most important positive impacts from tourism development in small communities. (1 for the most important)

- Improving the region's economy
- Job opportunities
- Income support for local residents
- Improving quality of life
- Improve the image of the area

16. Prioritize, from 1 to 5, the most important negative impacts from tourism development in small communities. (1 for the most important)

- Deterioration of the natural landscape
- Deterioration of the cultural heritage and tradition
- Increase of real estate prices
- Car Traffic and environmental pollution problems
- Increase of crime

17. Please, specify the degree the following characteristics relating to changes in one area affect adversely its sustainable tourism development.

		Not at all	Little	Enough	Much	Very much
	Deterioration of the natural environment					
	Overdevelopment of tourism infrastructure (e.g. hotels, houses and villas, rooms to let)					
Seasonality of tourism product	Seasonal employment of professionals					
	Seasonal operation of infrastructures					

18. Have you ever tried new types of alternative tourism (e.g. ecotourism, cultural tourism) or would you be interested in doing so? YES / NO

19. Do you think that the statement "tourism development should respect the natural and cultural environment" is correct or wrong?

*Thank you for your cooperation,
Have a nice trip.*

Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδου, Ε. (2012) *Η αρχιτεκτονική τοπίου στο μεσογειακό περιβάλλον και η συμβολή της στην αειφόρο ανάπτυξη: Μεθοδολογία προγραμματισμού με αρχές οικολογίας τοπίου, εφαρμογή σε περιαστικό τοπίο της ανατολικής Θεσσαλονίκης*, Διδακτορική διατριβή, Διατμηματικό Πρόγραμμα μεταπτυχιακών Σπουδών: Αρχιτεκτονική Τοπίου, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών και Γεωπονική Σχολή: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη [διαθέσιμο στο <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/34614#page/1/mode/2up>] [προσβάσιμο 25.05.2015]
- Αίσωπος, Γ. (2015) 'Τοπία τουρισμού: Ανακτασκευάζοντας την Ελλάδα' στο Αίσωπος, Γ. (επιμ.) (2015) *Τοπία εκμοντερνισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αθήνα: Δομές, σελ: 108-123
- Ανανιάδου-Τζημπούλου, Μ. (2005) 'Από την επικαιρότητα του σχεδιασμού τοπίου' στο *Αρχιτέκτονες*, 49 (Β), Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2005, Αθήνα, σελ: 75-77 [διαθέσιμο στο http://www.sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_49.pdf] [προσβάσιμο 24.05.2015]
- Αραβαντινός, Α. (2007) *Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία, β' έκδοση αναθεωρημένη
- Αυγερινού - Κολώνια, Σ. (2013) *Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας: Τουρισμός-πολιτισμός*, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Αθήνα [διαθέσιμο στο https://www.arch.ntua.gr/sites/default/files/resource/3964_/tourismos_politismos_27_3_2013_.pdf] [προσβάσιμο: 23.03.2015]
- Ashworth, G.J. (1994) 'From history to heritage-from heritage to identity: In search of concepts and models' στο Ashworth, G.J. and Larkham, P.J. (eds) (1994) *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, London: Routledge, σελ. 13-30
- Ashworth, G.J. and Tunbridge, J.E. (1990) *The tourist-historic city*, London: Belhaven
- Βάβουρας, Ι. (2005) 'Χαιρετισμός' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) *Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι.*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ: 37-38
- Βαρβαρέσος, Σ. (2000) *Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές: Η ελληνική πραγματικότητα*, Αθήνα: Προπομπός
- Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ) (2008) ΦΕΚ 128/Α/3.07.2008
- Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του οικισμού Σκιάθου του δήμου Σκιάθου (ΓΠΣ) (1986) ΦΕΚ 58/Δ/1986
- Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δήμου Σκιάθου: Β1' Φάση (2009) (υπό έγκριση)
- Γκόλια, Β. (2009) *Υπολογισμός τουριστικής φέρουσας ικανότητας σε παραδοσιακούς οικισμούς και προστατευόμενες περιοχές*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ

Πολεοδομία-Χωροταξία-Περιφερειακή Ανάπτυξη, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Γκόλτσιου, Α. (2007) *Ανάπτυξη ενός μεθοδολογικού πλαισίου δεικτών για την ανάλυση του τουριστικού τοπίου: Εφαρμογή στα παράκτια νησιωτικά τουριστικά τοπία*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Γεωγραφίας: Σχολή Κοινωνικών Επιστημών: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη [διαθέσιμο στο <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/19887>] [προσβάσιμο 25.05.2015]

Γοσποδίνη, Α. (2007) 'Χωρικές πολιτικές για το σχεδιασμό, την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων' στο *Αειχώρος*, 6 (1), Μάιος 2007, Βόλος, σελ: 100-145 [διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/xorikes-politikes-gia-to-sxediasmo-tin-antagonistikotita-kai-ti-viosimi-anaptuksi-ton-ellinikon-poleon>] [προσβάσιμο 23.03.2015]

Γοσποδίνη, Α. (2014) 'Διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς και αναπτυξιακή προοπτική: Διλήμματα και αντιθέσεις στις πόλεις των Βαλκανίων', πρακτικά (υπό έκδοση) Συμποσίου "Πολιτισμός και χώρος στα Βαλκάνια, 17ος-20ος αώνας", Πανεπιστήμιο Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, 21-22 Νοεμβρίου 2014

Γοσποδίνη, Α., Μπεριάτος, Η. και Ράσκου, Ε. (2007) 'Διαχείριση αρχιτεκτονικής κληρονομιάς: Η διαχρονική εξέλιξη των πολιτικών στην Ευρώπη και οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα' στο *Αειχώρος*, 6 (1), Μάιος 2007, Βόλος, σελ: 146-173 [διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/diaxeirisi-arxitektonikis-klironomias-i-diaxroniki-ekseliksi-ton-politikon-stin-europsi-kai-oi-nees-prokliseis-gia-tin-ellada>] [προσβάσιμο 23.05.2015]

Γρυλλάκη, Σ. (2003) *Ελκυστικότητα νησιών: Η περίπτωση των Κυκλάδων*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΔΠΜΣ Περιβαλλοντική πολιτική και διαχείριση, Τμήμα Περιβάλλοντος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη [διαθέσιμο στο http://www.egaio.gr/files/Odigoi-Ergaleia/Bibliothiki_Aeiforia/Meletes_Aeiforia/Elkistikotita_Nision.pdf] [προσβάσιμο 12.03.2015]

Clementi, A. (2002) *Interpretazioni di paesaggio: Convezione Europea e innovazioni di metodo*, Roma: Meltemi editore, σελ: 163-164

Coccossis, H. and Parpairis, A. (1995) 'Assessing the interaction between heritage environment and tourism: Mykonos' στο Coccossis, H. and Nijkamp, P. (ed.) (1995) *Sustainable tourism development*, London: Avebury

Δημητρακοπούλου, Ε. (2012) *Φιλόξενη δημιουργία στο δημιούργημα: Η επανάχρηση βιομηχανικών συγκροτημάτων στη δημιουργία νέου τύπου τουριστικών εγκαταστάσεων*, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Δέφνερ, Α. (2006) *Σχεδιασμός τουρισμού και ελεύθερου χρόνου*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

- Δοξιάδης, Θ. και Λιβέρη, Δ. (2013) “Υπαιθρος χώρος, τοπίο και τοπική ανάπτυξη”, πρακτικά 11ου τακτικού επιστημονικού συνεδρίου ERSΑ-GR “Αγροτική οικονομία και υπαιθρος χώρος: Περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη”, Πάτρα, 14-15 Ιουνίου 2013 [διαθέσιμο στο http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/24_doxiadis_liveri_ersagr13.pdf] [προσβάσιμο 25.03.2015]
- Δουκέλλης, Π. (2007) *Το Ελληνικό Τοπίο*, Αθήνα: Εστία, 2η έκδοση
- Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΕΠΧΣΑΑ Τουρισμού) (2009/2013) ΦΕΚ 3155/Β/12.12.2013
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) (2012) *Ανακοίνωση των αποτελεσμάτων της απογραφής πληθυσμού-κατοικιών 2011 για το Μόνιμο Πληθυσμό της Χώρας* [διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/A1602_SAM01_DT_DC_00_2011_02_F_GR.pdf] [προσβάσιμο 16.04.2015]
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) (2003) *Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης περιφέρειας Θεσσαλίας* [διαθέσιμο στο <http://www.mintour.gov.gr/el/Statistics/meletes/>] [προσβάσιμο 23.04.2015]
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) (2011) *Ανάλυση της πορείας της τουριστικής κίνησης 2001-2010* [διαθέσιμο στο http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Analisi_touristikis_kinisis_2001-2010.pdf] [προσβάσιμο 20.05.2015]
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) (2013) *Στρατηγική Προώθησης και Προβολής του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού για την τριετία 2014-2015-2016* [διαθέσιμο στο http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/stratigiki_eot_2014-2016.pdf] [προσβάσιμο 15.01.2015]
- Ελύτης, Ο. (1990/2007) *Τα δημόσια και τα ιδιωτικά*, Αθήνα: Ίκαρος, Ε' έκδοση
- Ένωση Ξενοδόχων Σκιάθου (2014) ‘Βράβευσε τη Σκιάθο η Unesco’ στο *blog της Ένωσης Ξενοδόχων Σκιάθου*, 29 Δεκεμβρίου 2014 [διαθέσιμο στο <http://skiathoshoteliers.blogspot.gr/2014/12/unesco.html>] [προσβάσιμο 20.04.2015]
- Ευριπώτη, Α. και Ευριπώτη, Α. (2014) *Tourism landscapes: Remaking greece*, δελτίου τύπου για την Ελληνική συμμετοχή στη 14η διεθνή έκθεση αρχιτεκτονικής - La Biennale di Venezia, 20/5/2014 [διαθέσιμο στο <http://www.sadas-pea.gr/delti-tipou-14i-diethnis-ekthesi-architektonikis-elliniki-simmetochi/>] [προσβάσιμο 26.05.2015]
- Eurostat (1994) *Portraits of the islands*, Luxembourg: European Commission
- Ζαμπέλης, Χ. (2001) ‘Παράκτιος χώρος-νησιά: Προβλήματα και προοπτικές’, πρακτικά ημερίδας “Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο”, Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ
- Ζαχαράτος, Γ. (2015) ‘Η μεταπολεμική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα’ στο Αίσωπος, Γ. (επιμ.) (2015) *Τοπία εκμοντερνισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αθήνα: Δομές, σελ: 54-61

- Ζλατούδης, Α. (2009) *Διαχείριση νησιωτικών τουριστικών προορισμών: Η περίπτωση της νήσου Σκιάθου*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Gospodini, A. (2001) 'Urban design, urban space morphology, urban tourism: An emerging new paradigm concerning their relationship' στο *European planning studies*, 9 (7), σελ: 925-934
- Gospodini, A. (2004) 'Urban morphology and place identity in European Cities: Built heritage and innovative design' στο *Journal of urban design*, 9 (2), June 2004, σελ: 225-248
- Hampton, M. (2005) 'Heritage, local communities and economic development' στο *Annals of tourism research*, 32 (3), σελ. 735-759 [διαθέσιμο στο https://www.depts.ttu.edu/museumttu/CFASWebsite/H7000%20folder/Readings%20Heritage%20Tourism%202010/H%20tourism_local%20econ_Hampton%202005.pdf] [προσβάσιμο 27.05.2015]
- Ικκος, Α. (2015) *Η συμβολή του τουρισμού στη ελληνική οικονομία το 2014: Συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Αθήνα: Ινστιτούτο SETE [διαθέσιμο στο http://sete.gr/media/2005/simasia_tourismou_sete_intelligence_report.pdf] [προσβάσιμο 18.05.2015]
- Inskeep, E. (1991) *Tourism planning: An integrated and sustainable development approach*, New York: Van Nostrand Reinhold
- Καλλιώρας, Δ. (2009) *Αναπτυξιακός σχεδιασμός - S.W.O.T ανάλυση, διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος "Στούντιο Χωρικού Σχεδιασμού" του ΠΜΣ "Πολεοδομία-Χωροταξία" του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 05 Μαρτίου 2009*
- Καραγεώργου, Β. (2005) 'Θεσμικό πλαίσιο, άξονες και αρχές για την αειφόρο ανάπτυξη των νησιωτικών περιοχών, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) *Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι.*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ: 89-104
- Καρούντζου, Β. και Σιδέρη, Α. (2013) *Μια "άλλη" ανάγνωση του τόπου*, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα [διαθέσιμο στο http://issuu.com/vivikar/docs/mia_alli_anagnwsi_tou_topou] [προσβάσιμο 24.05.2015]
- Κοκκώνη, (2001) 'Παρουσίαση προγράμματος Υπουργείου Αιγαίου', πρακτικά ημερίδας "Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο", Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ
- Κοκκώσης, Χ. (1995) 'Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη' στο *Σύγχρονα Θέματα*, 55, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, Αθήνα, σελ: 21-27 [http://pandemos.panteion.gr/getfile.php?uri=http://localhost:8080/fedora/objects/iid:4347/datastreams/PDF1/content&mimetype=application%2Fpdf&filename=kokkosis_syxrona_themata_55.pdf] [προσβάσιμο: 05.04.2015]
- Κοκκώσης Χ. (2000α) 'Τα ελληνικά νησιά στο νέο ευρωπαϊκό χώρο' στο Ανδρικοπούλου, Ε. (επιμ.) (2000) *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 425-443

- Κοκκώσης, Χ. (2000β) 'Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά' στο Τσάρτας, Π. (επιμ.) (2000) *Τουριστική ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Εξάντας, σελ: 81-97
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π. (2001) *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*, Αθήνα: Κριτική
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. και Γκρίμπα. Ε. (2011) *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*, Αθήνα: Κριτική
- Κολώνας, Β. (2015) 'Τουριστικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα' στο Αίσωπος, Γ. (επιμ.) (2015) *Τοπία εκμοντερνισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αθήνα: Δομές, σελ: 62-87
- Κομίλης, Π. (1995) 'Τουριστική πολιτική και περιοχές ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.)' στο *Σύγχρονα Θέματα*, 55, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, Αθήνα, σελ: 77-80 [διαθέσιμο στο <http://pandemos.panteion.gr/index.php?lang=el&op=record&type=&q=&page=0&pid=iid:4354>] [προσβάσιμο: 19.05.2015]
- Κομνηνίδης, Ν. (2001) 'ΣΠΑ - Παράκτιος χώρος και νησιά', πρακτικά ημερίδας "Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο", Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ
- Κοντίτση, Δ. (2010) *Ανάπτυξη και προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού: Η περίπτωση του αγροτουρισμού στη Ρόδο*, Διπλωματική εργασία, Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων: Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας: ΤΕΙ Κρήτης, Ηράκλειο [διαθέσιμο στο <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/tour/2010/KontitsiDespoina/attached-document-1290592338-484524-26779/Kontitsi2010.pdf>] [προσβάσιμο 20.05.2015]
- Κουρλιόρος, Θ. (2002) *Περιφερειακή ανάπτυξη και χωροταξία*, Σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Γεωγραφίας, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη
- Κουτσοβασίλη, Ι. (2013) *Οργανωμένοι τουριστικοί οικισμοί: 10 + 1 παραδείγματα σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής*, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Κουτσοβασίλη, Ι. (2014) *Οι αφίσες του ΕΟΤ ως μέσο προώθησης του ελληνικού τουρισμού*, Εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος "Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και βιώσιμη ανάπτυξη", ΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Λαγός, Δ. & Διακομιχάλης, Μ. (2011) 'Φέρουσα ικανότητα τουριστικής ανάπτυξης νήσου Κω' πρακτικά 9ου Εθνικού Συνεδρίου "Περιφερειακή ανάπτυξη και οικονομική κρίση: διεθνής εμπειρία και Ελλάδα", Αθήνα, 6-7 Μαΐου 2011 [http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/LAGOS_D_DIAKOMICHALIS_M_35.pdf] [προσβάσιμο: 15.03.2015]
- Λαμπριανίδης, Λ. (2001) *Οικονομική γεωγραφία*, Αθήνα: Πατάκης
- Le Corbusier (1987) *Η Χάρτα των Αθηνών*, Αθήνα: Ύψιλον

Lickorish, L. and Jenkins, C. (1997) *An introduction to tourism*, Oxford: Butterworth-Heinemann

Μεταξάς, Θ. και Λαλένης, Κ. (2006) 'Ο στρατηγικός σχεδιασμός ως τύπος σχεδιασμού και ως εργαλείο αποτελεσματικής αστικής διαχείρισης' στο *Αειχώρος*, 5 (1), Μάιος 2006, Βόλος, σελ: 4-37 [διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/o-stratigikos-sxediasmos-os-tupos-sxediasμου-kai-os-ergaleio-apotelesmatikis-astikis-diaxeirisis>] [προσβάσιμο 23.03.2015]

Μητούλα, Ρ. (2006) *Βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση & ανασυγκρότηση του Ελληνικού αστικού περιβάλλοντος*, Αθήνα: Σταμούλη Α.Ε.

Μοδινός, Μ. (2003) 'Η αρχαιολογία της ανάπτυξης' στο Μοδινός, Μ. και Ευθυμίου, Η. (επιμ.) (2003) *Οι δρόμοι της Αειφορίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ: 19-40

Μοσχόνας, Ε. (2007) *Η αστικοποίηση των ακτών: Αρχιτεκτονική, Τουρισμός και Νεωτερικότητα*, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Μπακαούκας, Μ. (2008) *Μικρά νησιά, μια εύθραυστη ισορροπία: Ένα στρατηγικό πλαίσιο για την τουριστική ανάπτυξη των Μικρών Κυκλάδων*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΔΠΜΣ Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Τμήμα Αγρονόμων Τοπογράφων: Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Αθήνα [διαθέσιμο στο http://dspace.lib.ntua.gr/bitstream/handle/123456789/1908/bakaoukasm_smallcyclades.pdf?sequence=3] [προσβάσιμο 22.03.2015]

Μπεριάτος, Η. (2001) 'Ο ελληνικός νησιωτικός χώρος και τα προβλήματα των μικρών νησιών', πρακτικά ημερίδας "Για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο", Ζάππειο Μέγαρο, 29 Απριλίου 1999, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ, σελ: 13-20

Μπεριάτος, Η. (2002) *Χωροταξία: Θεωρίες, τεχνικές, πολιτική*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Μπεριάτος, Η. (2015) 'Η Διακήρυξη της Στυμφαλίας και η ελλειμματική πολιτική τοπίου' στο *Η εφημερίδα των συντακτών*, 13 Ιανουαρίου 2015, σελ. 46

Μπεριάτος, Η. και Παπαγεωργίου, Μ. (2013α) *Χωροταξικός σχεδιασμός σε ευαίσθητες και κρίσιμες περιοχές*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Μπεριάτος, Η. και Παπαγεωργίου, Μ. (2013β) *Χωροταξικός και περιβαλλοντικός σχεδιασμός: Ανάπτυξη και προστασία*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος

Mill, R.C. and Morrison, A.M., (1992) *The tourism system: An Introductory Text*, Λονδίνο: Prentice-Hall International, 2η έκδοση

- Νικολακάκης, Μ. (2015) 'Το τουριστικό παράδοξο: Για την ιστορία του τουρισμού στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι σήμερα' στο Αίσωπος, Γ. (επιμ.) (2015) *Τοπία εκμοντερνισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αθήνα: Δομές, σελ: 38-51
- Νίκου, Μ. (2013) 'Διερεύνηση της φέρουσας τουριστικής ικανότητας του Ζαγορίου: Η περίπτωση του οικισμού Μονοδένδρι', πρακτικά ημερίδας "Η συμβολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Ζαγορίου", Άνω Πεδινά, 20 Ιουλίου 2013
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας (NAM) (2010) *Ανάπτυξη μεθοδολογίας για την εκτίμηση της φέρουσας ικανότητας τουριστικής ανάπτυξης του Πηλίου και των Βορείων Σποράδων*, φορέας υλοποίησης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Εργαστήριο Περιφερειακής Οικονομικής Ανάλυσης και Πολιτικής, επιστημονικός υπεύθυνος: Πετράκος Γ., Βόλος
- Νόμος 1650 για την προστασία του περιβάλλοντος (1986) ΦΕΚ 160/Α/16.10.1986
- Nasser, N. (2003) 'Planning for urban heritage places: Reconciling conservation, tourism and sustainable development' στο *Journal of planning literature*, 17 (4), May 2003, σελ: 467-479 [διαθέσιμο στο https://www.depts.ttu.edu/museumttu/CFASWebsite/H7000%20folder/Readings%20Heritage%20Tourism%202010/H%20Planning_Urban_tourism_conservation_Nasser%202003.pdf] [προσβάσιμο 27.05.2015]
- Ξεκαλάκη, Ε. (1995/2004) *Τεχνικές δειγματοληψίας*, Αθήνα [διαθέσιμο στο <http://www.stat-athens.aueb.gr/~exek/Sampling-Techniques-index.html>] [προσβάσιμο 04.05.2015]
- Οικονόμου, Δ. (2009) *Χωροταξική πολιτική*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Οικονόμου, Δ. (2010) *Πολεοδομική πολιτική*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις μαθήματος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Παπαγεωργίου, Μ., Γιαννούλα, Μ. και Τελιανίδου, Σ. (2010) 'Ο ρόλος του χωροταξικού σχεδιασμού στη διαχείριση και προστασία της φυσικής κληρονομιάς' στο Μπεριάτος, Η. και Παπαγεωργίου, Μ. (επιμ.) (2010) *Χωροταξία-Πολεοδομία-Περιβάλλον στον 21ο αιώνα: Ελλάδα-Μεσόγειος*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ: 797-812
- Παπαδάκη, Α. και Τσαπάκη, Ε. (2010) *Νεοελληνική αρχιτεκτονική και ταυτότητα: Το ζήτημα της ελληνικότητας*, Ερευνητικό θέμα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ξάνθη [διαθέσιμο στο http://www.greekarchitects.gr/site_parts/doc_files/28.11.2011.12.pdf] [προσβάσιμο 16.04.2015]

- Παπακωνσταντίνου, Απ. (2005) 'Η συνταγματική αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιωτικών περιοχών' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) *Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι.*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ: 157-176
- Παπαπετρόπουλος, Α. (2005) 'Η χωρική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) *Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι.*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ: 221-229
- Παππάς, Ν. (2008) *Τουρισμός: περιβάλλον-πολιτισμός-τουρισμός-περιφερειακή ανάπτυξη*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ
- Παρπαίρης, Α. (1995) 'Κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος: Η περίπτωση της Μυκόνου' στο *Σύγχρονα Θέματα*, 55, Αθήνα, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, σελ: 93-103
- Παυλογεωργάτος, Γ. (2003) *Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς*, Αθήνα: Επίκεντρο
- Παυλόπουλος, Ι. (2009) *Αποτύπωση των γεωγραφικών διαφοροποιήσεων στην ελληνική ύπαιθρο: Τα νησιά του Β. Αιγαίου*, Διπλωματική εργασία, Τμήμα Γεωγραφίας: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα [διαθέσιμο στο <http://estia.hua.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/905/1/pavloropoulos.pdf>] [προσβάσιμο 12.03.2015]
- Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας (ΠΠΧΣΑΑ ΠΘ) (2003) ΦΕΚ 1484/Β/10.10.2003
- Περιφέρεια Θεσσαλίας (2011) *Σχέδιο marketing για την τουριστική προβολή της Περιφέρειας Θεσσαλίας*, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος "Θεσσαλία-Στερεά Ελλάδα-Ήπειρος 2007-2013" [διαθέσιμο στο www.thessalia-espa.gr/news/item/download/19_d7db9426e1f11b749808982c4fd3643f] [προσβάσιμο 22.04.2015]
- Περιφέρεια Θεσσαλίας (2014) *Περιφερειακό επιχειρησιακό πρόγραμμα Θεσσαλίας 2014-2020* [διαθέσιμο στο <http://www.thessalia-espa.gr/2014-2020/perp2014>] [προσβάσιμο 22.04.2015]
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (2014) *Η Διακήρυξη της Στυμφαλίας* [διαθέσιμο στο http://stymfalia2014.piop.gr/Assets/pdf/Diakiriksi_Stymfalia2014_gr.pdf] [προσβάσιμο 25.05.2015]
- Ρουμελιώτου, Μ. και Παπάνης, Ε. (2007) *Κοινωνική-κοινοτική ανάπτυξη και νησιωτικότητα* [διαθέσιμο στο http://epapanis.blogspot.gr/2007/09/blog-post_22.html] [προσβάσιμο 22.03.2015]
- Ρωμανός, Α. (2013) *Αλλαγές του χαρακτήρα του δημόσιου χώρου: Η περίπτωση της Μυκόνου*, διάλεξη στα πλαίσια των Σεμιναρίων των ΠΜΣ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 20 Νοεμβρίου 2013
- Redclift, M. (1987) *Sustainable development: Exploring the contradictions*, London & New York: Taylor & Francis

- Σαραντάκου, Ε. (2010) *Ώριμοι τουριστικοί προορισμοί. Εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού-πολιτιστικού τουρισμού: Η ελληνική περίπτωση*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα
- Σεχρεμέλη, Α. (2009) *Χωρικός σχεδιασμός βιώσιμης ανάπτυξης για τις Μικρές Κυκλάδες*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Σημαιοφορίδης, Γ. (2002) 'Συλλογικά οράματα και μεμονωμένες διαδρομές' στο Αίσωπος, Γ. και Σημαιοφορίδης, Γ. (επιμ.) (2002) *Τοπία εκμοντερνισμού: Ελληνική αρχιτεκτονική '60 και '90*, Αθήνα: Metropolis Press
- Σημαιοφορίδης, Γ. (2005) *Διελεύσεις: κείμενα για την αρχιτεκτονική και την μετάπολη*, Αθήνα: Metropolis Press
- Σοφούλης, Κ. και Νταλάκου, Β. (1992) 'Η νησιωτικότητα στην ποίηση του Ελύτη: Το ποιητικό βίωμα στην υπηρεσία της περιφερειακής ανάλυσης' στο *Αιολικά Φύλλα*, τεύχος 27, Οκτώβριος 1992, Μυτιλήνη, σελ: 181-194 [διαθέσιμο στο www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/Dimosieuseis/elytis1.doc] [προσβάσιμο 23.03.2015]
- Σπιλάνης, Γ. (1993) 'Νησιωτική ανάπτυξη και δίκτυα συνεργασίας των νησιών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας' στο *Τόπος*, 6, 1993, Αθήνα, σελ: 5-27 [διαθέσιμο στο https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/1547/4/spilanis_5_27_1993.pdf] [προσβάσιμο 22.03.2015]
- Σπιλάνης, Ι., Ακριβοπούλου, Ι., Γάκης, Κ., Μιχαηλίδης, Γ. και Νιάρχος, Α. (2011) *Ο Καλλικράτης στα νησιά*, Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ) [διαθέσιμο στο <http://www.eetaa.gr:8080/ekdoseis/pdf/148.pdf>] [προσβάσιμο 18.05.2015]
- Σπιλάνης, Γ. και Βαγιάννη, Λ. (2002) 'Βιώσιμος τουρισμός και φέρουσα ικανότητα σε ευαίσθητα νησιωτικά οικοσυστήματα', πρακτικά συνεδρίου "Φέρουσα ικανότητα και διαχείριση επισκεπτών στις προστατευόμενες περιοχές", Αθήνα, 31 Μαΐου - 1 Ιουνίου 2002 [διαθέσιμο στο http://www.aegean.gr/lid/internet/elliniki_ekdosi/TEL_DIMOSI/WWF%20Spilanis%20Vagianni.pdf] [προσβάσιμο 22.03.2015]
- Σπιλάνης, Ι., Βαγιάννη, Ε., Βακουφάρης, Χρ. και Κονδύλη, Ι. (2005) 'Βιώσιμη ανάπτυξη νησιωτικού χώρου' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) *Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι.*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ: 105-117
- Σπυράτος, Α. (2005) 'Βιώσιμη ανάπτυξη: Η φέρουσα ικανότητα της περιοχής υποδοχής. Εφαρμογή φέρουσας ικανότητας στο νησί της Ρόδου' στο *Εύπλοια*, 17, Αύγουστος 2005 [διαθέσιμο στο <http://old.eyploia.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=1309>] [προσβάσιμο 16.03.2015]
- Στεφάνου, Ι. και Μητούλα, Ρ. (2003) *Η παγκοσμιοποίηση, η ευρωπαϊκή ενοποίηση και η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης*, Αθήνα: Παπαζήση

- Στεφάνου, Ι. και Μητούλα, Ρ. (2008) 'Παράγοντες βιώσιμης ανάπτυξης μικρών αιγαιοπελαγίτικων νησιών', πρακτικά 4ου πανελληνίου συνεδρίου "Διαχείρισης και βελτίωσης παράκτιων ζωνών", Μυτιλήνη, 23-27 Σεπτεμβρίου 2008 [διαθέσιμο στο <http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=11758>] [προσβάσιμο 02.04.2015]
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2000) *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το τοπίο* [διαθέσιμο στο <https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/greek.pdf>] [προσβάσιμο 24.05.2015]
- Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) (2015) *Ορισμοί στατιστικών τουρισμού* [διαθέσιμο στο http://sete.gr/_fileuploads/basic_tourism_terminology/OrismoisStatistikonTourismou.pdf] [προσβάσιμο 10.03.2015]
- Σχίζας, Γ. (2009) 'Η ψυχαγωγική χρήση της υπαίθρου' στο Μανωλίδης, Κ. και Καναρέλης, Θ. (επιμ.) (2009) *Η διεκδίκηση της υπαίθρου: Φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Αθήνα: Ινδικτος, σελ: 83-107
- Schmandt, J. and Ward, C.H. (2000) *Sustainable development: The challenge of transition*, London: Cambridge University Press
- Skiathos Business Association (2013) 'Βραβευση της Σκιάθου - Πιο δημοφιλής προορισμός για το 2012' στο *blog του Skiathos Business Association*, 14 Απριλίου 2013 [διαθέσιμο στο <http://skiathosgroup.blogspot.gr/2013/04/2013.html?spref=fb>] [προσβάσιμο 20.04.2015]
- Swarbrooke, J. (1999) *Sustainable tourism management*, UK: CAB International Publishing
- Τα Νέα (2014) *Η Ελλάδα χωρίς μυστικά: Σποράδες*, ειδική έκδοση για την εφημερίδα Τα Νέα, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη
- Τερκενλή, Θ. (2010) 'Η σχέση άνθρωπος-τοπίο στη σύγχρονη Ελλάδα: Μια πολιτισμική επαναπροσέγγιση' στο Παπαγιάννης, Θ. και Σορώτου, Α. (επιμ.) (2010) *Σε αναζήτηση του ελληνικού τοπίου*, Αθήνα: Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (Med-INA), σελ:37-52 [διαθέσιμο στο <http://med-ina.org/LinkClick.aspx?fileticket=o51sgY90ve8%3D&tabid=67&mid=436>] [προσβάσιμο 25.05.2015]
- Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Περιφερειακό Τμήμα Μαγνησίας (ΤΕΕ Μαγνησίας) (2013) *Μελέτη πρότασης για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στους οικισμούς των Β. Σποράδων: Σκιάθος* [διαθέσιμο στο <http://www.teemag.gr/ftp/2013/skiathos1.pdf>] [προσβάσιμο 30.05.2015]
- Τομάρα, Ε. (2004) *Έρευνα μάρκετινγκ τουριστικών προορισμών: Άξονες τουριστικής ανάπτυξης της Σκιάθου*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων: Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς
- Τσαντίλης, Δ. (2003) 'Οι 3+1 διαστάσεις της αειφορίας' στο Μοδινός, Μ. και Ευθυμιόπουλος, Η. (επιμ.) (2003) *Οι δρόμοι της αειφορίας*, Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ: 41-61

- Τσάλτας, Γ. (2005) 'Οι νησιωτικές περιοχές στο διεθνές σύστημα - ανθρώπινο περιβάλλον και αιφορική προσέγγιση: Η Συνδιάσκεψη του Μπαρμπάντος' στο Τσάλτας, Γ. (επιμ.) (2005) *Αειφορία και περιβάλλον: Ο νησιωτικός χώρος στον 21ο αι.*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ: 67-76
- Τσάρτας, Π. (2009) 'Η ελληνική ύπαιθρος ως πεδίο δραστηριοτήτων τουρισμού και παραθερισμού: Εξελίξεις, χαρακτηριστικά, προβληματισμοί' στο Μανωλίδης, Κ. και Καναρέλης, Θ. (επιμ.) (2009) *Η διεκδίκηση της υπαίθρου: Φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Αθήνα: Ινδικτος, σελ: 407-418
- Τσάρτας, Π. (2010) *Ελληνική τουριστική ανάπτυξη: Χαρακτηριστικά, διερευνήσεις, προτάσεις*, Αθήνα: Κριτική
- Τσάρτας, Π. και Σταυρινούδης, Θ. (2006) 'Η εφαρμογή των αρχών της Τοπικής Ατζέντα 21 για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη Λιγότερο Ευνοημένων Περιοχών: Η περίπτωση των μικρών νησιών του Αιγαίου Πελάγους' στο *Αειχώρος*, 5 (1), Μάιος 2006, Βόλος, σελ: 38-57 [διαθέσιμο στο <http://www.aeihoros.gr/article/el/i-efarmogi-ton-arxon-tis-topikis-atzenta-21-gia-ti-viosimi-touristikis-anaptuksi-ligotero-eunoimenon-perioxon-i-periptosi-ton-mikron-nision-tou-aigaiou-pelagous>] [προσβάσιμο 04.04.2015]
- UNWTO (World Tourism Organization) (2014) *Tourism highlights: 2014 edition* [διαθέσιμο στο <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>] [προσβάσιμο 20.05.2015]
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987) *Our Common Future*, Oxford: Oxford University Press
- Widmann, O. (2010) *Σκιάθος: Περιπατώντας στον παράδεισο του Αιγαίου*, Αθήνα: Ανάβαση
- Φατούρος, Δ. (2005) 'Το τοπίο: Ένας κατάλογος σημειώσεων' στο *Αρχιτέκτονες*, 49 (B), Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2005, Αθήνα, σελ: 52-53 [διαθέσιμο στο http://www.sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_49.pdf] [προσβάσιμο 24.05.2015]
- Φίλιας, Β. (επιμ.) (1996) *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Αθήνα: Gutenberg
- Φιλιππακοπούλου, Β., Νάκος, Β. και Στάμου, Λ. (2000) 'Χαρτογραφική οπτικοποίηση των δεικτών της δημογραφικής εξέλιξης', πρακτικά συνεδρίου "Οι χωρικές διαστάσεις των δημογραφικών φαινομένων", Βόλος, 4-5 Νοεμβρίου 2000 [διαθέσιμο στο <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/article/cont/ergasies/filippakopoulou-nakos-stamou.htm>] [προσβάσιμο 16.04.2015]
- Χατζηδάκης, Α. (1955) 'Επιπτώσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον: Ένα πλαίσιο ανάλυσης' στο *Σύγχρονα Θέματα*, 55, Αθήνα, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, σελ: 88-92 [διαθέσιμο στο <http://pandemos.panteion.gr/index.php?lang=el&op=record&type=&q=&page=0&pid=iid:4356>] [προσβάσιμο 26.05.2015]

- Χατζιωαννίδης, Γ. (2014) *Η συμβολή του τουρισμού στα δημοσιονομικά μεγέθη*, Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, ΠΜΣ Διοίκηση Επιχειρήσεων - Τραπεζική Χρηματοοικονομική, Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης: Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Θεσσαλονίκη [διαθέσιμο στο <http://kypseli.ouc.ac.cy/bitstream/handle/11128/15333/%CE%A4%CE%A1%CE%91-%CE%A7%CE%A1%CE%97-2014-00139.pdf?sequence=1>] [προσβάσιμο 19.05.2015]
- Χριστοπούλου, Ο. και Σαλάτα, Ι. (2009) 'Προστασία του περιβάλλοντος και οικονομική ανάπτυξη: Σύγκλιση και υπό ποιούς όρους,' στο Συλλογικός τόμος (2009) *25 κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου*, Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, σελ: 423-447
- Ψαθά, Ε. (2014) *Συγκριτική αξιολόγηση της ποιότητας ζωής στις ελληνικές πόλεις μεσαίου μεγέθους*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος
- Ψαρρού, Μ.Κ. και Ζαφειρόπουλος, Κ. (2001) *Επιστημονική έρευνα: Θεωρία και εφαρμογές στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Τυπωθήτω

Ιστοσελίδες

- CoastLearn (2015): <http://www.coastlearn.org/> [προσβάσιμο: 05.04.2015]
- Δήμος Σκιάθου (2015): <http://www.skiathos.gr/> [προσβάσιμο 20.04.2015]
- Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης (2015): <http://eepf.gr/> [προσβάσιμο 23.04.2015]
- Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) (2014): <http://www.visitgreece.gr/> [προσβάσιμο 20.05.2015]
- Enjoy Thessaly (2013): <http://www.enjoythessaly.com/> [προσβάσιμο 23.04.2015]
- Ηλεκτρονική Εγκυκλοπαίδεια Wikipedia (2015): <http://el.wikipedia.org/> [προσβάσιμο: 22.03.2015]
- Ολυμπιακή Αεροπορία (2015): <https://www.olympicair.com/> [προσβάσιμο 23.04.2015]
- Πολιτιστικός Σύλλογος "Η Σκιάθος" (2015): <http://syllogos-skiathos.gr/> [προσβάσιμο 24.04.2015]
- Tripadvisor (2015): www.tripadvisor.com/ [προσβάσιμο 24.04.2015]
- Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (2013): <http://www.yra.gr/> [προσβάσιμο: 18.04.2015]